

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od
1991. godine

Predmet br. IT-04-83-T
Datum: 15. septembar 2008.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM I

U sastavu: sudija Bakone Justice Moloto, predsjedavajući
sudija Frederik Harhoff
sudija Flavia Lattanzi

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda izdata: 15. septembra 2008.

TUŽILAC

protiv

RASIMA DELIĆA

JAVNO

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Daryl Mundis
gđa Laurie Sartorio
g. Matthias Neuner
g. Kyle Wood
g. Aditya Menon

Odbrana:

gđa Vasvija Vidović
g. Nicholas Robson

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. OPTUŽENI RASIM DELIĆ	1
B. POSTUPAK PROTIV RASIMA DELIĆA	2
1. Navodi o krivičnim djelima u Malinama i Bikošima (juni 1993.).....	2
2. Navodi o krivičnim djelima u Livadama i logoru u Kamenici (juli - avgust 1995.)	3
3. Navodi o krivičnim djelima u Kestenu i u logoru u Kamenici (septembar 1995.).....	4
C. OPŠTE NAPOMENE U VEZI S OCJENOM DOKAZA	6
II. MJERODAVNO PRAVO	10
A. OPŠTI USLOVI PO ČLANU 3 STATUTA	10
1. Krivična djela moraju biti u vezi s oružanim sukobom	10
2. Četiri uslova iz predmeta <i>Tadić</i>	11
3. Status žrtve.....	11
B. UBISTVO.....	12
C. OKRUTNO POSTUPANJE.....	13
D. KOMANDNA ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(3)	13
1. Uvod.....	13
2. Elementi komandne odgovornosti	14
III. OPŠTI KONTEKST	25
A. UVOD	25
B. STVARANJE ARMIGE BIH	25
C. SUKOB U SREDNJOJ BOSNI	26
D. ZAKLJUČAK.....	28
IV. STRUKTURA I FUNKCIONISANJE ARMIGE BOSNE I HERCEGOVINE	29
A. UVOD	29
B. PREDSJEDNIŠTVO	29
C. GLAVNI ŠTAB ABiH	30
1. Uvod.....	30
2. Komandant Glavnog štaba.....	31
3. Zamjenici komandanta.....	32
4. Načelnik štaba	33
5. Operativni centar.....	33
6. Uprava za bezbjednost	34
7. Obavještajna uprava.....	35
D. PRISUSTVO BORACA KOJI NISU BILI GRAĐANI RBiH U REDOVIMA ABiH.....	35
E. JEDINICE ABiH RELEVANTNE ZA OPTUŽNICU	36
1. 2. korpus.....	36
2. 3. korpus.....	37
3. 35. divizija.....	37
4. 328. brdska brigada	38
5. 306. brigada.....	39
6. 7. muslimanska brdska brigada.....	39
7. Odred "El mudžahid"	39
F. TEŠKOĆE S KOJIMA JE BILA SUOČENA ARMIGA BIH	39
G. IZVJEŠTAVANJE	43
1. Opšta načela	43
2. Vrste izvještaja dostavljenih u Glavni štab	44

3. Obrada informacija i netačno izvještavanje.....	46
4. Znanje Rasima Delića o dokumentima.....	47
5. Sastanci koje je sazivao Rasim Delić.....	48
H. VOJNO PRAVOSUĐE U ABiH.....	49
V. MUDŽAHEDINSKE SNAGE.....	51
A. IZRAZ “MUDŽAHEDIN”.....	51
B. MUDŽAHEDINSKE GRUPE U SREDNJOJ BOSNI.....	51
C. ODRED “EL MUDŽAHID” (OEM).....	53
1. Mudžahedinska grupa u Mehurićima.....	53
2. Osnivanje odreda “El Mudžahid”.....	53
3. Baze.....	56
4. Sastav OEM-a.....	57
5. Struktura i rukovodstvo.....	58
6. Pravila ponašanja.....	60
7. Rasformiranje.....	61
VI. MALINE/BIKOŠI: JUNI 1993.....	63
A. VOJNE OPERACIJE NA PODRUČJU MALINA U JUNU 1993. GODINE.....	63
1. Kontekst.....	63
2. Napad na Maline 8. juna 1993. godine.....	64
B. MARŠ PREMA MEHURIĆIMA I ZASJEDA U POLJANICAMA.....	66
C. UBIJANJE 24 BOSANSKA HRVATA U BIKOŠIMA.....	67
D. IDENTITET POČINILACA.....	68
E. ZAKLJUČAK.....	70
F. ISTRAGA O UBIJANJU U BIKOŠIMA.....	70
1. Juni 1993.....	70
2. Oktobar 1993.....	72
VII. LOGOR KAMENICA I LIVADE: JULI – AVGUST 1995.....	74
A. VOJNE OPERACIJE U VOZUČKOM DŽEPU U JULU 1995.....	74
B. UBIJANJE I ZLOSTAVLJANJE U LIVADAMA.....	74
1. Zarobljavanje i zlostavljanje vojnika VRS-a 21. jula 1995.....	74
2. Ubijanje Momira Mitrovića i Predraga Kneževića.....	75
3. Zarobljavanje drugih vojnika VRS-a i zlostavljanje u Livadama.....	76
4. Zaključak.....	78
C. LOGOR KAMENICA, 23. JULI 1995. – 23. AVGUST 1995.....	78
1. Logor Kamenica.....	78
2. Prebacivanje dvanaestorice zatočenih pripadnika VRS-a u logor Kamenica.....	79
3. Ubijanje Gojka Vujičića.....	80
4. Zlostavljanje u logoru Kamenica.....	82
5. Prebacivanje u KPD Zenica 24. avgusta 1995.....	83
6. Zaključak.....	84
D. ISTRAGA O DOGAĐAJIMA U LIVADAMA I KAMENICI.....	84
1. Razgovori koje su u Livadama vodili pripadnici 35. divizije.....	84
2. Evidencija 3. korpusa u vezi sa zatočenim pripadnicima VRS-a.....	85
3. Evidencija Glavnog štaba u vezi sa zatočenim pripadnicima VRS-a.....	86
4. Razgovori koje je 3. korpus obavio u KPD-u u Zenici.....	87
VIII. KESTEN I LOGOR KAMENICA: SEPTEMBAR 1995.....	89
A. VOJNE OPERACIJE U VOZUČKOM DŽEPU U SEPTEMBRU 1995.....	89
B. UBIJANJA NA PUTU PREMA KESTENU.....	89
1. Dokazi.....	89

2. Identitet počinitelaca.....	91
3. Zaključak.....	91
C. DOGAĐAJI U DOMU U KESTENU	92
D. UBIJANJE I ZLOSTAVLJANJE 52 ZATOČENIKA U LOGORU KAMENICA	93
1. Transport u logor Kamenica	93
2. Događaji u logoru Kamenica	94
3. Dokazi u vezi s ekshumacijom i nestalim licima.....	95
4. Zaključak.....	96
E. UBIJANJE NENADA JOVIĆA I ZLOSTAVLJANJE DESET VOJNIKA VRS-A U LOGORU KAMENICA	97
1. Dokazi.....	97
2. Zaključak.....	98
F. ZLOSTAVLJANJE TRI BOSANSKE SRPKINJE (DRW-1, DRW-2 I DRW-3).....	99
1. Dokazi.....	99
2. Zaključak.....	100
G. ISTRAGA U VEZI S PRIBLIŽNO 60 ZAROBLJENIH VOJNIKA I CIVILA SRPSKE NACIONALNOSTI.....	101
1. Izvještaji s terena.....	101
2. Presretnuta poruka OEM-a poslata telefaksom.....	103
H. ISTRAGA U VEZI SA DESETORICOM ZAROBLJENIH VOJNIKA VRS-A.....	104
I. ISTRAGA U VEZI SA DRW-1, DRW-2 I DRW-3	104
IX. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST	106
A. POSTOJANJE ODNOSA NADREĐENI-PODREĐENI	106
1. Maline/Bikoši, juni 1993.	106
2. Livade, Kesten i baza u Kamenici, juli – septembar 1995.....	111
3. Zaključak većine sudija Vijeća	145
B. ZNAO JE ILI JE BILO “RAZLOGA DA ZNA”	150
1. Livade i baza u Kamenici – juli-avgust 1995. godine	150
2. Kesten i Kamenica - septembar 1995.	163
C. PROPUST DA SPRIJEČI ILI KAZNI	168
1. Argumenti strana.....	168
2. Preliminarna napomena	169
3. Propust da spriječi.....	170
4. Propust da kazni.....	172
5. Zaključak.....	174
D. ZAKLJUČAK VEĆINE ČLANOVA VIJEĆA U VEZI S INDIVIDUALNOM KRIVIČNOM ODGOVORNOŠĆU RASIMA DELIĆA	174
X. ODMJERAVANJE KAZNE	175
A. PRAVNE ODREDBE O ODMJERAVANJU KAZNE I SVRHE ODMJERAVANJA KAZNE.....	175
B. IZRICANJE KAZNE	176
1. Težina krivičnog djela.....	176
2. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti	178
3. Argumenti odbrane u vezi s postupkom za prosljeđivanje predmeta	183
4. Opšta praksa u vezi s izricanjem zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije.....	184
5. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru.....	185
XI. DISPOZITIV.....	186
XII. PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE MOLOTOA	188
A. POBOLJŠANJE SISTEMA RUKOVOĐENJA I KOMANDOVANJA I POSTUPANJE U SKLADU S NAREĐENJIMA OD STRANE OEM-A.....	188
B. PODNOŠENJE IZVJEŠTAJA	191
C. VEZE S INSTITUCIJAMA U INOSTRANSTVU	193

D. OEM KAO JURIŠNA JEDINICA.....	193
E. MJERE ISTRAŽIVANJA I KAŽNJAVANJA	195
F. ZAKLJUČAK	196
PRILOG A – GLOSAR.....	198
A. SPISAK SKRAĆENICA, AKRONIMA I KRATKIH REFERENCI	198
B. SPISAK PREDMETA	201
1. Međunarodni sud	201
2. Presude drugih sudova	204
DODATAK B – ISTORIJAT POSTUPKA	205
C. PRETPRETRESNI POSTUPAK	205
1. Predaja i prvo stupanje pred Sud	205
2. Optužnica	205
3. Sastav Pretresnog vijeća	205
4. Odbrana.....	206
5. Privremeno puštanje na slobodu	206
6. Pripreme za suđenje i zahtjev za prosljeđivanje	207
D. PRETRESNI POSTUPAK	208
1. Pregled	208
2. Privremeno puštanje na slobodu	208
3. Oslobađajuća presuda po optužbi za silovanje na osnovu pravila 98 <i>bis</i>	209
4. Obilazak mjesta događaja	209
5. Pretresi održani van sjedišta Međunarodnog suda.....	210
DODATAK C – MAPE KOJE PRIKAZUJU MJESTO ZLOČINA POČINJENIH 1993. GODINE.....	211
DODATAK D – MAPE KOJE PRIKAZUJU MJESTA ZLOČINA POČINJENIH 1995. GODINE.....	213

I. UVOD

A. Optuženi Rasim Delić

1. Rasim Delić, sin Rašida, rođen je 4. februara 1949. u Čeliću, koji je tada bio samostalna opština u Republici Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu: RBiH).¹ Rasim Delić je svoju karijeru započeo kao aktivni oficir Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA) 1. oktobra 1967., kada se upisao na Vojnu akademiju kopnene vojske, koju je završio 31. jula 1971. godine.² Od 1971. do 1985. službovao je u jednom artiljerijskom divizionu JNA u Sarajevu, a od oktobra 1980. do septembra 1984. bio je njegov komandant.³ Od septembra 1984. do avgusta 1985. Rasim Delić je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta jednog mješovitog artiljerijskog puka.⁴ Od avgusta 1985. do jula 1990., s prekidom od oko 11 mjeseci 1988./1989. godine kada je pohađao Komandno-štabnu školu, Rasim Delić je bio komandant mješovitog artiljerijskog puka.⁵ Dana 22. decembra 1987. unaprijeđen je u čin potpukovnika.⁶

2. Od 16. jula 1990. do 13. aprila 1992. Rasim Delić je bio pomoćnik načelnika Odjeljenja za operativno-nastavne poslove u Komandi 4. korpusa JNA u Sarajevu.⁷ Dana 13. aprila 1992. zvanično je zatražio otpust iz JNA.⁸

3. Ubrzo poslije 13. aprila 1992. Rasim Delić je imenovan za načelnika organa za operativno-nastavne poslove Teritorijalne odbrane (dalje u tekstu: TO) RBiH.⁹ Dana 16. aprila 1992., dobio je naređenje da ode iz Sarajeva da bi 19. aprila 1992. došao u Visoko, gdje je s grupom oficira TO-a radio na formiranju jedinica TO-a u srednjoj Bosni.¹⁰ Naposljetku je formirana taktička grupa "Visoko", na čijem je čelu bio Rasim Delić.¹¹ Dana 12. maja 1992. Delić je postao i član Glavnog štaba TO-a, a istog datuma službeno je zadužen za organizovanje i komandovanje oružanim borbenim dejstvima u više opština srednje Bosne.¹²

¹ Usaglašene činjenice br. 1, 2.

² Usaglašene činjenice br. 3, 4.

³ Usaglašene činjenice br. 5, 6.

⁴ Usaglašena činjenica br. 7.

⁵ Usaglašene činjenice br. 8, 11.

⁶ Usaglašena činjenica br. 10.

⁷ Usaglašena činjenica br. 9.

⁸ Usaglašena činjenica br. 12.

⁹ Usaglašena činjenica br. 13.

¹⁰ Usaglašena činjenica br. 14.

¹¹ Usaglašena činjenica br. 15.

¹² Usaglašena činjenica br. 16.

Prijevod

4. Dana 20. maja 1992. snage TO-a postale su Armija Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH).¹³ Dana 17. oktobra 1992., Sefer Halilović, tadašnji načelnik Glavnog štaba ABiH (dalje u tekstu: Glavni štab), imenovao je Rasima Delića za vršioca dužnosti načelnika Odjeljenja za operativno planiranje i obuku u Glavnom štabu.¹⁴ Dana 27. aprila 1993. Sefer Halilović je Rasima Delića, uz još tri oficira, imenovao za predstavnika ABiH u Zajedničkoj komandi ABiH i Hrvatskog vijeća obrane (dalje u tekstu: HVO).¹⁵
5. Dana 8. juna 1993. Predsjedništvo RBiH izdalo je odluku o reorganizaciji Štaba Vrhovne komande ABiH, kojom je uvedena dužnost komandanta Glavnog štaba.¹⁶ Istom odlukom Rasim Delić je imenovan za komandanta Glavnog štaba ABiH.¹⁷ Na osnovu te funkcije, Rasim Delić je postao član proširenog sastava Predsjedništva RBiH.¹⁸
6. Rasim Delić zvanično se povukao iz aktivne vojne službe 1. septembra 2000. godine.¹⁹

B. Postupak protiv Rasima Delića

7. Prva optužnica protiv Rasima Delića potvrđena je 16. februara 2005., a oštećena je 23. februara 2005. godine.²⁰ Rasim Delić je izrazio namjeru da se dobrovoljno preda i 28. februara 2005. doveden je u pritvor Međunarodnog suda.²¹ Dana 17. marta 2005. izdata je prva izmijenjena verzija optužnice, a 14. jula 2006. i druga (dalje u tekstu: Optužnica), po kojoj se vodi ovaj sudski postupak.²²
8. Tužilaštvo (dalje u tekstu: Tužilac) Rasima Delića tereti po četiri tačke za kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut). Na osnovu člana 7(3) Statuta, Rasim Delić se, u svojstvu nadređenog, tereti individualnom krivičnom odgovornošću za propust da spriječi ili kazni počinioc delikata navedenih u Optužnici.

1. Navodi o krivičnim djelima u Malinama i Bikošima (juni 1993.)

9. Tužilac navodi da su 8. juna 1993. jedinice 3. korpusa ABiH, uključujući 306. brdsku brigadu, 7. muslimansku brdsku brigadu i muslimanske borce iz inostranstva koji su sebe zvali

¹³ Usaglašena činjenica br. 17.

¹⁴ Usaglašena činjenica br. 17.

¹⁵ Usaglašena činjenica br. 18.

¹⁶ Usaglašena činjenica br. 21.

¹⁷ Usaglašena činjenica br. 22.

¹⁸ Usaglašena činjenica br. 23. Vidi par. 94 *infra*.

¹⁹ Usaglašena činjenica br. 20.

²⁰ Prvobitna optužnica, 16. februar 2005.; Odluka po pregledu Optužnice s nalogom za neobjelodanjivanje, 16. februar 2005.

²¹ Nalog o pritvoru, 2. mart 2005.

“mudžahedinima”, krenule u napad na selo Maline u opštini Travnik i zarobile više od 200 bosanskih Hrvata, civila i vojnika HVO-a.²³ Navodi se da je, dok je kolona marširala prema obližnjem selu Mehurići, grupa od desetak mudžahedina i domaćih vojnika, bosanskih Muslimana, prišla koloni iz pravca Mehurića i naredila joj da stane. Grupa je zatim izdvojila približno 35–40 bosanskih Hrvata i vojnika HVO-a koji su se predali i naredila im da pješice krenu nazad u Maline.²⁴ Nakon što joj se pridružila manja grupa zarobljenika, takođe zarobljenih u Malinama, ta spojena grupa odvedena je u Bikoše, gdje je ljudima naređeno da se postroje.²⁵ Kako se navodi u Optužnici, mudžahedini su tada otvorili neselektivnu vatru na tu grupu, a neke od onih koji su ostali živi pogubili su pucajući im u glavu, a posljedica toga je bila smrt najmanje 24 osobe.²⁶ Preživjelo je najmanje šest ljudi koji su zadobili teške strijelne rane.²⁷

10. Tužilac tvrdi da su sve jedinice koje su učestvovalе u napadu na Maline 8. juna 1993., uključujući mudžahedine, bile pod komandom i efektivnom kontrolom Rasima Delića.²⁸ Navodi se da je Rasim Delić bio obaviješten o ubistvima i ranjavanju ljudi u Bikošima, ali da uprkos tome nije preduzeo nužne i razumne mjere da kazni počinioce.²⁹

2. Navodi o krivičnim djelima u Livadama i logoru u Kamenici (juli - avgust 1995.)

11. Tužilac navodi da je u ranim jutarnjim satima 21. jula 1995., odred “El mudžahid” iz 3. korpusa ABiH, u čijem su sastavu bili dobrovoljci iz inostranstva, krenuo u napad na Krčevine u opštini Zavidovići.³⁰ Vojnici Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS) zarobljeni su i odvedeni u selo Livade, gdje su, kako se navodi, dvojicu od njih, Momira Mitrovića i Predraga Kneževića, vojnici ABiH ubili i odrubili im glave.³¹ Navodi se da su zarobljeni pripadnici VRS-a u Livadama svakodnevno bili podvrgavani batinanju prije nego što su 23. jula 1995. odvedeni u logor u dolini rijeke Gostović, u blizini Zavidovića (dalje u tekstu: logor u Kamenici).³²

12. Navodi se da su u logoru u Kamenici, kojim su upravljali vojnici ABiH iz odreda “El mudžahid”, zarobljeni pripadnici VRS-a podvrgavani raznim oblicima zlostavljanja.³³ Dana 24. jula 1995., kako se navodi, jednom od zarobljenika, Gojku Vujičiću, odrubljena je glava, a ostali

²² Detaljnije o Optužnici i njenim izmjenama vidi Dodatak B, Istorijat postupka.

²³ Optužnica, par. 12, 24.

²⁴ Optužnica, par. 24.

²⁵ Optužnica, par. 25.

²⁶ Optužnica, par. 25; Dodatak B Optužnice.

²⁷ Optužnica, par. 26.

²⁸ Optužnica, par. 17, 24. Vidi i Odluku po obavijesti tužilaštva o izvršenju sudskog naloga, 6. juli 2007.

²⁹ Optužnica, par. 27.

³⁰ Optužnica, par. 14, 33.

³¹ Optužnica, par. 33.

³² Optužnica, par. 33.

zarobljenici primorani su da tu odrubljenu glavu poljube.³⁴ Dana 24. avgusta 1995. zarobljeni pripadnici VRS-a premješteni su u zatvor u KPD u Zenici.³⁵

13. Tužilac tvrdi da je Rasim Delić bio obaviješten o tome da vojnici ABiH iz odreda "El mudžahid" drže logor u Kamenici i da su skloni vršenju krivičnih djela, posebno nad zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima. On navodi da je Rasim Delić znao ili da je bilo razloga da zna da se sprema počinjenje krivičnih djela ili da su ona već počinjena, ali da uprkos tome nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi i kazni počinioce tih krivičnih djela.³⁶

3. Navodi o krivičnim djelima u Kestenu i u logoru u Kamenici (septembar 1995.)

14. Tužilac navodi da su 11. septembra 1995., nakon što je Vozuća pala u ruke ABiH, jedinice 328. brdske brigade ABiH zarobile približno 60 osoba, uglavnom vojnika VRS-a i nešto civila među kojima tri žene, i zatim ih kraće vrijeme držale u zatočeništvu u jednoj hali u obližnjem selu Kesten.³⁷ Navodi se da su vojnici ABiH iz odreda "El mudžahid" dvojicu od tih zarobljenih vojnika, Živinka Todorovića i Milenka Stanića, ubili na putu kod Kestena, a još četvoricu odveli.³⁸ Dana 11. septembra 1995. preostali zarobljenici su predati u logor u Kamenici, gdje su ih, kako se navodi, pripadnici odreda "El mudžahid" podvrgavali raznim oblicima zlostavljanja.³⁹ Kako se navodi u Optužnici, 52 vojnika VRS-a nestala su i pretpostavlja se da su mrtvi; navodi se da su u septembru 1995. pripadnici odreda "El mudžahid" sve te vojnike osim njih trojice ili četvorice ubili u logoru u Kamenici ili u njegovoj okolini.⁴⁰

15. Tužilac dalje navodi da je, 17. septembra 1995. ili oko tog datuma, u logor u Kamenici odvedena grupa od deset vojnika VRS-a koji su se u zoni Vozuće predali snagama ABiH. U zatočeništvu su, kako se navodi, pripadnici odreda "El mudžahid" te zatočenike tukli, podvrgavali ih elektrošokovima pomoću žica spojenih na automobilski akumulator, gazili ih i udarali lopatama, gvozdanim šipkama i policijskim palicama. Dana 29. septembra 1995. vojna policija 3. korpusa ABiH zatočenike je premjestila u zatvor u Zenici.⁴¹

16. Kako se navodi u Optužnici, nekoliko dana poslije 17. septembra 1995., jedan postariji zarobljenik bosanski Srbin, Nenad Jović, doveden je u logor u Kamenici gdje je pretučen, skinut

³³ Optužnica, par. 34, 36.

³⁴ Optužnica, par. 35.

³⁵ Optužnica, par. 37.

³⁶ Optužnica, par. 38.

³⁷ Optužnica, par. 39, 40.

³⁸ Optužnica, par. 40.

³⁹ Optužnica, par. 40, 41.

⁴⁰ Optužnica, par. 40, 41, 44, 46; Dodatak C Optužnice.

⁴¹ Optužnica, par. 42, 43, 46; Dodatak D Optužnice.

dogola i natjeran da pije vodu pomiješanu s bezninom. Navodi se da je poslije nekoliko dana preminuo.⁴²

17. Tužilac tvrdi da je Rasim Delić bio obaviješten o tome da vojnici ABiH iz odreda "El mudžahid" imaju logor u Kamenici i da su skloni vršenju krivičnih djela, posebno zločina nad zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima. Navodi se da je Rasim Delić znao ili da je bilo razloga da zna da se sprema počinjenje krivičnih djela ili da su ona već počinjena, ali da uprkos tome nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi i kazni njihove počinioc.⁴³

18. Stoga se Rasim Delić, u vezi sa krivičnim djelima koja su prema navodima počinjena u Malinama i Bikošima u junu 1993., kao i onim u Livadama, Kestenu i u logoru u Kamenici u periodu od jula do septembra 1995., tereti individualnom krivičnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta, i to za ubistvo (tačka 1) i okrutno postupanje (tačka 2) kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.

19. Pored toga, tužilac navodi i to da su, 11. septembra 1995., tokom napada na Vozuću zarobljene tri žene i odvedene u logor u Kamenici gdje su prebijane i udarane nogama, metalnim polugama i kundacima pušaka, silovane i podvrgavane seksualnom zlostavljanju.⁴⁴ Kako se navodi u Optužnici, 13. septembra 1995. te su žene premještene na lokaciju u blizini Zenice da bi ih vojna policija 3. korpusa ABiH naposljetku premjestila u zatvor u KPD-u u Zenici, odakle su puštene 15. novembra 1995. godine.⁴⁵

20. Tužilac tvrdi da je Rasim Delić bio obaviješten o tome da vojnici ABiH iz odreda "El mudžahid" imaju logor u Kamenici i da su skloni vršenju krivičnih djela, posebno zločina nad zarobljenim neprijateljskim vojnicima i civilima. Navodi se da je Rasim Delić znao ili da je bilo razloga da zna da se sprema počinjenje krivičnih djela ili da su ona već počinjena, ali da uprkos tome nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi i kazni počinioc tih krivičnih djela.⁴⁶ U vezi s tim događajima, Rasim Delić se tereti individualnom krivičnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta, posebno za silovanje (tačka 3) i posebno za okrutno postupanje (tačka 4) kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.

21. U oslobađajućoj presudi izrečenoj 26. februara 2008. Pretresno vijeće je bilo mišljenja da je optužba protiv Rasima Delića za silovanje (tačka 3) kao kršenje zakona i običaja ratovanja

⁴² Optužnica, par. 45.

⁴³ Optužnica, par. 47.

⁴⁴ Optužnica, par. 48.

⁴⁵ Optužnica, par. 49.

⁴⁶ Optužnica, par. 50.

neutemeljena.⁴⁷ Što se tiče događaja u vezi s tri žene, za Rasima Delića zadržana je samo inkriminacija individualnom krivičnom odgovornošću po osnovu člana 7(3) Statuta za okrutno postupanje (tačka 4) kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.⁴⁸

C. Opšte napomene u vezi s ocjenom dokaza

22. *Opšta načela.* Pretresno vijeće je dokaze u ovom predmetu ocijenilo u kontekstu cjelokupnog sudskog spisa, u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima (dalje u tekstu: Pravilnik) Međunarodnog suda. Pretresno vijeće ističe da je na dužan način razmotrilo sve dokaze izvedene na suđenju i pripisalo im odgovarajuću težinu, čak i u slučajevima kada se u tekstu ove Presude to ne navodi izričito.⁴⁹

23. *Teret i standard dokazivanja.* Pretpostavlja se da je Rasim Delić nevin dok mu se ne dokaže krivica, kako je zajamčeno članom 21(3) Statuta. Iz toga proističe da teret dokazivanja krivice Rasima Delića snosi tužilac, koji svako pojedino obilježje krivičnih djela za koja ga tereti mora dokazati van razumne sumnje.⁵⁰

24. Utvrđujući da li je tužilac to i učinio, Pretresno vijeće je sve razumne sumnje riješilo u korist Rasima Delića, u skladu s načelom *in dubio pro reo*.

25. *Pravo optuženog da se brani šutnjom.* Član 21(4)(g) Statuta predviđa da se optuženi ne može primorati da svjedoči protiv samog sebe. U ovom predmetu Rasim Delić je iskoristio svoje pravo da ne svjedoči. Iz te njegove odluke nije izveden nikakav zaključak na njegovu štetu.

26. *“Smjernice” za uvrštavanje dokaza.* Na početku suđenja Pretresno vijeće je usvojilo odluku kojom je regulisalo postupanje branilaca u sudnici i definisalo način izvođenja dokaza i kriterijume za uvrštavanje dokaza na suđenju.⁵¹ Te “smjernice” u jednoj prilici su izmijenjene i dopunjene.⁵² Pretresno vijeće ističe da činjenica da je dokaz tokom suđenja uvršten sama za sebe nema nikakav uticaj na težinu koja će mu poslije biti pripisana.

⁴⁷ Pretres po zahtjevu na osnovu pravila 98bis, T. 6890–6893.

⁴⁸ Optužnica, par. 47, 50.

⁴⁹ Vidi *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007., par. 11.

⁵⁰ Pravilo 87(A); *Tužilac protiv Fatmira Limaja i drugih*, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*), par. 10. Okolnost da odbrana nije osporavala neke navode o činjenicama sadržane u Optužnici ne znači da je Pretresno vijeće te činjenice prihvatilo kao dokazane.

⁵¹ Odluka kojom se usvajaju smjernice o uvrštavanju u spis i izvođenju dokaza, kao i o postupanju branilaca u sudnici, 24. juli 2007. (dalje u tekstu: Smjernice).

⁵² Dopuna odluke kojom se usvajaju smjernice o uvrštavanju u spis i izvođenju dokaza, kao i o postupanju branilaca u sudnici, 22. oktobar 2007.

27. *Dokazi iz druge ruke.* Pravilom 89(C) Pravilnika predviđeno je da “[v]ijeće može prihvatiti bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost”. Pretresno vijeće je prihvatilo dokaze iz druge ruke,⁵³ ali je pažljivo razmatralo sve pokazatelje njihove pouzdanosti, uključujući i to da li su takvi iskazi “dobrovoljni, istiniti i vjerodostojni”, kao i njihov sadržaj i okolnosti u kojima je iskaz nastao.⁵⁴ U tom pogledu Pretresno vijeće je uzimalo u obzir okolnost da to nisu iskazi dati pod zakletvom ili provjereni unakrsnim ispitivanjem i da je na njihovu pouzdanost možda uticala moguća kombinacija grešaka percepcije i pamćenja.⁵⁵

28. *Indirektni dokazi.* Tužilac tvrdi da je dokazni postupak u ovom predmetu temeljen “prvenstveno na indirektnim dokazima”.⁵⁶ U jurisprudenciji Međunarodnog suda usvojen je sljedeći stav:

Predmet baziran na indirektnim dokazima sastoji se od dokaza mnoštva raznih okolnosti koje, uzete u kombinaciji, ukazuju na krivicu optuženog lica [...] Takav zaključak mora biti utemeljen van razumne sumnje. Nije dovoljno da to bude razuman zaključak moguć na temelju tih dokaza. To mora da bude *jedini* mogući razumni zaključak. Ako postoji još neki također razumno moguć zaključak na temelju istih dokaza, a koji je saglasan s nevinošću optuženoga, optuženi mora biti oslobođen optužbi.⁵⁷

29. *Prevođenje i vođenje transkripta.* U više prilika tužilac, branioci Rasima Delića (dalje u tekstu: odbrana) (zbirno: strane) ili sudije tražili su od Službe za jezičke i konferencijske usluge da se provjeri tačnost prijevoda u sudnici ili prijevoda nekog dokumenta.⁵⁸ Pretresno vijeće je također uzimalo u obzir mogućnost da se zbog prijevoda nazivi odnosno imena mjesta ili osoba koje su navodili svjedoci i koji su slični, ali ne identični, možda odnose na isto mjesto ili osobu.

30. *Vjerodostojnost svjedoka.* Prilikom ocjenjivanja iskaza *viva voce*, Pretresno vijeće je razmatralo držanje i ponašanje svjedoka u sudnici, kao i njihove lične prilike uključujući eventualno određene zaštitne mjere. Pretresno vijeće uvažava činjenicu da je između događaja opisanih u Optužnici i davanja iskaza u sudnici protekao znatan vremenski period. Stoga, nedovoljna

⁵³ Dokazi iz druge ruke su iskazi o činjenicama o kojima svjedok koji svjedoči ne posjeduje saznanja iz vlastitog iskustva, vidi *Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-T, Presuda, 16. novembar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*), par. 15.

⁵⁴ *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Odluka po podnesku odbrane o dokazima iz druge ruke, 5. avgust 1996., par. 16.

⁵⁵ *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*), par. 70.

⁵⁶ T. 871. Vidi i T. 243, 2697, 8820.

⁵⁷ *Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 458; *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*), par. 286 (naglasak kao u originalu).

⁵⁸ Vidi npr. T. 3500, 8406.

preciznost i manja odstupanja između iskaza različitih svjedoka ili između iskaza datog u sudnici i ranije pismene izjave ne umanjuju nužno vjerodostojnost dotičnog svjedočenja.⁵⁹

31. Veći broj “svjedoka-žrtava” dao je iskaze o događajima koji su sasvim sigurno bili krajnje traumatični. Ocjenjujući njihove iskaze, Pretresno vijeće je uzimalo u obzir mogućnost da je na zapažanja tih svjedoka uticao strah ili stres.⁶⁰

32. Tužilac tvrdi da Pretresno vijeće treba da postupa sa “krajnjim oprezom” kada razmatra svjedočenja svjedoka bivših pripadnika ABiH. On tvrdi da njihove verzije događaja, a osobito učešće odreda “El mudžahid” u zločinima za koje se optuženi u ovom predmetu tereti, možda predstavljaju “u nekom smislu revidiranu istoriju” jer je moguće da ti svjedoci imaju razloga da negiraju sve što bi moglo dovesti u pitanje “iskrenost cilja [ABiH] da se očuva sekularna i višenacionalna Bosna”.⁶¹ Odbrana odgovara da su tužiočevi navodi neodređeni, nepotkrijepljeni i nedopustivo selektivni. Osim toga, ona tvrdi da tužilac nije išao za tim da diskredituje vlastite svjedoke bivše pripadnike ABiH i da zbog toga sada nema pravo da kaže da se takvim svjedocima ne može vjerovati ili da se prema njihovim iskazima treba odnositi s oprezom.⁶² Pretresno vijeće je ove stavove uzelo u obzir kada je ocjenjivalo vjerodostojnost kako tužiočevih svjedoka tako i svjedoka odbrane.

33. *Potkrepljenost.* U nekim slučajevima postojao je samo jedan svjedok o određenom događaju. U takvim situacijama Pretresno vijeće je uzimalo u obzir jurisprudenciju Žalbenog vijeća prema kojoj se ne traži potkrepa kao pravni uslov za svjedočenje samo jednog svjedoka o nekoj pravno relevantnoj činjenici.⁶³

34. *Dokumentarni dokazi.* U Završnom pretresnom podnesku odbrana je iznijela prigovore na autentičnost većeg broja dokumenata koji su uvršteni u spis kao dokazni predmeti u ovom postupku.⁶⁴ Što se tiče autentičnosti dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće je razmotrilo izvore tih dokaza i evidenciju o nadzoru nad njima u granicama postojećih saznanja o tome. Kada bi se

⁵⁹ *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*), par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 496–498.

⁶⁰ U paragrafima 593 i 610 svog završnog podneska od 13. juna 2008. (javna redigovana verzija) (dalje u tekstu: Završni pretresni podnesak odbrane), odbrana tvrdi da iskazi “svjedoka žrtava” DRW-3, PW-7 i PW-12 ne bi smjeli biti uzeti u obzir prilikom donošenja zaključaka. Međutim, Pretresno vijeće ne smatra izvjesnim da stres i strah koji su ti svjedoci iskusili dovodi u pitanje njihovu pouzdanost.

⁶¹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, 13. juni 2008. (javna redigovana verzija) (dalje u tekstu: Završni pretresni podnesak tužilaštva), par. 13–15.

⁶² Završna riječ odbrane, T. 8873–8876.

⁶³ *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999., par. 65; *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 62.

Pretno vijeće uvjerilo u autentičnost pojedinog dokumenta, nije izjave sadržane u njemu automatski prihvatilo kao tačan prikaz činjenica.⁶⁵ Pretno vijeće bilo je sklonije tome da sve dokaze ocjenjuje u kontekstu spisa suđenja. Pretno vijeće je uzelo u obzir i prigovore uložene na osnovu autentičnosti i pouzdanosti.⁶⁶

35. Odbrana nije dostavila prijevode na engleski jezik dokaznih predmeta 566 i 569, koji su 9. oktobra 2007. bili podnijeti samo na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku (dalje u tekstu: b/h/s).⁶⁷ Pretno vijeće stoga te dokazne predmete nije uzelo u obzir za potrebe donošenja ove presude.

36. *Pismene izjave.* Pretno vijeće je u spis uvrstilo određen broj pismenih izjava svjedoka i transkripata iz ranijih postupaka, na osnovu pravila 92bis, 92ter i 92quater Pravilnika. Što se tiče dokaza sadržanih u izjavama i transkriptima koji su uvršteni bez mogućnosti unakrsnog ispitivanja, Pretno vijeće podsjeća na to da “dokazi koje ta izjava sadrži mogu dovesti do osuđujuće presude samo ukoliko postoje i drugi dokazi koji potkrepljuju navode iz te izjave”.⁶⁸ Ti “drugi dokazi” mogu biti iskazi drugih svjedoka ili dokumentarni dokazi, uključujući i dokaze u obliku video-snimaka.⁶⁹

37. *Usaglašene činjenice.* Pretno vijeće je na primjeren način utvrdilo težinu 163 činjenice o kojima su se strane saglasile i koje su 9. jula 2007. uvrštene u dokaze.⁷⁰ Te usaglašene činjenice su, kao i svi ostali dokazi, podvrgnute “testu relevantnosti, dokazne vrijednosti i pouzdanosti” u skladu s pravilom 89 Pravilnika.⁷¹

⁶⁴ Završni pretni podnesak odbrane, npr. par. 77, 79, 311, 509, 868, 924, 959, 1109.

⁶⁵ Smjernice, par. 27.

⁶⁶ Smjernice, par. 27–30.

⁶⁷ Vidi T. 3825 odnosno 3830, u vezi s uvrštavanjem tih dokaznih predmeta. U junu 2008. predstavnik Sekretarijata u sudnici i sudski savjetnik pokušavali su da od odbrane dobiju prijevode ta dva dokazna predmeta na engleski, ali su njihovi naponi ostali bez rezultata.

⁶⁸ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s pravilom 92bis(C), 7. juni 2002., fusnota 34.

⁶⁹ *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, predmet br. IT-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*), par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 19.

⁷⁰ Odluka po zahtjevu tužilaštva da se formalno prime na znanje činjenice o kojima je već presuđeno, te po zajedničkom prijedlogu u vezi sa činjenicama o kojima su se strane sporazumjele, 9. juli 2007.

⁷¹ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 20; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 28.

II. MJERODAVNO PRAVO

A. Opšti uslovi po članu 3 Statuta

38. Rasim Delić je optužen za sljedeće zločine kažnjive po članu 3 Statuta kao kršenje zakona i običaja ratovanja: ubistvo i okrutno postupanje. U jurisprudenciji Međunarodnog suda član 3 Statuta smatra se “krovnim pravilom”, koje obuhvata sva kršenja međunarodnog humanitarnog prava koja nisu pokrivena članom 2, 4 ili 5 Statuta.⁷²

1. Krivična djela moraju biti u vezi s oružanim sukobom

39. Za primjenu člana 3 Statuta potrebno je da je u predmetnom vremenu Optužnice postojao oružani sukob i da postoji veza između njega i krivičnih djela koja se stavljaju na teret.⁷³

40. Oružani sukob postoji “svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države”.⁷⁴ Međunarodno humanitarno pravo ostaje na snazi “na celokupnoj teritoriji zaraćenih država ili, u slučaju unutrašnjih sukoba, na celokupnoj teritoriji pod kontrolom strane u sukobu, bez obzira vode li se tamo borbe ili ne” sve do zaključenja opšteg mira ili do postizanja miroljubivog rešenja.⁷⁵ Nebitno je da li je oružani sukob bio međunarodnog karaktera ili ne.⁷⁶

41. Ako se navodno krivično djelo nije dogodilo u vrijeme i na mjestu na kojem su se borbe stvarno odvijale, dovoljno je “da su navodni zločini u tijesnoj vezi sa neprijateljstvima koja su se odvijala na drugim dijelovima teritorije pod kontrolom strana u sukobu”.⁷⁷ Međutim, u najmanju ruku traži se da je postojanje oružanog sukoba suštinski uticalo na sposobnost počinioca da počini

⁷² *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998., par. 133; *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (dalje u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 89; potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 133–136.

⁷³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67–70.

⁷⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; Vidi i *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*), par. 341.

⁷⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; Vidi i *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih*, predmet br. IT-96-23-A i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarc i drugi*), par. 57, 64.

⁷⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 65, 67, 137; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 150, 420; *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Galić*), par. 120.

⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarc i drugi*, par. 57.

krivično djelo, na njegovu odluku da ga počini, na način počinjenja ili cilj s kojim je krivično djelo počinjeno.⁷⁸

2. Četiri uslova iz predmeta *Tadić*

42. Kako bi neko krivično djelo moglo biti osnov za gonjenje pred Međunarodnim sudom po članu 3 Statuta, moraju biti ispunjena četiri uslova koji se obično nazivaju “uslovima iz predmeta *Tadić*”:

(i) kršenje mora predstavljati povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;

(ii) to pravilo mora biti dio običajnog prava ili, ako pripada konvencionom pravu, moraju biti ispunjeni traženi uslovi;

(iii) kršenje mora biti “teško”, odnosno mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, i ta povreda mora rezultirati teškim posljedicama po žrtvu;
i

(iv) kršenje tog pravila mora, u skladu s običajnim pravom ili na osnovu konvencionog prava, povlačiti za sobom individualnu krivičnu odgovornost počinioca.⁷⁹

43. Ubistvo i okrutno postupanje zabranjeni su zajedničkim članom 3(1)(a) sve četiri ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. (dalje u tekstu: zajednički član 3).⁸⁰ U jurisprudenciji Međunarodnog suda ustalilo se tumačenje da član 3 Statuta obuhvata kršenja zajedničkog člana 3.⁸¹ Stav Žalbenog vijeća je da teška kršenja zajedničkog člana 3 istovremeno zadovoljavaju sva četiri uslova iz predmeta *Tadić*.⁸²

3. Status žrtve

44. Kršenja zajedničkog člana 3 morala su biti počinjena nad “licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumijevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobijena za borbu uslijed bolesti, rane, lišenja slobode ili iz kojeg bilo drugog

⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 58.

⁷⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94; vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 66.

⁸⁰ Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, 12. avgust 1949. (dalje u tekstu: Ženevska konvencija I); Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, 12. avgust 1949. (dalje u tekstu: Ženevska konvencija II); Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima, 12. avgust 1949. (dalje u tekstu: Ženevska konvencija III); Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica u vrijeme rata, 12. avgust 1949. (dalje u tekstu: Ženevska konvencija IV).

⁸¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 87, 89; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 136; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 52.

⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68, gdje se, pored ostalog, upućuje na Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 98, 134.

uzroka”.⁸³ Počinilac je morao ili trebao da bude svjestan te okolnosti.⁸⁴ Dakle, zaštita na osnovu zajedničkog člana 3 nastupa u zavisnosti od konkretne situacije žrtve u trenutku počinjenja krivičnog djela.⁸⁵

B. Ubistvo

45. U tački 1 Optužnice Rasim Delić se tereti za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.

46. Osim gorepomenutih opštih uslova za primjenu člana 3 Statuta, obilježja bića krivičnog djela ubistva su sljedeća:

- a. Smrt žrtve je posljedica činjenja ili nečinjenja počinioca;
- b. Činjenje ili nečinjenje uključivalo je namjeru lišavanja života ili nanošenja teške tjelesne povrede za koju je počinilac razumno morao biti svjestan da može uzrokovati smrt.⁸⁶

47. Kao dokaz smrti žrtve ne traži se nužno da je tijelo pronađeno. Smrt se može utvrditi na osnovu indirektnih dokaza pod uslovom da je to jedini logičan zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza.⁸⁷

48. *Mens rea* koja se mora dokazati za ubistvo uključuje i direktni i indirektni umišljaj. Direktni umišljaj je stanje svijesti u kojem je smrt žrtve željena posljedica činjenja ili nečinjenja počinioca, dok indirektni umišljaj podrazumijeva svijest o tome da je smrt žrtve “vjerovatna” ili “moguća”

⁸³ Ženevske konvencije, zajednički član 3; vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 420.

⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 36; *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Presuda, 27. septembar 2006., par. 847.

⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 34.

⁸⁶ Vidi *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*), par. 261; Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 37; Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 423. Vidi i *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih*, predmet br. IT-95-13/1-T, Presuda, 27. septembar 2007., par. 486; *Tužilac protiv Milana Martića*, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Martić*), par. 58; *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003., par. 150.

⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 59; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*), par. 383-385. Relevantni faktori koji se moraju razmotriti jesu, pored ostalog, dokazi o incidentima zlostavljanja usmjereni protiv žrtava, obrasci zlostavljanja i nestanci drugih žrtava, podudarnost ili približna podudarnost sa vremenom smrti drugih žrtava, činjenica da su se žrtve nalazile na području gdje je izvršen oružani napad, vrijeme, mjesto i okolnosti u kojima je žrtva posljednji put viđena, ponašanje vojnika koji su se nalazili u blizini i ponašanje prema drugim civilima u relevantno vrijeme, kao i izostanak kontakta od strane žrtve kada bi se on očekivao, npr. kontakta žrtve s porodicom, Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 59, fusnota 112; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 37. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 327.

posljedica njegovog činjenja ili nečinjenja. Nehat i grubi nehat nisu komponenta indirektnog umišljaja.⁸⁸

C. Okrutno postupanje

49. U tačkama 2 i 4 Rasim Delić se tereti za okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.

50. Osim opštih uslova iz člana 3 Statuta,⁸⁹ obilježja bića krivičnog djela okrutnog postupanja jesu sljedeća:

- a. Radnja ili propust počinioca uzrok su velike duševne ili tjelesne patnje odnosno povrede, ili se mogu smatrati teškim napadom na ljudsko dostojanstvo;
- b. Radnja ili propust bili su namjerni.⁹⁰

51. Prilikom ocjenjivanja težine predmetne radnje ili propusta, Pretresno vijeće će pored ostalog uzeti u obzir starost i zdravstveno stanje žrtve, trajanje činjenja ili nečinjenja, kao i tjelesne ili duševne posljedice zločina po stanje žrtve.⁹¹

52. *Mens rea* okrutnog postupanja uključuje i direktni i indirektni umišljaj, kako je iznijeto ranije u tekstu.⁹²

D. Komandna odgovornost na osnovu člana 7(3)

1. Uvod

53. U međunarodnom običajnom pravu, kao i u jurisprudenciji Međunarodnog suda⁹³ čvrsto je prihvaćeno da nadređene osobe, kako civilne tako i vojne, podliježu odgovornosti ako nisu

⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 60; *Tužilac protiv Pavla Strugara*, predmet br. IT-01-42-T, Presuda, 31. januar 2005. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*) par. 235-236; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 241. Vidi i *Tužilac protiv Nasera Orića*, predmet br. IT-03-68-T, Presuda, 30. juni 2006. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Orić*), par. 348; *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 587; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 386.

⁸⁹ Vidi par. 39-44 *supra*.

⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 79; Prvostepenu presudu u predmetu *Limaj i drugi*, par. 231.

⁹¹ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 80; *Tužilac protiv Blagoja Simića i drugih*, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. oktobar 2003., par. 75; *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002., par. 235; Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 131; Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 352.

⁹² Vidi par. 48 *supra*.

⁹³ Vidi npr. Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići* par. 195. Vidi i Komentar uz Dopunske protokole od 8. juna 1977. uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949., ur. Yves Sandoz, Christophe Swinarski i Bruno Zimmermann,

preduzele mjere da spriječe ili kazne svoje potčinjene za njihova djela.⁹⁴ Član 7(3) Statuta, u koji je ovo pravilo ugrađeno, primjenjiv je na sva djela navedena u članovima 2 do 5 Statuta i mjerodavan je kako za međunarodne tako i za nemeđunarodne oružane sukobe.⁹⁵

54. Komandna odgovornost može se primijeniti na svaku nadređenu osobu na svim nivoima. To, na primjer, uključuje i odgovornost za vojne snage koje su privremeno stavljene pod komandu vojnog starješine⁹⁶ ako su dotični vojnici bili pod efektivnom kontrolom tog starješine u vrijeme počinjenja djela za koje Optužnica tereti.⁹⁷

55. Što se tiče karaktera komandne odgovornosti u međunarodnom pravu, ovo Pretresno vijeće saglasno je s Pretresnim vijećem u predmetu *Halilović* koje je, nakon što je detaljno proučilo razvitak komandne odgovornosti kako bi utvrdilo njen karakter, usvojilo stav da “komandna odgovornost /.../ podrazumijeva odgovornost za nečinjenje” u smislu sprečavanja ili kažnjavanja za zločine koje su počinili podređeni⁹⁸ i da se težina koju valja pripisati takvom propustu nadređenoga mora razmatrati srazmjerno težini zločina koji je počinio podređeni.⁹⁹

2. Elementi komandne odgovornosti

56. Kako bi se nadređeni mogao proglasiti krivim na osnovu člana 7(3) Statuta, prema ustaljenoj jurisprudenciji Međunarodnog suda moraju biti ostvarena tri elementa:

- i. Postojanje odnosa nadređeni-podređeni;
- ii. Nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna da će biti ili da već jeste počinjeno krivično djelo; i

ICRC, Ženeva 1987. (dalje u tekstu: Komenar MKCK-a uz Dopunske protokole), gdje se navodi da se “odgovornost za povredu koja se sastoji u propustu da se djeluje može dokazati samo ako dotična osoba nije djelovala kada je imala dužnost da djeluje”, str. 1010, par. 3537.

⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 195–196, 240; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76.

⁹⁵ Vidi npr. *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i drugih*, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, 16. juli 2003., par. 31.

⁹⁶ *Tužilac protiv Dragoljuba Kunaraca i drugih*, predmet br. IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*), par. 399. Privremeni karakter vojne jedinice sam po sebi nije dovoljan da se isključi odnos subordinacije, *ibid*.

⁹⁷ *Prvostepena presuda u predmetu Kunarac i drugi*, par. 399, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići* par. 197–198, 256.

⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović* par. 54; *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-T, Presuda, 15. mart 2006. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*), par. 75, 191. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 293.

⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović* par. 54. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 741: “[K]ako se jasno izrazilo Žalbeno vijeće, takav pristup ne uzima u obzir bitan momenat da težina propusta da se spriječi ili kazni djelimično zavisi od težine krivičnih djela podređenih koja leže u osnovi.”

iii. Nadređeni nije preduzeo potrebne i razumno moguće mjere da to krivično djelo spriječi ili da kazni izvršioca.¹⁰⁰

Preliminarno se može napomenuti da termin “počinio” u članu 7(3) obuhvata i druge oblike kažnjivog ponašanja podređenih osoba, tj. sve ostale modalitete učešća nabrojane u članu 7(1) Statuta.¹⁰¹ Pored toga, kako bi nadređeni podlijegao odgovornosti na osnovu člana 7(3) Statuta, nije neophodno da je nadređenom bio poznat tačan identitet podređenih koji su počinili zločine.¹⁰²

(a) Odnos nadređeni-podređeni

57. Komandni položaj nadređenog u odnosu na počinioca pravna je osnova dužnosti nadređenog da djeluje kako bi spriječio krivična djela podređenih ili te podređene kaznio, kao i iz toga izvedene odgovornosti u slučaju kada ne preduzme mjere da to učini.¹⁰³

58. Postojanje odnosa nadređeni-podređeni zavisi od dva faktora: i) počinioci su u vrijeme počinjenja krivičnog djela bili podređeni optuženom, odnosno, optuženi je, “na osnovu svog položaja, formalno ili neformalno bio na višem mjestu u hijerarhiji od počinioca”; i ii) nadređeni je imao efektivnu kontrolu nad svojim podređenim.¹⁰⁴

59. Subordinacija unutar hijerarhije može biti ili *de jure*, tj. sastojati se ili biti izražena u formalnom činu, ili *de facto*, tj. onda kada, čak i bez takvog formalnog čina kojim se subordinacija uspostavlja, i nadređeni i podređeni u praksi djeluju kao da subordinacija postoji. Nakon što se Pretresno vijeće uvjeri van razumne sumnje da je subordinacija dokazana, ono mora da utvrdi da li je postojala efektivna kontrola nad podređenim, bez obzira na to da li je posrijedi subordinacija *de jure* ili *de facto*.¹⁰⁵

¹⁰⁰ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 484.

¹⁰¹ *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*) par. 280; *Tužilac protiv Namera Orića*, predmet br. IT-03-68-A, Presuda, 3. juli 2008. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Orić*), par. 21.

¹⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 305.

¹⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76.

¹⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303; *Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*), par. 59.

¹⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 193, 195. Žalbeno vijeće je u predmetu *Čelebići* izrazilo stav da nadređeni koji posjeduje ovlaštenja *de jure*, ali nema efektivnu kontrolu nad podređenim, zbog te okolnosti prema doktrini komandne odgovornosti ne snosi krivičnu odgovornost, dok nadređeni *de facto*, koji nije formalno imenovan ili zadužen nego ima stvarnu i efektivnu kontrolu nad izvršiocima krivičnih djela, podliježe krivičnoj odgovornosti ako nije spriječio ili kaznio predmetno kažnjivo ponašanje, *ibid.*, par. 197. Potreba da se dokaže postojanje hijerarhijskog odnosa nije bila shvaćena u smislu “uvođenja uslova *direktne* ili *formalne* subordinacije”, Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303 (naglasak kao u originalu). Vidi i predmet *SAD protiv Wilhelma von Leeba i drugih*, Presuda, 27. oktobar 1948., Suđenja ratnim zločincima na vojnim sudovima u Nürnbergu prema Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta, t. XI (dalje u tekstu: Predmet *Visoka komanda*), str. 543-544; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 363.

60. Pretresno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća u predmetu *Hadžihasanović i Kubura* koje je izrazilo stav da formalni komandni status nije ni uslov niti je dovoljan kao osnova odgovornosti nadređenog u smislu člana 7(3) Statuta, koja može da proistekne iz “vršenja funkcija komandanta *de facto*, kao i *de jure*, ukoliko mu to daje /.../ stvarnu mogućnost da spriječi ili kazni”.¹⁰⁶ Žalbeno vijeće je u predmetu *Čelebići* bilo mišljenja da sud može postupati s pretpostavkom da posjedovanje vlasti *de jure* nad podređenim može rezultirati efektivnom kontrolom ako se ne dokaže suprotno.¹⁰⁷ Međutim, prema objašnjenju Žalbenog vijeća u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*,

Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* nije prebacilo teret dokazivanja na drugu stranu. Ono je naprosto potvrdilo da *de jure* vlast predstavlja *prima facie* razumnu osnovu za pretpostavku da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad svojim podređenima. Prema tome, teret dokazivanja van razumne sumnje da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad svojim podređenima na kraju leži na tužiocu.¹⁰⁸

Efektivna kontrola, u smislu stvarne moći da spriječi i kazni, prag je koji treba da bude ostvaren kako bi se potvrdio odnos subordinacije za potrebe primjene člana 7(3) Statuta.¹⁰⁹ Žalbeno vijeće je izrazilo sljedeći stav:

Standard posjedovanja efektivne kontrole u smislu materijalnih ovlasti sprečavanja ili kažnjavanja, [...] neće gotovo nikad biti zadovoljen ako ne postoji takav odnos podređenosti. Međutim, moguće je zamisliti scenarij u kojem jedna od dvije osobe jednakog statusa ili čina (...) može u stvari imati “efektivnu kontrolu” nad drugim, barem u smislu čisto praktične mogućnosti da spriječi ponašanje drugoga, npr. snagom ličnosti ili fizičkom snagom.¹¹⁰

Saradnja sama za sebe i/ili puka mogućnost uticanja na podređene nije dovoljna da bi se utvrdila efektivna kontrola.¹¹¹

61. Pored toga, Žalbeno vijeće je u predmetu *Hadžihasanović i Kubura* objasnilo i situaciju u kojoj se nalazi komandant koji ima vojne koristi od jedinice za koju zna da ima poseban položaj u smislu samostalnosti i koji time prihvata sve posljedice njenih postupaka. Iako iz okolnosti ove vrste može da proistekne neki oblik odgovornosti, “ako su konkretne pojedinosti takve

¹⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 78; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 197.

¹⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 197.

¹⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 21.

¹⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 256; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 59.

¹¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303.

¹¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 214; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 78, 795; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 266.

odgovornosti na odgovarajući način navedene u optužnici”, odgovornost komandanta na osnovu člana 7(3) nastupa samo ako se dokaže da je postojao odnos subordinacije.¹¹²

62. Pokazatelji efektivne kontrole više su dokazno nego pravno pitanje¹¹³ i “ograničeni [su] na dokaze o tome da je optuženi imao moć da spriječi, kazni ili preduzme korake za pokretanje postupka protiv počinitelja kada je to primjereno”.¹¹⁴ Faktori koji mogu biti pokazatelji da neka osoba ima ovlaštenja i efektivnu kontrolu mogu biti sljedeći: procedura po kojoj je izvršeno imenovanje optuženog na dužnost,¹¹⁵ njegov službeni položaj,¹¹⁶ moć da izdaje naređenja i obezbijedi njihovo izvršenje,¹¹⁷ moć da izdaje naređenja za borbeno angažovanje i za prepotčinjavanje jedinica,¹¹⁸ raspolaganje materijalno-tehničkim sredstvima i ljudstvom,¹¹⁹ ovlaštenja za primjenu disciplinskih mjera,¹²⁰ ovlaštenja za unapređivanje, smanjenje čina vojniku ili udaljavanje pojedinih vojnika¹²¹ i sposobnost da postupanje podređenih u skladu s naređenjima ostvaruje zastrašivanjem.¹²² Žalbeno vijeće u predmetu *Blaškić* zaključilo je da je pravna sposobnost podnošenja prijava nadležnim organima u vezi s kažnjivim radnjama podređenih kako bi preduzeli odgovarajuće mjere pokazatelj ograničene mogućnosti nadređenog da kažnjava, na osnovu čega se može utvrditi da je njegova efektivna kontrola bila ograničenog stepena.¹²³

(b) Element svijesti: “znao ili je bilo razloga da zna”

63. Član 7(3) Statuta ne propisuje objektivnu odgovornost za nadređenog koji nije spriječio ili kaznio svoje podređene za činjene krivičnih djela.¹²⁴ Umjesto toga tužilac mora da dokaže

¹¹² Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 213.

¹¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 73-74; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 206.

¹¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76.

¹¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 58.

¹¹⁶ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*), par. 418. Žalbeno vijeće je potvrdilo da se *de jure* nadređen položaj može *prima facie* smatrati pokazateljem efektivne kontrole. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 197; Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 21; Drugostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 91.

¹¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69, gdje je Žalbeno vijeće prihvatilo “žaliočev argument da je za utvrđivanje postojanja efektivne kontrole u vrijeme počinjenja zločina od strane podređene osobe nužan dokaz ne samo o tome da je optuženi bio u mogućnosti da izdaje naređenja, nego i da su ta naređenja zaista bila i poštovana”. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 199; Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 421.

¹¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 393-397.

¹¹⁹ *Tužilac protiv Tharcissea Muvunyija*, predmet br. ICTR-2000-55A-T, Presuda s presudom o kazni, 12. septembar 2006., par. 497.

¹²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 406, 408; *Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998 (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 767.

¹²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 411, 413; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 767.

¹²² *Tužilac protiv Alexa Tambe Brime i drugih*, SCSL-04-16-T, Presuda, 20. juni 2007., par. 788.

¹²³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 499. Vidi i *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 78.

¹²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 239.

sljedeće: (i) da je nadređeni imao stvarna saznanja o tome da njegovi podređene čine ili da se spremaju na počinjenje krivičnih djela koja su u nadležnosti Međunarodnog suda, ili (ii) da je nadređeni posjedovao informacije na osnovu kojih je u najmanju ruku mogao biti upozoren na rizik izvršenja takvih krivičnih djela i koje su ga mogle upozoriti na potrebu za dodatnom istragom kako bi se utvrdilo da li se njegovi podređeni spremaju na takva djela ili su ih već počinili.¹²⁵ Kada ocjenjuje element svijesti koji se traži za primjenu člana 7(3), Pretresno vijeće mora da uzme u obzir specifične okolnosti predmeta.¹²⁶

(i) Stvarno znanje

64. Stvarno znanje nadređenog o tome da podređeni čine krivično djelo ili se na to spremaju može se dokazati direktnim ili indirektnim dokazima, ali se ne može prezumirati.¹²⁷ Faktori koje Pretresno vijeće uzima u obzir su, pored ostalih, sljedeći: broj, vrsta i nivo protivpravnih radnji koje su podređeni izvršili, vremenski period tokom kojeg su protivpravne radnje vršene, broj i tip ljudstva i logističke podrške koji je za to bio potreban, geografska lokacija, da li su te radnje bile rasprostranjene, taktički tempo dejstava, *modus operandi* sličnih protivpravnih radnji, starješine i ljudstvo koji su u njima učestvovali i gdje se u to vrijeme nalazio nadređeni.¹²⁸ Fizička blizina ili udaljenost od mjesta zločina može da se uzme u obzir kada se ocjenjuje stvarno znanje nadređenog o tim djelima.¹²⁹

(ii) “Bilo je razloga da zna”

¹²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 223, 241.

¹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 239; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 28. Žalbeno vijeće je u predmetu *Čelebići* (par. 239) izrazilo stav da “procjenu elementa svijesti koji se traži članom 7(3) Statuta valja načiniti imajući u vidu specifične okolnosti svakog slučaja, uzimajući u obzir specifičnu situaciju dotičnog nadređenog u datom trenutku.” Vidi i komentar Komisije za međunarodno pravo uz član 6 Nacrta kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva : “Član 6 daje dva kriterijuma za utvrđivanje da li se nadređeni ima smatrati krivično odgovornim za krivično ponašanje podređenog. Kao prvo, nadređeni je morao znati ili je bilo razloga da zna u *tadašnjim okolnostima* da podređeni čini ili se sprema da počini krivično djelo. Taj kriterijum pokazuje da nadređeni može imati *mens rea* koja se traži za krivičnu odgovornost u dva različita slučaja. U prvom slučaju, komandant ima stvarno znanje da njegov podređeni čini ili se sprema da počini krivično djelo [...]. U drugom slučaju, on ima *dovoljno relevantnih informacija iz kojih može zaključiti, u tadašnjim okolnostima*, da njegovi podređeni čine ili se spremaju da počine krivično djelo.” (Izvještaj KMP-a, str. 37-38, citirano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 234), Drugostepenoj presudi u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 28, fusnota 77 (naglasak kao u originalu).

¹²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 386. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 94; Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 427; Prvostepenu presudu u predmetu *Brdanin*, par. 278; Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 368.

¹²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 386, gdje se citira Izvještaj Komisije stručnjaka UN-a, str. 17. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 427.

¹²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 80.

65. Za nadređenog će se smatrati da je “bilo razloga da zna” samo ako je raspolagao informacijama koje bi ga upozorile da su njegovi podređeni počinili krivična djela ili se spremaju da ih počine.¹³⁰ U predmetu *Čelebići*, Žalbena vijeće je bilo sljedećeg mišljenja:

Značenje izraza “bilo je razloga da zna” nije tako jasno kao izraz “imali su informacije koje su im omogućavale da zaključče”, iako se može smatrati da im je praktički gledano značenje slično. Potonji standard je eksplicitniji, a logika jednostavna: propust da se izvedu zaključci, odnosno sprovede dodatna istraga, uprkos zabrinjavajućim informacijama, predstavlja znanje o krivičnim djelima podređenih. Nečinjenje, kad na osnovu takvog znanja postoji obaveza činjenja, temelj je za pripisivanje odgovornosti u ovoj vrsti predmeta.¹³¹

66. Informacije dostupne nadređenom ne moraju biti detaljne. Čak i uopštene informacije, koje nadređenog mogu upozoriti na mogućnost da njegovi podređeni čine protivpravne radnje, dovoljne su da nastupi dužnost nadređenog da djeluje.¹³² Za nadređenog se može smatrati da ima “razloga da zna” ako posjeduje informacije koje su dovoljne da ga upozore da njegovi podređeni čine protivpravna djela, tj. ako je dostupna informacija dovoljno opravdanje za daljnju istragu.¹³³ Pretresno vijeće u predmetu *Strugar* smatralo je sljedeće:

[O]ptuženi se ne može skloniti van domašaja ove odredbe tako što neće učiniti ništa, pod izgovorom da iz njegovih saznanja ne proizlazi s punom izvesnošću da će njegove snage zaista počinuti krivična dela, ukoliko informacije koje poseduje jasno ukazuju na mogućnost da se te snage spremaju da počine krivična dela. U takvim okolnostima, optuženi mora bar da istraži, to jest da, između ostalog, preduzme korake da utvrdi da li se zaista sprema činjenje krivičnih dela ili su u toj fazi već počinjena, ili je činjenje u toku.¹³⁴

Najzad, prema stavu Žalbenog vijeća, “relevantne informacije trebale su biti dostavljene ili dostupne nadređenom [...]. On se nije morao stvarno upoznati s tim informacijama”.¹³⁵

67. U ovom kontekstu treba da se napomene da se krivična odgovornost zbog nemara da stekne saznanja o djelima svojih podređenih nadređenom može pripisati samo u slučaju da su mu bile

¹³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 27, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 383. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 62, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 241.

¹³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 232. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 28.

¹³² Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 28. Žalbena vijeće je uputilo i na Komentar uz Dopunski protokol I, u kojem se “izvještaji upućeni (nadređenom) [...] taktička situacija, stepen obučenosti i uvježbanosti podređenih oficira i njihovih vojnika, te njihova *svojstva ličnosti*” navode kao mogući vidovi informacija o kojima govori član 86(2) Dopunskog protokola I, Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238 (kurziv dodat), gdje se citira Komentar MKCK-a uz Dopunski protokole, str. 1014, par. 3545.

¹³³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 437.

¹³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 416.

¹³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 239.

dostupne dovoljno zabrinjavajuće informacije. Žalbeno vijeće je u predmetu *Čelebići* to formulisalo ovako:

Član 7(3) Statuta odnosi se na odgovornost nadređenog koja proizlazi iz nečinjenja uprkos znanju. Međutim, zanemarivanje dužnosti da se stekne takvo znanje nije navedeno u odredbi kao zasebno krivično djelo [...]. [P]remda propust komandanta da se informiše o djelovanju svojih podređenih ili da uspostavi sistem nadzora može predstavljati zanemarivanje dužnosti koje povlači vojno-disciplinsku odgovornost, takav propust ne mora nužno povlačiti krivičnu odgovornost.¹³⁶

68. Žalbeno vijeće je iznijelo i stav da znanje o krivičnom djelu i nepreduzimanje mjera kažnjavanja za ranija krivična djela koja je počinila ista grupa podređenih nisu sami za sebe dovoljni da se zaključi da je komandant znao da će isti počinioci počiniti slična krivična djela. Međutim, zavisno od okolnosti predmeta, takvo nepreduzimanje mjera može biti relevantno za utvrđivanje da li je “nadređeni posjedovao informacije koje su bile dovoljno alarmantne da ga upozore na rizik da bi njegovi podređeni mogli kasnije izvršiti slična djela i da opravdaju daljnju istragu”.¹³⁷

(c) Nepreduzimanje mjera sprečavanja i kažnjavanja

69. Član 7(3) sadrži dvije različite i zasebne pravne obaveze: (i) sprečavanje počinjenja krivičnog djela, i (ii) kažnjavanje počinilaca.¹³⁸ Dužnost nadređenog da spriječi nastupa onda kada on stekne stvarno ili logički izvedeno znanje o tome da se sprema počinjenje krivičnog djela ili da se to već čini. Dužnost nadređenog da kazni nastupa ako je nadređeni traženo znanje stekao tek nakon počinjenja krivičnog djela.¹³⁹ Nepreduzimanje nužnih i razumnih mjera od strane nadređenog

¹³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 226; vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 406; Prvostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 96.

¹³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 30. Žalbeno vijeće je istaklo da zaključak da “propust nadređenog da kazni za zločin za koji zna *automatski* predstavlja dovoljno alarmantne informacije prema standardu ‘bilo je razloga da zna’, neovisno o okolnostima dotičnog predmeta” predstavlja grešku u primjeni prava, par. 31.

¹³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83 (gdje se citira Žalbeni podnesak): “[N]elogično je istovremeno tvrditi da ‘odgovornost nadređenog za propust da kazni treba shvatiti kao potkategoriju njegove odgovornosti za propust da spriječi počinjenje protivpravnih djela’ i da ‘propust da se kazni povlači krivičnu odgovornost samo ako je to dovelo do propusta da se spriječe budući zločini’. Propust da se kazni i propust da se spriječi tiču se različitih krivičnih djela počinjenih u različito vrijeme: propust da se kazni tiče se krivičnih djela koja su podređeni već počinili, dok se propust da se spriječi tiče budućih krivičnih djela podređenih.” Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 259; Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 445–446.

¹³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 445–446.

kako bi spriječio krivično djelo za koje je znao ili je bilo razloga da zna ne potire se kažnjavanjem podređenog nakon počinjenja krivičnog djela.¹⁴⁰

70. Iako su ovlaštenja i dužnosti civilnih i vojnih opunomoćenika vlasti utvrđene domaćim državnim zakonodavstvom, međunarodno pravo “je to koje reguliše njihovo izvršavanje u području na koje se odnose njegova pravila”. Dužnost da se preduzmu mjere Pretresno vijeće mora ocjenjivati s obzirom na međunarodno pravo.¹⁴¹ Nadređeni se stoga ne može pozvati na domaće zakonodavstvo kako bi se oslobodio svoje dužnosti da djeluje koja proističe iz međunarodnog prava.

71. U članu 7(3) izričito se povlači distinkcija između dužnosti sprečavanja i dužnosti kažnjavanja, ali se ne kaže ništa o dužnosti zaustavljanja protivpravne radnje čije je počinjenje u toku. Međutim, prihvaćeno je da je dužnost nadređenog i to da dotična krivična djela “zaustavi”.¹⁴²

(i) Dužnost nadređenog da spriječi

72. Iz teksta člana 7(3) jasno proizlazi da je dužnost nadređenog da spriječi primjenjiva na situaciju kada se podređeni “*sprema* počinuti takva djela”, ali prije nego što je krivično djelo stvarno počinjeno. Dakle, nadređeni ima dužnost da spriječi krivična djela u bilo kojem trenutku prije nego što podređeni počinu neko krivično djelo ako sazna ili ako postoji razlog da zna da se sprema počinjenje krivičnog djela.¹⁴³

73. Za svrhu utvrđivanja individualne odgovornosti nadređenih osoba, vojni tribunali uspostavljeni poslije Drugog svjetskog rata definisali su, ne pretendujući na iscrpnost, neke faktore kao što su: nepreduzimanje mjera od strane nadređenog da obezbijedi izvještavanje o tome da su vojna dejstva bila izvršena u skladu s međunarodnim pravom,¹⁴⁴ da izda naređenja sa svrhom da se relevantna praksa dovede u sklad s pravilima ratovanja,¹⁴⁵ da primijeni disciplinske mjere kako bi

¹⁴⁰ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 336. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 373; Prvostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 126.

¹⁴¹ Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 137–138, gdje se citira Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole (Dopunski protokol I), član 86, par. 3537.

¹⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 127, gdje se, pored ostalog, citira Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 446, gdje je Pretresno vijeće zaključilo: “Optuženi je imao pravna ovlaštenja i materijalnu mogućnost da zaustavi to protivpravno granatiranje Starog grada i da kazni počinioc”, ali da “nije preduzeo neophodne i razumne mere kako bi obezbedio bar da se zaustavi protivpravno granatiranje Starog grada”.

¹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 445. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 416.

¹⁴⁴ *USA v. Wilhelm List and others*, Presuda, 19. februar 1948, Suđenja ratnim zločincima na vojnim sudovima u Nürnbergu prema Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta, sv. XI (dalje u tekstu: Predmet *Taoci*), str. 1290; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 153.

¹⁴⁵ Predmet *Taoci*, str. 1311; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 153.

spriječio nasilje vojnika pod svojom komandom,¹⁴⁶ da se usprotivi protivpravnom postupanju ili da ga osudi,¹⁴⁷ kao i da kod svojih pretpostavljenih insistira na preduzimanju hitne akcije.¹⁴⁸ U Tokijskoj presudi je konstatovano da se ova dužnost nadređenog ne mora nužno smatrati ispunjenom izdavanjem rutinskih naređenja, nego da mogu biti potrebne aktivnije mjere.¹⁴⁹

(ii) Dužnost nadređenog da kazni

74. Dužnost nadređenog da kazni uključuje najmanje obavezu da provede istragu (ili da naredi da se provede istraga) o mogućim krivičnim djelima, da utvrdi činjenično stanje i, ako ne može sam inicirati sankcionisanje, da krivična djela prijavi nadležnim organima.¹⁵⁰ Pored toga, Žalbeno vijeće je u predmetu *Blaškić* napomenulo da je dužnost komandanta da podnosi prijave nadležnim organima izričito predviđena u članu 87(1) Dopunskog protokola I.¹⁵¹ Obaveza nadređenog je da preduzme aktivne mjere kako bi obezbijedio da se počinioci izvedu pred lice pravde.¹⁵² U ovom pogledu relevantni mogu biti momenti da li je istraga bila temeljita i da li je nadređeni zatražio izvještaj o incidentu.¹⁵³

75. Osoba koja izriče kaznu ne mora biti nadređeni, ali se zahtijeva da nadređeni preduzme “važan korak u disciplinskom postupku”.¹⁵⁴ Prema riječima Žalbenog vijeća, “nije potrebno da kaznu izrekne nadređeni lično, on svoju dužnost da kazni može ispuniti tako što će podnijeti prijavu

¹⁴⁶ *Judgement of the International Military Tribunal for the Far East*, Tokio, 12. novembar 1948 (dalje u tekstu: Tokijska presuda), t. I, str. 452; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 153.

¹⁴⁷ Predmet *Visoka komanda*, str. 623; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374.

¹⁴⁸ Tokijska presuda, t. I, str. 448; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 153.

¹⁴⁹ Tokijska presuda, t. I, str. 452: “Dužnost vojnog komandanta u takvim okolnostima nije ispunjena pukim izdavanjem rutinskih naređenja [...]. Njegova je dužnost da preduzima korake i izdaje naređenja kojima će sprečiti činjenje ratnih zločina i da se lično uvjeri da su ta naređenja izvršena”; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 153.

¹⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 446. Pretresno vijeće u predmetu *Kordić and Čerkez* takođe je napomenulo da, shodno Komentaru MKCK-a uz Dopunske protokole (Dopunski protokol I), par. 3562, vojni zapovjednik obično ima samo dužnost da inicira istragu.

¹⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69.

¹⁵² Vidi npr. predmet *Visoka komanda*, str. 623.

¹⁵³ Vidi npr. Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 376, i u njoj citiranu pravosudnu praksu. Odgovor na pitanje da li je nastojanje komandanta da se provede istraga o krivičnim djelima bilo dovoljno da bi se standard “nužnih i razumnih mjera” u smislu člana 7(3) smatrao zadovoljenim stvar je utvrđivanja činjeničnog stanja. Vidi npr. Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 488–495. Vidi i zvanični transkript suđenja u Tokiju, 49, 846. Dodatnu smjernicu u vezi s dužnošću kažnjavanja daje član 87, stav 3 Dopunskog protokola I, prema kojem vojni zapovjednik koji zna da su njegovi podređeni prekršili Ženevske konvencije ili Protokole ima obavezu da, “kad je to primjereno, pokrene disciplinski ili krivični postupak” protiv njih. Komentar MKCK-a uz Dopunski protokol I sugerise da se preduzimanjem takve mjere može smatrati i informisanje pretpostavljenog o situaciji, odnosno “sastavljanje prijave u slučaju kršenja [...] predlaganje kaznenih mjera nadređenom koji ima disciplinska ovlaštenja ili, ukoliko se radi o nekome ko i sam ima takva ovlaštenja, njihova primjena u okviru vlastite nadležnosti i, naposljetku, ukoliko je nužno, prosljeđivanje predmeta pravosudnom organu zajedno s dokazima do kojih se uspjelo doći”, vidi Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole, str. 1023, par. 3562.

¹⁵⁴ *Tužilac protiv Miroslava Kvočke i drugih*, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001., par. 316.

nadležnim organima”.¹⁵⁵ Nadređena osoba ima dužnost da preduzme sve mjere provodive u datim okolnostima.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 154.

¹⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 95.

(iii) Nužne i razumne mjere

76. Utvrđivanje toga šta se može smatrati “nužnim i razumnim mjerama” za sprečavanje krivičnih djela ili kažnjavanje počinitelja nije stvar materijalnog prava nego dokaznog postupka i ovisi o okolnostima svake konkretne situacije.¹⁵⁷ Ovo Pretresno vijeće podsjeća na zaključak Žalbenog vijeća da utvrđivanje “koje je potrebne i razumne mjere zapovjednik trebao preduzeti kako bi spriječio krivično djelo ili kaznio počinioca ovisi o okolnostima konkretnog slučaja”.¹⁵⁸ Ne traži se da nadređeni učini nemoguće, on će se smatrati odgovornim ako nije preduzeo mjere koje su “u granicama njegovih materijalnih mogućnosti”.¹⁵⁹ Doktrina komandne odgovornosti zasniva se na postojanju efektivne kontrole, bez obzira na to da li je status nadređenosti okvalifikovan kao *de jure* ili *de facto*. Iz toga proizlazi da nije važno da li je nadređeni formalnopravno bio u mogućnosti da preduzme dotične mjere ako se dokaže da je imao objektivnu mogućnost da djeluje.¹⁶⁰ Mjerama se smatra ono što nadređeni može da preduzme u granicama svoje objektivne moći, čiji je pokazatelj stepen efektivne kontrole nadređenog nad podređenima.¹⁶¹ Ovo Pretresno vijeće to tumači u smislu da su nužne i razumne mjere one koje su svrsishodne za održanje kontrole nad situacijom, odnosno za sprečavanje i/ili kažnjavanje. Višestruko je potvrđeno da se te mjere od slučaja do slučaja mogu razlikovati.¹⁶² Relevantni faktori koji treba da se uzmu u obzir uključuju sljedeće: da li su bila izdata konkretna naređenja kojima se zabranjuju ili kažnjive radnje ili im se staje u kraj, kakve su mjere bile preduzete sa ciljem da se osigura izvršenje tih naređenja, koje su druge mjere bile preduzete kako bi se osiguralo obustavljanje protivpravnih radnji i da li su te mjere bile razumno dovoljne u konkretnim okolnostima i, nakon počinjenja krivičnog djela, šta je preduzeto kako bi se provela odgovarajuća istraga i počinioci izveli pred lice pravde.¹⁶³

¹⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 33. Žalbeno vijeće u predmetu *Hadžihasanović i Kubura* naglasilo je da se, s obzirom na okolnosti predmeta, ne može isključiti da je primjena disciplinskih mjera dovoljna da bi nadređeni bio oslobođen dužnosti da kazni u smislu člana 7(3) Statuta. Drugim riječima, da li je nadređeni izvršio svoju dužnost da spriječi ili kazni u smislu člana 7(3) Statuta ne može se utvrditi na osnovu toga da li su preduzete mjere bile samo disciplinskog odnosno krivičnog, ili i jednog i drugog karaktera. Vidi i *ibid.* par. 142 (fusnota izostavljena): “Žalbeno vijeće podsjeća da je relevantno pitanje da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je Hadžihasanović preduzeo mjere da kazni počinioca koje su bile ‘potrebne i razumne’ u predmetnim okolnostima, a ne da li su te mjere bile disciplinske ili kaznene”. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 63–64; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 72, 417; Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 394.

¹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 417. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 155.

¹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 417, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 395.

¹⁶⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 372. Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 443.

¹⁶¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 72; Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 335.

¹⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 72, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 73–74; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 206.

¹⁶³ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 378.

III. OPŠTI KONTEKST

A. Uvod

77. Događaji navedeni u Optužnici odigrali su se u kontekstu raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje u tekstu: SFRJ).¹⁶⁴

78. Između 29. februara i 1. marta 1992., većina nesrpskog stanovništva RBiH glasala je za nezavisnost.¹⁶⁵ Dana 3. marta 1992., zemlja je proglasila nezavisnost.¹⁶⁶ Dana 7. aprila 1992. Evropska zajednica i Sjedinjene Američke Države priznale su Republiku BiH kao nezavisnu državu,¹⁶⁷ a 20. maja 1992. ona je postala članicom Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: UN).¹⁶⁸

79. Dana 7. aprila 1992. samoprogllašena “Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini” proglasila je nezavisnost “Srpske Republike Bosne i Hercegovine”, čiji je naziv kasnije promijenjen u Republika Srpska.¹⁶⁹ Približno u isto vrijeme započeo je oružani sukob između snaga tog državnog entiteta, koji je imao podršku JNA, i snaga RBiH.¹⁷⁰ U maju 1992. Sarajevo se našlo pod opsadom JNA i VRS-a.¹⁷¹ Na zahtjev Savjeta bezbjednosti UN-a, JNA se 19. i 20. maja 1992. formalno povukla iz RBiH.¹⁷² VRS je nastavio s opsadom Sarajeva koja je potrajala 44 mjeseca.¹⁷³

B. Stvaranje Armije BiH

80. Dana 8. aprila 1992., Predsjedništvo RBiH osnovalo je Štab TO RBiH-a s višenacionalnom komandom koju su činili bivši oficiri JNA.¹⁷⁴ Dana 20. maja 1992., snage TO postale su Armija BiH.¹⁷⁵ Opsada Sarajeva, u kojem se nalazio glavni stan Vrhovne komande ABiH, negativno se odražavala na formiranje snaga ABiH.¹⁷⁶ Dana 20. juna 1992. predsjednik Alija Izetbegović proglasio je ratno stanje.¹⁷⁷

¹⁶⁴ Usaglašena činjenica br. 24. Vidi i usaglašenu činjenicu br. 84.

¹⁶⁵ Usaglašene činjenice br. 27, 30.

¹⁶⁶ Usaglašena činjenica br. 85.

¹⁶⁷ Usaglašena činjenica br. 28.

¹⁶⁸ Usaglašena činjenica br. 31.

¹⁶⁹ Usaglašene činjenice br. 25, 32.

¹⁷⁰ Usaglašena činjenica br. 33. Vidi i iskaz svjedoka PW-3, T. 1435–1437 (zatvorena sjednica).

¹⁷¹ Jovan Divjak, T. 2225.

¹⁷² Usaglašene činjenice br. 88, 95.

¹⁷³ Jovan Divjak, T. 2225. Grad se hranom i ostalim potrepštinama snabdijevao kroz tunel prokopan ispod aerodroma, usaglašena činjenica br. 106.

¹⁷⁴ Usaglašena činjenica br. 46; PW-3, T. 1440–1444 (zatvorena sjednica).

¹⁷⁵ Usaglašena činjenica br. 17; PW-3, T. 1200 (zatvorena sjednica).

¹⁷⁶ PW-3, T. 1451–1452 (zatvorena sjednica); Alija Lončarić, T. 8318–8319.

¹⁷⁷ Usaglašene činjenice br. 29, 47.

81. Prvenstveni cilj ABiH bila je odbrana suvereniteta i teritorijalnog integriteta RBiH.¹⁷⁸ Međutim, ABiH je bila nepripremljena za sukob koji je izbio jer nije raspolagala profesionalnim kadrom, naoružanjem i vojnom opremom.¹⁷⁹ Osim toga, Savjet bezbjednosti UN-a zaveo je embargo na naoružanje za SFRJ.¹⁸⁰ S druge strane, VRS je raspolagao naoružanjem i opremom JNA.¹⁸¹ To je samo povećalo neravnotežu između zaraćenih strana i rezultiralo vojnom nadmoćnošću VRS-a nad ABiH.¹⁸² Kad je sukob izbio, VRS je uništio i komunikacijsku infrastrukturu u srednjoj Bosni.¹⁸³

C. Sukob u srednjoj Bosni

82. Napadi VRS-a u drugim dijelovima RBiH uzrokovali su masovan priliv izbjeglih bosanskih Muslimana u srednju Bosnu, posebno na područje Travnik.¹⁸⁴ U ljetu 1992. borbe su se proširile i na srednju Bosnu.¹⁸⁵ Snage VRS osvojile su strateški komunikacijski objekt na planini Vlašić i krenule u napad na okolna sela.¹⁸⁶ Bosanski Hrvati i Muslimani na to su reagovali organizovanjem odbrambenih linija u svojim selima i međusobno su saradivali u borbi protiv VRS-a.¹⁸⁷

83. Krajem 1992. godine, pojavile su se napetosti između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana i njihova se saradnja raspala. U januaru 1993. dva bivša saveznika ušla su u otvoreni sukob.¹⁸⁸ Kako je HVO blokirao granice RBiH s Hrvatskom i glavne saobraćajnice, ABiH je ostala odsječena od logističkih ruta.¹⁸⁹ U proljeće 1993. i ABiH i HVO izvodili su brojne vojne operacije u srednjoj Bosni.¹⁹⁰ Tokom tih operacija HVO je u izvjesnoj mjeri dobijao pomoć VRS-a.¹⁹¹ Dakle,

¹⁷⁸ Usaglašena činjenica br. 92.

¹⁷⁹ Vidi PW-3, T. 1234, 1437, 1441–1442 (zatvorena sjednica); Haso Ribo, T. 6962–6963. Vidi par. 128 *et seq. infra*.

¹⁸⁰ DP 187, Rezolucija Savjeta bezbjednosti UN-a br. 713, 25. septembar 1991.

¹⁸¹ Vidi PW-3, T. 1434–1437 (zatvorena sjednica). Vidi i DP 186, Naređenje generala Veljka Kadijevića u vezi s premještanjem snaga iz Slovenije, 23. januar 1991.

¹⁸² Vahid Karavelić, T. 7796–7797.

¹⁸³ Enver Berbić, T. 2376–2377; Jovan Divjak, T. 2227; Haso Ribo, T. 6962–6963; PW-3, T. 1450–1451 (zatvorena sjednica), koji je u iskazu izjavio i to da je početkom rata, u aprilu 1992., na širem području Sarajeva, VRS ne samo “oduze[o] kartoteku, ote[o] kartoteku, nego [...] i šifarska dokumenta koja su bila važeća za čitavu Jugoslaviju u to vrijeme”, *ibid.*, T. 1445–1447.

¹⁸⁴ Sinan Begović, T. 482–483, 485–486; Šaban Alić, T. 680; PW-2, T. 792. Vidi i DP 80, video-snimak; DP 81, video-snimak; DP 82, transkript video-materijala iz DP 81; DP 1179 i 1180, Ed Vulliamy, *Seasons in Hell /Vrijeme pakla/*, str. 127, 139.

¹⁸⁵ Sinan Begović, T. 380.

¹⁸⁶ Hasib Alić, T. 622, Sinan Begović, T. 381–382, 490–491; Šaban Alić, T. 637–638; Berislav Marijanović, T. 912.

¹⁸⁷ Berislav Marijanović, T. 911, 940; Zdravko Pranješ, T. 998; Šaban Alić, T. 637–638; Hasib Alić, T. 555, 622.

¹⁸⁸ Usaglašene činjenice br. 91, 122. Vidi i DP 191, zapovijed Milivoja Petkovića u vezi s podizanjem bojeve spremnosti postrojbi HVO-a, 15. januar 1993.; PW-3, T. 1472–1474 (zatvorena sjednica); Sinan Begović, T. 489; Halim Husić, T. 7364–7366.

¹⁸⁹ Šaban Alić, T. 673; Sinan Begović, T. 490; PW-3, T. 1474–1475 (zatvorena sjednica); DP 192, zapovijed o totalnoj blokadi hrvatskih granica prema BiH-u, 14. januar 1993.; DP 195 (zapečaćeno); Haso Ribo, T. 6963–6966.

¹⁹⁰ Zdravko Pranješ, T. 999, 1005; Osman Fuško, T. 1135–1136; Asim Delalić, T. 1707–1708, 1738–1739; Sinan Begović, T. 393–394. Vidi i DP 306, BRITBAT, Izvještaj o stanju za 27. april 1993.; DP 267, Zapisnik službe bezbjednosti 306. brigade u vezi s napadom HVO-a na Veliku Bukovicu, 26. juni 1993.

dok se ABiH borila na više frontova, srednja Bosna je faktički bila izolovana od vanjskog svijeta.¹⁹² To je izazvalo teške humanitarne posljedice po lokalno stanovništvo.¹⁹³

84. Zaštitne snage Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: UNPROFOR), razmještene u RBiH u drugoj polovini 1992. godine, imale su zadatak da pomognu u postizanju prekida vatre među zaraćenim stranama i u dostavljanju humanitarne pomoći civilnom stanovništvu.¹⁹⁴ Počev od aprila 1993. Britanski bataljon UNPROFOR-a ulagao je napore da se postigne prekid vatre u srednjoj Bosni.¹⁹⁵ Međutim, sukob između ABiH i HVO-a nastavljao se nesmanjenim intenzitetom.¹⁹⁶

85. Sporazum kojim su okončana neprijateljstva između ABiH i HVO-a postignut je u Washingtonu 18. marta 1994. godine.¹⁹⁷ Plod tog sporazuma bila je i “Federacija Bosne i Hercegovine” kao politički entitet bosanskih Muslimana i Hrvata.¹⁹⁸ Dana 22. jula 1995. Alija Izetbegović i hrvatski predsjednik Franjo Tuđman potpisali su zajedničku deklaraciju o odbrani Muslimana i Hrvata od “srpske agresije”.¹⁹⁹

86. U januaru 1995. Vrhovna komanda ABiH utvrdila je dva glavna vojna cilja za predstojeću godinu: osvajanje takozvanog “Vozučkog džepa” u srednjoj Bosni, koji su držale srpske snage,²⁰⁰ i razbijanje blokade gradova pod opsadom, Srebrenice, Žepe i Sarajeva.²⁰¹

87. U ljetu 1995. ABiH je izvela nekoliko pokušaja okončanja opsade Sarajeva.²⁰² Približno u isto vrijeme, ABiH je pojačala vojne aktivnosti u “Vozučkom džepu”.²⁰³ U septembru 1995. ABiH je izvela dvije uspješne operacije kojima je istjerala VRS sa vozučkog područja.²⁰⁴

¹⁹¹ PW-3, T. 1281–1282, 1490–1491 (zatvorena sjednica); Alastair Duncan, T. 1970; DP 198, Naređenje Momira Talića VRS-u, 6. juni 1993.; DP 294, Vojnoinformativni sažetak br. 39, 7. juni 1993.

¹⁹² PW-3, T. 1281–1282 (zatvorena sjednica). Svjedok je izjavio da su se snage ABiH 1993. borile na sljedećim frontovima: Sarajevo (3. korpus), Tuzla (2. korpus), Bihać (5. korpus), i Hercegovina (4. korpus).

¹⁹³ Sinan Begović, T. 490; Šaban Alić, T. 679–680; PW-2, T. 792.

¹⁹⁴ Alastair Duncan, T. 1909–1912.

¹⁹⁵ DP 284, Vojnoinformativni sažetak br. 38, 6. juni 1993. Vidi i DP 300, Vojnoinformativni sažetak br. 9, 8. maj 1993.; DP 301, Vojnoinformativni sažetak br. 20, 19. maj 1993.

¹⁹⁶ PW-3, T. 1282–1283, 1334–1335 (zatvorena sjednica); Alastair Duncan, T. 1967.

¹⁹⁷ Usaglašena činjenica br. 91.

¹⁹⁸ Jovan Divjak, T. 2200, 2297–2298.

¹⁹⁹ DP 612, “Zajednička odbrana protiv agresora”, članak iz *Oslobođenja*, 23. juli 1995.

²⁰⁰ Sead Delić, T. 2710–2711, 2811–2813; Kadir Jusić, T. 2495–2496; Fadil Hasanagić, T. 2929–2930.

²⁰¹ Sead Delić, T. 2842; Kadir Jusić, T. 2556, 2558–2559; DP 384, Direktiva za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava Armije R BiH, 5. januar 1995., u kojoj se govori o zadacima oslobađanja vozučkog džepa i razbijanja opsade Srebrenice, Žepe i Sarajeva. Vidi i iskaz Ismeta Alije, T. 4205–4206; koordinacioni plan Generalštaba ABiH za avgust 1995.

²⁰² Fadil Hasanagić, T. 3185–3186; Ferid Buljubašić, T. 5495; DP 494, Naređenje Rasima Delića o izvođenju aktivnih borbenih dejstava, 17. juli 1995.; Vahid Karavelić, T. 7921–7922.

²⁰³ Fadil Hasanagić, T. 2954–2955. Vidi par. 238, 395–396 *infra*.

²⁰⁴ Sead Delić, T. 2751. Vidi par. 285, 397–402 *infra*.

88. Ovi događaji kontekst su u kojem su izvršena krivična djela za koje se optuženi tereti u Optužnici i koja se detaljnije opisuju na drugom mjestu u ovoj Presudi.²⁰⁵

89. Dana 14. decembra 1995. potpisan je Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, poznatiji kao “Dejtonski sporazum”, kojim je sukob najzad okončan.²⁰⁶

D. Zaključak

90. Na osnovu gore iznesenog, Pretresno vijeće konstatuje da je u periodu na koji se odnosi Optužnica na teritoriji Bosne i Hercegovine postojao oružani sukob i da postoji veza između tog sukoba i krivičnih djela za koja se optuženi tereti.²⁰⁷

²⁰⁵ Vidi par. 200 *et seq. infra*.

²⁰⁶ Usaglašena činjenica br. 34; DP 48, Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 14. decembar 1995.

²⁰⁷ Vidi par. 200 *et seq. infra*.

IV. STRUKTURA I FUNKCIONISANJE ARMIJE BOSNE I HERCEGOVINE

A. Uvod

91. Armija BiH nastala je iz Teritorijalne odbrane RBiH (dalje u tekstu: TO) nakon izbijanja neprijateljstava sredinom 1992. godine.²⁰⁸ Iako je u početku osnovana kao višenacionalna vojska koju će činiti bosanski Muslimani, kao i bosanski Hrvati i Srbi, prema kraju sukoba sve više činove u ABiH nosili su gotovo isključivo bosanski Muslimani.²⁰⁹

92. Za vrijeme rata, Oružane snage RBiH činile su dvije zasebne komponente, ABiH i policija koja je bila pod komandom ministra unutrašnjih poslova RBiH.²¹⁰ Policija je samo u izuzetnim situacijama mogla biti prepotčinjena ABiH za borbena dejstva.²¹¹ Predsjedništvo RBiH kao Vrhovna komanda Oružanih snaga imalo je opštu kontrolu.²¹²

B. Predsjedništvo

93. U vrijeme mira Predsjedništvo RBiH imalo je sedam članova: po dva predstavnika triju glavnih nacionalnih grupa – Hrvata, Srba i Muslimana – i jedan predstavnik ostalih nacionalnosti ili nacionalnih manjina.²¹³ Predsjednik Predsjedništva birao se među članovima Predsjedništva na mandat od četiri godine.²¹⁴

94. U ratnom stanju, Predsjedništvo u proširenom sastavu moglo je preuzeti i zakonodavne funkcije i donositi “uredbe sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine”, a taj širi sastav, pored redovnih članova, činili su i predsjednik Skupštine, predsjednik Vlade i komandant Glavnog štaba ABiH.²¹⁵ Predsjedništvo kao Vrhovna komanda Oružanih snaga moglo je narediti

²⁰⁸ Usaglašene činjenice br. 17, 48. Vidi i iskaz svjedoka PW-3, T. 1200, 1228–1229 (zatvorena sjednica); Jovan Divjak, T. 2125–2126; DP 156, Naredba Ministarstva odbrane o promjeni naziva TO-a RBiH, 23. juni 1992.

²⁰⁹ PW-3, T. 1467–1468 (zatvorena sjednica); Jovan Divjak, T. 2144–2145, 2295–2297; Ivan Negovetić, T. 6845–6849.

²¹⁰ PW-3, T. 1458–1459, 1460–1465 (zatvorena sjednica); Fadil Imamović, T. 4081–4082; DP 9, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanih snagama Republike Bosne i Hercegovine, 20. maj 1992., čl. 2.

²¹¹ PW-3, T. 1463–1465 (zatvorena sjednica); Fadil Imamović, T. 4081–4082; DP 1335, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanih snagama Republike Bosne i Hercegovine, 14/31. decembar 1993., čl. 2.

²¹² Usaglašene činjenice br. 40, 50; DP 9, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanih snagama Republike Bosne i Hercegovine, 20. maj 1992., čl. 8–9; Jovan Divjak, T. 2128–2129; Sead Delić, T. 2830.

²¹³ Zdravko Đuričić, T. 2065–2068; Jovan Divjak, T. 2126–2129; Vahid Karavelić, T. 7964.

²¹⁴ Jovan Divjak, T. 2126–2128.

²¹⁵ Usaglašena činjenica br. 42; DP 42, Odluka o utvrđivanju prešićenog teksta Ustava Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 14. marta 1993., čl. 222; Zdravko Đuričić, T. 2066–2069; Ismet Dedović, T. 8238. Kada Rasim Delić nije mogao da prisustvuje sjednicama Predsjedništva, kao svog predstavnika poslao bi jednog od svojih zamjenika, Jovan Divjak, T. 2140; Ismet Alija, T. 4250.

mobilizaciju i borbeno angažovanje ABiH i policije.²¹⁶ Dok je rukovođenje i komandovanje vojskom ostajalo u nadležnosti “starješina jedinica i ustanova”,²¹⁷ Predsjedništvo je preuzimalo opštu odgovornost u sferi organizacije i upravljanja kadrovskim resursima.²¹⁸ Predsjedništvo je takođe bilo ovlašteno da na prijedlog komandanta Glavnog štaba donosi odluke o novim funkcijama, unapređenjima i činovima.²¹⁹ Predsjedništvo je odlučivalo i o imenovanju ili razrješavanju dužnosti komandanta Glavnog štaba ABiH.²²⁰

95. Predsjednik Predsjedništva, kao vrhovni komandant Oružanih snaga, bio je ovlašten da “[p]otpisuje akte Predsjedništva Republike koji se odnose na Armiju i stara se o njihovom sprovođenju”.²²¹ U periodu na koji se odnosi Optužnica, predsjednik Predsjedništva bio je Alija Izetbegović.²²²

C. Glavni štab ABiH

1. Uvod

96. Od 8. juna 1993., na čelu Glavnog štaba bili su komandant i tri zamjenika komandanta, a jedan od zamjenika komandanta imao je i funkciju načelnika Glavnog štaba.²²³ Svi korpusi ABiH bili su pod direktnom komandom komandanta Glavnog štaba.²²⁴

97. Glavni štab ABiH činilo je više uprava, na primjer uprava za bezbjednost i obavještajna uprava, koje su nadgledale djelovanje istorodnih službi u korpusima i njima potčinjenim

²¹⁶ DP 7, Uredba sa zakonskom snagom o obrani, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 20. maja 1992., čl. 8; DP 9, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine, 20. maj 1992., čl. 6, 9(5), 21; DP 42, *Odluka o utvrđivanju prešičenog teksta Ustava Republike Bosne i Hercegovine, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 14. marta 1993., čl. 222. Vidi DP 22, *Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama, Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* of 20. maj 1992., čl. 8–9.

²¹⁷ DP 9, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine, 20. maj 1992., čl. 12; Ismet Dedović, T. 8201.

²¹⁸ DP 7, Uredba sa zakonskom snagom o obrani, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 20. maja 1992., čl. 8. Vidi Sead Delić, T. 2837.

²¹⁹ Alija Lončarić, T. 8377–8378; DP 470, Prijedlog generala Delića za unapređivanje u činu, 25. juli 1994.

²²⁰ Usaglašena činjenica br. 41; DP 7, Uredba sa zakonskom snagom o obrani, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 20. maja 1992., čl. 9.

²²¹ DP 9, Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine, 20. maj 1992., čl. 10; Sead Delić, T. 2832–2833; Vahid Karavelić, T. 7843.

²²² Jovan Divjak, T. 2126–2128.

²²³ DP 154, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o shemi organizacije Ministarstva odbrane i Armije RBiH, 18. juli 1993., str. 3; DP 419, Odluka o šemi organizacije Armije RBiH, 18. i 24. oktobar 1994. Čini se da je 1994. godine Štab odnosno organ za planiranje Armije bio zasebno tijelo unutar Glavnog štaba, Kadir Jusić, T. 2548–2549, 2622–2624; DP 281, Naređenje Rasima Delića upućeno Ministarstvu odbrane i načelnicima uprava, 16. februar 1994.

²²⁴ Sead Delić, T. 2837–2838, koji je izjavio da je samo Rasim Delić, tj. komandant Glavnog štaba, mogao da izdaje naređenja komandantima šest korpusa ABiH. Vidi DP 419, Odluka o šemi organizacije Armije RBiH, 18. i 24. oktobar 1994.

jedinicama.²²⁵ Glavni štab je 24. oktobra 1994. promijenio naziv u Generalštab.²²⁶ Iz praktičnih razloga, u tekstu ove Presude koristiće se naziv Glavni štab.

98. Glavni štab je bio smješten na raznim lokacijama u Sarajevu.²²⁷ Zbog stalnih problema sa vezama u gradu pod opsadom, veći dio Glavnog štaba premješten je 2. januara 1994. u Kakanj, udaljen od Sarajeva oko 40 kilometara.²²⁸ Komandno mjesto u Kaknju (dalje u tekstu: KM Kakanj) bilo je u funkciji sve do zaključenja Dejtonskog sporazuma 1995. godine.²²⁹

2. Komandant Glavnog štaba

99. Do 8. juna 1993. načelnik Glavnog štaba, što znači najviši starješina u ABiH, bio je Sefer Halilović.²³⁰ U to vrijeme, Rasim Delić je bio načelnik organa za operativno-nastavne poslove u ABiH i nije učestvovao u operativnom radu Glavnog štaba.²³¹

100. Pošto je u ABiH bilo nezadovoljstva zbog rada Sefera Halilovića, Aliji Izetbegoviću je sugerisano da uvede novu funkciju, dužnost komandanta Glavnog štaba, koja bi bila viša od dužnosti načelnika Glavnog štaba.²³² Budući da je u Jugoslaviji diplomirao na Vojnoj akademiji, Rasim Delić je ispunjavao sve uslove za “neku od najviših funkcija”.²³³

101. Dana 8. juna 1993. u 11:00 sati u Sarajevu je počela sjednica Predsjedništva RBiH u proširenom sastavu. Prema zapisniku te sjednice, prva tačka dnevnog reda bile su “ Organizacione i kadrovske promjene u oružanim snagama R BiH”.²³⁴ Alija Izetbegović je za Rasima Delića rekao da je “najškolovaniji naš oficir” i predložio ga za dužnost komandanta Glavnog štaba.²³⁵ Nakon pauze, sjednica je nastavljena u 14:00 sati.²³⁶ U jednom trenutku nakon toga – tačno vrijeme doduše nije poznato – jednoglasno, samo sa jednim uzdržanim glasom, glasom Sefera Halilovića, usvojen

²²⁵ DP 154, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o shemi organizacije Ministarstva odbrane i Armije RBiH, 18. juli 1993., str. 4–6. Vidi i iskaz Vahida Karavelića, T. 7919–7920.

²²⁶ DP 148, Odluka o šemi organizacije Armije RBiH, 24. oktobar 1994., str. 2; DP 164, Naređenje Rasima Delića o preimenovanju i preformiranju Glavnog štaba Armije RBiH, 30. decembar 1994., str. 2; DP 419, Odluka o šemi organizacije Armije RBiH, 18 i 24. oktobar 1994., str. 2; PW-3, T. 1278 (zatvorena sjednica).

²²⁷ Usaglašena činjenica br. 52; Ferid Buljubašić, T. 5497–5498; Ismet Dedović, T. 8167–8168.

²²⁸ Murat Softić, T. 1805–1806, 1873–1876; Kadir Jusić, T. 2545–2547; Nermin Pešto, T. 3428; Ismet Alija, T. 4116–4117, 4186–4187, 4194; DP 279, Naređenje Rasima Delića svim upravama, 23. novembar 1993.; DP 280, Naređenje načelnika štaba ABiH načelnicima uprava, 2. januar 1994.; DP 1357, video-snimak.

²²⁹ Enver Berbić, T. 2373–2374, 2383.

²³⁰ Osman Fuško, T. 1180; Murat Softić, T. 1834–1835; Vahid Karavelić, T. 7808.

²³¹ PW-3, T. 1521–1522, 1638 (zatvorena sjednica); usaglašena činjenica br. 13.

²³² PW-3, T. 1277, 1516 (zatvorena sjednica); Jovan Divjak, T. 2135–2136; DP 209 (zapečaćeno).

²³³ DP 765, Fikret Muslimović: *Argumenti i sjećanja o ratu*, t. 1 (1990.–1993.) Fikret Muslimović, str. 307–308; Kadir Jusić, T. 2531–2532; DP 209 (zapečaćeno).

²³⁴ DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 2–3. Vidi i usaglašene činjenice br. 21, 97.

²³⁵ DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 5. Vidi i Zdravko Đuričić, T. 2074.

²³⁶ DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 6.

Prijevod

je prijedlog da se Rasim Delić imenuje na funkciju komandanta Glavnog štaba ABiH.²³⁷ Ne postoje nepobitni dokazi o tome kada je tačno Rasim Delić bio obaviješten o tom imenovanju. Zapisnik bilježi da je na kraju sjednice Rasim Delić bio pozvan da dođe i da je izrazio zahvalnost prisutnima na iskazanom povjerenju.²³⁸ Između 19:00 i 21:00 sati, ta odluka Predsjedništva saopštena je grupi starješina.²³⁹ Vahid Karavelić, tada član Komande 1. korpusa ABiH, posvjedočio je da je Rasim Delić tek tada preuzeo svoju novu dužnost.²⁴⁰ Dana 8. juna 1993. Predsjedništvo RBiH izdalo je odluku kojom je objavljeno imenovanje Rasima Delića na dužnost komandanta Glavnog štaba, a Stjepana Šibera i Jovana Divjaka na dužnost njegovih zamjenika.²⁴¹ Rasim Delić je novu dužnost preuzeo sutradan ujutro.²⁴²

102. Kabinet komandanta Glavnog štaba nalazio se u centru Sarajeva.²⁴³ Godine 1993. šef kabineta bio mu je Murat Softić. Dana 10. januara 1995. na tu dužnost imenovan je Ferid Buljubašić.²⁴⁴ Osoblje kabineta činile su i dvije sekretarice, predstavnik za štampu, jedan daktilograf, vozači i nekoliko članova ličnog obezbjeđenja.²⁴⁵

3. Zamjenici komandanta

103. Zamjenici komandanta ABiH bili su zaduženi za posebne oblasti. Načelnik štaba bio je jedan od zamjenika komandanta – to je bila funkcija Sefera Halilovića, a kasnije Envera Hadžihasanovića.²⁴⁶ Drugi zamjenik komandanta, Jovan Divjak, bio je zadužen za saradnju s novinarima, UNPROFOR-om i Međunarodnim Crvenim krstom. Njegove dužnosti obuhvatale su i

²³⁷ DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 7. Zdravko Đuričić je u svom iskazu izjavio da je glasanje je provedeno “u drugom dijelu sjednice”, ali nije mogao navesti kada je tačno sjednica završila, T. 2101, 2111. Isto tako, u DP 354 (Ratni dnevnik Jovana Divjaka, zapis od 8. juna 1993.) ne navodi se kada se tačno glasalo, nego se prenosi tok sjednice: “13.50–14.00 – Uručivanje i pregled predloga za izmene u štabu; 16.15–16.45 – Upoznat da /nečitko/ u komisiji za primopredaju dužnosti; 16.50–17.15 Razgovor komisije sa Seferom Halilovićem; 17.45–20.30 – Sastanak kolegija k.ta”; vidi i Jovan Divjak, T. 2248.

²³⁸ DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 8; Jovan Divjak, T. 2255.

²³⁹ Vahid Karavelić, T. 7805, 7808–7811.

²⁴⁰ Vahid Karavelić, T. 7810–7812.

²⁴¹ DP 161, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o izmjeni i dopuni sheme organizacije Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga RBiH i o postavljenju [Rasima Delića] na dužnost, 8. juni 1993.; PW-3, T. 1312, 1521 (zatvorena sjednica); DP 211 (zapečaćeno).

²⁴² Jovan Divjak, T. 2257; DP 355, Ratni dnevnik Jovana Divjaka, zapis od 9. juna 1993. Oformljena je komisija koja je trebala da pomogne u primopredaji dužnosti, DP 315, Zapisnik 203. sjednice Predsjedništva RBiH, 8. juni 1993., str. 7; Zdravko Đuričić, T. 2110–2111; Jovan Divjak, T. 2248–2249.

²⁴³ Murat Softić, T. 1804–1806; Ferid Buljubašić, T. 5497; Vahid Karavelić, T. 7804; Ismet Dedović, T. 8167.

²⁴⁴ Murat Softić, T. 1804; DP 815, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 14. avgust 2007., par. 2. Vidi Alija Lončarić, T. 8314–8316.

²⁴⁵ DP 815, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 14. avgust 2007., par. 3.

²⁴⁶ Vidi par. 105–106 *infra*.

koordinaciju logistike, kao i organizacione, mobilizacijske i kadrovske poslove.²⁴⁷ Zaduženje trećeg zamjenika komandanta, Stjepana Šibera, bilo je, pored ostalog, neposredna bezbjednost Sarajeva.²⁴⁸

104. Bilo koji od zamjenika komandanta mogao je u odsustvu komandanta vršiti njegovu dužnost.²⁴⁹

4. Načelnik štaba

105. Načelnik Glavnog štaba ABiH bio je zadužen za Operativni centar komandovanja (dalje u tekstu: Operativni centar), komandu stana i upravu rodova.²⁵⁰ Godine 1994. načelnik Štaba dobio je u zaduženje i Upravu za operativno planiranje.²⁵¹ Jednim naređenjem Rasima Delića od 29. marta 1995., kojim se uređuje “rukovođenje i komandovanje KM”, određuje se da “u vrijeme odsutnosti Komandanta na KM, RiK ostvaruje NŠ [ARBiH]. [...] RiK vojnom policijom ostvaruje Načelnik Štaba preko organa Uprave bezbjednosti na KM”.²⁵²

106. Nakon imenovanja Rasima Delića na dužnost komandanta Glavnog štaba, Sefer Halilović je ostao na dužnosti načelnika Glavnog štaba.²⁵³ Dana 1. novembra 1993. Halilovića je zamijenio Enver Hadžihasanović.²⁵⁴ Kabinet načelnika Štaba isprva je bio lociran u Sarajevu, da bi početkom 1994. bio premješten na KM Kakanj.²⁵⁵

5. Operativni centar

107. U oktobru 1994. Operativni centar je pripojen Upravi za operativno planiranje.²⁵⁶ Godine 1995. na čelu Operativnog centra bio je Ferid Tabaković, a Asim Džambasović bio je načelnik

²⁴⁷ Jovan Divjak, T. 2312–2313. Vidi i PW-3, T. 1216, 1277–1279 (zatvorena sjednica).

²⁴⁸ Jovan Divjak, T. 2125, 2141–2142, 2312–2313. Vidi i PW-3, T. 1280–1281 (zatvorena sjednica).

²⁴⁹ PW-3, T. 1511–1512 (zatvorena sjednica); DP 619, Pravilnik koji je potpisao Alija Izetbegović o unutrašnjem ustrojstvu i nadležnostima Generalštaba Armije Republike Bosne i Hercegovine, 24. novembar 1994.; DP 208 (zapečaćeno); DP 1226, Naređenje Štaba Vrhovne komande, 29. januar 1994.

²⁵⁰ DP 154, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o shemi organizacije Ministarstva odbrane i Armije RBiH, 18. juli 1993., str. 3–4. Budući da je načelnik štaba bio nadležan za Operativni centar, on je morao dobiti na uvid sve dokumente koji bi stigli u Operativni centar, Murat Softić, T. 1848–1849.

²⁵¹ DP 597, Šema strukture Armije BiH, 18. oktobar 1994., koju je označio svjedok Ismet Alija.

²⁵² DP 370, Naređenje Rasima Delića za organizovanje komandnog mjesta, 29. mart 1995.; Ismet Alija, T. 4242, 4253. Vidi i Ferid Buljubašić, T. 5492–5494; DP 621, izvještaji i naređenja generala Hadžihasanovića kao predstavnika vrhovnog komandanta ABiH, 5.–16. septembar 1995.

²⁵³ Murat Softić, T. 1834–1835; Ismet Alija, T. 4108; Alija Lončarić, T. 8326.

²⁵⁴ PW-3, T. 1308–1309 (zatvorena sjednica); DP 1012, Naredba koju je potpisao Alija Izetbegović o imenovanju na dužnosti u jedinice ABiH po privremenoj ratnoj formaciji, 1. novembar 1993. Vidi i DP 815, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 14. avgust 2007., par. 6.

²⁵⁵ Ismet Alija, T. 4111–4112; DP 281, Naređenje Rasima Delića Ministarstvu odbrane i načelnicima uprava, 16. februar 1994.

²⁵⁶ Ismet Alija, T. 4108–4109, 4115–4116; DP 597, Šema strukture Armije BiH, 18. oktobar 1994., koju je komentarisao svjedok Ismet Alija.

Uprave za operativno planiranje.²⁵⁷ Operativni centar isprva je bio lociran u Sarajevu, da bi 1994. godine bio premješten na KM Kakanj.²⁵⁸

108. Zadatak Operativnog centra bilo je dnevno praćenje vojne situacije na ratištu. U tu svrhu on je prikupljao izvještaje operativnih centara u korpusima, objedinjavao ih i slao komandantu Glavnog štaba.²⁵⁹ Operativni centar pripremao je i mjesečne, tromjesečne i godišnje planove.²⁶⁰

6. Uprava za bezbjednost

109. Djelokrug Službe vojne bezbjednosti (dalje u tekstu: Služba bezbjednosti) obuhvatao je sva bezbjednosna pitanja u vezi s Oružanim snagama, npr. zaštitu osoblja i objekata.²⁶¹ Služba bezbjednosti obavljala je i kontraobavještajne poslove i dokumentovanje ratnih zločina,²⁶² analizirala izvještaje potčinjenih jedinica²⁶³ i koordinirala rad vojne policije.²⁶⁴ Bezbjednost neprijateljskih zarobljenika takođe je bila u njenom djelokrugu.²⁶⁵ Služba bezbjednosti postojala je na svim nivoima ABiH, od bataljona naviše, tj. na nivou bataljona, brigade, divizije (operativne grupe), korpusa i Glavnog štaba.²⁶⁶

110. Uprava vojne bezbjednosti na nivou Glavnog štaba (dalje u tekstu: Uprava bezbjednosti) bila je najviši organ bezbjednosti unutar ABiH i nadzirala je organe bezbjednosti svih jedinica

²⁵⁷ Ismet Alija, T. 4108–4109, 4111–4112, 4232; DP 276, Naređenje Rasima Delića o formiranju Operativnog centra, 29. juni 1993. Vidi i Murat Softić, T. 1811, 1895–1896; Alija Lončarić, T. 8324–8325 (djelimično zatvorena sjednica).

²⁵⁸ Ismet Dedović, T. 8168; Murat Softić, T. 1877–1878; DP 281, Naređenje Rasima Delića Ministarstvu odbrane i načelnicima uprava, 16. februar 1994.

²⁵⁹ DP 276, Naređenje Rasima Delića o formiranju Operativnog centra, 29. juni 1993.; Murat Softić, T. 1811, 1847–1848; Ismet Alija, T. 4115–4116. Vidi i Nermin Pešto, T. 3423–3424, 3444. Vidi par. 141–144 *infra*.

²⁶⁰ Ismet Alija, T. 4104, 4109–4110; Vahid Karavelić, T. 7928–8929.

²⁶¹ DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 1. Vidi i Džemal Vučković, T. 5138–5139; Fadil Imamović, T. 4026–4027.

²⁶² Fadil Imamović, T. 4028; PW-4, T. 4749–4751, 4859 (zatvorena sjednica); Ekrem Alihodžić, T. 6428; DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 5. Vidi i DP 1263, Naređenje Rasima Delića u vezi s obezbjeđivanjem propisnog razvoja i rukovođenja službom vojne bezbjednosti, 13. februar 1995.

²⁶³ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 18–19, 24, 27. Vidi par. 141–142, 145–146 *infra*.

²⁶⁴ Fadil Imamović, T. 3963; Hamdija Šljuka, T. 4297; Zakir Alispahić, T. 6530–6531; DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 7, 52–53; DP 586, Pravilo za rad Vojne policije Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, 1. septembar 1992., par. 7–8.

²⁶⁵ PW-11, T. 6390–6391, 6397–6400 (zatvorena sjednica), koji je izjavio da su za zarobljenike bili zaduženi i komandant jedinice koja je zarobila zarobljenike i organ bezbjednosti te jedinice.

²⁶⁶ Džemal Vučković, T. 5137; Fadil Imamović, T. 3963–3964; Hamdija Šljuka, T. 4294–4295, 4342–4343; Ekrem Alihodžić, T. 6446–6449; Vidi DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., čl. 12 glasi: “Starješina [...] može narediti da ovlaštene starješine Službe vojne bezbjednosti vrše poslove bezbjednosti iz svoje nadležnosti i u drugim komandama, štabovima, jedinicama i ustanovama Oružanih snaga koje po funkciji nemaju pripadnike Službe vojne bezbjednosti, pri čemu određuje zadatke i način stručnog rukovođenja njihovim radom”.

potčinjenih Glavnom štabu.²⁶⁷ Načelnik Uprave bezbjednosti odgovarao je direktno komandantu Glavnog štaba.²⁶⁸ Na početku je na čelu Uprave bio Fikret Muslimović, koga je krajem 1993. zamijenio Jusuf Jašarević.²⁶⁹ Uprava bezbjednosti bila je locirana u Sarajevu, da bi 1994. godine jedan njen dio bio premješten na KM Kakanj.²⁷⁰

7. Obavještajna uprava

111. Djelokrug Obavještajne uprave bio je prikupljanje informacija o neprijatelju.²⁷¹ Ona je, na primjer, pratila komunikacije neprijatelja i analizirala i obrađivala sve relevantne informacije koje bi dostavile potčinjene jedinice.²⁷² Obavještajna uprava pribavljala je informacije putem nadzora, presretanja poruka, kao i putem osmatranja i ispitivanja zarobljenika.²⁷³ Obavještajne uprave postojale su na svim nivoima ABiH od nivoa bataljona naviše.²⁷⁴

112. Obavještajna uprava na nivou Glavnog štaba (dalje u tekstu: Obavještajna uprava) bila je najviši obavještajni organ u ABiH i nadzirala je obavještajne organe svih jedinica potčinjenih Glavnom štabu.²⁷⁵ Načelnik Obavještajne uprave Mustafa Hajrulahović "Talijan" odgovarao je direktno komandantu Glavnog štaba.²⁷⁶ Obavještajna uprava bila je locirana u Sarajevu, da bi od 1994. nadalje jedan njen dio bio premješten na KM Kakanj.²⁷⁷

D. Pristup boraca koji nisu bili građani R BiH u redovima ABiH

113. ABiH je imala pravila koja su utvrđivala način uključivanja dobrovoljaca u njene redove, a to su mogli biti i domaći državljani i stranci.²⁷⁸ Osoba koja nije državljanin R BiH mogla je stupiti u redove ABiH samo za vrijeme ratnog stanja i ako nije postojala osnovana sumnja da je "pomogla

²⁶⁷ DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama R BiH, 11. septembar 1992., par. 10–11, 45 *et seq.*; Džemal Vučković, T. 5140–5141, 5144–5145. Vidi i iskaz Murata Softića, T. 1837–1838.

²⁶⁸ DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama R BiH, 11. septembar 1992., par. 46; Kadir Jusić, T. 2494; PW-4, T. 4753, 4971–4972 (zatvorena sjednica). Neko vrijeme tokom 1994. godine Uprava bezbjednosti potpadala je pod Ministarstvo odbrane, vidi DP 1254, Izvještaj načelnika Sektora bezbjednosti Ministarstva odbrane, 20. januar 1994.

²⁶⁹ PW-3, T. 1650 (zatvorena sjednica); Hamdija Šljuka, T. 4358; DP 241, Naređenje načelnika Uprave bezbjednosti u vezi s operacijom "Trebević-3", 6. decembar 1993.

²⁷⁰ Enver Berbić, T. 2330; Ekrem Alihodžić, T. 6483–6484; Vahid Karavelić, T. 7804.

²⁷¹ Izudin Hajderhodžić, T. 3701–3703.

²⁷² Izudin Hajderhodžić, T. 3701–3703; Sejfulah Mrkaljević, T. 3872–3874. Vidi par. 141–142 *infra*.

²⁷³ Izudin Hajderhodžić, T. 3701–3703; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 89 i 18. oktobar 2007., par. 17.

²⁷⁴ Izudin Hajderhodžić, T. 3701–3703, 3706–3709.

²⁷⁵ Džemal Vučković, T. 5140–5141; Sejfulah Mrkaljević, T. 3869–3871. Vidi i iskaz Murata Softića, T. 1837–1838.

²⁷⁶ Sejfulah Mrkaljević, T. 3869–3871; Edin Husić, T. 4389; Kadir Jusić, T. 2495; DP 154, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o shemi organizacije Ministarstva odbrane i Armije R BiH, 18. juli 1993.; DP 597, Šema strukture Armije BiH ABiH, 18. oktobar 1994., koju je označio svjedok Ismet Alija.

²⁷⁷ Sejfulah Mrkaljević, T. 3869–3871, koji je izjavio da je kabinet načelnika Obavještajne uprave bio u Sarajevu.

²⁷⁸ DP 1310, Uredba o kriterijima i normativima raspoređivanja građana i materijalnih sredstava u Oružane snage, 26. oktobar 1992.; Hajrudin Hubo, T. 7597–7601, 7609–7610.

agresiju protiv [RBiH]“.²⁷⁹ Pored toga, takva osoba morala je dati pismenu izjavu da želi dobrovoljno stupiti u redove ABiH-A.²⁸⁰

114. Službom u ABiH strani državljanin mogao je steći uslove za sticanje državljanstva RBiH čak ako i nije zadovoljavao redovne uslove za naturalizaciju.²⁸¹ Služba u ABiH dokazivala se potvrdom komandanta jedinice kojoj je podnosilac zahtjeva pripadao.²⁸² Pretresnom vijeću predloženi su dokazi koji pokazuju kako je ta procedura funkcionisala u praksi, kao i primjeri zloupotrebe, odnosno podnošenja falsifikovanih potvrda o pripadništvu ABiH.²⁸³

E. Jedinice ABiH relevantne za Optužnicu

1. 2. korpus

115. Drugi korpus ABiH osnovan je 29. septembra 1992. godine.²⁸⁴ Tokom cijelog njegovog postojanja, štab mu je bio u Tuzli, a njegov sastav činilo je oko 80.000 pripadnika.²⁸⁵ Prvi komandant 2. korpusa bio je Željko Knez, bosanski Hrvat.²⁸⁶ U oktobru 1994. na njegovo mjesto došao je Sead Delić, koji je na toj dužnosti ostao do završetka rata.²⁸⁷

116. Dokazima je utvrđeno da su sastav 2. korpus ABiH činile sljedeće jedinice: 9. muslimanska brigada, 115. brigada “Zrinjski”, kao i 21., 22., 24. i 25. divizija.²⁸⁸

²⁷⁹ U ovoj Presudi, za osobe čiji je pol nepoznat koristiće se muški rod, u smislu da muški rod obuhvata i ženski.

²⁸⁰ DP 21, Uredba sa zakonskom snagom o službi u Armiji Republike Bosne i Hercegovine, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 1. avgusta 1992., čl. 31; DP 1283, Dopis načelnika Uprave za kadrovske i pravne poslove, 28. avgust 1995.; Alija Lončarić, T. 8333–8334. Vidi i DP 1097, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o izmjeni Odluke o proizvodjenju, unapređivanju i rješavanju o odnosima u službi vojnih lica za vrijeme ratnog stanja, 18. juli 1993., čl. 7 (“Predsjedništvo [...] nadležno je [...] da odlučuje o prijemu u stalni sastav Armije lica koja nisu državljani Republike [...]).

²⁸¹ DP 976, Izjava svjedoka Vjekoslava Vukovića, 20. novembar 2007., par. 28–29, i čl. 8 i 9(5) Uredbe sa zakonskom snagom o državljanstvu Republike Bosne i Hercegovine od 7. oktobra 1992. (izmijenjene 10. maja 1993.), priložene u DP 976.

²⁸² DP 976, Izjava svjedoka Vjekoslava Vukovića, 20. novembar 2007., par. 61.

²⁸³ DP 1028, Zahtjev načelnika Sektora policije, 6. mart 1995.; DP 1033, zahtjev za prijem u državljanstvo jednog pripadnika odreda “El Mudžahid”, 29. april 1995.; DP 1086, Zahtjev Centra službi bezbjednosti Zenica, 21. novembar 1995.; DP 1088, Zahtjev za prijem u državljanstvo jednog pripadnika odreda “El Mudžahid”, 22. decembar 1995.; DP 1139, video-snimak; DP 1385, Potvrda opštine Tešanj, 16. januar 1995.; DP 689 (zapečaćeno).

²⁸⁴ Sead Delić, T. 2707–2710.

²⁸⁵ Sead Delić, T. 2710, 2811.

²⁸⁶ Sead Delić, T. 2819.

²⁸⁷ Sead Delić, T. 2710, 2811.

²⁸⁸ Sead Delić, T. 2816–2817, 2845–2846; DP 1083, Naređenje komandanta 2. korpusa o prekidu vatre, 11. oktobar 1995.

2. 3. korpus

117. Treći korpus ABiH osnovan je odlukom Predsjedništva RBiH u avgustu 1992. godine.²⁸⁹ Međutim, operativan je postao tek u aprilu 1993. godine.²⁹⁰ Njegova baza bila je u Zenici, nedaleko od postrojenja željezare.²⁹¹ Zona odgovornosti 3. korpusa obuhvatala je srednju Bosnu i Hercegovinu, uključujući opštine Travnik i Zavidovići.²⁹² Prvi komandant 3. korpusa bio je Enver Hadžihasanović, a 1. novembra 1993. na njegovo mjesto je došao Mehmed Alagić.²⁹³ Početkom 1994. na tu je dužnost imenovan Sakib Mahmuljin i obavljao ju je do završetka rata.²⁹⁴

118. U januaru 1995. 3. korpus brojao je 30.000–40.000 ljudi.²⁹⁵ Oni su bili organizovani u dvije divizije i nekoliko samostalnih jedinica koje su bile direktno potčinjene komandi Korpusa.²⁹⁶ Treći korpus imao je i svoj bataljon vojne policije, koji je brojao oko 500 ljudi (dalje u tekstu: bataljon VP) i koji je bio smješten u zgradi KPD-a u Zenici.²⁹⁷ Bataljon VP bio je direktno potčinjen komandantu 3. korpusa.²⁹⁸

3. 35. divizija

119. Trideset peta divizija formirana je 1. marta 1995. kao stalna jedinica 3. korpusa od Operativne grupe (dalje u tekstu: OG) “Bosna”, privremene vojne formacije.²⁹⁹ Baza 35. divizije bili su Zavidovići, a njena zona odgovornosti obuhvatala je područje Maglaja, Zavidovića, Vožuća i

²⁸⁹ PW-3, T. 1230 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7799–7801; DP 158, Odluka koju je potpisao Alija Izetbegović o formiranju korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, zonama njihove odgovornosti i prepotčinjavanju, 11. oktobar 1992. Vidi i usaglašenu činjenicu br. 96.

²⁹⁰ Jovan Divjak, T. 2125–2126, 2230–2232; PW-3, T. 1273–1274 (zatvorena sjednica).

²⁹¹ Sejfulah Mrkaljević, T. 3879; Nermin Pešto, T. 3424; Hamdija Šljuka, T. 4294; DP 507, mapa koju je označio svjedok Fadil Hasanagić.

²⁹² Usaglašena činjenica br. 53. Vidi i usaglašenu činjenicu br. 54, u kojoj se kaže da “[u]slijed borbenih dejstava, ta zona odgovornosti bila je donekle promijenjena i smanjena, iako joj je kasnije dodata opština Vareš”.

²⁹³ Usaglašena činjenica br. 57; Jovan Divjak, T. 2189.

²⁹⁴ Jovan Divjak, T. 2151, 2189; DP 331, Naredba koju je potpisao Alija Izetbegović o imenovanju komandanata 3. i 7. korpusa, 26. februar 1994.

²⁹⁵ Alastair Duncan, T. 1972–1974; PW-11, T. 6409–6410 (zatvorena sjednica). Vidi DP 1162, Redovni dnevni borbeni izvještaj komandanta 3. korpusa, 28. maj 1995.

²⁹⁶ Kadir Jusić, T. 2477–2480, 2482, 2569–2570, 2637–2639, 2682–2683; Sejfulah Mrkaljević, T. 3872, 3920; Ekrem Alihodžić, T. 6429–6430; DP 1216, Naređenje komandanta 3. korpusa, 10. decembar 1992.; DP 379, dijagram sa strukturom 3. korpusa.

²⁹⁷ PW-11, T. 6390–6391, 6396–6397 (zatvorena sjednica); PW-4, T. 5007–5008 (zatvorena sjednica); Zaim Mujezinović, T. 6012, 6025–6026, 6052–6054.

²⁹⁸ Zaim Mujezinović, T. 6019–6022; Zakir Alispahić, T. 6530–6531. Vidi i par. 160–162 *infra*.

²⁹⁹ Fadil Hasanagić, T. 2926–2927, 3073, 3097; Hamdija Šljuka, T. 4292; DP 1265, Izvještaj Uprave za operativno planiranje u vezi s reorganizacijom ABiH, 23. februar 1995.; DP 378, Naređenje Glavnog štaba ABiH, 12. januar 1995.; DP 165, Naređenje Rasima Delića o osnivanju 35. i 37. divizije, 12. januar 1995.

Kaknja.³⁰⁰ Sve vrijeme 35. divizija bila je direktno potčinjena 3. korpusu ABiH.³⁰¹ Od osnivanja pa do završetka rata njen komandat bio je Fadil Hasanagić.³⁰²

120. Sa svojim potčinjenim jedinicama, 327., 328. i 329. brigadom, kao i 3., 4. i 5. manevarskim bataljonom, 35. divizija brojala je približno 11.000–12.000 ljudi.³⁰³ Divizija je imala četvu vojne policije sa približno 100 ljudi.³⁰⁴

4. 328. brdska brigada

121. Krajem 1994. formirana je 328. brdska brigada kao jedinica OG “Bosna”, kasnije 35. divizije.³⁰⁵ Štab Brigade bio je u Zavidovićima.³⁰⁶ Cijelim tokom rata komandant brigade bio je Fuad Zilkić.³⁰⁷ Brigada je imala i jedinicu vojne policije od oko 30 ljudi.³⁰⁸

122. U sastavu 328. brdske brigade djelovala je jedinica pod nazivom “Asim Čamdžić” u čijem je sastavu bilo 60 bosanskih Muslimana, uglavnom iz Zavidovića, koji su pustili duge brade i izgledom oponašali Arape.³⁰⁹ Bili su dobro opremljeni, sami su se brinuli o logistici i uživali su podršku lokalnih civilnih i vjerskih vlasti. Pripadnici te jedinice nisu nosili oznake ABiH, a neki dokazi upućuju na to da oni nisu bili u pravom smislu unutar strukture rukovođenja i komandovanja ABiH.³¹⁰

123. Peti bataljon 328. brigade bio je stacioniran u selu Marići.³¹¹ Komandant mu je bio Ahmet Šehić, a u svom sastavu imao je oko 500–600 ljudi.³¹²

³⁰⁰ Sejfulah Mrkaljević, T. 3871; Hamdija Šljuka, T. 4292, 4322; Fuad Zilkić, T. 5357–5358; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 116.

³⁰¹ Fadil Hasanagić, T. 2926–2927; Hamdija Šljuka, T. 4293–4294.

³⁰² Fadil Hasanagić, T. 2925, 3073; Hamdija Šljuka, T. 4293–4294; Fuad Zilkić, T. 5357–5358.

³⁰³ Fadil Hasanagić, T. 2926–2927, 2994, 3081–3082; Kadir Jusić, T. 2636; Fuad Zilkić, T. 5357–5358; Ahmet Šehić, T. 5015–5016; DP 379, dijagram sa strukturom 3. korpusa.

³⁰⁴ Hamdija Šljuka, T. 4322, 4354–4355.

³⁰⁵ Fuad Zilkić, T. 5299–5301, 5357–5358; Ahmet Šehić, T. 5013.

³⁰⁶ Fuad Zilkić, T. 5299–5301; Ahmet Šehić, T. 5014, 5020, 5022.

³⁰⁷ Fuad Zilkić, T. 5299–5301; Izudin Hajderhodžić, T. 3750; Ahmet Šehić, T. 5013–5014.

³⁰⁸ Fuad Zilkić, T. 5432.

³⁰⁹ Fuad Zilkić, T. 5336, 5372–5373, 5423–5424; Izudin Hajderhodžić, T. 3764–3765; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 17–18, 50; DP 1235, Izvještaj načelnika službe bezbjednosti 3. korpusa, 6. mart 1995. Vidi DP 794, Naređenje komandanta 35. divizije, 3. septembar 1995.

³¹⁰ Izudin Hajderhodžić, T. 3764–3765, 3776–3779; Fuad Zilkić, T. 5372–5373; Fadil Imamović, T. 4062–4064; Džemal Vučković, T. 5195–5196; DP 810, Izvještaj pomoćnika komandanta 35. divizije za bezbjednost, 24. oktobar 1995.; DP 1084, Izvještaj pomoćnika komandanta 35. divizije za bezbjednost, 24. oktobar 1995.; DP 509, Izvještaj načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 12. avgust 1995.; DP 1235, Izvještaj načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 6. mart 1995.

³¹¹ Fuad Zilkić, T. 5299–5301, 5366–5367.

³¹² Ahmet Šehić, T. 5012, 5017, 5020, 5022, 5085; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 54, 8. maj 2007., par. 51. Vidi Muhamed Omerašević, T. 6739; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 49.

5. 306. brigada

124. 306. brdska brigada osnovana je kao jedinica u sastavu 3. korpusa. Od novembra 1992. do oktobra 1993. komandant joj je bio Esad Sipić.³¹³ Sredinom 1993. brigada je brojala između 1.500 i 1.700 ljudi.³¹⁴

125. Štab ove brigade bio je u Rudniku, a njena zona odgovornosti obuhvatala je područje doline Bile.³¹⁵ Prvi bataljon Brigade bio je stacioniran u osnovnoj školi u Mehurićima.³¹⁶

6. 7. muslimanska brdska brigada

126. Sedma muslimanska brdska brigada osnovana je u novembru 1992. kao jedinica u sastavu 3. korpusa.³¹⁷ Njen 1. bataljon sastojao se uglavnom od bivših pripadnika takozvanih “Muslimanskih snaga Travnika”, paravojne vjerske jedinice koja je rasformirana u zimi 1992./1993. godine.³¹⁸ Štab Brigade je bio u Zenici, a sredinom 1993. komandant joj je bio Amir Kubura.³¹⁹ Sedma muslimanska brigada stekla je veliku reputaciju zbog svoje hrabrosti i dobro obučениh vojnika.³²⁰

7. Odred “El mudžahid”

127. Tužilac navodi da je takozvani odred “El mudžahid” (dalje u tekstu: OEM) osnovan u avgustu 1993. kao jedinica u sastavu 3. korpusa.³²¹ OEM će biti detaljnije opisan u narednom poglavlju ove Presude.³²²

F. Teškoće s kojima je bila suočena Armija BiH

128. Pretresnom vijeću je predložen veliki broj dokaza u vezi s problemima s kojima se ABiH suočavala od trenutka svog osnivanja.

³¹³ Osman Fuško, T. 1070, 1077, 1148; Sinan Begović, T. 385; Asim Delalić, T. 1706–1707. Vidi DP 134, Borbeni izvještaj komandanta 306. brdske brigade, 14. maj 1993.

³¹⁴ Osman Fuško, T. 1122, 1158.

³¹⁵ Usaglašena činjenica br. 72; Sinan Begović, T. 493; Osman Fuško, T. 1091; Halim Husić, T. 7431, 7574–7575.

³¹⁶ Osman Fuško, T. 1071–1072, 1076–1078; Halim Husić, T. 7432; DP 137, mapa koju je označio svjedok Osman Fuško.

³¹⁷ Usaglašene činjenice br. 63, 81; Jovan Divjak, T. 2148–2149, 2157–2158; Sead Delić, T. 2920–2921; Enver Adilović, T. 7246–7247; DP 107, Naređenje Sefera Halilovića, načelnika Štaba Vrhovne komande, Komandi 3. korpusa u vezi s organizacionim pripremama, 19. novembar 1992. Vidi i Sead Delić, T. 2920–2921.

³¹⁸ PW-2, T. 713–714; 732–733, 740–741, 803, 806–810; Haso Ribo, T. 6972, 6974–6977, 6986, 6990–6991, 7111–7112. Vidi i DP 103 (zapečaćeno); Haso Ribo, T. 6997.

³¹⁹ Usaglašena činjenica br. 82; PW-2, T. 742; Enver Adilović, T. 7195–7196; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 10, 18.

³²⁰ Jovan Divjak, T. 2159; PW-3, T. 1339–1340 (zatvorena sjednica).

³²¹ Optužnica, par. 14, 17.

³²² Vidi par. 170 *et seq. infra*.

(a) Nedostatak obučenog ljudstva i opreme

129. U početnom stadiju sukoba do početka 1993. ABiH je još bila u fazi nastajanja.³²³ Njenim jedinicama nedostajalo je najosnovnije: uniforme, oprema uključujući naoružanje i sredstva veze, kao i stručni oficiri.³²⁴ Kako je to izrazio jedan svjedok:

Ljudi su, Armija, bili u civilnom odjelu ili je bilo od Srba ostalo, od one Armije bivše Jugoslavije po onima magacinima ostale su one njihove košulje, njihove hlače. Razumijete, samo što su oznake bile, u tome su ljudi išli na linije. Nije to bila armija spremljena, opremljena da ima svak' svoje zaduženje. To je bilo više, ja kažem, više je ličilo na one seljačke bune.³²⁵

130. Nedostatak naoružanja, opreme i obučenog kadra negativno je uticao na funkcionisanje ABiH tokom sukoba.³²⁶ Na primjer, procijenjeno je da je manje od 10% oficira 3. korpusa, uključujući i one u organima bezbjednosti ili obavještajnim organima, prošlo obuku neophodnu za obavljanje njihovih funkcija.³²⁷ Dokazi pokazuju da, iako je Glavni štab ABiH pokušavao popraviti situaciju organizovanjem specijalizovane obuke, oficiri, uključujući i oficire bezbjednosti i obavještajce, zapravo nisu bili odgovarajuće obučeni za posao koji su radili.³²⁸

131. Probleme nedostatka vojne opreme povremeno je ublažavala pomoć civilnih organa.³²⁹ Na primjer, kontraobavještajno odjeljenje unutar organa bezbjednosti 3. korpusa moglo je da se za praćenje veza neprijatelja osloni na Službu državne bezbjednosti i njihove tehničke resurse.³³⁰

³²³ Vidi Šaban Alić, T. 696, 670; PW-2, T. 814–815.

³²⁴ Sinan Begović, T. 491–492, 494–495, 497; Hasib Alić, T. 622–624; Šaban Alić, T. 670, 676–677; Osman Fuško, T. 1125; Asim Delalić, T. 1747; DP 84, video-snimak; DP 85, transkript DP 84; DP 86, Dnevni operativni izvještaj 306. brigade za dan 11. april 1993.; Alastair Duncan, T. 1979–1980; PW-2, T. 815; Alija Lončarić, T. 8317.

³²⁵ Šaban Alić, T. 695.

³²⁶ PW-2, T. 814; Osman Fuško, T. 1123; PW-3, T. 1457–1458, 1536–1537, 1661–1662 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7859–7860, 7967; Halim Husić, T. 7344–7345, 7512, 7516–7517; Jovan Divjak, T. 2231–2232; DP 123, Odgovor komandanta 7. muslimanske brigade, 30. maj 1993.; DP 215 (zapečaćeno); Alastair Duncan, T. 1972–1974.

³²⁷ Kadir Jusić, T. 2538–2540; Sejfulah Mrkaljević, T. 3918, 3925–3926; Izudin Hajderhodžić, T. 3756–3757, 3765–3768; Edin Husić, T. 4438–4440; PW-4, T. 4859–4863 (zatvorena sjednica); DP 1262, Dnevni informativni bilten Press centra ABiH, 5. februar 1995.

³²⁸ Edin Husić, T. 4438–4440; PW-4, T. 4859–4863 (zatvorena sjednica); DP 1262, Dnevni informativni bilten Press centra ABiH, 5. februar 1995.; DP 1266, Naređenje Rasima Delića o izradi nastavnog plana i programa za školovanje i obuku u ABiH-u, 1. mart 1995.; DP 1294, Naređenje Rasima Delića o kursiranju starješina ABiH, 14. oktobar 1995.; PW-11, T. 6295–6296; Ekrem Alihodžić, T. 6446–6449, 6453–6456, 6490–6491; Fadil Hasanagić, T. 3084–3086; Izudin Hajderhodžić, T. 3756–3757, 3765–3768; Fadil Imamović, T. 4020, 4022–4025; Hamdija Šljuka, T. 4339, 4341–4342; DP 583, 35. divizija, Referisanje načelniku Odjeljenja SVB 3. Korpusa Armije RBiH, 30. avgust 1995., str. 9; DP 1342, Naređenje Rasima Delića za obuku u 1995. godini, 6. februar 1995.; DP 1343, Naređenje Rasima Delića za obuku, 26. februar 1995.

³²⁹ Edin Husić, T. 4438–4440; PW-4, T. 4859–4863 (zatvorena sjednica); Jovan Divjak, T. 2230–2231; Alastair Duncan, T. 1972–1974; PW-11, T. 6297–6298 (zatvorena sjednica); DP 1267, Izvještaj Generalštaba Armije, 3. mart 1995.

³³⁰ PW-4, T. 4751–4752, 4866–4870 (zatvorena sjednica); PW-11, T. 6297–6298 (zatvorena sjednica); Ekrem Alihodžić, T. 6518.

132. Dokazi takođe pokazuju da su vojnici 3. korpusa počinili znatan broj lakših krivičnih djela kao što su krađa, šverc ili nasilno ponašanje i da su česti bili problemi discipline i dezerterstva.³³¹

(b) Rukovođenje i komandovanje

133. Uspostavljanje komandnih lanaca u ABiH bilo je spor proces kojem su se neki lokalni komandanti opirali.³³²

134. Dokazi upućuju na to da je u ABiH postojao raskol između oficira koji su bili članovi takozvane “Patriotske lige” s jedne strane i, s druge strane, bivših pripadnika JNA koji su se odbrani RBiH priključili tek nakon izbijanja sukoba.³³³ Članovi Patriotske lige, npr. Sefer Halilović, Zičro Suljević, Rifat Bilajac i Kemo Karišik, držali su razne ključne funkcije unutar Glavnog štaba. Član Patriotske lige bio je i predsjednik Izetbegović.³³⁴ Prema izjavi jednog svjedoka, nepovjerenje između dvije grupe nije nestalo tokom cijelog sukoba.³³⁵

135. Dokazi pokazuju da imenovanje Rasima Delića - koji nije bio član Patriotske lige - za komandanta Glavnog štaba u junu 1993. nije bilo odmah prihvaćeno i da je uzrokovalo podjelu među višim oficirima. Uslijed toga neka njegova naređenja iz tog vremena nisu bila izvršena.³³⁶ Prema riječima Vahida Karavelića, Rasim Delić trebao je “mukotrpnim radom u narednim mjesecima, da ne kažem godinama, pridobiti starješinski oficirski kadar i vojnički kadar u smislu poslušnosti”.³³⁷

³³¹ PW-11, T. 6350–6360 (zatvorena sjednica); Ekrem Alihodžić, T. 6513–6514, 6517–6518; DP 906 (zapečaćeno); DP 907 (zapečaćeno); DP 908 (zapečaćeno); DP 909 (zapečaćeno); DP 910 (zapečaćeno); DP 942, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 29. juli 1995.; DP 943, Informacija načelnika Uprave službe vojne bezbjednosti, 10. april 1995.; DP 944, Izvještaj načelnika Centra službi bezbjednosti Zenica, 19. avgust 1995.; DP 1239, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 28. juli 1995.; DP 1247, /Dopuna/ izvještaja komande odbrane “Igmara”, 30. juli 1993.; DP 1248, Informacija Rasima Delića o zaključcima i zadacima usvojenim na skupu održanom u Zenici, 29. avgust 1993.; DP 1258, Naređenje Rasima Delića komandama 1., 2., 3., 4. i 7. korpusa o obezbjeđenju konvoja, 5. juni 1994.

³³² DP 214 (zapečaćeno); PW-3, T. 1362–1363, 1534–1535, 1642–1644 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7799–7801; Alija Lončarić, T. 8318–8319; DP 1223, Naređenje komandanta 3. korpusa, 3. april 1993., par. 16; DP 1224, Naređenje načelnika Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 16. mart 1993.; DP 1251, dopis Alije Izetbegovića, 28. novembar 1993.

³³³ Alija Lončarić, T. 8311–8312. Vidi iskaz svjedoka PW-3, T. 1453–1454 (zatvorena sjednica).

³³⁴ Alija Lončarić, T. 8312–8313, 8319–8320, 8440, 8456; Vahid Karavelić, T. 7793, 7806; Ismet Dedović, T. 8173 (djelimično zatvorena sjednica).

³³⁵ Alija Lončarić, T. 8320–8321, 8324, 8337 (dio pretesa odvijao se kao zatvorena sjednica).

³³⁶ Vahid Karavelić, T. 7806, 7857–7858 (djelimično zatvorena sjednica); PW-3, T. 1339–1340, 1363–1364, 1534–1535 (zatvorena sjednica); Alija Lončarić, T. 8314–8316, 8320–8321, 8324, 8327–8331, 8337–8338, 8375, 8440–8443 (dio pretresa odvijao se kao zatvorena sjednica); Ismet Dedović, T. 8171, 8174–8175, 8293 (dio pretesa odvijao se kao zatvorena sjednica); DP 214 (zapečaćeno); DP 1373, “Ratni dnevnik, 1993.” Stjepana Šibera, 18. juli 1993.; Jovan Divjak, T. 2255.

³³⁷ Vahid Karavelić, T. 7857–7858. Vidi i iskaz Vahida Karavelića, T. 7806, 7886, 7967.

136. Krajem oktobra 1993., ABiH je izvela oštru akciju prema dvije jedinice unutar Sarajeva u okruženju koje su odbijale posluš.³³⁸ Ramiz Delalić (“Ćelo”) iz 9. brdske brigade i Mušan Topalović (“Caco”) iz 10. brdske brigade – obje jedinice u sastavu 1. korpusa - bili su poznati kriminalci koji su terorisali stanovnike Sarajeva bez obzira na nacionalnu pripadnost.³³⁹ Akciju pod nazivom “Trebević-1” odobrio je Alija Izetbegović, a u njoj je bilo gubitaka na obje strane.³⁴⁰ Protiv nekih pripadnika neposlušnih brigada podnijete su krivične prijave.³⁴¹ Iako su bili uklonjeni sa dužnosti, suđenja protiv njih nije bilo niti su bili kažnjeni za svoje postupke.³⁴² Rasim Delić je sudjelovao u radu “Ratnog savjeta” koji je donio odluku o toj akciji.³⁴³ “Trebević-1” opisan je kao “prvi i najdrastičniji korak” u uspostavljanju reda i profesionalizaciji ABiH.³⁴⁴ Nakon toga se situacija za stanovništvo Sarajeva popravila.³⁴⁵

137. Poslije toga, Rasim Delić je odobrio nekoliko operacija kako bi se uklonile prepreke za funkcionisanje sistema rukovođenja i komandovanja u ABiH.³⁴⁶ Rasim Delić je odobrio i upotrebu oružja u tu svrhu.³⁴⁷ Međutim, prema riječima Vahida Karavelića, svaku upotrebu oružja unutar ABiH prvo je trebalo da odobri Predsjedništvo RBiH.³⁴⁸

³³⁸ Zdravko Đuričić, T. 2116–2117; DP 316, *Balkanski front: Vojna istorija jugoslovenskog konflikta, 1990-1995.*, tom II, Centralna obaveštajna agencija, oktobar 2003., str. 410.

³³⁹ PW-3, T. 1538–1541, 1543–1546 (zatvorena sjednica); DP 1246, Informacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, 5. juli 1993. Vidi i iskaz Ismeta Dedovića, T. 8175, 8183–8184, 8192–8193.

³⁴⁰ PW-3, T. 1558–1560 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7854–7855, 7866–7867 (djelimično zatvorena sjednica); DP 218 (zapečaćeno). Vidi i iskaz Vahida Karavelića, T. 7865.

³⁴¹ DP 217, krivična prijava koju je Okružno vojno tužilaštvo u Sarajevu podnijelo protiv pripadnika 9. i 10. brigade, 29. oktobar 1993.; DP 960, krivična prijava Uprave bezbjednosti OS, 21. novembar 1993.; PW-13, T. 6631–6632, 6634.

³⁴² PW-3, T. 1551–1552, 1555–1556 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7983–7984. Vidi DP 961, Informacija Okružnog vojnog tužioca u Sarajevu, 2. februar 1994.

³⁴³ PW-3, T. 1552–1553, 1556 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7975–7976.

³⁴⁴ Zdravko Đuričić, T. 2116–2117; DP 316, *Balkanski front: Vojna istorija jugoslovenskog konflikta, 1990-1995.*, tom II”, Centralna obaveštajna agencija, oktobar 2003., str. 410.

³⁴⁵ Zdravko Đuričić, T. 2117.

³⁴⁶ “**Trebević-2**” (oktobar/novembar 1993.): Murat Softić, T. 1880–1882, 1897–1899; DP 282, naređenje Rasima Delića u vezi s akcijama “Trebević” i “Trebević-2”, 25. oktobar 1993.; PW-13, T. 6625; “**Trebević-3**” (novembar 1993.): PW-3, T. 1646–1649 (zatvorena sjednica); DP 239, Naređenje Rasima Delića u vezi s akcijom “Trebević-3”, 3. novembar 1993.; Murat Softić, T. 1900–1901; DP 240, Prijedlog komandantu 3. korpusa u vezi s akcijom “Trebević-3”, 5. novembar 1993.; “**Trebević-4**” (mart 1994.): PW-3, T. 1656–1657 (zatvorena sjednica); DP 244, Naređenje Rasima Delića u vezi s akcijom “Trebević-4”, 22. mart 1994.; DP 1233, Naređenje načelnika Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane, 19. april 1994.; DP 1238, Bilten Uprave službe vojne bezbjednosti, 9. maj 1995. Vidi i iskaz Zvonka Jurića, T. 8490–8491, koji je svjedočio o uspješnim nastojanjima Rasima Delića krajem 1993. i početkom 1994. da jedinice HVO-a integriše u ABiH.

³⁴⁷ Murat Softić, T. 1882–1884; DP 239, Naređenje Rasima Delića u vezi s akcijom “Trebević-3”, 3. novembar 1993.

³⁴⁸ Vahid Karavelić, T. 7871–7872, 7877–7878, 7883–7884 (dio pretesa odvijao se kao zatvorena sjednica). Vidi i iskaz Ismeta Dedovića, T. 8293–8294.

(c) Veze

138. ABiH nije imala sofisticiranu komunikacijsku opremu i oslanjala se uglavnom na telefonske i radio-veze.³⁴⁹ Sistemom takozvane paketne veze koji je koristio kriptografsku zaštitu raspolagali su samo Glavni štab i korpus.³⁵⁰ Ako je situacija zahtijevala, poruke su slate posredstvom kurira.³⁵¹

139. Opsada Sarajeva ometala je komunikaciju između Glavnog štaba i jedinica na terenu.³⁵² Problemi s vezama postojali su i tokom operacija ABiH na području Malina u junu 1993.³⁵³ i u Vozućkom džepu 1995. godine.³⁵⁴

(d) Uticaj civilnih organa

140. Dokazi pokazuju da su neke jedinice ABiH bile pod jakim uticajem lokalnih civilnih i vjerskih vlasti, posebno na području Zenice i Zavidovića.³⁵⁵ Zakon donijet u avgustu 1992. predviđao je učešće civilnih vlasti u snabdijevanju Oružanih snaga radi zadovoljavanja “materijalnih i drugih potreba” kao što su gorivo i hrana.³⁵⁶ Uslijed toga, civilni organi ponekad su se uplitali u komandovanje jedinicama ABiH.³⁵⁷

G. Izvještavanje1. Opšta načela

141. Sistem izvještavanja unutar ABiH bio je zasnovan na načelu “jednostarješinstva i subrodinacije”, prema kojem niža jedinica podnosi izvještaj samo prvoj, na komandnom lancu njoj neposredno nadređenoj jedinici. Na primjer, o informacijama sa terena četa bi izvjestila bataljon. Te

³⁴⁹ Jovan Divjak, T. 2225–2227; Enver Berbić, T. 2376–2377, 2437; Vahid Karavelić, T. 7972; Ismet Dedović, T. 8170, 8245–8247; *ali* vidi iskaz Alastaira Duncana, T. 1925–1926, koji je izjavio da je 1993. godine 3. korpus imao pristup satelitskim telefonima.

³⁵⁰ Enver Berbić, T. 2418–2419; Vahid Karavelić, T. 7947–7948. Vidi DP 375, tri izvještaja o uspjesima jedinica ABiH, 22. juli 1995.

³⁵¹ Kadir Jusić, T. 2541; Fadil Imamović, T. 3968; Vahid Karavelić, T. 7970–7971.

³⁵² Jovan Divjak, T. 2225–2226, 2309–2310; Kadir Jusić, T. 2540–2541; Enver Berbić, T. 2377–2378; Vahid Karavelić, T. 7816.

³⁵³ Osman Fuško, T. 1102–1103, 1127. Vidi i DP 142, Sedmični izvještaj pomoćnika komandanta 306. brigade za vojnu bezbjednost, 8. januar 1993.; Asim Delalić, T. 1708, 1735, 1746–1747, 1751–1752; DP 265, Dnevni operativni izvještaj komandanta 306. brigade, 13. april 1993., str. 2; DP 258, Izvještaj OG “Bosanska krajina”, 5. juni 1993.

³⁵⁴ Izudin Hajderhodžić, T. 3839–3841. Vidi i iskaz Safeta Sivre, T. 3357–3358; Kadir Jusić, T. 2508, 2607–2608; Haso Ribo, T. 7089–7090.

³⁵⁵ PW-3, T. 1456, 1459, 1685–1686 (zatvorena sjednica); Džemal Vučković, T. 5196–5197; Vahid Karavelić, T. 7839–7840, 7844–7845; Fuad Zilkić, T. 5358.

³⁵⁶ PW-3, T. 1462–1463 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7802–7803, 7839–7840; Halim Husić, T. 7413–7415; DP 188, Uredba sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga, 13. avgust 1992.

informacije bile bi obrađene i proslijeđene brigadi, i tako dalje, prema višim nivoima na komandnom lancu.³⁵⁸

142. Bezbjednosne i obavještajne službe pojedinih jedinica nisu podnosile izvještaje samo komandantu svoje jedinice, nego i “po liniji struke”, tj. organu iste službe na sljedećem višem nivou.³⁵⁹ Na primjer, organ bezbjednosti na nivou korpusa izvještaje je podnosio kako komandantu korpusa tako i Upravi bezbjednosti Glavnog štaba.³⁶⁰ Bataljon VP-a izvještaje je dostavljao kako komandantu 3. korpusa tako i organu bezbjednosti 3. korpusa.³⁶¹

2. Vrste izvještaja dostavljanih u Glavni štab

(a) Borbene izvještaji

143. Komande korpusa ABiH dostavljale su dnevne borbene izvještaje Operativnom centru u Sarajevu.³⁶² Od 1994. godine, ti izvještaji slati su samo u Operativni centar u Kaknju.³⁶³ Informacije su u Operativni centar dostavljane i telefonom.³⁶⁴ Tim koji su činili predstavnici raznih uprava ispitivao je informacije iz tih izvještaja, vršio njihovu selekciju i objedinjavao ih u jedinstveni izvještaj.³⁶⁵ U te objedinjene izvještaje ulazile su samo informacije koje su se smatrale relevantnim

³⁵⁷ PW-3, T. 1462–1463, 1688–1689 (zatvorena sjednica); Vahid Karavelić, T. 7839–7840, 7845–7849; DP 1330, video-snimak; Fadil Hasanagić, T. 3311–3312; Izudin Hajderhodžić, T. 3761–3762, 3771–3772, 3775–3780; DP 509, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 12. avgust 1995. Vidi par. 441 *infra*.

³⁵⁸ Enver Berbić, T. 2394–2395, 2398–2399; Sead Delić, T. 2889–2890; Ismet Alija, T. 4122, 4180–4181, 4216; DP 371, Naređenja načelnika Glavnog štaba, 27. septembar 1994. Vidi i DP 22, *Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama*, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 20. maja 1992., čl. 13.

³⁵⁹ Ismet Alija, T. 4182; Džemal Vučković, T. 5137–5141, 5143; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 27, 31; DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., tačka 11. Vidi npr. DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 36–37, 41.

³⁶⁰ Ismet Alija, T. 4182; Sejfulah Mrkaljević, T. 3869–3870; Edin Husić, T. 4387–4390; Džemal Vučković, T. 5137–5141, 5143; Salih Spahić, T. 5258–5264; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 20. septembar 2006., par. 15–29 (koji je izjavio da je pomoćnik komandanta odlučivao i o tome da li je potrebno da se informacija prosljedi komandantu 3. korpusa). U vezi s dostavljanjem izvještaja organa bezbjednosti u nižim jedinicama, vidi Fadil Imamović, T. 3967–3968; Izudin Hajderhodžić, T. 3702–3703, 3705–3706; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 41, 57.

³⁶¹ Zaim Mujezinović, T. 6040–6041, 6062–6064. Vidi i iskaz Halima Husića, T. 7401, i DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 13, 15. Bataljon VP-a nije imao komandna ovlaštenja nad jedinicama vojne policije u potčinjenim jedinicama, Zaim Mujezinović, T. 6026.

³⁶² Kadir Jusić, T. 2612–2613; Ivan Negovetić, T. 6782–6783, 6790–6792.

³⁶³ Ferid Buljubašić, T. 5488; Murat Softić, T. 1848–1849; Ismet Alija, T. 4116–4117; DP 371, Naređenja načelnika Glavnog štaba, 27. septembar 1994.; DP 276, Naređenje Rasima Delića o formiranju Operativnog centra, 29. juni 1993. Svjedok Jovan Divjak je izjavio da se premještanjem glavnine Glavnog štaba na KM Kakanj uloga Operativnog centra u Sarajevu znatno smanjila, T. 2238–2239.

³⁶⁴ Nermin Pešto, T. 3423–3424, 3461. Vidi i DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 43, u kojoj se kaže: “S terena su dolazili usmeni i pismeni izvještaji”.

³⁶⁵ Enver Berbić, T. 2348, 2399; Ismet Alija, T. 4122–4124.

ili značajnim.³⁶⁶ Objedinjeni borbeni izvještaji slali su se predsjedniku Predsjedništva i komandantu Glavnog štaba.³⁶⁷

144. Mjesečne izvještaje korpusi su slali direktno načelniku štaba u Glavnom štabu.³⁶⁸ Dokazi takođe pokazuju da je načelnik štaba, kada je zamjenjivao Rasima Delića, vanredne izvještaje slao predsjedniku Predsjedništva.³⁶⁹

(b) Bezbjednosni izvještaji

145. Organi bezbjednosti svih korpusa ABiH dostavljali su izvještaje o bezbjednosnoj situaciji Upravi bezbjednosti Glavnog štaba u Sarajevu.³⁷⁰ U izuzetnim prilikama, ti izvještaji slali su se i Upravi bezbjednosti Glavnog štaba na KM Kakanj.³⁷¹ Na oba ta mjesta izvještaji su se evidentirali u djelovodniku i dostavljali raznim odjeljenjima Uprave bezbjednosti.³⁷² Ti izvještaji bili su osnova za "biltene", koje je Uprava bezbjednosti svakodnevno, između ostalog, dostavljala komandantu Glavnog Štaba, osim ako nije bilo ničeg važnog za izvijestiti.³⁷³

146. Bilteni su se dostavljali prema propisanom postupku.³⁷⁴ Nakon što bi dobili konačnu autorizaciju načelnika Uprave bezbjednosti, svaka stranica biltena ovjeravala se pečatom i bilteni bi se pakovali u zapečaćene kovertе.³⁷⁵ Zatim bi se dostavljali predsjedniku Predsjedništva, komandantu Glavnog štaba i mnogim drugim osobama na najvišim funkcijama u Vladi RBiH i u ABiH.³⁷⁶ Kada je Rasim Delić bio na putu, uključujući i prilike kada je bio na KM Kakanj, bilteni

³⁶⁶ Enver Berbić, T. 2438–2440; Ismet Alija, T. 4218.

³⁶⁷ Murat Softić, T. 1879; DP 274, Redovni borbeni izvještaj 3. korpusa, 24. decembar 1993.; Ismet Alija, T. 4118–4124; Enver Berbić, T. 2414–2416.

³⁶⁸ Sead Delić, T. 2861–2862; Ismet Alija, T. 4109–4110, 4130–4132. Vidi npr. DP 532, Mjesečna analiza borbene gotovosti 3. korpusa, 26. juli 1995.; Safet Sivro, T. 3339.

³⁶⁹ Vidi DP 1289, Vanredni izvještaj Generalštaba, 15. septembar 1995.; DP 1290, Vanredni izvještaj Generalštaba, 16. septembar 1995.

³⁷⁰ DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., tačka 11; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 25–27.

³⁷¹ Izvještaji su u Kakanj slati samo po posebnom naređenju, Sejfulah Mrkaljević, T. 3870; PW-4, T. 4752, 4798 (zatvorena sjednica); Salih Spahić, T. 5241–5242. Vidi DP 774, informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 1. juli 1995., koja je bila poslata i Upravi bezbjednosti u Sarajevu i u Kakanj.

³⁷² DP 708, Djelovodnik Uprave vojne bezbjednosti, 1. juli – 30. septembar 1995.; Džemal Vučković, T. 5144–5145; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 25–26. Vidi i DP 1120–1125, djelovodnici ulaznih dokumenata Uprave službe vojne bezbjednosti.

³⁷³ Džemal Vučković, T. 5129; Enver Berbić, T. 2423–2424. Vidi npr. DP 365, Bilten načelnika Uprave službe vojne bezbjednosti, 17. decembar 1995. "Bilteni" su bili informativni sažeci s izborom informacija iz izvještaja koji su stigli u Upravu bezbjednosti tokom posljednja 24 sata. Uprava bezbjednosti je dostavljala i "specijalne informacije", "analize" i "preglede" o pojedinim temama, ali ne u redovnim intervalima. Distribucija tih materijala vršila se po istoj proceduri kao i distribucija biltena, DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 35, 42–44.

³⁷⁴ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 34–44.

³⁷⁵ Džemal Vučković, T. 5135–5136, 5173; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 63, 65–66.

³⁷⁶ DP 376, Naređenje načelnika Uprave bezbjednosti OS, 22. juli 1993.

su mu se obično slali paketnom vezom.³⁷⁷ Bilteni su morali da budu vraćeni načelniku Uprave bezbjednosti, a Rasim Delić često bi dodao svoje komentare ili sugestije.³⁷⁸

3. Obrada informacija i netačno izvještavanje

147. Sistem izvještavanja po komandnoj liniji podrazumijeva da je svaka jedinica ABiH rezimirala informacije primljene od svojih potčinjenih jedinica birajući samo ono što je smatrala dovoljno relevantnim ili značajnim.³⁷⁹ Pretresno vijeće je, na primjer, saslušalo iskaz o tome da Operativni centar u svoje objedinjene izvještaje obično nije uključivao djelovanje manjih jedinica ABiH, nego samo onda kada se ono odnosilo na važne događaje kao što je, na primjer, zarobljavanje velikog broja zarobljenika ili navodi da je počinjen zločin.³⁸⁰

148. Postoje i dokazi o tome da protok informacija po komandnoj liniji ponekad nije tekao glatko zbog nedostatka obučenog i iskusnog kadra. Fadil Hasanagić, komandant 35. divizije, u svom je svjedočenju izjavio da je komandno mjesto te divizije u Zavidovićima bilo tokom operacije “Farz” suočeno s raspadom sistema izvještavanja.³⁸¹ Bilo je i teškoća s redovnim vođenjem dokumentacije.³⁸² Naime, 35. divizija izdala je naređenje kojim je sve potčinjene jedinice podsjetila na njihovu dužnost da dostavljaju izvještaje.³⁸³

149. ABiH je imao i problem iskrivljavanja informacija u izvještajima koje je dobivao od potčinjenih jedinica.³⁸⁴ Taj problem stalno se ponavljao, a bio je povezan sa širim problemom nedostatka obučenog i iskusnog kadra.³⁸⁵ Kako je ocijenio Nermin Pešto, načelnik operativnog centra 3. korpusa, ako bi od obavještajnog organa neke jedinica ABiH u 3. korpus stigao izvještaj o

³⁷⁷ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 61; DP 377, bilteni načelnika Uprave bezbjednosti OS, 19. januar – 30. decembar 1995.; Džemal Vučković, T. 5132–5133, 5153–5154.

³⁷⁸ Džemal Vučković, T. 5173, 5176–5177; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 40. Vidi DP 761, Specijalna informacija načelnika Uprave bezbjednosti OS, 2. decembar 1993.

³⁷⁹ Ismet Alija, T. 4122–4124; Izudin Hajderhodžić, T. 3706; Halim Husić, T. 7520–7521; Safet Sivro, T. 3322, 3340, 3342, 3358–3359.

³⁸⁰ Enver Berbić, T. 2407–2408, 2412–2415, 2445–2446; Ismet Alija, T. 4220, 4231, 4235, 4239.

³⁸¹ Uzrok tog rasapa bila je i činjenica da su operativci koji su bili zaduženi za primanje izvještaja iz potčinjenih jedinica bili na bojištu, Fadil Hasanagić, T. 3234–3235; DP 484, Naređenje načelnika štaba 35. divizije, 5. april 1995.

³⁸² Fadil Hasanagić, T. 3234–3235.

³⁸³ DP 484, Naređenje načelnika štaba 35. divizije, 5. april 1995.; Vidi iskaz Fadila Hasanagića, T. 3104–3105.

³⁸⁴ Nermin Pešto, T. 3474–3478, koji je izjavio da je komandant 3. korpusa Mahmuljin razgovarao o problemu lažnih i netačnih izvještaja sa drugim starješinama ABiH.

³⁸⁵ Ismet Alija, T. 4215–4216; Kadir Jusić, T. 2540; Safet Sivro, T. 3353; DP 614, upozorenje načelnika Štaba Vrhovne komande u vezi s dostavljanjem istinitih i pravovremenih izvještaja, 31. januar 1994. Vidi par. 129–130 *supra*.

“100 u okruženju zarobljenih četnika”, tačna informacija je vjerovatno da “treba pola odbaciti”, tih sto podijeliti sa dva.³⁸⁶

150. Nedovoljna pouzdanost nekih od informacija koje su stizale sa terena bila je jedan od razloga zašto je Rasim Delić obilazio jedinice kad god je mogao.³⁸⁷ Postoje i dokazi da je Rasim Delić ponekad tražio izvještaje direktno od korpusa.³⁸⁸

4. Znanje Rasima Delića o dokumentima

151. Kada je Rasim Delić bio u Sarajevu, Uprava bezbjednosti bi mu dokumente slala po kuriru.³⁸⁹ U kabinetu Rasima Delića bio je na snazi protokol po kojem se vodila evidencija ulazne i izlazne pošte, a dužnost šefa kabineta je bila da Rasima Delića informiše o svim dokumentima koji su pristizali u kabinet.³⁹⁰ Nakon prijema dokumenta, šef kabineta bi ocijenio njegovu važnost, sačinio sažetak i informisao Rasima Delića o njegovom sadržaju “/k/ad je komandant imao vremena”.³⁹¹

152. Ferid Buljubašić, šef kabineta Rasima Delića cijele 1995. godine, u svom je iskazu izjavio da je iz Uprave bezbjednosti primao dokumente u zapečaćenim kovertama za Rasima Delića, koje nije smio da otvara.³⁹² Te koverta su predavane lično Rasimu Deliću ili, u njegovom odsustvu, njegovoj sekretarici.³⁹³

153. Kada se znalo da je Rasim Delić na KM Kakanj, šef kabineta je tamo prosljeđivao važne informacije.³⁹⁴ Iako je Rasim Delić vrlo rijetko odlazio na KM Kakanj, oficiri na KM-u su obično znali gdje se on nalazi, tako da su bez obzira na to depeše bile slate na KM.³⁹⁵ Kada je Rasim Delić obilazio neki od korpusa, njegov šef kabineta je s njim komunicirao posredstvom komande tog

³⁸⁶ Nermin Pešto, T. 3475, gdje on upućuje na DP 535, bilješke sa referisanja od 11., 13., 15. i 18. septembra 1995. Vidi i iskaz Safeta Sivre, T. 3358, koji je izjavio da su se objedinjeni izvještaji izrađivali na osnovu izvještaja dostavljenih u Korpus koji su mogli da sadržavaju i netačne informacije; Džemal Vučković, T. 5199–5200, 5204–5210.

³⁸⁷ Nermin Pešto, T. 3477; Murat Softić, T. 1840–1841.

³⁸⁸ Ismet Alija, T. 4258–4260; DP 496, Naređenje Rasima Delić o preduzimanju aktivnih borbenih dejstava, 16. juli 1995.

³⁸⁹ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 62.

³⁹⁰ Murat Softić, T. 1806–1807, 1846–1847. Vidi npr. DP 276, Naređenje Rasima Delića o formiranju Operativnog centra, 29. juni 1993.

³⁹¹ Murat Softić, T. 1806–1807, 1841–1843.

³⁹² DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 19.

³⁹³ DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 19; Ferid Buljubašić, T. 5502–5503.

³⁹⁴ Murat Softić, T. 1877–1878. Vidi i DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007.; Ferid Buljubašić, T. 5498–5500; Enver Berbić, T. 2377–2378, 2419–2420; Edin Šarić, T. 5984–5985.

³⁹⁵ Murat Softić, T. 1877–1878, 1895–1896. Vidi i iskaz Envera Berbića, T. 2372, 2426–2427, 2448; Ismet Dedović, T. 8194–8195; Ferid Buljubašić, T. 5499–5500; DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 12, 16, koji je izjavio da je Rasim Delić oko “pola vremena” boravio u Sarajevu.

korpusa.³⁹⁶ Ako šef kabineta nije mogao naći Rasima Delića, informaciju bi prenio nekom od njegovih zamjenika ili bilo kome ko je komandanta zamjenjivao.³⁹⁷

154. Enver Berbić, koji je radio u Upravi bezbjednosti na KM Kakanj, u svom je iskazu izjavio da je biltene Uprave bezbjednosti u Sarajevu koje je dobivao prosljeđivao Rasimu Deliću, a u njegovom odsustvu načelniku Glavnog štaba ili, u protivnom, oficiru najstarijem po činu prisutnom u Upravi.³⁹⁸

5. Sastanci koje je sazivao Rasim Delić

155. Šef kabineta zakazivao je i organizovao u ime Rasima Delića sastanke u njegovom kabinetu u Sarajevu, u kojima su učestvovali načelnici raznih uprava i komandanti korpusa.³⁹⁹ Pošto je Sarajevo bilo pod opsadom pa zbog toga sastanke nije uvijek bilo moguće ondje održati, Rasim Delić se s komandantima korpusa nerijetko sastajao na ratištu.⁴⁰⁰ U periodu od juna 1993. do marta ili aprila 1994. Rasim Delić je u komandi 3. korpusa viđan “mjesečno, dvaput, triput”. Tokom 1995. godine rjeđe je dolazio u 3. korpus.⁴⁰¹

156. U drugoj polovini 1995. Rasim Delić je odlazio na niz putovanja po diplomatskom zadatku, uključujući vojnu konferenciju u Kuala Lumpuru u Maleziji 8. septembra 1995. godine.⁴⁰² S te konferencije se vratio 17. septembra 1995. ili oko tog datuma.⁴⁰³ U drugoj polovini septembra 1995.

³⁹⁶ Murat Softić, T. 1895–1896.

³⁹⁷ Murat Softić, T. 1841–1843; Ismet Dedović, T. 8203–8204; DP 275, Naređenje Stjepana Šibera, 19. septembar 1993.; DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 15–18, 36–38.

³⁹⁸ Enver Berbić, T. 2371–2372 (vidi npr. DP 365–368, biltene koje je Jusuf Jašarević dostavljao Berbiću “lično”; Berbić je od Jašarevića dobio uputstvo da ih prosljeđuje Rasimu Deliću); vidi DP 1125, Djelovodnik ulaznih dokumenata Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba, 1. oktobar 1995. – 31. decembar 1995.; Murat Softić, T. 1896; Ferid Buljubašić, T. 5500–5501.

³⁹⁹ Murat Softić, T. 1810–1811; DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 9–11, 35; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 33; Džemal Vučković, T. 5128–5129, 5180; Jovan Divjak, T. 2130–2133; Ismet Dedović, T. 8251.

⁴⁰⁰ Murat Softić, T. 2788; DP 622, video-snimak; DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 13; Jovan Divjak, T. 2189–2191; Ismet Dedović, T. 8170–8171; Alija Lončarić, T. 8379–8380; Kadir Jusić, T. 2674–2675.

⁴⁰¹ Kadir Jusić, T. 2674–2675. Rasim Delić je 1. i 2. avgusta 1995. obišao komandu 35. divizije u Zavidovićima, zajedno s Alijom Izetbegovićem i Sakibom Mahmuljinom, Ismet Dedović, T. 8272–8273; DP 1366, Redovni dnevni borbeni izvještaj komande 3. korpusa, 2. avgust 1995.

⁴⁰² Sead Delić, T. 2788; DP 622, video-snimak; DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 12. novembar 2007., par. 36–37; Ferid Buljubašić, T. 5491; Vahid Karavelić, T. 7937–7938; Ismet Dedović, T. 8209–8210, 8212–8213, 8296–8297; DP 1360, Dnevni informativni bilten Odjeljenja za informisanje Generalštaba ABiH o sastanku u Splitu, 23. juli 1995.; DP 1362, “Uspješna i korisna saradnja”, članak iz *Večernjih novina*, 3. septembar 1995.

⁴⁰³ Ismet Dedović, T. 8209, 8222–8223; DP 1292, Naređenje Rasima Delića komandama 5. i 7. korpusa i Združenom štabu o formiranju Kombinovane komande i zona odgovornosti, 20. septembar 1995.

Rasim Delić je otputovao na bihaćko područje u zapadnoj Bosni, a 22. septembra 1995. u srednju Bosnu i obišao zonu odgovornosti 2. korpusa na području Vozuće.⁴⁰⁴

H. Vojno pravosuđe u ABiH

157. Osnov sistema vojnog pravosuđa u ABiH bili su okružni vojni sudovi i okružna vojna tužilaštva.⁴⁰⁵ Žalbe na odluke okružnih vojnih sudova rješavao je Vrhovni sud R BiH u Sarajevu.⁴⁰⁶

158. Vojni sudovi ABiH bili su nadležni za osoblje ABiH.⁴⁰⁷ U slučaju nekih krivičnih djela protiv Oružanih snaga, vojni sudovi imali su i nadležnost da sude civilima.⁴⁰⁸ Određena krivična djela za koja se mogla izreći kazna do tri godine zatvora mogla su biti sankcionisana i disciplinskim mjerama koje su izricali nadležni komandanti ili disciplinski sudovi.⁴⁰⁹

159. Komandant vojne jedinice bio je dužan “da preduzme mjere da se učinilac krivičnog djela, za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, ne sakrije ili ne pobjegne, da se sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obavještenja koja bi mogla biti od koristi za vođenje krivičnog postupka” i da “izvijesti/.../ okružnog vojnog tužioca ili pretpostavljenog starješinu”.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Ferid Buljubašić, T. 5539–5540; Sead Delić, T. 2788–2789. Vidi i iskaz Vahida Karavelića, T. 7944; DP 1292, Naređenje Rasima Delića komandama 5. i 7. korpusa i Zduženom štabu o formiranju Kombinovane komande i zona odgovornosti, 20. septembar 1995.; Ismet Dedović, T. 8226, 8283–8285, koji je izjavio da je Rasim Delić bio na vozućkom ratištu 22. septembra 1995.; DP 1363, fotografija.

⁴⁰⁵ DP 925, Izjava svjedoka Seada Žerića, 12. novembar 2003. i 5. april 2004, par. 8; DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992.; DP 36, Uredba sa zakonskom snagom o dopuni Uredbe sa zakonskom snagom o okružnim vojnim tužilaštvima, *Službeni list* od 23. novembra 1992.; DP 26, Uredba sa zakonskom snagom o okružnom vojnom tužilaštvu, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992.

⁴⁰⁶ Dokazi pokazuju da za vrijeme opsade Sarajeva nije bilo moguće sudske spise prosljeđivati Vrhovnom sudu R BiH tako da je pri Višem sudu u Zenici osnovan ogranak Vrhovnog suda koji je obrađivao žalbe po odlukama okružnih vojnih sudova u Travniku i Zenici, DP 925, Izjava svjedoka Seada Žerića, 12. novembar 2003. i 5. april 2004, par. 7.

⁴⁰⁷ DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992., čl. 6; usaglašena činjenica br. 138.

⁴⁰⁸ DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992., čl. 7.

⁴⁰⁹ DP 1095, Odjeljak s Pravilnikom o vojnoj disciplini, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* br. 11/92, 13. avgust 1992.; DP 3, Krivični zakon SFRJ stupio na snagu 1. jula 1977. (objavljen 28. juna 1990.); DP 21, Uredba sa zakonskom snagom o službi u Armiji Republike Bosne i Hercegovine; Uredba sa zakonskom snagom o vojnoj obavezi, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 1. avgusta 1992.

⁴¹⁰ DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992., čl. 27.

160. Istražni postupak u vezi s krivičnim djelima u nadležnosti vojnih sudova pripadao je djelokrugu organa Službe bezbjednosti i vojne policije (dalje u tekstu: VP).⁴¹¹ Oficiri Službe bezbjednosti bili su dužni da podnose krivične prijave nadležnom okružnom vojnom tužilaštvu.⁴¹²

161. U praksi, nakon što bi dobila informaciju o počinjenom krivičnom djelu, vojna policija bi o tome obavijestila vojnog istražnog sudiju i dostavila službenu zabilješku Službi bezbjednosti.⁴¹³ Zatim je zadatak VP-a bio da izvrši obezbjeđenje mjesta zločina, obavi razgovore s očevicima i prikupi dokaze, do dolaska vojnog istražnog sudije koji je nakon toga preuzimao istragu.⁴¹⁴ Vojni okružni tužilac bio je ovlašten da predloži otvaranje istrage, a po završetku istrage on je donosio odluku da li će se predmet zatvoriti ili će se podići optužnica.⁴¹⁵ Izvedeni su dokazi o tome da je vojna policija provodila istragu samo onda kada je informacija koju je dobila poticala iz službenog izvora.⁴¹⁶

162. Ako bi utvrdila da je došlo do kršenja vojnih pravila od strane pripadnika ABiH, vojna policija je podnosila izvještaj o tome komandantu jedinice kojoj je počinitelj pripadao.⁴¹⁷ Vojna policija je dostavljala i dnevne, sedmične i mjesečne izvještaje Službi bezbjednosti.⁴¹⁸

163. Civilni sudovi čija je teritorijalna nadležnost odgovarala nadležnosti vojnih sudova bili su nadležni da sude za krivična djela koja su počinili civili, ali i pripadnici ABiH koji su saučestvovali u počinjenju krivičnog djela sa civilima.⁴¹⁹

164. Područje Malina u dolini Bile pripadalo je u nadležnost okružnog vojnog suda u Travniku, a za opštinu Zavidovići teritorijalno nadležan bio je okružni vojni sud u Zenici.⁴²⁰ Oba suda radila su u periodu na koji se odnosi Optužnica.⁴²¹

⁴¹¹ DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 40; DP 586, Pravilo za rad vojne policije Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, 1. septembar 1992., par. 1–2, 9.

⁴¹² DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 41. Vidi i DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, par. 20–21, 24–25.

⁴¹³ Zaim Mujezinović, T. 6028, 6131–6132. Vidi DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, par. 45.

⁴¹⁴ Zaim Mujezinović, T. 6028–6029, 6077–6079; DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 39–44; DP 586, Pravilo za rad vojne policije Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, 1. septembar 1992., par. 2.

⁴¹⁵ Muris Hadžiselimović, T. 6130.

⁴¹⁶ Zaim Mujezinović, T. 6118.

⁴¹⁷ Zaim Mujezinović, T. 6030–6031. Vidi i DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, par. 27–28.

⁴¹⁸ Zaim Mujezinović, T. 6064.

⁴¹⁹ DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992., čl. 9; Muris Hadžiselimović, T. 6125–6126.

⁴²⁰ Usaglašene činjenice br. 132, 141; DP 24, Uredba sa zakonskom snagom o okružnom vojnom tužilaštvu, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992.; Muris Hadžiselimović, T. 6126–6127; DP 925, Izjava svjedoka Seada Žerića, 12. novembar 2003., str. 15. Vidi DP 25, Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima, *Službeni list Republike Bosne i Hercegovine* od 13. avgusta 1992.; DP 36, Uredba sa zakonskom

V. MUDŽAHEDINSKE SNAGE

A. Izraz “mudžahedin”

165. Izraz “mudžahedin”, sa značenjem “Alahov borac”,⁴²² široko se koristio za strane državljane – uglavnom iz arapskih zemalja – koji su za vrijeme rata došli u Bosnu i Hercegovinu u podršku bosanskim Muslimanima.⁴²³ Ti mudžahedini iz inostranstva bili su tamnije puti, nosili duge brade i nisu govorili lokalni jezik.⁴²⁴ Međutim, izraz “mudžahedin” koristio se i za bosanske Muslimane koji su se priključili mudžahedinima iz inostranstva, prihvatili njihovu ideologiju i usvojili njihovu nošnju.⁴²⁵ Gdje je to bilo moguće činiti na osnovu dokaza, u ovoj presudi vodi se računa o distinkciji između mudžahedina iz inostranstva i bosanskih mudžahedina.

B. Mudžahedinske grupe u srednjoj Bosni

166. U ljetu 1992., prvi mudžahedini iz inostranstva stigli su na područje Travnika i Zenice u srednjoj Bosni.⁴²⁶ U RBiH su ulazili najčešće iz Hrvatske i uz pomoć hrvatskih vlasti.⁴²⁷ Čini se da je političko rukovodstvo RBiH podržavalo dolazak mudžahedina.⁴²⁸

167. Dok je, kako se čini, prisustvo barem nekih od mudžahedina iz inostranstva bilo motivisano željom da se bosanskim Muslimanima pruži humanitarna pomoć,⁴²⁹ dokazi pokazuju da je većina njih pružala aktivnu podršku vojnoj borbi protiv neprijatelja bosanskih Muslimana, spremna da krene u “džihad”, tj. u sveti rat.⁴³⁰ Prema riječima Alija Hamada, svjedoka porijeklom iz Bahreina,

snagom o dopuni Uredbe sa zakonskom snagom o okružnim vojnim tužilaštvima, *Službeni list* od 23. novembra 1992.

⁴²¹ Usaglašena činjenica br. 136. Vidi iskaz Murisa Hadžiselimovića, T. 6146.

⁴²² PW-3, T. 1235–1236 (zatvorena sjednica). Iako postoji gramatička razlika između oblika “mudžahedin” i “mudžahid”, obje riječi imaju isto značenje, PW-9, T. 5650–5651 (djelimično zatvorena sjednica).

⁴²³ PW-3, T. 1238 (zatvorena sjednica); PW-2, T. 818, 863; PW-9, T. 5745.

⁴²⁴ Osman Fuško, T. 1143; Fadil Hasanagić, T. 3182; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 53.

⁴²⁵ PW-2, T. 851; Alastair Duncan, T. 1940–1941, 1943–1944; DP 290, Vojnoinformativni sažetak br. 59, 27. juni 1993., str. 3. Hrvatska sredstva javnog informisanja ponekad su koristila izraze “mudžahedini” i “Turci” za ABiH u cjelini, PW-2, T. 864–865.

⁴²⁶ PW-2, T. 711; PW-3, T. 1236–1238 (zatvorena sjednica); Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 8–12; Andrew Hogg, T. 313–314, 316, 320; DP 54, “Arabs Join in Bosnia War” / Arapi se uključili u rat u Bosni / članak Andrewa Hogga, *The Sunday Times*, 30. avgust 1992., str. 1. Vidi i usaglašenu činjenicu br. 125.

⁴²⁷ Usaglašene činjenice br. 126, 130; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 9–12; PW-3, T. 1575–1576 (zatvorena sjednica); DP 220, dozvola predstavnicima iranskih vlasti za putovanje po Herceg-Bosni, 7. novembar 1992.

⁴²⁸ DP 54, “Arabs Join in Bosnia War”, članak Andrewa Hogga, *The Sunday Times*, 30. avgust 1992., str. 1; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 25.

⁴²⁹ PW-2, T. 801–802; Osman Fuško, T. 1136–1137; PW-4, T. 4880–4882, 4884–4886 (zatvorena sjednica); Sinan Begović, T. 537–538. Vidi iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 5, 239–240, 254–255; DP 1141, depeša Centra službi bezbjednosti Zenica, 24. novembar 1995.; usaglašene činjenice br. 127, 130.

⁴³⁰ Andrew Hogg, T. 347–348, 353–354; DP 51, audio-snimak; DP 52, transkript snimka iz DP 51, 2. avgust 1992.; DP 317, video-snimak. Vidi i DP 905 (zapečaćeno); iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 5–7, 139–141, 257–258, 267.

koji je u Bosnu i Hercegovinu došao 1992. godine, neki od mudžahedina iz inostranstva bili su pripadnici Al-Qa'ide čiji je cilj bio "osvajanje jedne baze odakle bi mogla dalje da operiše".⁴³¹ Neki od mudžahedina iz inostranstva došli su i sa ciljem misionarskog djelovanja (*dawa*).⁴³²

168. Nakon što bi stigle, grupe mudžahedina iz inostranstva smještale su se na raznim lokacijama i nisu tvorile homogenu cjelinu.⁴³³ Na travničkom području mudžahedini iz inostranstva, čiji je komandant bio Abdel Aziz, usko su sarađivali i uključivali se u borbu zajedno s "Muslimanskim oružanim snagama".⁴³⁴ U srednjoj Bosni je u periodu između 1993. i 1995. godine djelovalo više grupa koje su činili mudžahedini iz inostranstva i/ili bosanski mudžahedini, uključujući Abu Zubeirovu grupu u Željeznom Polju, Tešnju i Borovnici,⁴³⁵ Abu Hamzinu grupu u Gučoj Gori,⁴³⁶ takozvanu "Tursku gerilu" u Zenici⁴³⁷ i druge mudžahedinske grupe u Mehurićima/Poljanicama, Maglaju, Imamovićima, Željeznom, Konjicu i Bistričaku.⁴³⁸ Bez obzira na to što su u nekim prilikama učestvovala u borbi zajedno, čini se da je svaka od tih grupa uveliko nastojala da održi svoj identitet.⁴³⁹ Među mudžahedinskim grupama postojale su vjerske i ideološke razlike, a posljedica toga su bili povremeni žestoki sukobi.⁴⁴⁰

⁴³¹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 89–90, 135–136; DP 326, intervju koji je Ali Ahmad Ali Hamad dao za list *Der Spiegel*, 3. decembar 2006., str. 3–4.

⁴³² PW-9, T. 5622–5623 (djelimično zatvorena sjednica); DP 54, "Arabs Join in Bosnia War", članak Andrewa Hogga, *The Sunday Times*, 30. avgust 1992., str. 1. Vidi i Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 213; PW-9, T. 8649–8650.

⁴³³ PW-4, T. 4916 (zatvorena sjednica); Vidi i PW-2, T. 744; PW-9, T. 5743–5744; Zaim Mujezinović, T. 6101–6107; Ivan Negovetić, T. 6816–6817.

⁴³⁴ PW-2, T. 716–717, 816–818; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 14, 28; Osman Fuško, T. 1158. Vidi i iskaz Šabana Alića, T. 678; DP 121, Izvještaj komandira 1. čete 1. bataljona 7. muslimanske brigade, 28. decembar 1992.; DP 55, video-snimak; DP 51, audio-snimak; DP 52, transkript snimka iz DP 51, 2. avgust 1992. Vidi i par. 126 *supra*.

⁴³⁵ PW-2, T. 890–891; PW-9, T. 5629–5634, 8642–8643, 8645–8646 (dijelom zatvorena sjednica); DP 342, Evan Kohlmann, *Al-Qa'idin džihad u Evropi*, str. 52; DP 783, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 21. juni 1995.

⁴³⁶ Asim Delalić, T. 1762–1763; Halim Husić, T. 7306–7307, 7313, 7336–7337, 7513–7514; PW-9, T. 5635–5636; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 165–167, gdje on komentariše DP 841, Obavještenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 5. novembar 1995.

⁴³⁷ Šaban Alić, T. 677–678; PW-4, T. 4767 (zatvorena sjednica); PW-9, T. 5628–5629; DP 1430, Informacija Obavještajno-sigurnosne službe FBiH o kriminalnim aktivnostima mudžahedina, 14. oktobar 2003.

⁴³⁸ DP 1428, Službena zabilješka o postojanju raznih mudžahedinskih grupa u BiH-u, 24. avgust 1995.; Ahmet Šehić, T. 5092–5095; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 39; PW-9, T. 5627–5628. O mudžahedinskoj grupi koja je imala bazu u Mehurićima/Poljanicama, vidi par. 170–171 *infra*.

⁴³⁹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 10, 23, 48, 60, 110, 177–178; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 154–155; PW-2, T. 816, 891; DP 680, Službena zabilješka Službe državne bezbjednosti o operativnim saznanjima tokom operacije "Vranduk", 23. oktobar 1995., tačke 11, 12; Edin Husić, T. 4477–4478, 4481–4482.

⁴⁴⁰ Ahmet Šehić, T. 5093–5094; DP 685, Zahtjev načelnika Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba kojim se traže informacije, 22. novembar 1995.; DP 1439, Informacija Službe bezbjednosti ABiH-u, 15. novembar 1995.; PW-4, T. 4916–4917, 4921–4922 (zatvorena sjednica); DP 826 (zapečaćeno), par. 101, 284; PW-9, T. 5623–5624, 5632–5634, 8650 (dijelom djelimično zatvorena sjednica); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 155–156.

169. Više svjedoka je izjavilo da na ratištu nije bilo moguće da se pouzdano identifikuje grupa kojoj neki pojedini mudžahedin pripada jer ti borci nisu nosili uniforme ili posebne oznake.⁴⁴¹

C. Odred “El Mudžahid” (OEM)

1. Mudžahedinska grupa u Mehurićima

170. U maju 1992. u selo Mehuriće kod Travnika došla je grupa mudžahedina iz inostranstva. Lokalni komandant Patriotske lige organizovao im je smještaj na drugom spratu osnovne škole.⁴⁴² U istoj zgradi bili su smješteni i vojnici koji su kasnije ušli u sastav 306. brigade ABiH.⁴⁴³ Krajem 1992. ili početkom 1993. mudžahedini iz inostranstva preselili su se u napuštene kuće na lokaciji zvanoj Poljanice ili Zapode (dalje u tekstu: baza Poljanice), udaljenoj nekoliko stotina metara od osnovne škole u Mehurićima.⁴⁴⁴ Kratko vrijeme sredinom 1993. godine neki od mudžahedina iz inostranstva koji su bili povezani sa mudžahedinskom grupom iz Poljanica bili su stacionirani u kasarni Bilmište u Zenici, objektu 7. muslimanske brdske brigade.⁴⁴⁵

171. Potkraj 1992. mladi bosanski Muslimani sa tog područja počeli su da pristupaju mudžahedinima iz inostranstva.⁴⁴⁶ Domaći borci prolazili su vojnu obuku i učestvovali u borbenim dejstvima.⁴⁴⁷ Dobivali su i vjersku poduku.⁴⁴⁸ Lokalno stanovništvo je grupu stacioniranu u Poljanicama zvalo raznim imenima, npr. “Arapi”, “El džihad” i “El mudžahid”.⁴⁴⁹

2. Osnivanje odreda “El Mudžahid”

172. Prisustvo boraca iz inostranstva u srednjoj Bosni i njihovo učešće u ratu nije ostalo neprimijećeno u 3. korpusu ABiH i Glavnom štabu ABiH u Sarajevu. U zapisniku sa sastanka

⁴⁴¹ Ahmet Šehić, T. 5093–5094; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 155–156, 158–159; PW-9, T. 5636, 5638; DP 1285, Zapisnik sa sastanka Organa bezbjednosti 3. korpusa i Centra službi bezbjednosti Zenica, 2. septembar 1995.

⁴⁴² Andrew Hogg, T. 323–325; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 15–16; Asim Delalić, T. 1696–1698; Ivan Negovetić, T. 6771, 6818, 6827–6831; Haso Ribo, T. 7011–7013; Halim Husić, T. 7436–7437; DP 997, Informacija pomoćnika komandanta 306. brigade za moral, 6. maj 1993., str. 2–3; DP 136, Izvještaj pomoćnika komandanta 306. brigade za bezbjednost, 13. maj 1993., str. 1.

⁴⁴³ Sinan Begović, T. 385–386; Osman Fuško, T. 1071; Ivan Negovetić, T. 6818.

⁴⁴⁴ Sinan Begović, T. 386–387, 408–409; DP 63, mapa koju je označio svjedok Sinan Begović; Hasib Alić, T. 559–560; Šaban Alić, T. 642–643; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 28, 148, 167–168; Halim Husić, T. 7325–7329, 7437, 7518–7519.

⁴⁴⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 8–9, 13–15, 22–23; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 48.

⁴⁴⁶ Šaban Alić, T. 640; Hasib Alić, T. 625; Berislav Marijanović, T. 940–941.

⁴⁴⁷ Sinan Begović, T. 409; Šaban Alić, T. 644–645; Halim Husić, T. 7302–7305.

⁴⁴⁸ Hasib Alić, T. 560; Halim Husić, T. 7299–7303, 7435–7436.

⁴⁴⁹ Šaban Alić, T. 657, 699; Sinan Begović, T. 405, 414–415, 505–506; Halim Husić, T. 7312, 7533–7534. Vidi i DP 88, Informacija o stanju borbenog morala u zoni odgovornosti i jedinicama 306. brigade, 30. juli 1993., str. 3; DP 89, Izvještaj o obilasku 306. brigade, 2. avgust 1993., str. 2; DP 1215, Informacija o činiocima koji utiču na borbena dejstva u jedinicama, 11. avgust 1993., str. 4.

“mješovitog operativnog tima”, koji su činili pripadnici brigada “Frankopan” HVO-a i 306. brigade ABiH, održanog 8. maja 1993., pominju se “problem stranaca u zonama odgovornosti brigada” i zahtjev upućen Komandi 3. korpusa “ili da se /oni/ izmjestite iz zone odgovornosti 306. /brigade/ ili da se stave pod njihovu komandu”.⁴⁵⁰ U izvještaju koji je komandant 3. korpusa 13. juna 1993. dostavio Glavnom štabu ABiH u Sarajevu stoji sljedeće:

U širem rejonu opštine Zenica još od početka rata borave dobrovoljci pripadnici drugih zemalja [...] koji nisu ušli u sastav Armije R BiH [...]. U dosadašnjim borbama iskakali su iz uobičajenog konteksta i zakonskih okvira načinom vođenja borbe koji direktno štete državi BiH, a posebno A R BiH.⁴⁵¹

173. Dana 18. juna 1993., na jutarnjem koordinacionom sastanku Glavnog štaba ABiH, kojem su prisustvovali Rasim Delić i načelnici uprava, razgovaralo se o problemu “vojnika iz stranih zemalja”. Izvijesteno je o “ponašanju/u/ grupe stranih državljana koji nisu primereni ponašanju pripadnika Armije Bosne i Hercegovine”.⁴⁵² Prisutni na sastanku predložili su Rasimu Deliću da se ti “strani državljani” ili pošalju tamo odakle su došli ili da se organizuju u jedinicu unutar ABiH.⁴⁵³ Rasim Delić se složio s tim prijedlogom.⁴⁵⁴

174. Otprilike u isto vrijeme mudžahedini iz baze u Poljanicama uputili su zahtjev 3. korpusu da se uključe u ABiH i da legalno djeluju u njenom sastavu. Ajman Awad, bivši pripadnik OEM-a porijeklom iz Sirije, to je objasnio ovim riječima:

Po meni su dva glavna razloga. Sa arapskim mudžahedinima bila je jedna grupa Bošnjaka koji su napustili svoje jedinice, pridružili se Arapima i borili se sa njima. Oni su bili borci, ali njihove su ih jedinice smatrale dezerterima. Slali su vojnu policiju da ih hapsi, i tako dalje. I čak njihove porodice nisu mogle ostvariti njihova prava po pitanju zdravstvene usluge ili slične stvari. Tako da su morali imati regularan status. Nisu želeli da se vrate nazad u svoje jedinice, a želeli su ostati sa Arapima, odnosno mudžahedinima.

Drugi razlog je bio jednostavno borba koja je tu bila [...] i sve što ovi mudžahedini rade, znači, da to bude legalno, [...]. Tako da se razlikuje, znači, ova grupa ljudi od ostalih, da kažem, slobodnih strelaca, sličnih i tako dalje.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ DP 167, Zapisnik sa sastanka Mješovitog operativnog tima brigade “Frankopan” i 306. brigade održanog 8. maja 1993., poslat Zajedničkoj komandi Travnik 20. maja 1993., str. 2.

⁴⁵¹ DP 179, Izvještaj komande 3. korpusa Rasimu Deliću u vezi s inostranim dobrovoljcima na području Zenice, 13. juni 1993.

⁴⁵² Jovan Divjak, T. 2177.

⁴⁵³ Jovan Divjak, T. 2178.

⁴⁵⁴ *Ibid.* Vidi i DP 225, Upozorenje Rasima Delića komandantima korpusa u vezi s formiranjem jedinica Muslimanskih oružanih snaga unutar ABiH, 27. juli 1993.

⁴⁵⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 34–36, 268. Vidi i iskaz Šabana Alića, T. 674–675; Sinan Begović, T. 405–407; PW-11, T. 6410–6411; DP 65, Saglasnost po zahtjevu da se dozvoli prelazak vojnika 306. brigade u

175. Dana 23. jula 1993. Rasim Delić je Sakibu Mahmuljinu, tadašnjem članu komande 3. korpusa, izdao pismeno ovlaštenje da s predstavnicima “jedinice mudžahedina iz Zenice” pregovara o sljedećim pitanjima:

1. Ulazak jedinice mudžahedina u sastave Armije RBiH
2. Upotreba jedinice u zajedničkoj borbi protiv četnika i način prepotčinjavanja Komandi 3. korpusa.⁴⁵⁶

To ovlaštenje izdato je “radi rješavanja problema koji su prisutni na prostoru Zenice, a u vezi su sa pomenutim sastavom”.⁴⁵⁷

176. Dana 12. avgusta 1993. komandant 3. korpusa, Enver Hadžihasanović, Glavnom štabu u Sarajevu dostavio je pismeni prijedlog na osnovu “potrebe o organizaciji i upotrebi dobrovoljaca – stranih državljana kao i njihovog pismenog zahtjeva komandi 3. korpusa”.⁴⁵⁸ U prijedlogu je stajalo sljedeće:

1. Sve strane državljane – dobrovoljce u Armiji R BiH sa područja zone odgovornosti 3. korpusa organizovati u odred [...]
2. Mobilizacijsko zborište ovog odreda bilo bi u s. Mehurić [...]
3. Naziv odreda je “ELMUDŽAHIDIN” [...]
4. Logističko obezbjedjenje regulisat će organi logistike 3. korpusa.
5. Molimo za hitnost.⁴⁵⁹

177. Glavni štab odmah je reagovao. Narednog dana, 13. avgusta 1993., Rasim Delić je potpisao naređenje kojim se odobrava formiranje odreda s nazivom “Elmudžahidin” u zoni odgovornosti 3. korpusa (dalje u tekstu: Naređenje od 13. avgusta 1993.).⁴⁶⁰ Bilo je predviđeno da se popuna odreda izvrši od ljudstva “stranih državljana-dobrovoljaca koji se nalaze na teritoriji z/o 3. korpusa” i da

OEM, 9. septembar 1993.; *ali* vidi i DP 577, informacija Odsjeka službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 6. avgust 1995.; Fadil Imamović, T. 3979–3980; Osman Fuško, T. 1142.

⁴⁵⁶ DP 271, Ovlaštenje Rasima Delića izdato Sakibu Mahmuljinu za obavljanje pregovora sa jedinicom mudžahedina iz Zenice, 23. juli 1993.; vidi Murat Softić, T. 1814.

⁴⁵⁷ DP 271, Ovlaštenje kojim je Rasim Delić opunomoćio Sakiba Mahmuljina za vođenje pregovora s mudžahedinskom jedinicom iz Zenice, 23. juli 1993. Vidi i iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 217–218, prema kojem se Mahmuljin na pregovorima nije predstavio kao opunomoćenik Rasima Delića nego Alije Izetbegovića.

⁴⁵⁸ DP 272, Prijedlog komandanta 3. korpusa Štabu Vrhovne komande OS ABiH u vezi s formiranjem odreda od stranih državljana, 12. avgust 1993. Vidi i PW-3, T. 1586 (zatvorena sjednica).

⁴⁵⁹ *Ibid.* Vidi i Murat Softić, T. 1817, 1856, 1890.

⁴⁶⁰ DP 273, Naređenje Rasima Delića komandi 3. korpusa u vezi s formiranjem odreda “El Mudžahedin”, 13. avgust 1993.; Murat Softić, T. 1819–1820. Vidi i iskaze Jovana Divjaka, T. 2180, i Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 40–41.

formiranje jedinice bude završeno do 31. avgusta 1993. godine. Odredu je dodijeljen i broj vojne jedinice, "5689". Trećem korpusu je naređeno da se pobrine za logistiku i da pismeni izvještaj o izvršenju naređenja dostavi Glavnom štabu do 5. septembra 1993. godine.⁴⁶¹

178. Kasnije u avgustu 1993. organizovana je svečanost osnivanja OEM-a.⁴⁶² Svečanosti su prisustvovali Sakib Mahmuljin i komandant OG "Bosanska krajina" Mehmed Alagić, kao i predstavnici lokalne civilne vlasti.⁴⁶³

179. Dokazi pokazuju da su se za OEM nakon osnivanja koristili različiti nazivi, na primjer "El Mudžahedin" ili "jedinica El-Džihad".⁴⁶⁴

3. Baze

180. Ubrzo poslije osnivanja OEM-a u avgustu 1993. njegova komanda preselila se iz Poljanica u zgradu "Vatrostalne" u naselju Podbrežje u Zenici, koju mu je dodijelio 3. korpus.⁴⁶⁵ U istoj zgradi bile su i ambulanta i vjerska škola (medresa).⁴⁶⁶ "Vatrostalna" je ostala glavna baza OEM-a do završetka rata.⁴⁶⁷

181. Od decembra 1993., novi pripadnici OEM-a morali su da pohađaju vjeronauku u trajanju od šest sedmica, organizovanu u zgradi "Vatrostalne", nakon čega je slijedilo šest sedmica vojne obuke u objektima u selu Orašac u opštini Travnik.⁴⁶⁸

182. Pripadnici OEM-a bili su smješteni i u više privremenih baza, na primjer, sredinom 1994. na teslićkom području, a 1995. u selu Livade, oko 10 km istočno od Zavidovića.⁴⁶⁹ U aprilu ili maju

⁴⁶¹ DP 273, Naređenje Rasima Delića komandi 3. korpusa u vezi s formiranjem odreda "El Mudžahedin", 13. avgust 1993. Vidi i iskaze Murata Softića, T. 1855–1856, Hajrudina Hube, T. 7696–7697 (djelimično zatvorena sjednica), i PW-9, T. 5554, 5651–5652 (djelimično zatvorena sjednica). Međutim, Murat Softić, tadašnji šef kabineta Rasima Delića, u svom iskazu izjavio je da se ne sjeća da je vidio izvještaj o izvršenju naređenja o formiranju OEM-a, T. 1856.

⁴⁶² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 41–42.

⁴⁶³ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 42–44, 50, 52–53; DP 1127, video-snimak.

⁴⁶⁴ Ekrem Alihodžić, T. 6453–6456; DP 934, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 26. maj 1995.; DP 1019, Dopis službe vojne bezbjednosti 7. muslimanske brigade, 1. oktobar 1994. (El Mudžahedin); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 54–56; DP 1015, Službena zabilješka policijske stanice III CSB-a Zenica, 30. avgust 1994. (El džihad).

⁴⁶⁵ DP 836, Naređenje komande 3. korpusa, 2. avgust 1994.; PW-9, T. 5590–5592, 5676; DP 826 (zapečaćeno), par. 8; Sinan Begović, T. 439–440; PW-2, T. 901; Hajrudin Hubo, T. 7631; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 23–24, 127; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 20. septembar 2006., par. 10. Vidi i DP 1133, Naređenje komandanta 3. korpusa, 28. decembar 1995., str. 1.

⁴⁶⁶ PW-2, T. 902; Sinan Begović, T. 548.

⁴⁶⁷ Vidi DP 1133, Naređenje komandanta 3. korpusa, 28. decembar 1995.

⁴⁶⁸ Sinan Begović, T. 438; DP 826 (zapečaćeno), par. 49, 51. Objekt u Orašcu zvali su i "Al Faruk", DP 826 (zapečaćeno), par. 109–110. Vidi i DP 1040, Informacija pomoćnika komandanta 1. korpusa za bezbjednost, 9. juni 1995., str. 3; DP 826 (zapečaćeno), par. 49, 51; DP 720, Bilten br. 45 Uprave bezbjednosti Ministarstva odbrane, 27. februar 1994., str. 2.

1995. OEM je organizovao bazu u dolini rijeke Gostović, na “trinaestom kilometru”, mjestu tako nazvanom po udaljenosti do Zavidovića.⁴⁷⁰ Ta lokacija bila je poznata i pod nazivom “baza Kamenica” po obližnjem selu Kamenici.⁴⁷¹

4. Sastav OEM-a

183. Poslije osnivanja, broj ljudstva OEM-a je značajno porastao. Iako se sredinom 1992. radilo o omanjoj grupi “Arapa”, 1993. ukupno brojno stanje naglo je poraslo.⁴⁷² Godine 1995. OEM je brojao približno 1.000 boraca.⁴⁷³ Dok su neki od svjedoka posvjedočili da je većina mudžahedina u srednjoj Bosni bila uključena u OEM, drugi su izjavili da je možda bilo i mudžahedina koji nisu bili u sastavu OEM-a.⁴⁷⁴

184. Naređenje od 13. avgusta 1993. predviđalo je da će se “popun[a] odreda ‘ELMUDŽAHEDIN’ izvršiti od ljudstva tj. stranih državljana koji se nalaze na teritoriji z/o 3. korpusa”.⁴⁷⁵ Međutim, dokazi pokazuju da je broj domaćih boraca Muslimana uskoro nadmašio broj stranih državljana pripadnika OEM-a.⁴⁷⁶ Faktori koji su domaće ljude motivisali da pristupe OEM-u bili su: stroži disciplinski režim, bolja organizovanost, bolja oprema i viši borbeni moral, odanost vjeri i izvjesne materijalne prednosti koje su uživali pripadnici tog odreda.⁴⁷⁷

185. Mnogi od domaćih ljudi koji su se priključili mudžahedinima u bazi u Poljanicama – i kasnije OEM-u – napustili su jedinice ABiH, npr. 306. brigadu i 7. muslimansku brdsku brigadu.⁴⁷⁸

⁴⁶⁹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 73–75; Fuad Zilkić, T. 5317–5318; DP 826 (zapečaćeno), par. 198. Vidi par. 239–240 *infra*.

⁴⁷⁰ Kadir Jusić, T. 2517; Fuad Zilkić, T. 5317–5318; DP 826 (zapečaćeno), par. 135; Sinan Begović, T. 441–444; DP 71, mapa koju je označio svjedok Sinan Begović; Hasib Alić, T. 606–607. U stvari, OEM je od 35. divizije dobio naređenje da bazu postavi na 12. kilometru, ali je svojevrijedno odlučio da se stacionira na 13. kilometru, vidi iskaz Fadila Hasanagića, T. 3102–3103. Vidi par. 253–254 *infra*.

⁴⁷¹ Vidi par. 253–254 *infra*.

⁴⁷² Sinan Begović, T. 386–387, 416, 421; Šaban Alić, T. 642; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 39; DP 67, Pregled pripadnika OEM-a; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 39–40, 167–168.

⁴⁷³ PW-9, T. 5758; Hasib Alić, T. 594–595; DP 77, spisak pripadnika OEM-a na dan 12. juna 1995.; Sinan Begović, T. 467–468; Fadil Imamović, T. 4037–4039; PW-11, T. 6408–6410 (zatvorena sjednica); DP 396, Naređenje o angažovanju OEM-a u zoni odgovornosti 35. divizije, 2. juni 1995.; DP 589, Predlog komandanta 35. divizije, 2. juni 1995.

⁴⁷⁴ PW-9, T. 5626, 5642. Vidi i iskaze Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 143–144, 150–152, 154, Osmana Fuška, T. 1143–1144, i Ekrema Alihodžića, T. 6452–6453.

⁴⁷⁵ DP 273, Naređenje Rasima Delića komandi 3. korpusa u vezi s formiranjem odreda “El Mudžahedin”, 13. avgust 1993., str. 1.

⁴⁷⁶ PW-9, T. 5641–5642; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 153–154; DP 683, Informacija načelnika Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 26. februar 1994., str. 1, u kojoj se kaže da je u OEM-u angažovano 59 stranaca i 152 domaća borca.

⁴⁷⁷ Šaban Alić, T. 675, 680–681, 690, 695–696; Sinan Begović, T. 405–406.

⁴⁷⁸ Hasib Alić, T. 556–558; Šaban Alić, T. 640–642; PW-2, T. 849; Asim Delalić, T. 1705; DP 256, Dnevni operativni izvještaj komandanta 306. brigade, 2. avgust 1993., str. 5, 7–8; Halim Husić, T. 7304–7305, 7310, 7312, 7339–7340, 7510; DP 88, Informacija o stanju borbenog morala u zoni odgovornosti i jedinicama 306. brigade, 30. juli 1993., str. 3; DP 89, Izvještaj o obilasku 306. brigade, 2. avgust 1993., str. 1–2; DP 135, Dnevni izvještaj Sektora bezbjednosti komande 3. korpusa, 10. maj 1993., str. 1, 3.

Čini se da ABiH u početku nije mogla da efikasno sprečava te prelaskе zbog opšte nedovoljne organizovanosti u tom periodu i zato što nije izgledalo oportuno konfrontirati se sa mudžahedinima.⁴⁷⁹ Nakon formiranja OEM-a, bilo je prilika kada je ABiH preduzimala mjere protiv regrutovanja domaćih ljudi od strane OEM-a.⁴⁸⁰ Međutim, dokumentarni dokazi upućuju i na to da je, sve do kraja 1995. godine, bilo situacija u kojima bi ABiH neke pripadnike drugih jedinica prekomandovala u OEM.⁴⁸¹

5. Struktura i rukovodstvo

186. OEM se po mnogim odlikama razlikovao od regularnih jedinica ABiH.⁴⁸²

187. Dokazi upućuju na to da su OEM-om rukovodili mudžahedini iz inostranstva, koje nije postavila ABiH.⁴⁸³ Prvobitni zahtjev za uključivanje mudžahedina u 3. korpus sadržavao je i imena članova rukovodstva predloženog odreda, iako se ona ne pominju u Naređenju Rasima Delića od 13. avgusta 1993. godine.⁴⁸⁴

188. Na vrhu hijerarhije bio je “emir”, opisan kao “najodgovornija osoba” u OEM-u, koji je rukovodio svim vojnim i civilnim poslovima, uključujući i odnose odreda sa vanjskim svijetom.⁴⁸⁵ Prvi emir OEM-a, u vrijeme njegovog osnivanja, bio je Abu Haris, Libijac.⁴⁸⁶ U decembru 1993. zamijenio ga je Alžirac Abu Maali, koji je na toj dužnosti ostao sve do raspuštanja OEM-a.⁴⁸⁷ Uz emira, postojao je i vojni zapovjednik koji je bio na čelu “vojnog vijeća” i zadužen za borbena dejstva.⁴⁸⁸ Godine 1993. tu je dužnost obavljao Egipćanin koji se zvao Vahidin ili Vahudin.⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ Sinan Begović, T. 514–516; Osman Fuško, T. 1138–1139. U nekim slučajevima, prelazak u OEM bez odobrenja rezultirao je krivičnim gonjenjem, Asim Delalić, T. 1765; DP 925, Izjava svjedoka Seada Žerića, par. 32.

⁴⁸⁰ DP 590, Naređenje komandanta 3. korpusa odredu “El Mudžahedin”, 9. avgust 1995.; DP 591, zahtjev službe bezbjednosti 3. korpusa, 22. april 1995.; Fadil Imamović, T. 4055–4057; Ekrem Alihodžić, T. 6476–6477; PW-9, T. 5681–5682; Hajrudin Hubo, T. 7665–7667; PW-11, T. 6411–6412 (zatvorena sjednica); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 214–216.

⁴⁸¹ DP 1146–1152, Naredba komandanta 3. korpusa, 25. oktobar 1994.; DP 1156, Naredba komandanta 3. korpusa, 16. decembar 1994.; DP 1164–1167, Naredba komandanta 3. korpusa, 16. avgust 1995.; DP 1169, Dostava jediničnih kartica pripadnika 7. muslimanske brigade prekomandovanih u OEM, 4. septembar 1995.

⁴⁸² Šaban Alić, T. 683; Sinan Begović, T. 532; Zakir Alispahić, T. 6558–6559; Hajrudin Hubo, T. 7626–7628.

⁴⁸³ PW-9, T. 8672–8673, 8683–8684.

⁴⁸⁴ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 38.

⁴⁸⁵ PW-9, T. 5647–5648 (djelimično zatvorena sjednica), 5727 (gdje govori o “emiru” u smislu komandanta); Sinan Begović, T. 418–419.

⁴⁸⁶ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 62–63; PW-9, T. 5640–5642; DP 826 (zapečaćeno), par. 33; Sinan Begović, T. 389, 548; DP 68, fotografije, str. 8–10; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 8–9, 38, 57–58.

⁴⁸⁷ Fadil Hasanagić, T. 3130–3131, 3278–3279; Fuad Zilkić, T. 5302–5303; PW-9, T. 5640–5641; DP 826 (zapečaćeno), par. 52; DP 68, fotografije, str. 13–15; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 57–58, 210; DP 1432, Informacija Agencije za istraživanje i dokumentaciju BiH o Abu Mealiju, 6. decembar 2001.

⁴⁸⁸ PW-9, T. 5727, 8686–8687, 8690–8692.

⁴⁸⁹ PW-2, T. 754–755; Sinan Begović, T. 418–419; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 24, 63; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 38, 57–58.

Nakon Vahidinove pogibije u oktobru iste godine, na njegovo mjesto došao je Muatez, takođe Egipćanin.⁴⁹⁰ Muatez je poginuo 22. septembra 1995. godine.⁴⁹¹

189. OEM je imao i “vjersko vijeće”, *šuru*, koja je bila vrhovno tijelo odreda koje je odlučivalo o svemu.⁴⁹² To vijeće činilo je dvadesetak najuglednijih pripadnika odreda, pretežno arapskog porijekla.⁴⁹³ Nekoliko svjedoka posvjedočilo je da je *šura* bilo tijelo koje je imalo posljednju riječ OEM-u u vezi sa svim važnim pitanjima.⁴⁹⁴ Dužnost emira bila je izborna, a odgovarao je *šuri*: njegove odluke moglo je da izmijeni ili poništi samo to tijelo.⁴⁹⁵

190. Potkraj 1994. rukovodstvo OEM-a dobilo je novog člana, šejha Envera Šabana.⁴⁹⁶ Šaban je bio čelna osoba Islamskog kulturnog instituta u Milanu, poznat kao “ekstremist” dobro povezan s islamskim fundamentalistima širom svijeta.⁴⁹⁷ Predočeni su dokazi da je on dao velik doprinos regrutovanju dobrovoljaca iz arapskih zemalja za borbu u Bosni i Hercegovini.⁴⁹⁸ Iako Šaban u OEM-u nije imao nikakvu formalnu funkciju, pripadnici odreda smatrali su ga “političkom vlašću”, pa čak i “istinskim emirom” odreda.⁴⁹⁹ Šaban je mogao izdavati obavezujuće odluke (fetve). *Šura* nikad nije dovodila u pitanje njegov autoritet.⁵⁰⁰ Šaban je, zajedno s Abu Harisom, poginuo na jednom kontrolnom punktu HVO-a 14. decembra 1995. godine.⁵⁰¹

191. Pripadnici odreda bili su raspoređeni u borbene grupe koje su nosile nazive prema svojim vođama, a borci u njima bili su ili domaći ili inostrani mudžahedini.⁵⁰² Ti borci nisu imali posebne činove.⁵⁰³ Pripadnici OEM-a nisu nosili uniforme ni oznake, a nisu postojale ni bilo kakve vojničke

⁴⁹⁰ PW-2, T. 755–756 (djelimično zatvorena sjednica); Fadil Hasanagić, T. 3131; Sinan Begović, T. 550; Fuad Zilkić, T. 5445; DP 68, fotografije, str. 16; DP 826 (zapečaćeno), par. 37; PW-9, T. 5647 (djelimično zatvorena sjednica).

⁴⁹¹ PW-9, T. 5578.

⁴⁹² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 197–198; PW-2, T. 876.

⁴⁹³ PW-2, T. 884–885, 897; PW-9, T. 5648–5649, 5726 (djelimično zatvorena sjednica).

⁴⁹⁴ Sinan Begović, T. 542–543; Šaban Alić, T. 685–686; PW-2, T. 876; PW-9, T. 5648–5649 (djelimično zatvorena sjednica), 5657–5658, 5702, 8691–8692; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 197–198, 250–251. Vidi i Halim Husić, T. 7528–7529.

⁴⁹⁵ PW-9, T. 5648–5649 (djelimično zatvorena sjednica), 8691–8692.

⁴⁹⁶ PW-2, T. 889–890; PW-9, T. 5660–5661; DP 844, “Hrvatska drži Šejha Ebu Talala u zatvoru...”, intervju s Enverom Šabanom u listu *Liljan*, 15. novembar 1995., 30. novembar 1995.; PW-11, T. 6320–6321 (zatvorena sjednica); DP 68, fotografije, str. 1–3; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 210.

⁴⁹⁷ DP 1424–1427, izvaci iz presude krivičnog suda u Milanu, 1. januar 2006.; PW-9, T. 8680–8681.

⁴⁹⁸ DP 1201, više faks-poruka iz prepiske mudžahedina i Islamskog kulturnog instituta u Milanu, 1993.-1995.

⁴⁹⁹ DP 826 (zapečaćeno), par. 160, 164; PW-9, T. 5656–5658, 8664–8665, 8678–8679; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 209–210, 212–213. Vidi DP 1423, dosje talijanske specijalne policije */DIGOS/* o Enveru Šabanu, 1. januar 1997, str. 4.

⁵⁰⁰ PW-9, T. 5657–5658, 5662–5663, 8669–8670.

⁵⁰¹ PW-2, T. 753; DP 923, Izjava svjedoka Luke Babića, 10. januar 2007., par. 21–22, 39; DP 1423, Dosje talijanske specijalne policije */DIGOS/* o Enveru Šabanu 1. januar 1997; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 206–207.

⁵⁰² Sinan Begović, T. 415–418. Tokom borbi, grupi domaćih mudžahedina bio bi pridodat jedan ili dva mudžahedina stranca, Sinan Begović, T. 461. Jedna grupa međusobno je komunicirala na engleskom, PW-9, T. 5646 (djelimično zatvorena sjednica); DP 826 (zapečaćeno), par. 154. Vidi i DP 1040, Informacija pomoćnika komandanta 1. korpusa za bezbjednost, 9. juni 1995., str. 4.

⁵⁰³ Šaban Alić, T. 685.

lične iskaznice.⁵⁰⁴ U borbi su nosili trake.⁵⁰⁵ OEM je imao svoju zastavu s arapskim tekstom na crnoj podlozi.⁵⁰⁶ Odred je koristio pečat sa grbom RBiH.⁵⁰⁷

192. Iako je OEM formalno imao sličnu strukturu kao druge jedinice ABiH, dokazi upućuju na to da je odred funkcionisao na prilično različit način od ostalih jedinica ABiH.⁵⁰⁸ Na primjer, prema propisima ABiH Ajman Awad, zvani "Abu Ajman", formalno je bio pomoćnik komandanta OEM-a za bezbjednost.⁵⁰⁹ Međutim, kako je izjavio sam Ajman,

Ja sam radio kao prevodilac. Znači od početka do kraja sam bio prevodilac u toj jedinici. Na papiru znači, formalno, stoji da sam ja pomoćnik komandanta za bezbjednost. Ali ja taj posao nikad nisam radio niti ga umijem raditi. Zato kažem da sam od početka do kraja bio prevodilac.⁵¹⁰

193. Odjeljenje za štampu OEM-a objavljivalo je biltene sa ciljem propagiranja odreda među vlastitim pripadnicima i u islamskim zemljama.⁵¹¹

6. Pravila ponašanja

194. OEM je vjerskom obrazovanju pridavao veliku važnost.⁵¹² Uspostavljen je strog disciplinski režim i, događalo se da pripadnici koji su prekršili pravila vladanja budu isključeni iz odreda.⁵¹³ *Šura* je takoreći funkcionisala kao sudski organ unutar OEM-a i mogla je da odluči da pojedinog borca preda bosanskim organima radi sudskog postupka, iako nema dokaza da se takvo šta ikad dogodilo.⁵¹⁴

⁵⁰⁴ Hamdija Šljuka, T. 4370–4371; PW-2, T. 885–886 (koji dopušta mogućnost da su domaći borci došli u jedinicu s uniformama i oznakama ABiH); PW-9, T. 5677, 5746; Fadil Hasaganić, T. 3129; *ali* vidi i DP 923, Izjava svjedoka Luke Babića, par. 31; iskaz Ahmeta Šehića, T. 5087. Pretresno vijeće napominje da još i krajem 1993. godine ni 7. muslimanske brigada nije imala svoje oznake, Enver Adilović, T. 7245.

⁵⁰⁵ PW-9, T. 5759.

⁵⁰⁶ DP 128, video-snimak; PW-3, T. 1356–1357 (zatvorena sjednica); DP 168 (zapečaćeno), str. 1.

⁵⁰⁷ PW-9, T. 5651–5653 (djelimično zatvorena sjednica), 5747; DP 842, Odluka šure OEM-a, 23. oktobar 1993.

⁵⁰⁸ PW-9, T. 5560–5565, 5641, 5644–5646 (djelom djelimično zatvorena sjednica); DP 830 (zapečaćeno); DP 826 (zapečaćeno), par. 148–150. Vidi i DP 826 (zapečaćeno), par. 155–159, 169; PW-9, T. 5675–5676; DP 777, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 8. juli 1995.

⁵⁰⁹ Vidi DP 585, Pravilo za rad službe vojne bezbjednosti u Oružanim snagama RBiH, 11. septembar 1992., par. 12; iskaze svjedoka Hamdije Šljuke, T. 4301, 4368, i PW-9, T. 5644–5645, 5675–5676, 5743; DP 67, Pregled pripadnika OEM-a, str. 1; DP 570, Prijedlog generala Delića za unapređivanje u činu, 25. juli 1994., str. 14; Kadir Jusić, T. 2524; Zakir Alispahić, T. 6557–6558; DP 830, Odluka Predsjedništva o proizvođenju - unapređivanju u činove u Armiji RBiH, 5. oktobar 1994.; DP 826 (zapečaćeno), par. 148–149.

⁵¹⁰ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 57, 123–124, 172–173.

⁵¹¹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 92–93, 116; PW-9, T. 8648–8649, 8653, 8679–8680, 8697–8698, 8700–8701; DP 1386, Bilten OEM-a. Vidi i iskaz svjedoka PW-9, T. 5587; DP 826 (zapečaćeno), par. 120–127.

⁵¹² Sinan Begović, T. 534; Hasib Alić, T. 560; Ahmet Šehić, T. 5084.

⁵¹³ Sinan Begović, T. 540–541; PW-9, T. 5668–5669, 8647–8648; DP 826 (zapečaćeno), par. 106–107. Vidi i iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 154–155, 199–201.

⁵¹⁴ DP 826 (zapečaćeno), par. 108; PW-9, T. 5649–5651, 5668, 5749; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 154–155, 274. U zgradi "Vatrostalne" postojala je jedna manja prostorija koja je služila kao pritvor za pripadnike OEM-a, DP 826 (zapečaćeno), par. 304; DP 842, Odluka šure OEM-a, 23. oktobar 1993.; Ajman Awad, pretres

195. Po pravilu, mudžahedini iz inostranstva morali su da zatraže dozvolu od Odrada za sklapanje braka s domaćim ženama, a vjenčanje je bilo dozvoljeno tek šest mjeseci nakon dolaska mudžahedina-stranca u zemlju.⁵¹⁵

7. Rasformiranje

196. Dejtonski sporazum, kojim je 1995. okončan rat u Bosni i Hercegovini, “povlačenje stranih snaga” predvidio je sljedećom formulacijom:

Sve snage u Bosni i Hercegovini koje nisu lokalnog porijekla, bilo da jesu ili nisu pravno ili vojno potčinjene Republici Bosni i Hercegovini, Federaciji Bosne i Hercegovine, ili Republici Srpskoj, biće, danom stupanja ovog Aneksa, povučene zajedno sa svojom opremom sa teritorije Bosne i Hercegovine u roku od trideset (30) dana.⁵¹⁶

197. Početkom decembra 1995. održana su dva sastanka na kojima se diskutovalo o raspuštanju OEM-a. Jednom od tih sastanaka prisustvovali su Rasim Delić i predsjednik Izetbegović, kao i predstavnici 3. korpusa i OEM-a.⁵¹⁷ Dana 12. decembra 1995., Rasim Delić je komandi 3. korpusa naredio da rasformira OEM.⁵¹⁸ Dva dana kasnije, 3. korpus je izdao naređenje za rasformiranje OEM-a.⁵¹⁹ Oba naređenja predviđela su da “strani državljani” treba da budu otpušteni iz OEM-a do 31. decembra 1995., a zemlju da napuste do 10. januara 1996. Za pripadnike OEM-a “bošnjačke nacionalnosti”, kao i za njihova borbena i neorbena materijalno-tehnička sredstva, bilo je predviđeno da se prerasporede unutar 3. korpusa.⁵²⁰

198. Uprkos početnom otporu OEM-a, *šura* je pristala da se odred rasformira. Prema riječima jednog bivšeg pripadnika OEM-a, da *šura* nije pristala, OEM bi se nastavio boriti.⁵²¹ Jedan svjedok

održan u Sarajevu, T. 201, 270–271. *Ali* vidi i DP 1013, Abu Harisova izjava u kojoj on traži puštanje na slobodu dva pripadnika OEM-a, 30. januar 1994.

⁵¹⁵ PW-9, T. 5668; DP 826 (zapečaćeno), par. 106–107; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 154–155.

⁵¹⁶ DP 48, Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, 14. decembar 1995., Dodatak 1-A, član 3. Vidi i iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 258–259.

⁵¹⁷ DP 673 (zapečaćeno); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 121–123.

⁵¹⁸ DP 824, Naređenje Rasima Delića komandi 3. korpusa o rasformiranju OEM-a, 12. decembar 1995.

⁵¹⁹ DP 900, Naređenje komandanta 3. korpusa o rasformiranju OEM-a, 14. decembar 1995.; PW-11, T. 6293 (zatvorena sjednica). Vidi i iskaze Kadira Jusića, T. 2650–2652, i Ferida Buljubašića, T. 5518–5519, 5541–5144; DP 826 (zapečaćeno), par. 275.

⁵²⁰ DP 824, Naređenje Rasima Delića komandi 3. korpusa o rasformiranju OEM-a, 12. decembar 1995.; DP 900, Naređenje komandanta 3. korpusa o rasformiranju OEM-a, 14. decembar 1995. Vidi i iskaze svjedoka PW-11, T. 6394–6395 (zatvorena sjednica), i Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 125–129, 135–136, 207–208, 261–262; DP 1132, Redovni borbeni izvještaj komandanta 3. korpusa, 31. decembar 1995., str. 3; DP 1133, Naređenje komandanta 3. korpusa, 28. decembar 1995.; DP 1237, dopis načelnika Uprave službe vojne bezbjednosti Generalštaba, 13. decembar 1995.

⁵²¹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 202–203, 206–207, 252–253; PW-9, T. 5656; Halim Husić, T. 7428–7429, 7528–7529; *ali* vidi i DP 1136, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 20. decembar 1995., u kojoj se govori o presretnutoj faks-poruci koju su inostrani mudžahedini u Bosni i Hercegovini poslali nepoznatom primaocu: “Mi smo ovdje završili i ne želimo biti u zatvoru kao što su Arapi u Pakistanu. Svi se

je napomenuo da su priznanja, kao npr. “Zlatni ljiljan”, o čijoj dodjeli je odlučivao Rasim Delić i koja je ABiH dala pripadnicima OEM-a, strancima trebala biti znak da odu.⁵²² Pripadnici OEM-a od ABiH su dobili i potvrde o učešću u oružanim snagama BiH pomoću kojih su pripadnici iz inostranstva mogli da dobiju državljanstvo RBiH.⁵²³

199. Dana 1. januara 1996. ABiH je u Domu armije u Zenici organizovala oproštajnu svečanost za OEM. Svečanosti je prisustvovalo 200-300 pripadnika OEM-a, uključujući emira odreda Abu Maalija, kao i Rasima Delića i starješine 3. korpusa i 35. divizije najvišeg nivoa.⁵²⁴ Jedan bivši pripadnik OEM-a sjeća se kako se Rasim Delić obratio prisutnima i prenio pozdrave predsjednika Izetbegovića, pohvalio OEM i zahvalio “Arapima” na pomoći koju su pružili bošnjačkom narodu.⁵²⁵ OEM je poslije toga rasformiran, većina njegovih pripadnika stranih državljana napustila je Bosnu i Hercegovinu, a zgrada “Vatrostalne” vraćena je 3. korpusu.⁵²⁶ Neki pripadnici OEM-a iz inostranstva zatražili su državljanstvo RBiH i danas žive u Bosni i Hercegovini.⁵²⁷

vraćamo u London sada, [...] ćemo ostati samo kao civili. [...] džihad [je] završen, ponavljam, završen. Bosna je gotova.”

⁵²² Alija Lončarić, T. 8363–8365. Vidi i iskaz Zaima Mujezinovića, T. 6018–6019; DP 817, Naredba Rasima Delića kojom se pohvaljuju jedinice i pojedinci iz sastava 3. korpusa ABiH, 1. decembar 1995.; DP 827–829, dokumenti o dodjeli “Zlatnog ljiljana” pripadnicima ABiH, decembar 1995.

⁵²³ DP 976, Izjava svjedoka Vjekoslava Vučkovića, 11. juli 2007., par. 44, 61–62.

⁵²⁴ PW-2, T. 786–787; PW-9, T. 5576–5582, 5692–5694; DP 826 (zapečaćeno), par. 277. Vidi iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 130–133; DP 1089, dopis Komande 3. korpusa, 29. decembar 1995. Odbrana prihvata da je Rasim Delić prisustvovao toj svečanosti, vidi Završni pretresni podnesak odbrane, par. 959.

⁵²⁵ PW-9, T. 5580–5582; DP 826 (zapečaćeno), par. 277–278. Vidi i iskaz Ajmana Awada, pretres održan u Sarajevu, T. 132–133. Međutim, svjedok PW-9 nije mogao da potvrdi da je glas na video-snimku iz DP 833 glas Rasima Delića, vidi T. 5581–5582.

⁵²⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 127–128, 135–136; DP 675 (zapečaćeno).

⁵²⁷ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 3, 30; DP 1033, Zahtjev za prijem u državljanstvo RBiH za jednog pripadnika OEM-a, 29. april 1995.; DP 1140, video-snimak; DP 1440, Rješenje o oduzimanju državljanstva Karaju Kamelu Ben Aliju, 23. maj 2006.

VI. MALINE/BIKOŠI: JUNI 1993.

A. Vojne operacije na području Malina u junu 1993. godine

1. Kontekst

200. Selo Maline smješteno je u dolini Bile u opštini Travnik u srednoj Bosni.⁵²⁸ U junu 1993., to selo je bilo mješovitog nacionalnog sastava.⁵²⁹ U Gornjim Malinama, višem dijelu sela, živjeli su bosanski Hrvati, a u Donjim Malinama, nižem dijelu, bosanski Muslimani.⁵³⁰ Sjeverno od Malina, na udaljenosti od približno dva kilometra, nalazi se selo Mehurići, u kojem je bio stacioniran 1. bataljon 306. brigade ABiH.⁵³¹ Na istoj udaljenosti od Malina i samo nekoliko stotina metara od Mehurića su Poljanice, u kojima je u to vrijeme bila mudžahedinska baza.⁵³²

201. Kao što je već rečeno,⁵³³ saradnja između bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, koja je postojala 1992. godine, prestala je i početkom 1993. godine izbila su neprijateljstva između te dvije strane.⁵³⁴ Krajem maja 1993. godine, muslimansko i hrvatsko stanovništvo doline Bile pripremalo se za borbu. Obje strane su kopale rovove i postavljale straže u svojim naseljima.⁵³⁵ Hrvatsko vijeće obrane je regrutovalo muškarce bosanske Hrvate i formiralo brigadu na tom području.⁵³⁶ Sloboda kretanja ograničena je barikadama, koje su obje strane podigle po putovima, i sve učestalijim čarkama.⁵³⁷

202. U periodu od kraja maja do 10. juna 1993. godine ili približno tog datuma dolina Bile postala je poprište intenzivne borbene aktivnosti sukobljenih ABiH-a i HVO-a.⁵³⁸ U danima od 4. do 6. juna 1993., HVO je izvršio napad na muslimansko selo Veliku Bukovicu i preuzeo kontrolu

⁵²⁸ Usaglašena činjenica 160.

⁵²⁹ U selu je bilo približno 100 hrvatskih i 150 do 200 muslimanskih domaćinstava, usaglašena činjenica 161.

⁵³⁰ Usaglašena činjenica 162; Zdravko Pranješ, T. 975; Šaban Alić, T. 691; DP 1213, mapa s oznakama koje je unio Halim Husić, oznake 11 i 12.

⁵³¹ DP 1213, mapa s oznakama koje je unio Halim Husić, oznaka 2; *vidi par. 125 supra*.

⁵³² Sinan Begović, T. 387, 389-391; DP 63, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović, oznaka 1; Hasib Alić, T. 559-560; Šaban Alić, T. 642; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 148; *vidi par. 170 supra*.

⁵³³ *Vidi par. 83 supra*.

⁵³⁴ *Vidi i Zdravko Pranješ, T. 976; Berislav Marijanović, T. 941.*

⁵³⁵ Zdravko Pranješ, T. 977, 979-980; Berislav Marijanović, T. 941; Halim Husić, T. 7468-7470; DP 132, mapa s oznakama koje je unio Zdravko Pranješ.

⁵³⁶ Zdravko Pranješ, T. 975-976, 997; Asim Delalić, T. 1733-1734; DP 264, Izvještaj komandanta 306. brigade, 11. april 1993.

⁵³⁷ Šaban Alić, T. 671; Osman Fuško, T. 1126-1127, 1135; Asim Delalić, T. 1734-1735; DP 143, obavještajni izvještaj komandanta 306. brigade, 9. maj 1993.; DP 265, operativni izvještaj komandanta 306. brigade, 13. april 1993.; DP 254, operativni izvještaj komandanta 306. brigade, 5. maj 1993.

⁵³⁸ Halim Husić, T. 7374, 7378-7380, 7468-7470; Željko Pušelja, T. 1023-1024; Asim Delalić, T. 1707; DP 1221, izvještaj 306. brdske brigade, 1. juni 1993.

nad njim.⁵³⁹ Istovremeno, HVO je preuzeo kontrolu nad više drugih sela na tom području koja su ranije bila pod kontrolom ABiH.⁵⁴⁰ Dana 5. juna 1993., komandant 306. brigade ABiH u Mehurićima dobio je zadatak da s "jedinic[om] jačine jednog bataljona" krene pravcem preko Malina, Velike Bukovice i dalje u cilju "deblokade Travnika".⁵⁴¹

2. Napad na Maline 8. juna 1993. godine

203. Dana 8. juna 1993. godine, ABiH je započela s ofenzivom u dolini Bile kako bi se probila do Travnika. Na osnovu dokaza utvrđeno je da su u toj operaciji učestvovali jedinice 306. brigade.⁵⁴² Iz dokaza nije jasno jesu li u toj operaciji učestvovali elementi drugih jedinica ABiH. Po mišljenju jednog svjedoka, moguće je da su u akcijama u dolini Bile učestvovali elementi 312., 314. i 325. brigade, kao i 307. muslimanske i 17. krajiške brigade.⁵⁴³ Međutim, u tom iskazu ne govori se konkretno o operaciji izvršenoj 8. juna 1993. Premda se u Optužnici navodi da je 7. muslimanska brigada učestvovala u toj ofenzivi, to se ne može utvrditi na osnovu dokaza predloženih Pretresnom vijeću.⁵⁴⁴

204. Toga dana, u ranim jutarnjim satima, snage ABiH izvršile su artiljerijski napad na Maline i okolna sela.⁵⁴⁵ Vojnici HVO-a koji su se nalazili u selu uzvratili su vatrom.⁵⁴⁶ Između 10:00 i 11:00 sati, vojnici HVO-a počeli su se predavati i predavati oružje vojnicima ABiH, koji su potom preuzeli kontrolu nad Malinama.⁵⁴⁷

205. Istovremeno, mudžahedini iz baze u Poljanicama, blizu Mehurića, sukobili su se s HVO-om na više mjesta u dolini Bile.⁵⁴⁸ Jedna mudžahedinska grupa za proboj napustila je bazu u Poljanicama prije zore radi proboja neprijateljskih linija, a za njom je ubrzo krenula i druga grupa

⁵³⁹ Asim Delalić T. 1707-1708; Šaban Alić, T. 671; Halim Husić, T. 7377-7378; DP 267, Zapisnik Organa vojne bezbjednosti 306. brigade u vezi s napadom HVO-a na Veliku Bukovicu, 26. juni 1993.; DP 284, Vojno-informativni izvještaj br. 38, 6. juni 1993., str. 4; DP 1213, mapa s oznakama koje je unio Halim Husić.

⁵⁴⁰ Halim Husić, T. 7468; Osman Fuško, T. 1135-1136. *Vidi i* DP 283, Siže vojnih informacija br. 37, 5. juni 1993., str. 1-2.

⁵⁴¹ DP 258, Izvještaj OG "Bosanska Krajina", 5. juni 1993., str. 2; Asim Delalić, T. 1708.

⁵⁴² DP 285, Vojno-informativni izvještaj br. 40, 8. juni 1993.; Asim Delalić, T. 1708; Sinan Begović, T. 392-394, 403; Halim Husić, T. 7374-7375, 7471-7473, 7478, 7482, 7574-7575; DP 1001, izvještaj 306. brigade, 8. juni 1993.

⁵⁴³ Halim Husić, T. 7574-7575. *Vidi i* DP 1000, naređenje komandanta 3. korpusa, 8. juni 1993.; ali *vidi* Halim Husić, T. 7381-7382.

⁵⁴⁴ Optužnica, par. 24; *ali vidi* Završnu riječ tužilaštva, T. 8759-8760; *vidi, npr.*, Enver Adilović, T. 7196-7197, 7227-7231; Halim Husić, T. 7341, 7384-7385, koji su izjavili da se 7. muslimanska brigada greškom pominje u dokaznom predmetu 167, Zapisniku sa sastanka mješovitog operativnog tima brigade "Frankopan" i 306. brdske brigade održanog 8. maja 1993. godine, koji je poslat Zajedničkoj komandi Travnik 20. maja 1993., i dokaznom predmetu 998, izvještaju komandanta 306. brigade o borbenoj gotovosti od 19. maja 1993.

⁵⁴⁵ Berislav Marijanović, T. 941; Zdravko Pranješ, T. 978; Željko Pušelja, T. 1024. Prema tim svjedocima, napad je započeo između 03:30 i 05:00. *Vidi i* DP 292, Dodatak A Vojno-informativnom izvještaju br. 40, 8. juni 1993.

⁵⁴⁶ Berislav Marijanović, T. 942; Zdravko Pranješ, T. 981; Željko Pušelja, T. 1024-1025.

⁵⁴⁷ Željko Pušelja, T. 1027-1029; Zdravko Pranješ, T. 982, 1000.

⁵⁴⁸ Šaban Alić, T. 645-652; Hasib Alić, T. 573-574; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 25, 27-28.

od 10-15 boraca.⁵⁴⁹ Toga dana, mudžahedini iz baze u Poljanicama učestvovali su u borbenim aktivnostima na raznim mjestima na tom području i prošli su kroz Simulje, Borje, Radonjiće i Bandol.⁵⁵⁰ Iz dokaza se vidi da su mudžahedini na potezu između Simulja i Borja prešli jedan rov u okolini Malina. Međutim, dokazi ne pokazuju da su prošli kroz samo selo Maline ili se zaustavili u njemu.⁵⁵¹ Dva svjedoka su u svojim svjedočenjima rekla da je u Malinama, nakon što je ABiH preuzela kontrolu nad selom, bilo muškaraca koji su imali "tamniju put", "govoril[i] arapski" i imali "duge brade".⁵⁵² Međutim, iz dokaza nije jasno jesu li borci mudžahedini učestvovali u samom napadu na Maline.⁵⁵³

206. U vezi sa cjelokupnom ofenzivom u dolini Bile, dokazi pokazuju da su vojnici ABiH, zahvaljujući glasinama, znali za prisustvo mudžahedina iz baze u Poljanicama, gdje se oni nalaze i u kom pravcu se kreću, kao što su to mudžahedini znali za njih.⁵⁵⁴ Jedan svjedok, koji je tada bio vojnik u 306. brigadi, izjavio je da je iz glasina koje su tada kružile među vojnicima, a ne od svog komandanta, saznao da su i mudžahedini "sudjelovali u ovom napadu".⁵⁵⁵ Ali Hamad, mudžahedin stacioniran u Bijelom Bučju, u svom svjedočenju je rekao sljedeće: "Mudžahedini koji su bili u Muhurići kao i druge jedinice Armije BiH [...] su bili zaduženi da očiste teren od Mehurića odnosno, do Guča Gora."⁵⁵⁶ Nekoliko svjedoka je, naprotiv, u svojim svjedočenjima reklo da te dvije snage nisu združeno djelovale.⁵⁵⁷

⁵⁴⁹ Šaban Alić, T. 645-646; DP 99, mapa s oznakama koje je unio Šaban Alić; Hasib Alić, T. 573-575; DP 91, mapa s oznakama koje je unio Hasib Alić. Osim Hasiba Alića i Šabana Alića, u toj grupi su bili i "Vahidin", "Muateg", Ramo Fuško i Zuhdija Sehić, Šaban Alić, T. 644, 646, 664.

⁵⁵⁰ Hasib Alić, T. 573-574 (Simulje, Borje/Borovi, Radonjići); Šaban Alić, T. 647-652 (Simulje, Borje/Borovi, Radonjići, Bandol). *Vidi i* Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 25, 27-28, koji je rekao da su mudžahedini, uključujući one iz baze u Poljanicama, u napad na Radonjiće krenuli iz Guče Gore.

⁵⁵¹ Šaban Alić, T. 650-651, 659.

⁵⁵² Željko Pušelja, T. 1030-1031; DP 50, Izjava svjedoka PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, 15. septembar 2000., str. 31.

⁵⁵³ *Vidi* Šaban Alić, T. 645-653; Hasib Alić, T. 573-575. PW-8 je jedini svjedok koji je posvjedočio da su "Armij[a] BiH i Arapi[...] bili zajedno u napadu", *vidi* DP 50, konkretno, transkript iskaza PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, T. 16011. Pretresno vijeće, međutim, pridaje malo težine njegovom nepotvrđenom svjedočenju, imajući u vidu nedosljednosti u njegovim izjavama u vezi s identitetom vojnika Muslimana, konkretno u vezi s tim jesu li oni bili pripadnici ABiH ili mudžahedini.

⁵⁵⁴ Sinan Begović, T. 394-395, 522; DP 64, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović. Sinan Begović, međutim, nije mogao potvrditi da je mudžahedinima dodijeljeno određeno područje odgovornosti, T. 401-402. Hasib Alić, T. 574.

⁵⁵⁵ Sinan Begović, T. 396, 401, 522.

⁵⁵⁶ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 60-61.

⁵⁵⁷ Asim Delalić, T. 1788-1789; Halim Husić, T. 7316-7324, 7444-7445; DP 263, izvještaj pomoćnika komandanta za moral, 306. brigada, 28. juli 1993. godine, str. 2; *vidi i* Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 27-28, 149-150; Šaban Alić, koji se borio s grupom mudžahedina, opisao je jedan incident u Bukovici u kojem je došlo do razmjene "prijateljske vatre" između grupe koja se zvala "Travnička jedinica" i 306. brigade, T. 691-692.

207. Dokazi takođe pokazuju da su 8. juna 1993., ili približno tog dana, druge grupe mudžahedina, poput "grupe Abu Hamze" s bazom u Gučoj Gori ili "Turske gerile" iz Zenice, vršile napade na sela u dolini Bile.⁵⁵⁸

B. Marš prema Mehurićima i zasjeda u Poljanicama

208. Nakon što su preuzeli kontrolu nad Malinama, vojnici ABiH su okupili civile bosanske Hrvate i vojnike HVO-a, ukupno približno 350 osoba.⁵⁵⁹ Pripadnici vojne policije 1. bataljona 306. brigade ABiH potom su s njima iz Malina krenuli pješke prema Mehurićima.⁵⁶⁰

209. Dok je, na putu ka Mehurićima, kolona civila bosanskih Hrvata i vojnika HVO-a prolazila kroz Poljanice presrela ju je naoružana grupa od četiri do pet inostranih mudžahedina i četiri do pet bosanskih mudžahedina. Inostrani mudžahedini su imali brade i tamnu put i govorili su jezikom koji zarobljene osobe nisu razumjele, dok su bosanski mudžahedini bili u zelenim uniformama i imali su maske na licima.⁵⁶¹ Prema riječima jednog svjedoka, jedan od bosanskih mudžahedina je imao uniformu s oznakama ABiH.⁵⁶²

210. Mudžahedini su počeli prijetiti vojnim policajcima ABiH i pod prijetnjom oružjem oteli petnaestak vojno sposobnih muškaraca iz kolone.⁵⁶³ Mudžahedini su potom naredili toj grupi muškaraca da krene pješke natrag u smjeru Bikoša, nekoliko stotina metara sjeverozapadno od Malina, dok su vojni policajci ABiH s kolonom nastavili put prema Mehurićima.⁵⁶⁴

211. Nedugo nakon toga, druga grupa od oko 50 muškaraca i žena hrvatske nacionalnosti, koji su krenuli pješke iz Malina u poslijepodnevnom satima, takođe u pratnji vojnika ABiH, sreala se s

⁵⁵⁸ Halim Husić, T. 7306-7308, 7389-7390; Šaban Alić, T. 677. U maju i junu 1993., na tom području je bila i grupa Abu Zubeira, Halim Husić, T. 7336; Šaban Alić, T. 677. *Vidi i* Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 59-62. U vezi s grupom Abu Hamze, iz dokaza se ne vidi jesu li u njenom sastavu bili i bosanski mudžahedini. Što se tiče "Turske gerile", dokazi ukazuju na to da je "većinom" bila sastavljena od stranaca, Halim Husić, T. 7308; Sinan Begović, T. 538; *vidi i* DP 1430, Informacija o kažnjivim aktivnostima mudžahedina, 14. oktobar 2003.; DP 179, izvještaj komandanta 3. korpusa Rasimu Deliću u vezi sa strancima dobrovoljcima na području Zenice, 13. juni 1993.; DP 163, naređenje Rasima Delića da se jedinica zvana "Gerila" uputi na Igman radi priključenja Zukinoj jedinici, 16. juni 1993. U vezi sa grupom Abu Zubeira, jedan svjedok je izjavio da se ta grupa, koliko on zna, krajem 1994. godine "sastojala samo od Arapa", DP 826 (zapečaćeno), par. 101, 105.

⁵⁵⁹ Željko Pušelja, T. 1029-1030; Zdravko Pranješ, T. 984-985, 1001.

⁵⁶⁰ Asim Delalić, T. 1710, 1712; Željko Pušelja, T. 1033-1034; Zdravko Pranješ, T. 985; DP 133, mapa s oznakama koje je unio Zdravko Pranješ.

⁵⁶¹ Zdravko Pranješ, T. 985-988, 1002, 1011; Željko Pušelja, T. 1036, 1063; Berislav Marijanović, T. 920-922, 944-945, 948-949; DP 133, mapa s oznakama koje je unio Zdravko Pranješ.

⁵⁶² Berislav Marijanović, T. 921, 959-960 (djelimično zatvorena sjednica), koji je izjavio da je, osim toga, vidio jednog bosanskog mudžahedina u civilnoj odjeći.

⁵⁶³ Zdravko Pranješ, T. 985-989, 1002-1003; Željko Pušelja, T. 1035-1038; Berislav Marijanović, T. 920.

⁵⁶⁴ Zdravko Pranješ, T. 985, 989-990, 1003; Željko Pušelja, T. 1038; Berislav Marijanović, T. 919-920. U vezi s lokacijom Bikoši, *vidi* DP 133, mapa s oznakama koje je unio Zdravko Pranješ.

pomenutom grupom od petnaestak vojno sposobnih muškaraca.⁵⁶⁵ Mudžahedini su uz upotrebu sile iz druge grupe oteli sedam do 12 vojnosposobnih muškaraca, bosanskih Hrvata.⁵⁶⁶

212. Na putu prema Bikošima, mudžahedini naišli su na još jednu grupu bosanskih Hrvata u pratnji vojnika "lokalni[h] Musliman[a]", u kojoj je bilo oko sedam ranjenih i četiri do šest zarobljena vojnika bosanska Hrvata koji su kamionom dovezeni do Bikoša, gdje im je naređeno da nastave pješke prema Mehurićima.⁵⁶⁷ Mudžahedini su ih priključili grupi koja se vraćala u Bikoše.⁵⁶⁸

C. Ubijanje 24 bosanska Hrvata u Bikošima

213. U toj grupi koju su mudžahedini na kraju vratili u Bikoše bilo je približno 30 osoba, među kojima je bila i jedna žena po imenu Ana Pranješ.⁵⁶⁹ Iz dokaza se vidi da je zarobljena i prisiljena da se priključi toj grupi negdje u blizini Poljanica.⁵⁷⁰ Ona je na sebi imala maskirnu uniformu i traku Crvenog krsta oko nadlaktice.⁵⁷¹ Dva inostrana mudžahedina zlostavljala su Anu Pranješ, a kad je odbila skinuti jaknu, jedan od njih usmrtio ju je rafalnom vatrom.⁵⁷²

214. Kada je grupa stigla u Bikoše, jedan od zarobljenika je usmrćen vatrenim oružjem kada je pokušao pobjeći.⁵⁷³ Mudžahedini su poredali zarobljenike ispred jedne kuće.⁵⁷⁴ Bosanski mudžahedini su skinuli maske i jedan svjedok je prepoznao neke od njih kao Muslimane s područja

⁵⁶⁵ Berislav Marijanović, T. 916-920; DP 129, mapa s oznakama koje je unio Berislav Marijanović. U toj grupi su bili Berislav Marijanović, njegov šurjak i nećak. Berislav Marijanović je takođe posvjedočio da je ta grupa krenula približno 10 sati poslije početka napada na Maline, T. 914.

⁵⁶⁶ Berislav Marijanović, T. 919-921, 944-945, 948-979.

⁵⁶⁷ DP 50, Izjava svjedoka PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, 19. april 2000., str. 31-32 i 15. septembar 2000., str. 47-48; Berislav Marijanović, T. 923-924; Zdravko Pranješ, T. 990-991.

⁵⁶⁸ DP 50, Izjava svjedoka PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, 19. april 2000., str. 32 i 15. septembar 2000., str. 48; Berislav Marijanović, T. 923-924.

⁵⁶⁹ Osim Ane Pranješ, u toj grupi su bili Željko Pušelja, Vlado Pušelja, Niko Bobaš, Goran Bobaš, Dalibor Janković, Stipo Janković, Bojan Barać, Pavo Barać, Srećo Bobaš, Pero Bobaš, Ivo Tavić, Niko Jurčević, Franjo Pušelja, Vinko Pušelja, Anto Balta, Jozo Balta, Nikica Balta, Zdravko Pranješ, Jako Pranješ, Jako Tavić, Mijo Tavić, Slavko Kramar, Berislav Marijanović, Ivo Jurić i Ivo Volić, *vidi* Zdravko Pranješ, T. 988; Željko Pušelja, T. 1037-1038, 1045; Berislav Marijanović, T. 919-920, 922-923. *Vidi* i DP 50, Izjava svjedoka PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, str. 49, izjava koju je svjedok PW-8 dao Centru za ljudska prava Međugorje, 18. oktobar 1993., str. 67 i izjava koju je svjedok PW-8 dao Komisiji za utvrđivanje ratnih zločina Herceg-Bosne, 25. juni 1996., str. 82, u kojoj svjedok osim toga pominje i Marijana Bobaša, Antu Matića, Luku Baltu, Slavka Bobaša, Davora Baraća, Ivu Baltu, Predraga Pušelju, Ljubomira Pušelju, Tihomira Pešu i Stipu Tavića.

⁵⁷⁰ Berislav Marijanović, T. 922-923.

⁵⁷¹ Željko Pušelja, T. 1038; Berislav Marijanović, T. 922-923.

⁵⁷² Željko Pušelja, T. 1038-1039, 1063; Berislav Marijanović, T. 923.

⁵⁷³ Zdravko Pranješ, T. 991-992.

⁵⁷⁴ Željko Pušelja, T. 1039-1040.

Mehurića. Kada je taj svjedok kasnije drugim stanovnicima tog područja opisao dva mudžahedina koje nije poznao, rekli su mu da bi to mogli biti Zihnad Šejdić i Isak Aganović.⁵⁷⁵

215. Nedugo nakon što su poredani, jedan od zarobljenih je iznenada počeo vrištati jer je dobio napad epilepsije. Mudžahedini su reagovali otvaranjem vatre na cijelu grupu. Više muškaraca je usmrćeno vatrenim oružjem, dok su drugi popadali teško ranjeni. Kada su svi popadali na tlo, mudžahedini su pucali u one koji su im izgledali živi.⁵⁷⁶

216. Međutim, manji broj žrtava je preživio zahvaljujući tome što su se pretvarali da su mrtvi ili su bili skriveni ispod mrtvih tijela. Nakon što su mudžahedini otišli s mjesta zločina, ti muškarci su uspjeli da pobjegnu u raznim pravcima uprkos teškim strelnim ranama na različitim dijelovima tijela.⁵⁷⁷ Prema riječima jednog od preživjelih, povrede koje je zadobio dovele su do trajnog invaliditeta i psihološke traume.⁵⁷⁸

217. Iz dokaza predloženih Pretresnom vijeću nije jasno kada je taj masakr tačno izvršen, premda se razumno može zaključiti da se dogodio u poslijepodnevnim satima 8. juna 1993. godine.⁵⁷⁹

218. Jednog od narednih dana, jedinica civilne zaštite RBiH zadužena za asanaciju terena pokopala je mrtva tijela na obližnjoj lokaciji zvanoj Pješčara.⁵⁸⁰

D. Identitet počinitelja

219. U vezi s identifikacijom mudžahedina počinitelja, iz dokaza se jasno ne vidi kojoj su konkretnoj jedinici ili grupi pripadali. Jedan svjedok je izjavio da je jedan od počinitelja na sebi

⁵⁷⁵ Željko Pušelja, T. 1039-1041, 1043-1044, 1056-1057, koji je, osim toga, rekao da je čuo kako jednog mudžahedina ostali zovu "Isak".

⁵⁷⁶ Željko Pušelja, T. 1045-1047; Zdravko Pranješ, T. 992-993; Berislav Marijanović, T. 925-927.

⁵⁷⁷ Željko Pušelja, T. 1045-1047; Zdravko Pranješ, T. 992, 994; Berislav Marijanović, T. 926-930; DP 50, transkript iskaza svjedoka PW-8 u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, T. 16015-16017. Među preživjelim ranjenicima su Željko Pušelja, Zdravko Pranješ, Berislav Marijanović, Darko Pušelja, Marijan Bobaš i Pavo Barać; *vidi i* Berislav Marijanović, T. 930 koji je posvjedočio da Pavo Barać nije bio ranjen.

⁵⁷⁸ Željko Pušelja, T. 1052-1054.

⁵⁷⁹ Berislav Marijanović, T. 914 ("Sukob je trajao ujutro, negdje, ne znam, do nekih desetak sati"); Osman Fuško, T. 1096 ("To je bilo poslijepodne" kada je saznao za ubijanje); DP 50, izjava koju je svjedok PW-8 dao Centru za ljudska prava Međugorje, 18. oktobar 1993., str. 66 ("Sve nas vratili nazad za Bikoše [...] oko 9-10 sati"). Pretresno vijeće je zaključilo da sljedeći dokazi iz druge ruke imaju manju dokaznu vrijednost: DP 921 (zapečaćeno), koji sadrži informacije prema kojima je masakr izvršen "oko 14:00 sati"; DP 917, transkript iskaza svjedoka PW-5 prema pravilu *92bis*, 20. maj 2004., T. 7777-7779, koji je rekao da mu je posmatrač PMEZ-a, na pitanje u vezi s "navodnim masovnim pogubljenjem" u Malinama, rekao da su mu dvije osobe u Zenici rekle "da su 8. juna u 9 sati vidjele nekeljude koje su pobili muslimanski vojnici".

⁵⁸⁰ Asim Delalić, T. 1711-1714; Osman Fuško, T. 1104; DP 140, Informacija pomoćnika komandanta za poslove vojne bezbjednosti 306. brigade, 19. oktobar 1993.; DP 231, izvještaj 3. korpusa u vezi s incidentima u Malinama, 21. oktobar 1993., str. 2; DP 141, mapa s oznakama koje je unio Osman Fuško.

imao uniformu s oznakama ABiH.⁵⁸¹ Međutim, taj dokaz, sam za sebe, nije dovoljan da se utvrdi da su svi počinioci ili dio njih u stvari bili pripadnici ABiH.⁵⁸²

220. U vezi s pitanjem jesu li počinioci pripadali nekoj konkretnoj grupi mudžahedina, Pretresno vijeće je uzelo u obzir faktore koji se navode u nastavku teksta.

221. Kolona bosanskih Hrvata iz Malina napadnuta je iz zasjede vrlo blizu mudžahedinske baze u Poljanicama.⁵⁸³ Mudžahedini iz Poljanica su 8. juna 1993. vršili napade u dolini Bile, prelazeći rov u blizini Malina.⁵⁸⁴ Međutim, na tom području je u periodu na koji se odnosi Optužnica bilo više aktivnih grupa mudžahedina, koje se po svom izgledu nisu međusobno razlikovale.⁵⁸⁵ Dokazi dopuštaju mogućnost da u sastavu tih grupa nisu bili samo inostrani, nego i bosanski mudžahedini.⁵⁸⁶ Prema tome, činjenica da je među mudžahedinima koji su presreli kolonu bosanskih Hrvata bilo inostranih i bosanskih mudžahedina ne potkrepljuje, ili potkrepljuje u vrlo maloj mjeri, zaključak da su to bili mudžahedini iz Poljanica.

222. Jedan svjedok je identifikovao dvojicu od počinitelja kao Zihnada Šejdića i Isaka Aganovića.⁵⁸⁷ Dokazi pokazuju da su Zihnad Šejdić i Isak Aganović bili mudžahedini iz baze u Poljanicama.⁵⁸⁸ Međutim, svjedok je tu dvojicu identifikovao služeći se znanjem drugih osoba, koje su svjedoku rekle da je moguće da su to bili Zihnad Šejdić i Isak Aganović.⁵⁸⁹ S obzirom na to da je taj dokaz iz druge ruke nepouzdan i nepotvrđen, Pretresno vijeće mu pridaje tek ograničenu važnost.

223. Istraga koju je 306. brigada provela o incidentima u Bikošima "ukazival[a je] da su počinioci ovog djela mudžahedini", pri čemu nije pomenuta neka konkretna grupa.⁵⁹⁰ Pošto nije dobila pristup bazi u Poljanicama, 306. brigada nije nastavila s tom istragom.⁵⁹¹ Nema dokaza koji bi ukazivali na to da je zatražen pristup drugim mudžahedinskim bazama.

⁵⁸¹ Vidi fusnotu 562 *supra*.

⁵⁸² Tim više zato što dokazi pokazuju da je približno u to vrijeme više pripadnika ABiH napustilo prvobitne jedinice i priključilo se grupama mudžahedina, Sinan Begović, T. 405-407, Hasib Alić, T. 556-557, 563, Šaban Alić, T. 640-641. Prema iskazu jednog svjedoka, moguće je da su u nekim slučajevima bivši pripadnici ABiH koji su se priključili mudžahedinima zadržali uniforme ABiH, PW-2, T. 885-886. Vidi i par. 185 *supra*.

⁵⁸³ Vidi par. 170, 209 *supra*.

⁵⁸⁴ Vidi par. 205 *supra*.

⁵⁸⁵ Vidi par. 168-169, 207 *supra*.

⁵⁸⁶ Vidi fusnota 558 *supra*.

⁵⁸⁷ Vidi fusnota 214 *supra*.

⁵⁸⁸ Šaban Alić, T. 664-666, 668; Asim Delalić, T. 1767-1768; DP 65, Saglasnost za prelazak vojnog osoblja iz 306. brigade u odred "El Mudžahidin", 9. septembar 1993.

⁵⁸⁹ Vidi par. 214 *supra*.

⁵⁹⁰ Asim Delalić, T. 1710-1711, 1714; Halim Husić, T. 7399-7400, 7042-7043; par. 227 *infra*.

⁵⁹¹ Asim Delalić, T. 1711. Vidi i Završnu riječ tužilaštva, T. 8786.

224. Prema tome, Pretresno vijeće smatra da nije utvrđeno van razumne sumnje da su počinioci bili mudžahedini iz baze u Poljanicama.

E. Zaključak

225. Na osnovu dokaza, i uzimajući u obzir da odbrana ne osporava identitet žrtava, Pretresno vijeće se uvjerilo da su 8. juna 1993. inostrani i bosanski mudžahedini, koji su imali traženu namjeru, ubili najmanje 24 osobe: Antu Baltu, Ivu Baltu, Jozu Baltu, Luku Baltu, Nikicu Baltu, Bojana Baraća, Davora Baraća, Gorana Bobaša, Niku Bobaša, Slavka Bobaša, Sreću Bobaša, Peru Bobaša-Pupića, Dalibora Jankovića, Stipu Jankovića, Slavka Kramara, Antu Maticu, Tihomira Pešu, Anu Pranješ, Ljubomira Pušelju, Predraga Pušelju, Jakova Tavića, Miju Tavića, Stipu Tavića i Ivu Volića.⁵⁹² Pretresno vijeće takođe konstatuje te osobe nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je zločin izvršen.⁵⁹³ Pretresno vijeće konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

226. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su 8. juna 1993. strani i bosanski mudžahedini, koji su imali traženu namjeru iz vatrenog oružja teško ranili najmanje pet osoba: Marijana Bobaša, Berislava Marijanovića, Zdravka Pranješa, Željka Pušelju i Darka Pušelju. Ni te osobe nisu u to vrijeme učestvovala u neprijateljstvima. Pretresno vijeće konstatuje da je tužilaštvo utvrdilo van razumne sumnje postojanje elemenata okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

F. Istraga o ubijanju u Bikošima

1. Juni 1993.

227. Dana 12. juna 1993., 306. brigada ABiH pokrenula je istragu o otmici zarobljenih bosanskih Hrvata u Poljanicama. Istraga je završila nakon približno dvije sedmice jer je pokazala da su počinioci "mudžahedini".⁵⁹⁴ Treći korpus je bio obaviješten o toj istrazi.⁵⁹⁵

⁵⁹² Usaglašena činjenica 39.

⁵⁹³ *Vidi* par. 44 *supra*.

⁵⁹⁴ Asim Delalić, T. 1710-1711; 1716, 1780-1785; Halim Husić, T. 7399-7400, 7402-7403. Premda se riječi Asima Delalića mogu protumačiti kao sugestija da su počinioci bili iz baze u Poljanicama, Halim Husić je u svom svjedočenju rekao da je Asim Delalić u svom izvještaju na jednom sastanku rekao da istragom nije utvrđeno kojoj grupi ti mudžahedini pripadaju.

⁵⁹⁵ Asim Delalić, T. 1710-1711, 1714, 1769-1771; Halim Husić, T. 7400-7401; DP 138, telegram 306. brigade, 12. juni 1993.; DP 228, odgovor komandanta 3. korpusa, 20. juni 1993.

228. Dana 23. juna 1993., Fadil Alihodžić i Ivan Negovetić, obojica članovi Glavnog štaba ABiH, otišli su u Mehuriće i vidjeli približno 250 bosanskih Hrvata koje su policija ABiH i civilna policija držale u školskoj fiskulturnoj dvorani.⁵⁹⁶ Jedan oficir ABiH je Alihodžiću i Negovetiću rekao da su mudžahedini stacionirani "u neposrednoj blizini" Mehurića prethodnog dana pogubili "oko 50 civila" hrvatske nacionalnosti.⁵⁹⁷

229. Kasnije toga dana na Isturenom komandnom mjestu (dalje u tekstu: IKM) u Zenici, Alihodžić i Negovetić podnijeli su Stjepanu Šiberu, zamjeniku komandanta Glavnog štaba, izvještaj o odlasku u Mehuriće.⁵⁹⁸ Još istoga dana, 23. juna 1993., njih trojica poslala su izvještaj Glavnom štabu, na znanje predsjedniku Izetbegoviću, u kojem se kaže da ih je jedan oficir ABiH "obav[ijestio] [...] da su dan prije našeg dolaska [stranci smješteni u neposrednoj blizini] streljali oko 50 civila u obližnjem selu".⁵⁹⁹ U tom izvještaju se predlaže da Rasim Delić i predsjednik Izetbegović dođu u Zenicu ili pozovu komandanta 3. korpusa u Sarajevo kako bi ga opomenuli.⁶⁰⁰ Nema dokaza o bilo kakvoj reakciji na ovaj izvještaj.⁶⁰¹

230. Dana 25. juna 1993., Stjepan Šiber je napisao pismo naslovljeno na Rasima Delića i predsjednika Izetbegovića lično, u kojem je ponovo iznio informacije o 50 civila koje su streljali "mujahedini" i u kojem, osim toga, kaže da je 8. juna 1993. "streljano [...] 35 Hrvata u selu Bikoši, [...] a streljali su ih mujahedini".⁶⁰² Dana 3. jula 1993., Stjepan Šiber je Rasimu Deliću poslao još jedno pismo kao nastavak te korespondencije, u kojem je ponovio zahtjev da Rasim Delić dođe u Zenicu.⁶⁰³

231. U tom periodu, Rasim Delić je, po svemu sudeći, bio i *usmeno* obaviješten o kažnjivim incidentima na području odgovornosti 3. korpusa, premda se iz dokaza jasno ne vidi da li je

⁵⁹⁶ DP 977, Izjava svjedoka Ivana Negovetića, 27. juli 2007., par. 15, 31; Ivan Negovetić, T. 6775; DP 990, Dnevnik Ivana Negovetića, bilješka od 23. juna 1993., str. 3; DP 1370, Izjava svjedoka Fadila Alihodžića, 29. februar 2008., par. 11, 13, 18.

⁵⁹⁷ DP 977, Izjava svjedoka Ivana Negovetića, 27. juli 2007., par. 37-42; Ivan Negovetić, T. 6774-6775, 6817-6818; DP 978 (zapečaćeno); DP 990, Dnevnik Ivana Negovetića, bilješka od 23. juna 1993., str. 1-2; Osman Fuško, T. 1144-1145, 1174; Željko Pušelja, T. 1049.

⁵⁹⁸ DP 977, Izjava svjedoka Ivana Negovetića, 27. juli 2007., par. 23.

⁵⁹⁹ DP 978 (zapečaćeno); DP 170 (zapečaćeno); PW-3, T. 1373-1374 (zatvorena sjednica); Ivan Negovetić, T. 6774-6775, 6807-6810; DP 977, Izjava svjedoka Ivana Negovetića, 27. juli 2007., par. 22-24; DP 169 (zapečaćeno); *ali vidi* DP 1370, Izjava svjedoka Fadila Alihodžića, 29. februar 2008., par. 20-24; Asim Delalić, T. 1743-1745.

⁶⁰⁰ DP 978 (zapečaćeno); DP 170 (zapečaćeno); PW-3, T. 1362-1363 (djelimično zatvorena sjednica).

⁶⁰¹ DP 169 (zapečaćeno); PW-3, T. 1362, 1371-1372 (zatvorena sjednica).

⁶⁰² DP 171 (zapečaćeno); Ivan Negovetić, T. 6853; *ali vidi* Završni podnesak odbrane, par. 318.

⁶⁰³ DP 174 (zapečaćeno). *Vidi i* PW-3, T. 1600; Završni podnesak odbrane, par. 319-320, 344, u kojima se tvrdi da je DP 225 (Upozorenje koje je Rasim Delić izdao komandantima korpusa u vezi sa stvaranjem Muslimanskih oružanih snaga unutar ABiH, 27. juli 1993., u kojem u opštim crtama govori o problemima s "Muslimanskim oružanim snagama") odgovor Rasima Delića na zahtjev koji je Stjepan Šiber iznio u dokaznom predmetu 174 (zapečaćeno).

pomenuto i ubijanje u Bikošima.⁶⁰⁴ Rasim Delić je bio "zauzet sa drugim stvarim [...] on je samo slegao ramenima. I činilo mi se kao da ga niko neće da čuje i da ga sluša da bi se nešta preduzelo".⁶⁰⁵

2. Oktobar 1993.

232. U mjesecima poslije tog događaja u Bikošima, razne međunarodne organizacije, uključujući Komisiju Ujedinjenih nacija za ljudska prava i Posmatračku misiju Evropske zajednice, provele su istragu o tom ubijanju bosanskih Hrvata.⁶⁰⁶

233. Specijalni izvjestitelj Ujedinjenih nacija za bivšu Jugoslaviju Tadeusz Mazowiecki poslao je 15. oktobra 1993. predsjedniku Izetbegoviću pismo u kojem od njega traži informacije o nekim incidentima, uključujući navodno ubijanje "najmanje 25 civila bosanskih Hrvata [...] u selu Maljine" 8. juna 1993. u koje su navodno bili "umiješani takozvani mudžahedinski vojnici".⁶⁰⁷ Predsjednik Izetbegović je 17. oktobra 1993., ne pominjući mudžahedine, naredio Rasimu Deliću da provede istragu i dostavi izvještaj u vezi s tim incidentima.⁶⁰⁸ Rasim Delić je istoga dana naredio Komandi 3. korpusa da odmah dostavi nužne informacije o "navodnom masakru 25 bosanskih Hrvata (civila) u selu Maljine 08. 07. 1993. godine [...] [u] cilju objektivnog informisanja gospodina Mazovjeckog".⁶⁰⁹

234. Dana 19. oktobra 1993., oficir za bezbjednost 306. brigade Osman Fuško napisao je u ime pomoćnika komandanta za poslove vojne bezbjednosti brigade Asima Delalića izvještaj organu vojne bezbjednosti 3. korpusa, u kojem kaže sljedeće: "u periodu od 08. 06. 1993. godine do 10. 06. 1993. godine [...] pokupljeno [je] 25 leševa lica hrvatske nacionalnosti [...] Sva lica su bila uniformisana. Napominjemo da su sva lica stradali u borbenim dejstvima."⁶¹⁰ Osman Fuško je u svom svjedočenju rekao da taj izvještaj nije napisao na osnovu bilo kakvih dokaza već po

⁶⁰⁴ PW-3, T. 1336, 1339-1340, 1374, 1374, 1396 (zatvorena sjednica); DP 166, Pitanja komandantu 3. korpusa, uključujući pitanja o ubijanju u Malinama/Bikošima, 20. juni 1993.

⁶⁰⁵ PW-3, T. 1339-1340 (zatvorena sjednica).

⁶⁰⁶ DP 305 (zapečaćeno); DP 921 (zapečaćeno); DP 920 (zapečaćeno); DP 917 (zapečaćeno), T. 7737-7750, 7769-7779, 7782-7786, 7795, 7798-7804; Alastair Duncan, T. 2045-2046 (djelimično zatvorena sjednica). *Vidi i* usaglašenu činjenicu 163; Asim Delalić, T. 1772-1773, 1776; DP 231, izvještaj 3. korpusa u vezi s incidentima u Malinama, 21. oktobar 1993.

⁶⁰⁷ DP 182, pismo Tadeusza Mazowieckog Aliji Izetbegoviću, 15. oktobar 1993., str. 3-5; DP 917 (zapečaćeno), T. 7749-7750, 7804.

⁶⁰⁸ DP 182, naredba Alije Izetbegovića Rasimu Deliću u vezi s istragom o incidentu u Malinama, 17. oktobar 1993., str. 1.

⁶⁰⁹ DP 176, Zahtjev za dostavu podataka u vezi s incidentom u Malinama, koji je Rasim Delić uputio Komandi 3. korpusa, 17. oktobar 1993. Komandant 3. korpusa je to naređenje smjesta prosljedio komandantu OG "Bosanska Krajina", DP 177, naređenje komandanta 3. korpusa Komandi OG "Bosanska Krajina" kojim se traže informacije o incidentu u Malinama, 17. oktobar 1993.

⁶¹⁰ DP 140, Informacija pomoćnika komandanta za poslove vojne bezbjednosti 306. brigade, 19. oktobar 1993.; Osman Fuško, T. 1114-1115.

uputstvima Asima Delalića.⁶¹¹ S druge strane, Asim Delalić je izjavio da niti je taj izvještaj tokom rata vidio, niti je Fušku dao ikakva uputstva u vezi sa sadržajem tog izvještaja.⁶¹²

235. Dana 21. oktobra 1993., 3. korpus je Glavnom štabu ABiH poslao izvještaj u kojem je pisalo sljedeće:

U borbenim dejstvima šireg rejona s. Maline učestvovali su borci [...] koji nisu uvršteni u jedinice Armije R BiH a oružje su nabavili nekim od privatnih kanala. [...] U borbenim dejstvima nije bilo masakra civilnog stanovništva niti od strane pripadnika Armije R BiH niti je vršeno streljanje bojovnika HVO. Nakon završenih borbenih dejstava pristupilo se uobičajenoj sanaciji bojišta. Na jedno mjesto skupljeni su svi poginuli od metka i stradali od granate pripadnici hrvatske nacionalnosti (bojovnici i civilna lica) ukupno 25 i svi su sahranjeni [...].⁶¹³

236. Dana 23. oktobra 1993., Rasim Delić je Ministarstvu inostranih poslova RBiH poslao izvještaj, koji je trebalo proslijediti g. Mazowieckom i u kojem je pisalo sljedeće:

[N]ije bilo nikakva masakra za što se želi okriviti A R BiH. Kao posljedica oružanog sukoba, kojeg su izazvale ekstremne snage HVO, poginulo je, kada se govori o jednoj strani, 25 ljudi među kojima je bilo i civila - mještana hrvatske nacionalnosti. [...] [Riječ je o] oružanom sukobu gdje je živote izgubilo, pored pripadnika A R BiH, po procjeni navedeni broj bojovnika HVO i civila sa naoružanjem koje su bojovnici uključili u sukob.⁶¹⁴

237. Pretresno vijeće napominje da se u izvještaju 3. korpusa od 21. oktobra 1993. o žrtvama govori kao o "bojovnicima i civilnim licima", dok se u izvještaju Rasima Delića od 23. oktobra 1993. govori o žrtvama kao "bojovnicima HVO i civilima *sa naoružanjem*".⁶¹⁵

⁶¹¹ Osman Fuško, T. 1114-1117, 1119-1120, 1148-1150, 1152-1155, 1161-1164, 1179, 1181-1183.

⁶¹² Asim Delalić, T. 1716-1718, 1771-1772.

⁶¹³ DP 231, izvještaj 3. korpusa u vezi s incidentima u Malinama, 21. oktobar 1993.

⁶¹⁴ DP 178, Informacija koju je Rasim Delić uputio Ministarstvu inostranih poslova i u kojoj govori o pismu Tadeusa Mazowieckog o incidentu u Malinama, 23. oktobar 1993.; Murat Softić, T. 1829-1830, koji je takođe rekao da je tom izvještaju "izvor Treći korpus".

⁶¹⁵ Naglasak dodat.

VII. LOGOR KAMENICA I LIVADE: JULI – AVGUST 1995.

A. Vojne operacije u vozućkom džepu u julu 1995.

238. Dana 21. jula 1995., ABiH je izvršila napad na VRS u Vozućkom džepu u namjeri da zauzme sljedeće tačke na tom području: Krčevine, Gaj i Malovan (dalje u tekstu: operacija "Proljeće II").⁶¹⁶ Za OEM je rečeno da je bio "glavni nosilac postojećeg zadatka".⁶¹⁷ U ranim jutarnjim satima 21. jula 1995. godine, snage OEM-a su povele napad, probile linije VRS-a i ušle u sela Krčevine i Kesten.⁶¹⁸

B. Ubijanje i zlostavljanje u Livadama

1. Zarobljavanje i zlostavljanje vojnika VRS-a 21. jula 1995.

239. Dana 21. jula 1995., kada je započela operacija "Proljeće II", u Krčevinama je boravilo još jedino osoblje terenske sanitetske službe 1. prnjavorske lake pješadijske brigade VRS-a (dalje u tekstu: Prnjavorska brigada): Branko Šikanić, ljekar, i Velibor Trivičević, ljekarski pomoćnik.⁶¹⁹ Nedugo poslije početka napada, obojica su se predala grupi od približno deset do petnaest naoružanih mudžahedina obučenih u mješavinu vojne i civilne odjeće, koji su govorili i lokalnim i stranim jezikom.⁶²⁰ Dva mudžahedina su sprovela Šikanića i Trivičevića u Livade, u kojima je bilo "mjesto okupljanja" OEM-a.⁶²¹ U Livade su stigli oko 7:00 sati⁶²² i naredna dva dana su bili

⁶¹⁶ DP 430, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić, na kojoj su linije napada prema Krčevinama, Gaju i Malovanu, označene kao "9" i "10", Fadil Hasanagić, T. 2936-2937, 2980-2983; DP 444, Zapovijest komandanta 35. divizije za nastavak "Proljeća – 95 II", 18. juli 1995.; DP 445, mapa operacije "Proljeće – 95 II"; DP 448, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

⁶¹⁷ DP 606, borbeni izvještaj 3. korpusa, 18. juli 1995.; DP 525, Izvještaj Komande 3. korpusa u vezi s borbenim dejstvima, 18. juli 1995., u kojem se za OEM kaže da je "glavni nosilac postojećeg zadatka"; DP 789, Borbeni izvještaj komandanta 328. brigade, 3. avgust 1995., u kojem se kaže da je "Proljeće II" ide "po planu" OEM-a; Fuad Zilkić, T. 5325-5326. *Vidi i* DP 826 (zapečaćeno), par. 202-204, 207-208; PW-9, T. 5706; DP 1044, naređenje komandanta 329. brigade, 19. juli 1995.

⁶¹⁸ DP 826 (zapečaćeno), par. 214-215; DP 526, Vanredni borbeni izvještaj Komande 3. korpusa, 21. juli 1995.; *vidi i* DP 537, kompilacija izvještaja Glavnog štaba, juli 1995., str. 6; DP 668 (zapečaćeno); Sinan Begović, T. 454-457; DP 75, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović; DP 375, tri izvještaja o uspjesima jedinica ABiH, 22. juli 1995., str. 4; DP 789, borbeni izvještaj komandanta 328. brigade, 3. avgust 1995., str. 6.

⁶¹⁹ Velibor Trivičević, T. 3597-3598; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 4; Sinan Begović, T. 460. Pretresno vijeće se uvjerilo da su Branko Šikanić i Velibor Trivičević bili "vojnici", kako se navodi u Optužnici.

⁶²⁰ Velibor Trivičević, T. 3600-3603; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 4-5.

⁶²¹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 98; Sejfulah Mrkaljević, T. 3898. Fadil Hasanagić je objasnio da su dijelovi OEM-a bili raspoređeni u Livade i da je 3. korpus slao materijal i dokumente za OEM u Livade, T. 2979. *Vidi i* DP 450, naređenje komandanta 35. divizije, 20. juli 1995.

⁶²² Velibor Trivičević, T. 3609, DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 6. Ajman Awad, pripadnik OEM-a, izjavio je da je vidio "dva zarobljena čovjeka koji vodi jedan Arap koji je bio možda metar i po,

zatvoreni u jednoj dvospratnici.⁶²³ Kasnije istoga jutra, mudžahedini su doveli još jednog vojnika VRS-a, Igora Guljevateja.⁶²⁴

240. U nedostatku dokaza iz kojih bi se vidjelo da je u Livadama i okolini bilo drugih grupa mudžahedina, kao i s obzirom na činjenicu da su zatočenici kasnije prebačeni u logor OEM-a Kamenica, pri čemu ne postoje dokazi o primopredaji,⁶²⁵ Pretresno vijeće se uvjerilo da je osobe zatočene u toj kući u Livadama u zatočeništvu držao OEM.

2. Ubijanje Momira Mitrovića i Predraga Kneževića

241. Velibor Trivičević je u svom svjedočenju rekao da je 21. jula 1995., u jednom trenutku začuo buku izvan kuće i povike "Allahu Ekber".⁶²⁶ Jedan od mudžahedina koji su čuvali zatočenike istrčao je iz prostorije i ubrzo se vratio noseći odsječenu glavu.⁶²⁷ Premda zatočenici nisu bili svjedoci ubijanja, iz te glave je tekla krv na pod i noge zatočenika.⁶²⁸ Mudžahedin je pitao zatočenike da li poznaju žrtvu.⁶²⁹ Premda je Velibor Trivičević u svom svjedočenju rekao da je prepoznao da je to glava Momira Mitrovića, vojnika iz Prnjavorske brigade VRS-a, tada se to nije usudio priznati i porekao je da ga poznaje, kao što su to učinili i drugi zatočenici.⁶³⁰ Mudžahedin je Mitrovićevu glavu stavio u kartonsku kutiju i iznio je napolje.⁶³¹

242. Nedugo nakon toga, taj isti mudžahedin se vratio noseći drugu odsječenu glavu iz koje je takođe tekla svježa krv.⁶³² Držeći je pred zatočenicima, pitao ih je prepoznaju li tu drugu glavu.⁶³³ Ni Velibor Trivičević ni Branko Šikanić nisu poznavali tog čovjeka.⁶³⁴ Međutim, Velibor Trivičević ga je kasnije uspio identifikovati kao Predraga Kneževića, vojnika iz Prnjavorske brigade VRS-a, na osnovu fotografije koja mu je pokazana nakon što je konačno pušten na slobodu.⁶³⁵ Mudžahedin je i glavu Predraga Kneževića stavio u kartonsku kutiju i iznio napolje.⁶³⁶

znači a jedan je bio visok, ja mislim doktor je bio, ne znam ni ja, bio visok skoro dva metra", pretres održan u Sarajevu, T. 98, 264.

⁶²³ Velibor Trivičević, T. 3611.

⁶²⁴ Velibor Trivičević, T. 3611; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 6.

⁶²⁵ *Vidi par. 255 infra.*

⁶²⁶ Velibor Trivičević, T. 3613.

⁶²⁷ Velibor Trivičević, T. 3613; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8.

⁶²⁸ Velibor Trivičević, T. 3673-3674.

⁶²⁹ Velibor Trivičević, T. 3613.

⁶³⁰ Velibor Trivičević, T. 3613.

⁶³¹ Velibor Trivičević, T. 3613.

⁶³² Velibor Trivičević, T. 3614.

⁶³³ Velibor Trivičević, T. 3614.

⁶³⁴ Velibor Trivičević, T. 3614; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8.

⁶³⁵ Velibor Trivičević, T. 3614, koji je izjavio da mu je tu fotografiju pokazala sestra Predraga Kneževića, koja se raspitivala o bratu.

⁶³⁶ Velibor Trivičević, T. 3614.

243. U maju 2006. u Božićima su ekshumirani posmrtni ostaci dva tijela,⁶³⁷ za koja je kasnije utvrđeno da su tijela Predraga Kneževića i Momira Mitrovića.⁶³⁸ Ruke i noge trupla Predraga Kneževića bile su vezane tankim električnim kablovima s omčama.⁶³⁹ Kasnijom obdukcijom je utvrđeno da nedostaju četiri vratna pršljena.⁶⁴⁰ Isto tako, kada je skelet Momira Mitrovića ekshumiran, ruke su mu bile vezane zelenim kanapom. Obdukcijom je utvrđeno da je treći vratni pršljen "glatko horizontalno presječen[...] djelovanjem [...] oštrog predmeta".⁶⁴¹

244. Premda zatočenici nisu bili svjedoci ubijanja Momira Mitrovića i Predraga Kneževića, Pretresno vijeće je uvjerenjeno da ti muškarci nisu poginuli na bojištu, kao što to sugerije odbrana,⁶⁴² i to iz razloga koji slijede. Jedini razumni zaključak koji se može izvesti iz gore navedenih dokaza jeste da su ta dva muškarca vezana kako bi ih bilo lakše lišiti života.⁶⁴³ Obojica, i Velibor Trivičević i Branko Šikanić, koji raspoložu medicinskim stručnim znanjem, rekli su da je iz glava žrtava tekla "sveža krv".⁶⁴⁴ Osim toga, dokazi pokazuju da u relevantnom periodu u Livadama i okolini nije bilo borbenih dejstava. Krčevine, udaljene otprilike dva kilometra, već su pale ranije toga jutra.⁶⁴⁵ Konačno, Branko Šikanić je u svom svjedočenju rekao da je u kući u Livadama vidio "mudžahedin[e] koji su na sebi imali gumene mesarske kecelje. Imali su beli opasač o koji su bili okačeni noževi i sekire".⁶⁴⁶

3. Zarobljavanje drugih vojnika VRS-a i zlostavljanje u Livadama

245. Nekoliko vojnika Prnjavorske brigade VRS-a, koji su držali liniju fronta u okolini Krčevina, sklonio se u šumu kada je 21. jula 1995. započeo napad.⁶⁴⁷ Tri vojnika, Krstan Marinković, Petko

⁶³⁷ DP 1174, izvještaj o ekshumaciji i fotografska dokumentacija, 16. maj 2006.; Božići su udaljeni približno jedan kilometar od Livada, DP 430, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

⁶³⁸ DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 6. juni 2007., str. 104-108 engleskog prijevoda i str. 62-67 originala na b/h/s-u. Pretresno vijeće zaključuje da je neosnovan argument odbrane prema kojem je nemoguće utvrditi identitet tih dviju žrtava, između ostalog zato što ne postoji evidencija o zaduženju za uzorke DNK prikupljene na mjestu ekshumacije, Završna riječ odbrane, T. 8964; Završni podnesak odbrane, par. 403-406.

⁶³⁹ DP 1174, izvještaj o ekshumaciji i fotografska dokumentacija, 16. maj 2006., str. 7 engleske verzije i str. 13 (fotografija 10) verzije na b/h/s-u.

⁶⁴⁰ DP 1174, izvještaj o ekshumaciji i fotografska dokumentacija, 16. maj 2006., str. 7.

⁶⁴¹ DP 1174, izvještaj o ekshumaciji i fotografska dokumentacija, 16. maj 2006., str. 13, 15 engleske verzije i str. 20 (fotografija 10), str. 23 (fotografije 22-23) verzije na b/h/s-u. *Vidi i* Završnu riječ tužilaštva, T. 8802.

⁶⁴² Velibor Trivičević, T. 3671.

⁶⁴³ DP 1174, izvještaj o ekshumaciji i fotografska dokumentacija, 16. maj 2006., str. 7 i 13.

⁶⁴⁴ Velibor Trivičević, T. 3673-3674, koji je rekao da je siguran da ti muškarci nisu poginuli na frontu i da nisu zatim doneseni u tu kuću u Livadama zato što su to bile "svježe odsječene[e] glav[e]" iz kojih je curila krv: "[D]a je to napravljeno na liniji, znači ja sam vođen sa linije autom 15-20 minuta, da je to napravljeno na liniji ne znam kolika količina krvi bi trebala biti u glavi da još uvijek curi i do tog mjesta." *Vidi i* DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8, u kojoj on govori o "glav[ama] srpskih vojnika iz kojih je još kapala sveža krv".

⁶⁴⁵ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 6, u kojoj je on rekao da je linija fronta od Livada bila udaljena približno dva kilometra.

⁶⁴⁶ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 6.

⁶⁴⁷ Krstan Marinković, T. 3513-3514.

Marić i Velibor Tošić, bila su skrivena u šumi do večeri istog dana. Kada su stigli do svog nekadašnjeg komandnog mjesta u Krčevinama, predali su se grupi inostranih i bosanskih mudžahedina.⁶⁴⁸ Mudžahedini su ih zavezali i odveli u kuću u Livadama u kojoj su već bili zatočeni drugi vojnici VRS-a.⁶⁴⁹ Kada su stigli u Livade, Marinkovića su natjerali da se sagne kako bi ga jedan dječak mogao više puta udariti i sve dok mu nije slomljen nos.⁶⁵⁰

246. U noći 21. jula 1995. u kuću u Livadama stiglo je još šest pripadnika Prnjavorske brigade VRS-a, i bili su zatočeni zajedno s drugim zatočenicima. Bili su to Miodrag Šamac, Goran Stokanović, Vinko Aksentić, Vlado Čučić, Gojko Vujičić i Duško Pejičić.⁶⁵¹ Jedan inostrani mudžahedin je uvijek bio u sobi s tom dvanaesticom zatočenika i čuvao ih.⁶⁵²

247. Iste noći, jedan od zatočenika, Vinko Aksentić, pokušao je pobjeći tako što je iskočio kroz prozor.⁶⁵³ Stražar mudžahedin je potrčao za Aksentićem i zapucao, te vratio Aksentića u kuću u kojoj su ga mudžahedini tukli dok se nije onesvijestio.⁶⁵⁴ Dječak mudžahedin se pridružio napadu tako što je Aksentiću skinuo čizme i grizao mu nožne prste.⁶⁵⁵ Drugi dječak mudžahedin, kojem je bilo približno 12 godina i koji je bio iz Saudijske Arabije, zasjekao je džepnim nožićem uši Velibora Trivičevića⁶⁵⁶ i gazio po vratu Branka Šikanića dok su ovoga držali sputanog.⁶⁵⁷

248. U jednom trenutku, jedan mudžahedin je prišao Branku Šikaniću s nožem i naredio mu da ubije Krstana Marinkovića, prijeteći mu da će mu odsjeći glavu ako odbije.⁶⁵⁸ Kada je Šikanić odbio ubiti drugog zatočenika, mudžahedin ga je zastrašivao povlačeći mu hrbat oštrice noža preko vrata.⁶⁵⁹

249. Mudžahedini su držali zatočenike sputane u neudobnim položajima, koristeći se pritom palicama i kocima.⁶⁶⁰ Držali su zatočenike u tom položaju sve dok im šake ne bi otekle zbog

⁶⁴⁸ Krstan Marinković, T. 3514-3516. Prema ocjeni Krstana Marinkovića, omjer između inostranih mudžahedina i bosanskih mudžahedina bio je oko pola-pola, T. 3517.

⁶⁴⁹ Krstan Marinković, T. 3515, 3520-3523; DP 544, fotografija video-snimka DP 540.

⁶⁵⁰ Krstan Marinković, T. 3522.

⁶⁵¹ Velibor Trivičević, T. 3617; DP 543, Spisak zarobljenika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 3. septembar 1995., str. 1-5.

⁶⁵² Velibor Trivičević, T. 3616.

⁶⁵³ Velibor Trivičević, T. 3618.

⁶⁵⁴ Velibor Trivičević, T. 3618.

⁶⁵⁵ Velibor Trivičević, T. 3618.

⁶⁵⁶ Velibor Trivičević, T. 3635, 3694; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8.

⁶⁵⁷ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8.

⁶⁵⁸ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8; Krstan Marinković, T. 3526, koji potvrđuje glavne pojedinosti u vezi s tim incidentom, premda za njega kaže da se dogodio u logoru Kamenica.

⁶⁵⁹ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 8; Krstan Marinković, T. 3527, koji napominje da u tom incidentu niko nije povrijeđen i da je naprosto riječ o jednom od načina zastrašivanja.

⁶⁶⁰ Velibor Trivičević, T. 3612, 3615. Branko Šikanić je nešto detaljnije objasnio kako su bili vezani: [Koci] [bil[i] su dugačk[i] oko metar, promera oko 5 cm. Svu trojicu, Igora, Velibora i mene vezali su za te koce. Noge su nam

zaustavljene cirkulacije.⁶⁶¹ Mudžahedini su povremeno dopuštali mjesnim civilima da dolaze u kuću i napadaju zatočenike. Ti civili su zatočenike tukli palicama.⁶⁶²

250. Zatočenici su držani u Livadama do 23. jula 1995. godine, kada su prebačeni u logor Kamenica.⁶⁶³

4. Zaključak

251. Na osnovu gore navedenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da su pripadnici OEM-a 21. jula 1995. hotimično lišili života Momira Mitrovića i Predraga Kneževića u Livadama. Pretresno vijeće konstatuje da njih dvojica nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je zločin izvršen. Pretresno vijeće konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

252. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da su u periodu od 21. do 23. jula 1995. pripadnici OEM-a dvanaestorici zatočenih pripadnika VRS-a hotimično nanijeli veliku duševnu i tjelesnu patnju ili teške povrede. Zatočenici su podvrgnuti i teškim napadima na ljudsko dostojanstvo. Kažnjivo ponašanje je uključivalo premlaćivanja, način na koji su zatočenici bili fizički sputani, kao i pokazivanje tek odsječenih glava Momira Mitrovića i Predraga Kneževića. Dvanestorica zatočenih pripadnika VRS-a nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je zločin počinjen. Pretresno vijeće konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 2 Optužnice).

C. Logor Kamenica, 23. juli 1995. – 23. avgust 1995.

1. Logor Kamenica

253. Početkom aprila 1995., komandant 35. divizije Fadil Hasanagić naredio je komandantu OEM-a da uredi bazu na raskrsnici 12 kilometara od Zavidovića, kako bi se OEM-u omogućio "nesmetan život i rad".⁶⁶⁴ Međutim, OEM je, ne poštujući ovo naređenje, "samovoljno" napravio

bile savijene kao da sedimo. Kolena su nam dodirivala lice, a ruke su nam spreda bile prekrštene i vezane. Kolac su nam stavili ispod kolena, a ruke savili pod taj kolac. Moguće je da sam oko vrata imao konopac koji je bio vezan za kolac, nisam siguran. Taj kolac mi je zadavao velike probleme, kao i užasan položaj u kojem sam bio vezan.", DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembra 1999., str. 7. Izudin Hajderhodžić (T. 3717) je način na koji je Šikanić bio zavezan takođe opisao kao nešto što je izgledalo "ružno".

⁶⁶¹ Velibor Trivičević, T. 3612. *Vidi i* Izudin Hajderhodžić, T. 3718.

⁶⁶² Velibor Trivičević, T. 3615.

⁶⁶³ *Vidi par. 255 infra.* Velibor Trivičević, T. 3611, 3618-3619; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁶⁴ DP 434, Pripremno naređenje komandanta 35. divizije, 7. april 1995., str. 2; Fadil Hasanagić, T. 2943, 3102; *vidi i* DP 786, borbeni izvještaj komandanta 328. brigade, 16. april 1995.; Fuad Zilkić, T. 5318-5319.

bazu na mjestu koje se nalazi približno 13 kilometara od Zavidovića u pravcu Kamenice, na zaravni uz rijeku Gostović.⁶⁶⁵ Ta baza je bila poznata pod nazivima "logor Kamenica", "13. kilometar" ili "logor Gostovići".⁶⁶⁶ Iz praktičnih razloga, Pretresno vijeće će o tom mjestu govoriti kao o "logoru Kamenica".

254. Sa svake strane kapije logora Kamenica visjela je po jedna zastava s arapskim slovima.⁶⁶⁷ U tom logoru bile su dvije zapuštene kuće i jedna šupa. Osim toga, tamo je bio i veliki bijeli šator, koji su mudžahedini koristili za molitvu, i žalosna vrba. U blizini je bio i Emirov šator.⁶⁶⁸ Iza zapuštenih kuća bila je oveća čistina koju su pripadnici OEM-a koristili za smotre i igranje fudbala, a oko te čistine bile su podignute desetine bijelih šatora.⁶⁶⁹

2. Prebacivanje dvanaestorice zatočenih pripadnika VRS-a u logor Kamenica

255. Dana 23. jula 1995., mudžahedini su kombijem odvezli dvanaestoricu zatočenih pripadnika VRS-a iz Livada u logor Kamenica.⁶⁷⁰ Mudžahedini su kanapima čvrsto zavezali vratove i ruke i trupove zatočenih.⁶⁷¹ Po dolasku u logor Kamenica istog dana mudžahedini su uhvatili zatočenike za noge, izvukli ih iz kombija i odvukli ih sve do kapije logora.⁶⁷²

256. Tokom zatočeništva u Kamenici zatočenici su držani u zapuštenoj kući koja je bila bliže Emirovom šatoru i blizu žalosne vrbe.⁶⁷³ Zatočenici su bili pod stalnim nadzorom pripadnika OEM-a.⁶⁷⁴

⁶⁶⁵ Fadil Hasanagić, T. 2961, 3102-3103.

⁶⁶⁶ Hasib Alić, T. 581-582, 599-600; DP 94, mapa s oznakama koje je unio Hasib Alić, oznaka 7; Sinan Begović, T. 440-444; DP 71, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović; Hamdija Šljuka, T. 4325; DP 826 (zapečaćeno), par. 230-231, Prilog C; Kadir Jusić, T. 2522-2523; DP 381, mapa operacije "Farz" s oznakama koje je unio Kadir Jusić, oznaka 7; Velibor Trivičević, T. 3619, 3625-3626; DP 549, crtež Velibora Trivičevića; Krstan Marinković, T. 3540; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁶⁷ Velibor Trivičević, T. 3620, 3626-3627, 3633, 3636; DP 549, crtež Velibora Trivičevića, oznake 4 i 5; DP 547, fotografije s oznakama koje je unio Velibor Trivičević, str. 1, 6; DP 546, video-snimak.

⁶⁶⁸ Velibor Trivičević, T. 3626, 3628; DP 549, crtež Velibora Trivičevića, oznaka 10.

⁶⁶⁹ Sinan Begović, T. 443; Hasib Alić, T. 582, 599, 606-607, 632-633; Hamdija Šljuka, T. 4325, 4327-4328; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 46 i 8. maj 2007., par. 50; DP 826 (zapečaćeno), par. 222, 224-228, 230-231; DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 61, 63, i priloženi crtež; Velibor Trivičević, T. 3619-3620, 3626-3629, 3632-3638; DP 549, crtež Velibora Trivičevića; DP 546, video-snimak; DP 929, Izjava svjedoka PW-7, 8. mart 2000., str. 4; DP 547, fotografije s oznakama koje je unio Velibor Trivičević; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9, 11 i priloženi crtež; DP 951 (zapečaćeno), str. 4; PW-7, T. 6700; PW-12, T. 6569, 6571-6572; DP 952, fotografije s oznakama koje je unio PW-12, fotografije 5 i 6.

⁶⁷⁰ Velibor Trivičević, T. 3618-3619; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁷¹ Velibor Trivičević, T. 3677.

⁶⁷² Velibor Trivičević, T. 3621, 3623-3624.

⁶⁷³ Velibor Trivičević, T. 3627; DP 549, crtež Velibora Trivičevića.

⁶⁷⁴ Velibor Trivičević, T. 3641, Krstan Marinković, T. 3540.

3. Ubijanje Gojka Vujičića

257. U noći nakon što su zatočenci stigli u logor, Emir i više mudžahedina su ih izveli iz kuće u kojoj su bili zatočeni. Mudžahedini su zatočenicima stavili poveze na oči i odveli ih na jedno mjesto u logoru⁶⁷⁵ gdje su ih objesili za gležnjeve, s grudima na podu i rukama vezanim na leđima.⁶⁷⁶ Zatočenci su ostali tamo tokom noći i sve do jutarnjih sati 24. jula 1995.⁶⁷⁷

258. Krstan Marinković je rekao da su bili toliko čvrsto vezani da je imao osjećaj da će mu to otkinuti stopala.⁶⁷⁸ U jednom trenutku tokom noći, mudžahedin kojeg su zvali "Habib" zamijenio je traku koja je Veliboru Trivičeviću bila preko očiju jednostrukom gazom kroz koju je ovaj mogao vidjeti šta se zbiva.⁶⁷⁹ Habib je, osim toga, pokušao olakšati Trivičeviću tako što mu je odvezao noge, upozorivši ga da ne pokuša pobjeći.⁶⁸⁰

259. S Trivičevićeve lijeve strane, zatočenik po imenu Gojko Vujičić uspio se okrenuti na leđa tokom noći.⁶⁸¹ Vujičić je bio ranjen u predjelu prepona i jaukao je zbog bolova.⁶⁸² Molio je da mu daju vode ili da mu odvežu ruke ili noge.⁶⁸³ Premda su mudžahedini upozorili zatočene da ne psuju u njihovom prisustvu, Gojko Vujičić je počeo psovati.⁶⁸⁴

260. Jedan mudžahedin je izašao iz šatora za molitvu, uzeo automatsku pušku i, dok je išao prema zatočenicima, ubacio je metak u cijev.⁶⁸⁵ Stao je pored Vujičićeve glave i hladnokrvno ispalio metak u Vujičićevu desnu sljepoočnicu.⁶⁸⁶ Taj isti vojnik mudžahedin se vratio u šator iz kojeg je uzeo mač i opet došao do Vujičića, a onda mu odsjekao glavu udarivši mačem nekoliko puta.⁶⁸⁷ Potom je pokušao staviti odsječenu glavu Vujičiću na trup, ali se ona otkotrljala.⁶⁸⁸ Mudžahedin je na kraju stavio Vujičićevu glavu na njegov stomak i okrenuo Velibora Trivičevića

⁶⁷⁵ Velibor Trivičević, T. 3637, koji je procijenio da se to mjesto nalazilo u blizini šatora u kojem su se mudžahedini okupljali radi molitve. *Vidi i* DP 549, crtež Velibora Trivičevića.

⁶⁷⁶ Velibor Trivičević, T. 3637; Krstan Marinković, T. 3536; i DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁷⁷ Velibor Trivičević, T. 3637.

⁶⁷⁸ Krstan Marinković, T. 3536-3537. *Vidi i* DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁷⁹ Velibor Trivičević, T. 3638-3639.

⁶⁸⁰ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸¹ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸² Velibor Trivičević, T. 3639; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁸³ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸⁴ Velibor Trivičević, T. 3639; Krstan Marković, T. 3537.

⁶⁸⁵ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸⁶ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸⁷ Velibor Trivičević, T. 3639.

⁶⁸⁸ Velibor Trivičević, T. 3639-3640.

tako da može vidjeti osakaćeno Vujičićovo tijelo.⁶⁸⁹ Nedugo nakon toga, mudžahedini su odvezali zatočenike i vratili ih u kuću u kojoj su ranije bili zatočeni.⁶⁹⁰

261. Kada su opet bili u kući, jedan mudžahedin je ušao u prostoriju sa zatočenicima noseći glavu Gojka Vujičića obješenu o mesarskoj kuki u obliku slova "S".⁶⁹¹ Iz glave je curila krv.⁶⁹² Taj mudžahedin je bacio Vujičićovu glavu Krstanu Marinkoviću u krilo,⁶⁹³ a potom je nosio od jednog do drugog zatočenika tjerajući ih da "ljub[e] brata".⁶⁹⁴ Taj mudžahedin je Vujičićovu glavu potom objesio o kuku u sobi, gdje je ona ostala nekoliko sati.⁶⁹⁵

262. Odbrana tvrdi da ubijanje Gojka Vujičića predstavlja ubistvo na mah zbog provokacije i da kao krivično djelo nije u nadležnosti Međunarodnog suda.⁶⁹⁶ Odbrana, osim toga, tvrdi da postoji mogućnost da počinitelj nije bio pripadnik OEM-a jer nema dokaza da su oko logora bile postavljene straže koje bi "neželjenim posjetiocima" onemogućavale ulazak.⁶⁹⁷

263. Pretresno vijeće ne prihvata argument da psovke Gojka Vujičića predstavljaju provokaciju u smislu u kojem bi to značilo da mudžahedin koji ga je ubio nije imao *mens rea* koja se traži za ubistvo. Ne samo što su psovke Gojka Vujičića, po svemu sudeći, i same bile reakcija na uslove u zatočeništvu i njegovu povredu, nego je i pucanje u Vujičićovu sljepoočnicu sasvim nesrazmjerno navodnoj provokaciji.

264. U vezi sa navodom da je svako mogao doći do zatočenika u logoru Kamenica, Pretresno vijeće konstatuje da dokazi pokazuju da su pripadnici OEM-a stalno čuvali zatočenike i da se do njih moglo doći isključivo s dozvolom i pod nadzorom mudžahedina.⁶⁹⁸ Na osnovu dokaza je, osim toga, utvrđeno da niko osim pripadnika OEM-a nije mogao ući u logor Kamenica bez ovlaštenja OEM-a.⁶⁹⁹

⁶⁸⁹ Velibor Trivičević, T. 3640.

⁶⁹⁰ Velibor Trivičević, T. 3640.

⁶⁹¹ Velibor Trivičević, T. 3640; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁹² DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9.

⁶⁹³ Krstan Marinković, T. 3537, koji je izjavio da mu je na farmerkama bilo Vujičićove krvi i šest mjeseci kasnije, kada se vratio kući; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9; Velibor Trivičević, T. 3640, koji je izjavio da je glava prvo bačena Krstanu Marinkoviću ili Igoru Guljevateju.

⁶⁹⁴ Velibor Trivičević, T. 3641; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembra 1999., str. 9.

⁶⁹⁵ Velibor Trivičević, T. 3641; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembra 1999., str. 9.

⁶⁹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 418-423.

⁶⁹⁷ Završna riječ odbrane, T. 8966.

⁶⁹⁸ Velibor Trivičević, T. 3691-3692; Krstan Marinković, T. 3540.

⁶⁹⁹ Na primjer, iz okolnosti prebacivanja zatočenika iz logora Kamenica u KP Dom Zenica vidi se da zatočenike nije pokupio bataljon vojne policije 3. korpusa, već da su ih u kombi za transport odveli pripadnici OEM-a. *Vidi* par. 270 *infra*. *Vidi i* par. 406-411 *infra*; Hamdija Šljuka, T. 4310-4311, 4315-4316, 4325-4329, 4363, 4365-4367, 4374; PW-4, T. 4825-4827, 4830-4831 (zatvorena sjednica); PW-11, T. 6271, 6273-6274.

4. Zlostavljanje u logoru Kamenica

265. Mudžahedini su redovno zlostavljali i ponižavali zatočene pripadnike VRS-a tokom njihovog boravka u logoru Kamenica. Samo nekoliko trenutaka prije nego što je Gojko Vujičić ubijen, jedan od mudžahedina iz Bosne zatočenicima koji su molili da im se da voda odgovorio je tako što je Krstanu Marinkoviću ponudio bocu urina i stavio mu je ravno u usta.⁷⁰⁰ Kada je Marinković shvatio što je u boci, okrenuo je glavu i urin mu se prolio po licu.⁷⁰¹ Branko Šikanić i Velibor Trivičević su morali rukama čistiti zahode.⁷⁰² Po pravilu, zatočnici su sve vrijeme bili lancima zavezani jedni za druge.⁷⁰³ Mudžahedini bi zatočenicima naredili da poliježu po "fudbalsko[m] igrališt[u]" logora, nakon čega bi im gazili po trbusima.⁷⁰⁴ Mudžahedini su jednom prilikom izveli postrojene zatočenike zavezane lancima koji su bili zaključani katancima, iz tog stroja izveli pojedine zatočenike i pretukli ih.⁷⁰⁵ Zatočnici su svi bili bos, a držani su u prostoriji u kojoj je krov prokišnjavao i pod je sve vrijeme bio mokar. Imali su samo nekoliko deka za pokrivanje.⁷⁰⁶

266. Krstan Marinković je u svom svjedočenju opovrgao sugestiju odbrane da su se nakon ubijstva Gojka Vučića popravili uslovi u kojima su zatočnici živjeli. Marinković je ispričao kako su se mudžahedini vraćali u logor svakoga dana oko 14:30, izvodili zatočenike, postrojavali ih i pljuvali po njima "da se sve sa [njih] cijedi[lo]".⁷⁰⁷

267. Dana 27. ili 28. jula 1995., Branka Šikanića su na gornjem spratu zapuštene kuće ispitivale osobe koje su po njegovom mišljenju bile pripadnici ABiH.⁷⁰⁸ Ti vojnici su mu na grudi i stomak stavili električne naprave, kojima su izazivali grčeve mišića, i prijetili su mu noževima.⁷⁰⁹ Velibor Trivičević je takođe posvjedočio da su zatočnici približno oko 4. avgusta 1995. jedan po jedan odvedeni na gornji sprat na ispitivanje, tokom kojeg su premlaćivani plastičnim cijevima, nalik vodovodnim cijevima.⁷¹⁰

⁷⁰⁰ Krstan Marinković, T. 3537.

⁷⁰¹ Krstan Marinković, T. 3537.

⁷⁰² DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 11.

⁷⁰³ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10.

⁷⁰⁴ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10.

⁷⁰⁵ Velibor Trivičević, T. 3642.

⁷⁰⁶ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10.

⁷⁰⁷ Krstan Marinković, T. 3565-3566. *Vidi* Završni podnesak odbrane, par. 424-428; Završni argument odbrane, T. 8967-8968. Velibor Trivičević (T. 3682) je, naprotiv, u svom svjedočenju rekao da su se uslovi u izvjesnoj mjeri popravili.

⁷⁰⁸ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10, koji je izjavio da misli da su u tome učestvovala tri pripadnika ABiH, ali nije siguran u to jer mu je bilo zabranjeno da digne pogled.

⁷⁰⁹ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10.

⁷¹⁰ Velibor Trivičević, T. 3690.

268. Mudžahadini su zatočenike obično hranili dvaput dnevno,⁷¹¹ ali nisu im davali dovoljno vode.⁷¹² Zatočenici su u avgustu znali ostati i po 36 sati bez vode, nakon čega se znalo dogoditi da mudžahadini donesu jednu bocu pića koju je trebalo podijeliti na njih jedanaesticu.⁷¹³ Velibor Trivičević se sjeća starca koji je s njima drukčije postupao i koji je zatočenicima, kad god bi ih on čuvao, redovno davao hranu i vodu.⁷¹⁴

269. Posljednjeg dana njihovog zatočeništva u logoru Kamenica, 24. avgusta 1995., Branko Šikanić i Goran Stokanović premlaćeni su i podvrgnuti elektrošokovima.⁷¹⁵ Kasnije istoga dana, mudžahadini su izveli zatočenike u lancima s katancima napolje, premlatili ih jednog po jednog i prisilili da imitiraju glasove životinja poput psa, konja i svinja.⁷¹⁶

5. Prebacivanje u KPD Zenica 24. avgusta 1995.

270. Kasnije 24. avgusta 1995., mudžahadini su otključali katance i zatočenicima stavili poveze na oči i lisice na ruke.⁷¹⁷ Potom su zatočenike ubacili u stražnji dio vozila, udarajući ih kundacima.⁷¹⁸ Kombijem su upravljali pripadnici 3. bataljona vojne policije 3. korpusa ABiH,⁷¹⁹ koji su uputili zatočenike da se sakriju na mudžahedinskim kontrolnim punktovima "da ne bi nešto sad iskomplikovali pa da [ih] ubiju".⁷²⁰ Zatočenici su na kraju bili odvedeni u objekt KPD-a u Zenici.⁷²¹

271. Kada je Krstan Marinković stigao u KPD, na njemu su se mogli vidjeti tragovi zlostavljanja, poput rana na licu i na nozi.⁷²² Zbog nedostatka vode Branko Šikanić je dehidrirao i izgubio na

⁷¹¹ Krstan Marinković, T. 3567; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 11; *ali vidi* Velibor Trivičević, T. 3678, koji kaže da su mudžahadini zatočenicima dijelili hranu bez ikakvog sistema, ponekad su to činili triput dnevno, ponekad im uopšte ne bi dali ni obroke ni vodu.

⁷¹² DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 11, koji je izjavio: "Voda je bila veći problem od hrane".

⁷¹³ Velibor Trivičević, T. 3678.

⁷¹⁴ Velibor Trivičević, T. 3679.

⁷¹⁵ Krstan Marinković, T. 3541; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10-11; *ali vidi i* Velibor Trivičević, T. 3623, 3641, koji je izjavio da je njihov posljednji dan u Kamenici bio 23. avgust 1995.

⁷¹⁶ Krstan Marinković, T. 3542; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 10-11; Velibor Trivičević, T. 3642.

⁷¹⁷ Velibor Trivičević, T. 3642; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 11; Krstan Marinković, T. 3542.

⁷¹⁸ Krstan Marinković, T. 3542-3543.

⁷¹⁹ Velibor Trivičević, T. 3642-3643; DP 542, Sprovodni list bataljona vojne policije 3. korpusa, 24. avgust 1995.

⁷²⁰ Velibor Trivičević, T. 3643; Krstan Marinković, T. 3543.

⁷²¹ Krstan Marinković, T. 3543; DP 499, Informacija 3. bataljona vojne policije 3. korpusa, 29. avgust 1995.; DP 543, Spisak ratnih zarobljenika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 3. septembar 1995.

⁷²² Krstan Marinković, T. 3569-3570. Vojnik "Bosanac" nije imao ključeve katanca na Krstanu Marinkoviću, pa je taj katanac razbio čekićem, povrijedivši pritom Marinkovićevu nogu. Krstan Marinković do danas ima otvorenu ranu, Krstan Marinković, T. 3542, 3570, 3582.

težini, zbog čega Šikanić i danas ima probleme s bubrezima koji mu uzrokuju veliki bol. On, osim toga, još uvijek pati od posttraumatskog stresnog poremećaja, nesanice i noćnih mora.⁷²³

6. Zaključak

272. Na osnovu gore navedenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je pripadnik OEM-a u noći 23. jula 1995. u logoru Kamenica hotimično lišio života Gojka Vujičića, kao i da Gojko Vujičić u vrijeme kada je zločin izvršen nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima. Pretresno vijeće smatra da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

273. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici OEM-a dvanaestorici zatočenih pripadnika VRS-a u logoru Kamenica hotimično nanijeli veliku duševnu i tjelesnu patnju ili teške povrede. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da ta dvanaestorica zatočenih pripadnika VRS-a nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je zločin izvršen. Takvo postupanje je uključivalo redovna premlaćivanja, elektrošokove i davanje nedovoljne količine vode sve vrijeme njihovog zatočeništva u logoru Kamenica, kao i način na koji su bili sputani u noći 23. jula 1995. godine. Pretresno vijeće, osim toga, konstatuje da su zatočenici bili podvrgnuti teškim napadima na ljudsko dostojanstvo kada su, na primjer, bili prisiljeni da ljube odsječenu glavu ili da imitiraju životinje. Pretresno vijeće konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elementa okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 2 Optužnice).

D. Istraga o događajima u Livadama i Kamenici

1. Razgovori koje su u Livadama vodili pripadnici 35. divizije

274. Dana 22. jula 1995., Izudin Hajderhodžić i Fadil Imamović, od kojih je jedan bio pomoćnik komandanta 35. divizije za obavještajne poslove, a drugi za bezbjednost, otputovali su u Livade da razgovaraju sa zatočenim pripadnicima VRS-a.⁷²⁴ Neidentifikovana osoba je Hajderhodžića i Imamovića uputila prema kući koju je čuvao vojnik OEM-a.⁷²⁵ Imamoviću i Hajderhodžiću je

⁷²³ DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 12.

⁷²⁴ Izudin Hajderhodžić, T. 3714-3715; Fadil Imamović, T. 3991. Iz dokaza se ne vidi jasno ko je te ljude uputio da odu u Livade. Izudin Hajderhodžić (T. 3714) u svom svjedočenju je rekao da ga je "neko" nazvao, obavijestio ga o zatočenicima i rekao mu da ode u Zavidoviće i da se sastane s pomoćnikom komandanta za bezbjednost. Fadil Imamović je u svom svjedočenju rekao da je bio u okolini Livada kada je od jednog "vojnika" saznao da u jednoj kući u Livadama ima zatočenih, pa je otišao tamo. Međutim, ne sjeća se da li je neko išao s njim, T. 3987.

⁷²⁵ Izudin Hajderhodžić, T. 3715; Fadil Imamović, T. 3987. Moguće je da je stražar u razgovoru putem radio-veze pomenuo ime "Abu Maali", Fadil Imamović, T. 3988.

dozvoljeno da vide zatočenike tek nakon što je stražaru putem radio-veze dozvoljeno da posjetioce pusti da uđu.⁷²⁶

275. Premda se Hajderhodžić sjeća samo da je razgovarao sa jednim zatočenim pripadnikom VRS-a,⁷²⁷ iz dokaza se vidi da su se dva pomoćnika komandanta 35. divizije sastala s trojicom zatočenika: Brankom Šikanićem, Veliborom Trivičevićem i Igorom Guljevatejem.⁷²⁸ Svi zatočenici su bili "vidno i očigledno veoma uplašeni".⁷²⁹ "Dva Arapa" su Šikanića, vezanog za kolac i pomodrijelih šaka, unijela u prostoriju u kojoj su ga čekala ta dva oficira ABiH.⁷³⁰ Zbog stanja u kojem je Šikanić bio, Hajderhodžić je od njega tražio samo lične podatke.⁷³¹ Kada je Imamović zatočenicima postavio pitanja u vezi sa okolnostima u kojima su zarobljeni, pojavio se naoružani mudžahedin i počeo vikati na stranom jeziku. Dva oficira ABiH su se udaljila bojeći se za vlastitu bezbjednost.⁷³²

2. Evidencija 3. korpusa u vezi sa zatočenim pripadnicima VRS-a

276. Dana 22. jula 1995., Imamović je Službi bezbjednosti 3. korpusa dostavio izvještaj o svojoj posjeti Livadama.⁷³³ U tom izvještaju on iznosi lične podatke zatočenih pripadnika VRS-a, ne govoreći o njihovom stanju, i kaže da su pripadnici OEM-a "dali dozvolu [za razgovor] samo na kratko".⁷³⁴ U Izvještaju se nadalje kaže sljedeće:

Putem telefona dogovoreno je sa organom bezbjednosti 3. korpusa da dođe pismeno naređenje oko preuzimanja zarobljenih četnika. Odred "El-Mudžahedin" nama ne dozvoljava preuzimanje. Predloženo da organ bezbjednosti 3. Korpusa pokuša sa komandantom "El-Mudžahedin" dogovori izručenje.⁷³⁵

277. Dana 24. jula 1995. ili prije tog datuma, Hajderhodžić je usmeno izvijestio Sejfulaha Mrkaljevića, načelnika Organa analitike Obavještajnog odsjeka Komande 3. korpusa, da OEM u

⁷²⁶ Fadil Imamović, T. 3987-3988.

⁷²⁷ Izudin Hajderhodžić, T. 3720.

⁷²⁸ Fadil Imamović se jasno sjeća da je vidio jedanaesticu bosanskih Muslimana koji su, kao radni vod, služili u VRS-u i trojicu vojnika VRS-a. Fadil Imamović, T. 3989-3990; DP 553, Izvještaj pomoćnika komandanta za bezbjednost 35. divizije, 22. juli i 1995.; Velibor Trivičević, T. 3616-3617; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 7, u kojoj se takođe kaže da su razgovore vodili oficiri ABiH.

⁷²⁹ Fadil Imamović, T. 3988.

⁷³⁰ Izudin Hajderhodžić, T. 3717-3718, 3720; *vidi i* Velibor Trivičević, T. 3616-3617; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 7; *ali vidi* Fadil Imamović, T. 3988.

⁷³¹ Izudin Hajderhodžić, T. 3718-3719, koji je izjavio: "U onom momentu kad sam vidio kako čovjek izgleda i šta je bilo, odnosno i kako je vezan, s takvim čovjekom se ne može razgovarati. Ja ne znam, ne sjećam se kako je tekao razgovor."

⁷³² Fadil Imamović, T. 3990. *Vidi i* Izudin Hajderhodžić, T. 3723-3724.

⁷³³ DP 553, Izvještaj pomoćnika komandanta za bezbjednost 35. divizije, 22. juli 1995. *Vidi i* Fadil Imamović, T. 3991-3992. Fadil Imamović je objasnio da izvještaj ne sadrži njegov potpis jer je poslat "paket radiom". Međutim, potvrdio je da je izvještaj primljen u 3. korpusu jer na sebi ima pečat, Fadil Imamović, T. 3994.

⁷³⁴ DP 553, Izvještaj pomoćnika komandanta za bezbjednost 35. divizije, 22. juli i 1995.

⁷³⁵ *Ibid.*

logoru Kamenica drži zatočene pripadnike VRS-a.⁷³⁶ Na osnovu tih informacija, Mrkaljević je dobio dozvolu komandanta 3. korpusa za "kontakt sa predpostavljenim iz Od. 'El-Mudžahedin' u cilju izuzimanja dijela zarobljene dokumentacije i traženja odobrenja da se kontaktira sa zarobljenicima iz sastava 1. Prnjavorske 1pbr, a koji se nalaze u njihovom logoru na 14. km ka s. Kamenica".⁷³⁷

278. Mrkaljević i Hajderhodžić su sutradan otputovali u selo Livade kako bi preuzeli dokumente koje je OEM oduzeo zatočenim pripadnicima VRS-a.⁷³⁸ U Livadama ih je primila osoba koja se predstavila kao "Ajman Awar" i odbila im je predati dokumente.⁷³⁹ Mrkaljević nije pokrenuo nijedno drugo pitanje u vezi sa zatočenicima i nije otišao u logor Kamenica.⁷⁴⁰

3. Evidencija Glavnog štaba u vezi sa zatočenim pripadnicima VRS-a

279. Dana 21. i 22. jula 1995., Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa dostavilo je Upravi bezbjednosti Glavnog štaba ABiH u Sarajevu dnevne izvještaje, koji su sadržavali sljedeće informacije:

Nemamo podataka o broju agresorskih vojnika koji su ubijeni i ranjeni, a zarobljeno je oko pedeset agresorskih vojnika [...] Svi zarobljeni su pod kontrolom odreda "El-Mudžahedin", koji ne dozvoljavaju nikakav pristup. Među zarobljenima su dva doktora i medicinska sestra.⁷⁴¹

280. U internom izvještaju Uprave bezbjednosti Glavnog štaba od 22. jula 1995. govori se o "uspjesi[ma] boraca A R BiH", pominje se "50 tijela poginulih četnika" i kaže se da je "40 živih [...] zarobljeno od strane jedinice El-Mudžahedin".⁷⁴² U "izvještaju" svim korpusima ABiH, koji je

⁷³⁶ Sejfulah Mrkaljević, T. 3889-3890. Međutim, ovaj iskaz je u suprotnosti s iskazom Izudina Hajderhodžića, koji je u svom svjedočenju rekao da o zatočenim pripadnicima VRS-a "sigurno" nije, ni usmeno ni pismeno, obavijestio svoje nadređene u 35. diviziji i obavještajnoj službi 3. korpusa, T. 3725-3726. Vidi i sljedeće izvještaje u kojima se ne pominju ti događaji: DP 559, obavještajni izvještaj 35. divizije, 22. juli 1995.; DP 560, obavještajni izvještaj 35. divizije, 23. juli 1995.; DP 561, Obavještajni izvještaj 35. divizije, 23. juli 1995.; DP 562, obavještajni izvještaj 35. divizije, 23. juli 1995.; DP 563, obavještajni izvještaj 35. divizije, 25. juli 1995.

⁷³⁷ DP 554, Izvještaj oficira određenog za administrativne poslove Obavještajnog odjeljenja 3. korpusa, 24. juli 1995., str. 3; Sejfulah Mrkaljević, T. 3887-3888, 3892-3897. Međutim, Mrkaljević je u svom svjedočenju rekao da s komandantom 3. korpusa zapravo nije razgovarao o zatvorenima jer mu je njegov neposredni nadređeni, Edin Husić, rekao da to ne čini pošto je za zatvorenike nadležna služba vojne bezbjednosti. T. 3892. *Ali vidi* Edin Husić, T. 4455, koji je izjavio da se ne sjeća takve situacije i koji je rekao da se on ne bi miješao u komandantovu odluku.

⁷³⁸ Sejfulah Mrkaljević, T. 3897-3898.

⁷³⁹ Sejfulah Mrkaljević, T. 3898.

⁷⁴⁰ Sejfulah Mrkaljević, T. 3900-3902.

⁷⁴¹ DP 364, redovni borbeni izvještaj 3. korpusa, 21. juli i 1995., str. 9; DP 580, Informacija Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 22. juli i 1995., str. 1-2. *Vidi* Završni podnesak tužilaštva, par. 309.

⁷⁴² DP 375, tri izvještaja o uspjesima jedinica ABiH, 22. juli 1995., str. 1.

istoga dana izdat u ime Rasima Delića, pominju se samo poginuli, ali ne i zarobljeni neprijateljski vojnici.⁷⁴³

281. U jednom od biltena koji je izdala Uprava bezbjednosti Generalštaba (dalje u tekstu: Bilten 137) i koji je 22. jula 1995. poslat na KM Kakanj stajalo je sljedeće:

Likvidirano je 50 agresorskih vojnika, a zarobljeno ih je oko četrdeset, među kojima su dva doktora i jedna medicinska sestra. [...] Sve zarobljene agresorske vojnike drže pripadnici Odreda "El-Mudžahid" i za sada nikome ne dozvoljavaju pristup ovim zarobljenicima.⁷⁴⁴

Popratno pismo uz Bilten 137 bilo je naslovljeno na pukovnika Arnautovića i sadržavalo je sljedeće uputstvo: "Bilten dostavite na upoznavanje komandantu GŠA armijskom generalu Rasimu Deliću".⁷⁴⁵

282. Dana 23. jula 1995., Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa podnijelo je izvještaj Upravi bezbjednosti Generalštaba u vezi s razgovorima koji su obavljani sa zatočenim pripadnicima VRS-a u Livadama. U tom izvještaju se iznose lični podaci zatočenih i kaže se da OEM "ne dozvoljava preuzimanje ovih agresorskih vojnika".⁷⁴⁶ Kasniji izvještaj 3. korpusa od 25. jula 1995., koji je sadržavao detaljne razgovore sa zatočenim pripadnicima VRS-a, poslat je Upravi bezbjednosti Generalštaba.⁷⁴⁷

4. Razgovori koje je 3. korpus obavio u KPD-u u Zenici

283. Kao što je već rečeno, 3. bataljon vojne policije 3. korpusa prebacio je 24. avgusta 1995. pripadnike VRS-a zatočene u logoru Kamenica u objekt KPD-a u Zenici.⁷⁴⁸ Po njihovom dolasku, dva oficira ABiH iz Odjeljenja za kontraobavještajne poslove 3. korpusa razgovarala su s nekoliko zatočenika, među kojima su bili Branko Šikanić, Velibor Trivičević, Goran Stokanović, Igor Guljevatej, Miodrag Samac, Krstan Marinković i Duško Pejičić.⁷⁴⁹ Jedan od ispitivača, Edin Šarić, bio je zabrinut zbog glasina o mogućem "nehumanom" postupanju prema zatočenicima OEM-a.⁷⁵⁰ Šarić je u svom svjedočenju rekao da su zatočenici rekli da OEM prema njima postupa korektno.⁷⁵¹

⁷⁴³ DP 375, tri izvještaja o uspjesima jedinica ABiH-a, 22. juli 1995., str. 5; Enver Berbić, T. 2420-2421; Sead Delić, T. 2881.

⁷⁴⁴ DP 582, Bilten Uprave bezbjednosti Generalštaba, 22. juli 1995., str. 4-5.

⁷⁴⁵ DP 377, Bilteni načelnika Uprave bezbjednosti, 19. januar -30. decembar 1995., str. 87.

⁷⁴⁶ DP 581, Informacija Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 23. juli 1995., str. 2. *Vidi i* DP 957 i 858, koji sadrže gotovo istovjetne informacije kao i DP 581.

⁷⁴⁷ DP 859, Informacija pomoćnika komandanta za bezbjednost 3. korpusa, 25. juli 1995.

⁷⁴⁸ *Vidi par. 270 supra.*

⁷⁴⁹ Edin Šarić, T. 5903-5905, 5913-5915, 5944-5945.

⁷⁵⁰ Edin Šarić, T. 5997.

⁷⁵¹ Edin Šarić, T. 5995, 5997.

Shodno tome, u službenim bilješkama s tih razgovora ne pominju se ubijanje ni zlostavljanje zatočenika.⁷⁵²

284. Međutim, jedan od zatočenika s kojima je Šarić razgovarao, Velibor Trivičević, u svom svjedočenju je rekao da je jedan od čuvara u KPD-u Zenica prije posjete Međunarodnog komiteta Crvenog krsta upozorio zatočene pripadnike VRS-a da ne govore o postojanju OEM-a i da, umjesto toga, kažu da ih je zarobila jurišna skupina ABiH.⁷⁵³ Trivičević je, osim toga, izjavio da se razgovor vodio "pod prisilom i prijetnjama" i da mu je Šarić rekao da "pazi[...] šta govori[...] jer će se u protivnom organizovati da se Trivičević vrati u logor Kamenica."⁷⁵⁴ Krstan Marinković se takođe ogradio od službene zabilješke o razgovoru s njim.⁷⁵⁵ Šarić je negirao te tvrdnje.⁷⁵⁶

⁷⁵² DP 861, zabilješka Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 25. avgust 1995.; DP 865 Službena zabilješka Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 26. avgust 1995.; DP 552, Službena zabilješka Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 26. avgust 1995.; DP 545, Službena zabilješka Odjeljenja službe bezbjednosti, 28. avgust 1995.; DP 862, službena zabilješka pomoćnika komandanta za bezbjednost 3. korpusa, 30. avgust 1995.; DP 863, Informacija pomoćnika komandanta za bezbjednost 3. korpusa, 30. avgust 1995. Jedan od ispitivača, Edin Šarić, u svom svjedočenju je rekao da je te službene zabilješke pregledao njegov nadređeni, major Vlajčić, koji je odlučivao o tome hoće li se one proslijediti Generalštabu, T. 5905.

⁷⁵³ Velibor Trivičević, T. 3690.

⁷⁵⁴ Velibor Trivičević, T. 3690.

⁷⁵⁵ Krstan Marinković, T. 3575-3577. *Vidi* DP 545, Službena zabilješka Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 28. avgust 1995., str. 3.

⁷⁵⁶ Edin Šarić, T. 6005.

VIII. KESTEN I LOGOR KAMENICA: SEPTEMBAR 1995

A. Vojne operacije u Vozućkom džepu u septembru 1995.

285. U jutarnjim satima 10. septembra 1995., snage 2. i 3. korpusa ABiH započele su operacije "Uragan" i "Farz" kako bi protjerale VRS iz Vozućkog džepa.⁷⁵⁷ Odred "El Mudžahedin" je dobio zadatak da zajedno s manevarskim bataljonima 35. divizije i uz artiljerijsku podršku 328. brigade učestvuje u tom napadu.⁷⁵⁸ U naređenju izdatom 10. septembra 1995. kaže se da će se OEM "imati za intervenciju [...] uz l/o u rejonu s. Kesten [...]".⁷⁵⁹ U poslijepodnevnim satima 11. septembra, snage OEM-a viđene su kako se kreću od Đurića visa u pravcu Kvrge, što je i jedno i drugo u okolini Kestena.⁷⁶⁰

286. Postoje dokazi da je jedna grupa mudžahedina, koji nisu bili pripadnici OEM-a, kojom je komandovao Abu Zubeir 8. i 9. septembra 1995. stigla u Borovnicu na području Zavidovića.⁷⁶¹ Dana 10. septembra 1995., ta grupa je s juga ušla u zonu borbi.⁷⁶²

B. Ubijanja na putu prema Kestenu

1. Dokazi

287. Kada je ABiH započela s napadom u jutarnjim satima 10. septembra 1995., mnogi vojnici i civili srpske nacionalnosti s područja Vozuće pobjegli su i sakrili se u šumi.⁷⁶³ Sutradan, u poslijepodnevnim satima, vojnici 5. bataljona 328. brigade ABiH i mudžahedini zarobili su u okolini sela Kesten približno 60 vojnika i civila srpske nacionalnosti, među kojima su bile i tri žene:

⁷⁵⁷ Sead Delić, T. 2713, 2737-2739, 2751-2752, Kadir Jusić, T. 2525-2527, 2583, 2587; DP 380, mapa operacije "Farz". *Vidi i par. 87 supra.*

⁷⁵⁸ DP 461, Zapovijest komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995., str. 5; Kadir Jusić, T. 2515-2517; Fuad Zilkić, T. 5308; Sinan Begović, T. 462.

⁷⁵⁹ DP 466, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. septembar 1995., stavka 8; DP 469, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić; Fadil Hasanagić, T. 3034-3035.

⁷⁶⁰ Fuad Zilkić, T. 5384-5387; DP 802 i DP 803, mape s oznakama koje je unio Fuad Zilkić, iz kojih se vidi da je Đurića vis od Kestena udaljen jedan kilometar, a da se Kvrge nalaze oko tri kilometra sjeverno od Đurića visa; Fadil Hasanagić, T. 3039, 3043-3044; DP 849, mapa s oznakama koje je unio PW-9; PW-9, T. 5709-5710; DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.

⁷⁶¹ DW-4, T. 7755-7756; Ahmet Šehić, T. 5092-5093; Muhamed Omerašević, T. 6741-6742; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 170-171; DP 493, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić, iz koje se vidi da se Borovnica nalazi približno 13 kilometara jugozapadno od Kestena; Fadil Hasanagić, T. 3178-3180. *Vidi i* Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 164-166; PW-9, T. 5720, koji je u svom svjedočenju rekao da je tu grupu činilo približno 200 muškaraca.

⁷⁶² DW-4, T. 7755-7761, 7774-7775, koji je izjavio da se ta grupa nastavila kretati od Gradca i Ostrića prema sjeveru; DP 1320, mapa s oznakama koje je unio DW-4; PW-9, T. 5711-5715, 5720, koji je u svom svjedočenju rekao da su "sreli" grupu Abu Zubeira u Stogu; DP 826 (zapečaćeno), par. 284; DP 343, mapa koju je nacrtao Ali Ahmad Ali Hamad. Gradac i Ostrić nalaze se oko sedam kilometara jugozapadno od Kestena, a Stog je približno četiri kilometra jugozapadno od Kestena, DP 493, mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

⁷⁶³ DRW-3, T. 5781 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 15.

DRW-1, DRW-2 i DRW-3.⁷⁶⁴ Zarobljenici su postrojani na putu i naređeno im je da u koloni krenu prema Kestenu. Putem je dio mudžahedina nogama udarao zatočenike i tukao ih kundacima i opasačima.⁷⁶⁵

288. Jedan od zarobljenika, mentalno retardirana osoba po imenu Milenko Stanić, pobunio se protiv premlaćivanja jedne od žena. Kada je Stanić zgrabio jednog mudžahedina za vrat, taj mudžahedin je u njega ispalio nekoliko metaka iz automatske puške. Kada je Stanić pao na zemlju, isti mudžahedin mu je nekoliko puta zario nož u grudi i ispalio mu još metaka iz automatske puške u glavu. Stanićev leš je potom bačen u jarak uz cestu.⁷⁶⁶ Pretresno vijeće ne prihvata da je Stanić po svojim postupcima bio aktivni učesnik u neprijateljstvima. Isto tako, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je mudžahedin koji ga je ubio to učinio u samoodbrani, kao što to tvrdi odbrana.⁷⁶⁷

289. Prema riječima DRW-3, vojnik VRS-a iz kolone, Živinko Todorović, u jednom trenutku je doživio "nekakav udar, moguće čak i moždani, jer je vukao lijevu stranu". Ubrzo poslije toga, čula je tri pucnja i Todorović više nije viđen.⁷⁶⁸ DRW-1 potvrđuje da je jedan od muškaraca pao i da je pogođen iz vatrenog oružja u glavu.⁷⁶⁹ Ostaci Živinka Todorovića ekshumirani su 2002. godine u Đurića visu, kilometar od Kestena.⁷⁷⁰

290. Izet Karahasanović, pomoćnik za bezbjednost komandanta 5. bataljona, u svom svjedočenju je rekao da su, prema riječima komandira čete 5. bataljona, koji je bio na licu mjesta, ta dva zarobljenika pokušala osobama koje su ih zarobile oteti oružje i da su poginula u borbi koja je uslijedila.⁷⁷¹ Međutim, ti dokazi sami za sebe ne pokazuju da su ta dva zarobljenika bili Stanić i Todorović. Osim toga, Pretresno vijeće pridaje manju težinu nepotkrijepljenim dokazima iz druge ruke nego iskazima DRW-1 i DRW-3 koje su bile prisutne na licu mjesta.⁷⁷²

⁷⁶⁴ DRW-3, T. 5781-5784 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 15; DP 930 (zapečaćeno), str. 4; DP 974 (zapečaćeno), str. 2; DP 856 (zapečaćeno), str. 1-2. U vezi s identitetom osoba koje su zarobljene zarobile, *vidi i* DP 480, borbeni izvještaj 328. brigade, 13. septembar 1995., str. 3; Izet Karahasanović, T. 8036-8037, 8039; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 8. maj 2007., par. 38. Kesten je od Vozuće udaljen približno sedam kilometara, *vidi* DP 76, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović.

⁷⁶⁵ DP 975 (zapečaćeno), str. 15; DP 974 (zapečaćeno), str. 2-3.

⁷⁶⁶ DRW-3, T. 5783 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 15; DP 974 (zapečaćeno), str. 3; DP 856 (zapečaćeno), str. 2.

⁷⁶⁷ Završna riječ odbrane, T. 8968; Završni podnesak odbrane, par. 574, 576.

⁷⁶⁸ DP 856 (zapečaćeno), str. 2. U vezi sa Todorovićevim statusom vojnika VRS-a, *vidi* DP 928, Izjava svjedoka Milana Todorovića, 25. mart 2007., par. 7.

⁷⁶⁹ DP 975 (zapečaćeno), str. 15, u kojem se kaže da DRW-1 nije vidjela taj događaj i da su joj ga DRW-2 i DRW-3 kasnije ispričale

⁷⁷⁰ Goran Krčmar, T. 4620-4621; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007., par. 40; DP 652, dokumentacija u vezi sa ekshumacijom Živinka Todorovića; DP 928, Izjava svjedoka Milana Todorovića, 25. mart 2007., par. 7. U vezi s lokacijom Đurića vis, *vidi* DP 73, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović.

⁷⁷¹ Izet Karahasanović, T. 8039-8040, 8104.

⁷⁷² *Vidi* par. 287-289 *supra*.

2. Identitet počinitelaca

291. U Optužnici se navodi da su "vojnici *odreda* 'El-Mudžahedin' [...] na putu u blizini Kestena ubili dvojicu zarobljenih vojnika".⁷⁷³ Što se tiče Živinka Todorovića, dokazi dopuštaju mogućnost da ga je ubio vojnik 5. bataljona 328. brigade ABiH. Budući da se to ne navodi u Optužnici, Pretresno vijeće ne zasniva svoj zaključak u vezi s ubistvom (tačka 1 Optužnice) na ubijanju Živinka Todorovića.

292. U vezi sa identifikacijom počinitelaca, Pretresno vijeće podsjeća da niko od bosanskih Srba zarobljenih 11. septembra 1995. koji su poslije svjedočili nije znao reći kojoj su grupi pripadali mudžahedini koji su ih zarobili. Međutim, jedan svjedok je u poslijepodnevnim satima 11. septembra 1995. vidio pripadnike OEM-a na udaljenosti od jedan do tri kilometra od Kestena. Premda postoje i dokazi o prisutnosti mudžahedina iz grupe Abu Zubeira na tom području, to su dokazi o 10. septembru 1995. i lokaciji udaljenoj četiri kilometra od Kestena. Ti dokazi, osim toga pokazuju da je OEM-u 11. septembra 1995. naređeno da se bori u sadejstvu s manevarskim bataljonima 35. divizije i uz "podršku" 5. bataljona 328. brigade.⁷⁷⁴ Grupu bosanskih Srba zarobili su vojnici ABiH iz 5. bataljona 328. brigade i mudžahedini.⁷⁷⁵ Dokazi pokazuju da se grupa Abu Zubeira nije borila zajedno s jedinicama ABiH.⁷⁷⁶ Prema tome, jedini razumni zaključak koji se može izvesti iz dokaza jeste da su mudžahedini o kojima je riječ bili pripadnici OEM-a.

3. Zaključak

293. Pretresno vijeće se uvjerilo da je vojnik OEM-a 11. septembra 1995. hotimično lišio života Milenka Stanića. Pretresno vijeće takođe konstatuje da Milenko Stanić nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima kada je ubijen. Pretresno vijeće stoga konstatuje da je tužilaštvo u vezi sa Milenkom Stanićem van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

294. Kao što se kaže gore u tekstu, Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije dokazalo van razumne sumnje da je Živinka Todorovića ubio vojnik OEM-a, kako se tvrdi u Optužnici.

⁷⁷³ Optužnica, par. 40 (naglasak dodat).

⁷⁷⁴ DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995. *Vidi i* Ahmet Šehić, T. 5017-5018; Fuad Zilkić, T. 5301; Fadil Hasanagić, T. 3039-3044.

⁷⁷⁵ *Vidi* par. 287 *supra*.

⁷⁷⁶ DW-4, T. 7758; Fadil Hasanagić, T. 3182; *ali vidi* DP 343, mapa koju je nacrtao Ali Ahmad Ali Hamad.

C. Događaji u domu u Kestenu

295. Prije dolaska u Kesten, dio mudžahedina je iz grupe odveo četvoricu muškaraca, bosanskih Srba; tokom suđenja nisu predloženi nikakvi dodatni dokazi o sudbini koja je zadesila tu četvoricu.⁷⁷⁷ Ostatak te grupe odveden je u zgradu u Kestenu koju su zvali "Omladinski centar" ili "Omladinski dom".⁷⁷⁸ U tom domu zatočene je čuvao mali broj vojnika 5. bataljona 328. brigade ABiH, koji ih je postrojio uza zid.⁷⁷⁹ Zatočene su skinuli do pojasa i zavezali im ruke na leđima žicom.⁷⁸⁰ Ima dokaza da su ih tukli lancima.⁷⁸¹ Vojnici ABiH su zatočenicima oduzeli lične dokumente.⁷⁸² U jednom trenutku, vojnici ABiH izdvojili su dva mladića.⁷⁸³ Ti mladići su kasnije predati vojnoj policiji 328. brigade, da bi na kraju bili razmijenjeni.⁷⁸⁴

296. Izeta Karahasanovića je na to mjesto pozvao komandir jedne čete 5. bataljona.⁷⁸⁵ Karahasanović, čiji zadaci su uključivali obradu zarobljenih pripadnika neprijateljskih snaga, sastavio je spisak s imenima zatočenika na kojem je bio ukupno 51 vojnik VRS-a, i to tako što je svakog od njih pitao za lične podatke.⁷⁸⁶ Osim te 51 osobe, među zatočenima u domu viđen je i Marko Marić, takođe vojnik VRS-a.⁷⁸⁷ Karahasanović je, preko svojih nadređenih, vojnoj policiji

⁷⁷⁷ Izet Karahasanović, T. 8036-8038. *Vidi* Optužnicu, par. 40.

⁷⁷⁸ DP 974 (zapečaćeno), str. 3; DP 975 (zapečaćeno), str. 15-16; DP 930 (zapečaćeno), str. 4; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 8. maj 2007., par. 25 i Prilog A.

⁷⁷⁹ Izet Karahasanović, T. 8018-8019; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 81-82 i 8. maj 2007., par. 46; Ahmet Šehić, T. 5022-5023.

⁷⁸⁰ DRW-3, T. 5783-5784 (zatvorena sjednica); DP 974 (zapečaćeno), str. 3; DP 930 (zapečaćeno), str. 4.

⁷⁸¹ DP 974 (zapečaćeno), str. 3-4; DRW-3, T. 5784 (zatvorena sjednica); DP 930 (zapečaćeno), str. 4; ali *vidi* DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 8. maj 2007., par. 46, koji je izjavio da su zatočeni bili u dobrom stanju kada je on stigao.

⁷⁸² Izet Karahasanović, T. 8020.

⁷⁸³ DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 84 i 8. maj 2007., par. 23, 27, 35, 49; DP 974 (zapečaćeno), str. 4; Izet Karahasanović, T. 8040, 8104-8105; Ahmet Šehić, T. 5054.

⁷⁸⁴ DP 974 (zapečaćeno), str. 4-6; Ahmet Šehić, T. 5054, 5063; Muhamed Omerašević, T. 6745; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 89 i 8. maj 2007., par. 23; DP 480, borbeni izvještaj 328. brigade, 13. septembar 1995., str. 3.

⁷⁸⁵ Izet Karahasanović, T. 8015-8016.

⁷⁸⁶ Izet Karahasanović, T. 8020-8022, 8033; DP 646, rukom pisan spisak imena, 11. septembar 1995.; DP 974 (zapečaćeno), str. 3; Ahmet Šehić, T. 5023, 5058-5059, 5095-5096. *Vidi* i DRW-3, T. 5783 (zatvorena sjednica); DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 82. Prema evidencijskim karticama koje je dostavio Goran Krčmar osoba broj 7 DP 646 (Mirko Čupeljić, rođen 1954. godine) i osoba broj 51 (Miodrag (M) Čupeljić, rođen 1975. godine) iste su osobe, DP 647, kartice nestalih ili zarobljenih lica, 30. decembar 2005., str. 13-14 i 101-102; *vidi* i Goran Krčmar, T. 4579-4580. Međutim, Pretresno vijeće smatra uvjerljivim iskaz Izeta Karahasanovića, koji je izjavio da su te dvije osobe bile otac i sin, T. 8043-8045.

⁷⁸⁷ DP 974 (zapečaćeno), str. 5. U vezi s njegovim statusom vojnika VRS-a, *vidi* DP 1398, Kartica nestalog ili zarobljenog lica, 1. juli 2005., prema kojoj je Marko Marić rođen u Banovićima/Podvolu 1946. godine. Premda je Goran Krčmar (T. 4630, 4637) u svom svjedočenju rekao da su Marko Marić i osoba pod imenom Mirko Maričić (rođen 1946. godine, Podvolijak, i naveden pod brojem 46 u DP 646) iste osobe, Pretresno vijeće ne smatra taj iskaz uvjerljivim zato što DP 647 (str. 91-92) sadrži evidencijsku karticu s podacima Mirka Maričića, koja se razlikuje od DP 1398, evidencijske kartice Marka Marića. *Vidi* i Goran Krčmar, T. 4579, 4600; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007., par. 33, 35.

328. brigade uputio zahtjev za kamione kojima će se zatočnici prevesti u Zavidoviće, gdje se nalazila brigadna komanda.⁷⁸⁸

297. Karahasanović je završavao sa zapisivanjem imena zatočenika kada su u dom upala približno dvadesetorica naoružanih stranih mudžahedina. S oružjem uperenim prema vojnicima ABiH, tražili su od njih da odu i glasno tvrdili da su zarobljenici njihovi jer su mudžahedini "oslobodili" to područje.⁷⁸⁹ U međuvremenu je stigao Muhamed Omerašević, zamjenik komandanta 5. bataljona. On, Karahasanović i drugi vojnici ABiH isprva su se pokušali oduprijeti zahtjevu mudžahedina. Međutim, na kraju su odlučili da nema koristi od toga i povukli su se iz doma.⁷⁹⁰ Ubrzo nakon toga, mudžahedini su izveli zatočnike iz doma, a napolju ih je čekalo još najmanje deset mudžahedina, i odveli ih prema sjeveru, u pravcu Krčevina.⁷⁹¹ Zatočnici su kasnije toga dana viđeni postrojani u Krčevinama.⁷⁹²

D. Ubijanje i zlostavljanje 52 zatočenika u logoru Kamenica

1. Transport u logor Kamenica

298. Sudeći po posrednim dokazima, ta 52 zatočenika su kasnije 11. septembra 1995. ukrcana u dva kamiona.⁷⁹³ Iz dokaza nije jasno da li su to kamioni koje je Izet Karahasanović zatražio od vojne policije 328. brigade.⁷⁹⁴ Kamionima su ti muškarci prevezeni na lokaciju za koju se Pretresno vijeće uvjerilo da je logor Kamenica odreda "El Mudžahedin".⁷⁹⁵ Taj logor je, u glavnim crtama,

⁷⁸⁸ Izet Karahasanović, T. 8019, 8099; Ahmet Šehić, T. 5020-5021; Fuad Zilkić, T. 5312; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 79 i 8. maj 2007., par. 43.

⁷⁸⁹ Izet Karahasanović, T. 8022-8024, koji je takođe izjavio da je uprkos situaciji nastavio sa sastavljanjem spiska dok nije zapisao 51 ime; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 80-83.

⁷⁹⁰ Izet Karahasanović, T. 8024-8025, 8138; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 81-84; Ahmet Šehić, T. 5023.

⁷⁹¹ Izet Karahasanović, T. 8026-8027; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 82-85; Muhamed Omerašević, T. 6743-6745; Ahmet Šehić, T. 5053-5055. Ti dokazi pokazuju da mudžahedini nisu nosili nikakve oznake i da vojnici ABiH na licu mjesta nisu mogli odrediti kojoj jedinici ili grupi oni pripadaju, Muhamed Omerašević, T. 6744-6745; Ahmet Šehić, T. 5024-5025, 5053, 5095, 5099; Izet Karahasanović, T. 8022-8023, 8075-8083, koji takođe objašnjava svoje ranije izjave, DP 1354, Izjava koju je Izet Karahasanović dao Tužilaštvu, 18. septembar 2006., par. 51; DP 1355, Dodatak izjavi Izeta Karahasanovića, 19. oktobar 2007., par. 11. S tim u vezi, Pretresno vijeće se nije uvjerilo u argument odbrane prema kojem je Izet Karahasanović te izjave dao pod nedopuštenim pritiskom istražitelja Tužilaštva, Završni podnesak odbrane, par. 587; Završna riječ odbrane, T. 8877-8879.

⁷⁹² DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 88 i 8. maj 2007., par. 45; Ahmed Šehić, T. 5055, 5096, 5101-5102; DP 974 (zapečaćeno), str. 4. Krčevine se nalaze oko jedan kilometar sjeverno od Kestena, *vidi* DP 73, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović.

⁷⁹³ DRW-3, T. 5786 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5. Svi ti svjedoci su čuli kako za kombijem kojim su prevoženi idu vozila koja su proizvodila zvuk kakav proizvode kamioni, a mudžahedini koji su ih vozili pomenuli su "dva kamiona puna četnika". *Vidi i* DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 8. maj 2007., par. 45.

⁷⁹⁴ Izet Karahasanović, T. 8098-8099, 8114-8115; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 79 i 8. maj 2007., par. 22, 43, 45; DRW-3, T. 5784-5786 (zapečaćeno).

⁷⁹⁵ *Vidi* DRW-3, T. 5786-5687 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5.

već opisan u ovoj Presudi.⁷⁹⁶ Budući da nema dokaza da je došlo do primopredaje zatočenika na putu do logora Kamenica, nameće se zaključak da su mudžahedini koji su te muškarce oteli u domu u Kestenu bili pripadnici OEM-a.

2. Događaji u logoru Kamenica

299. U logoru, na dva sprata zapuštene kuće zatočena su sva 52 zatočenika, ili dio njih.⁷⁹⁷ Prve noći, tri žene, DRW1, DRW-2 i DRW-3 – koje su u logor dovedene zasebno i koje su bile zatočene u drvenoj šupi – čule su zvukove batina i krikove koji su dolazili izvana.⁷⁹⁸ Jedan od glasova koje su uspijevale razaznati bio je glas Mitra Jovića.⁷⁹⁹ Osim toga, čuli su kako neko kaže "pripremi oružje" i "pucaj", kao i pucnjavu iz automatskog oružja.⁸⁰⁰ U neko doba noći ili sljedećeg jutra, jedan mudžahedin je došao u šupu i rekao DRW-1 da je Miloš Jović mrtav.⁸⁰¹ Mitar Jović i Miloš Jović bili su u grupi 52 osobe zatočene u domu u Kestenu.

300. Te noći ili sutradan, imena zatočenika koji su, po svemu sudeći, bili ubijeni pročitana su preko razglasa. Između ostalog, pročitana su imena: Mitar Jović, Miloš Jović, Nenad Gligorić, Miodrag Martićić i Mirko Maričić,⁸⁰² sve imena ljudi iz grupe od 52 zatočenika iz doma u Kestenu.⁸⁰³ DRW-1 i DRW-2 su čule muškarce pred šupom kako govore, "naš komandant Sahib/Sakib biće veoma zadovoljan što smo zarobili mnogo Srba" i o "Sakibu" govore kao o "komandantu Zeničkog korpusa".⁸⁰⁴

301. Dana 17. septembra 1995., ili približno toga dana, u logor Kamenica stigla je nova grupa od deset zarobljenih bosanskih Srba, koji su zatočeni u prizemlju zapuštene kuće.⁸⁰⁵ Jedan od zatočenika iz prve grupe rekao je jednom od novih zatočenika, svjedoku PW-12, da su mudžahedini pogubili većinu zatočenih iz prve grupe i da su ostala samo tri ili četiri muškarca u prizemlju i sedmorica na spratu.⁸⁰⁶ Prema riječima svjedoka PW-12, taj čovjek je vidio neka od tih ubijanja i

⁷⁹⁶ Vidi par. 253-254 *supra*.

⁷⁹⁷ PW-12, T. 6584-6585; 6588-6590, 6595; DP 951 (zapečaćeno), str. 4; PW-7, T. 6698, 6704-6705 (zatvorena sjednica); DP 929 (zapečaćeno), str. 5; DP 549, crtež Velibora Trivičevića, oznaka br. 8, *vidi i* DP 648, fotografija, 17. septembar 1995.; Goran Krčmar, T. 4566-4570, 4577-4578, 4622-4630; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007., par. 28.

⁷⁹⁸ DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5; DP 856 (zapečaćeno), str. 3.

⁷⁹⁹ DRW-3, T. 5789 (zatvorena sjednica); DP 930 (zapečaćeno), str. 5; DP 856 (zapečaćeno), str. 3.

⁸⁰⁰ DP 930 (zapečaćeno), str. 5; DP 856 (zapečaćeno), str. 3.

⁸⁰¹ DRW-3, T. 5787-5788 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5.

⁸⁰² DRW-3, T. 5788, 5790-5791 (zatvorena sjednica); DP 930 (zapečaćeno), str. 6; DP 856 (zapečaćeno), str. 3. Iz dokaza nije jasno jesu li oglašena imena osoba koje će biti ubijene ili osoba koje su već ubijene.

⁸⁰³ Vidi par. 296 *supra*.

⁸⁰⁴ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 6.

⁸⁰⁵ Vidi par. 308-309 *infra*.

⁸⁰⁶ DP 951 (zapečaćeno), str. 4; PW-12, T. 6584-6586, 6588-6590, 6595-6597. PW-12 je zaista i vidio zatočenike na gornjem spratu zapuštene kuće.

"poludio" je. Druga tri ili četiri zatočenika iz prve grupe takođe su izgledala napeto i vrlo uznemireno.⁸⁰⁷ Svjedoku PW-7, koji je takođe bio među muškarcima koji su došli u drugoj grupi zarobljenika, jedan od zatočenika je isto tako rekao da su mudžahedini ubili približno 60 osoba iz Vozuće.⁸⁰⁸

302. Dana 20. septembra 1995., ili približno tog dana, PW-12 je čuo ljude kako viču na stranom jeziku i silaze niz stepenice zgrade u kojoj su držali zatočenike. Poslije nekog vremena, čuo je deset uzastopnih hitaca iz pištolja. PW-12 je uvjeren da je to što je čuo bilo pogubljenje zatočenika na gornjem spratu zapuštene kuće.⁸⁰⁹ Sutradan, PW-12 je čuo i zvukove batinanja i krike iz susjedne sobe u kojoj su držana trojica ili četvorica muškaraca iz prve grupe.⁸¹⁰ Kada su PW-12 i PW-7 krajem septembra 1995. otišli iz logora, ti muškarci su ostali u logoru i PW-12 i PW-7 ih nikad poslije nisu vidjeli.⁸¹¹

3. Dokazi u vezi s ekshumacijom i nestalim licima

303. U junu 2006., na obali rijeke Gostović, približno 15 kilometara južno od Zavidovića, pronađeni su posmrtni ostaci nekoliko tijela.⁸¹² Rezultati kasnije obdukcije su pokazali da su ta tijela najvjerojatnije prvo zakopana na jednom lokalitetu i da su poslije, već skeletizovana, prebačena na drugi lokalitet na obali rijeke Gostović.⁸¹³ Na osnovu tih posmrtnih ostataka utvrđen je identitet sedam osoba po imenu: Radomir Blagojević, Božidar Todorić, Drago Stjepanović, Čedo Dabić, Radovan Radojčić, Savo Todorović i Miladin Pejić.⁸¹⁴ Šest od tih sedam osoba je ujedno i na spisku imena 51 muškarca zatočenog u domu u Kestenu, koji je sastavio Izet Karahasanović.⁸¹⁵

⁸⁰⁷ PW-12, T. 6588-6589.

⁸⁰⁸ DP 929 (zapečaćeno), str. 5; PW-7, T. 6704-6706 (zatvorena sjednica). Kada je PW-7 počeo svjedočiti, objasnio je da su zarobljeni Srbi iz Vozuće uglavnom zapravo bili vojnici, a ne "civilni" kako stoji u njegovoj Izjavi svjedoka.

⁸⁰⁹ DP 951 (zapečaćeno), str. 5; PW-12, T. 6591-6593, 6596-6598.

⁸¹⁰ PW-12, T. 6589; DP 951 (zapečaćeno), str. 5.

⁸¹¹ DP 951 (zapečaćeno), str. 5-6; PW-12, T. 6597-6598; DP 929 (zapečaćeno), str. 5.

⁸¹² Sabiha Silajdžić-Brkić, T. 4670, 4679-4681; DP 654, Izvještaj sudskog vještaka Sabihe Silajdžić-Brkić (prvi dio), str. 2; DP 653, Naredba Kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona, 27. juni 2006.

⁸¹³ Sabiha Silajdžić-Brkić, T. 4709-4710; Goran Krčmar, T. 4615-4646; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007., par. 27.

⁸¹⁴ Sabiha Silajdžić-Brkić, T. 4683-4691, 4701, 4723-4724, 4727-4731; Goran Krčmar, T. 4530-4536, 4587-4591; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007., par. 19, 28-30, 41-43, Prilozi E do K ("Zapisnik o identifikaciji posmrtnih ostataka" u vezi s Radomirom Blagojevićem, Božidarom Todorićem, Dragom Stjepanovićem, Čedom Dabićem, Radovanom Radojčićem, Savom Todorovićem i Miladinom Pejićem); DP 649, izvještaji Međunarodne komisije za nestala lica u vezi s DNK (u vezi sa Radomirom Blagojevićem, Božidarom Todorićem, Dragom Stjepanovićem, Čedom Dabićem, Radovanom Radojčićem i Miladinom Pejićem); DP 650, izvještaj o sudskomedicinskoj obradi ostataka tijela Radovana Radojčića, 26. oktobar 2006.; DP 928, Izjava svjedoka Milana Todorovića, 25. mart 2007., par. 5-6 i 29. juni 2007., par. 2-4 i fotografije u prilogu.

⁸¹⁵ Vidi par. 296 *supra*; DP 646, rukom pisan spisak imena, 11. septembar 1995. na kojem nije Miladin Pejić, ali jeste izvjesni Miloš Pejić, i na kojem nije Savo Todorović, ali jeste izvjesni Slavko Todorović. S obzirom na DP 647, evidencijske kartice nestalih ili zarobljenih lica, 30. decembar 2005.; Goran Krčmar, T. 4579, 4600; DP 644, Izjava svjedoka Gorana Krčmara, 7. juni 2007, par. 33, 35, Pretresno vijeće smatra da je Slavko Todorović u DP 646 zapravo Savo Todorović.

Stručnjaci koji su izvršili obdukciju zaključili su da je smrt Božidara Todorica, Drage Stjepanovića i Čede Dabića "vjerovatno" bila nasilna.⁸¹⁶

304. Do 2007., Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih lica evidentirala je ostale osobe sa spiska Izeta Karahasanovića (uz izuzetak Miodraga Čupeljića), kao i Marka Marića, kao nestala lica.⁸¹⁷

4. Zaključak

305. U svjetlu dokaza uzetih u cjelini, Pretresno vijeće se uvjerilo da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo da su pripadnici OEM-a u periodu od 11. septembra 1995. do 14. decembra 1995. u logoru Kamenica hotimično lišili života 52 muškarca srpske nacionalnosti koji se navode poimenično u Dodatku C Optužnici.⁸¹⁸ Pretresno vijeće je to zaključilo rukovodeći se primarno spiskom koji je sastavio Izet Karahasanović i u kojem se poimenično navodi 51 muškarac zatočen u domu u Kestenu 11. septembra 1995.,⁸¹⁹ dokazima koji pokazuju da je Marko Marić bio u domu u Kestenu i u logoru Kamenica,⁸²⁰ kao i dokazima koji pokazuju da je većina tih muškaraca na kraju ubijena, tokom nekoliko dana po njihovom dolasku u logor Kamenica.⁸²¹ Pretresno vijeće je u obzir uzelo i dokaze o ekshumaciji i nestalim licima.⁸²²

306. Premda je nemoguće sa sigurnošću utvrditi tačan broj i identitet srpskih zatočenika koji su još bili živi kada su PW-12 i PW-7 otišli iz logora, Pretresno vijeće konstatuje da postoje uvjerljive indicije da je i te muškarce koji su ostali zadesila ista sudbina kao i one koje su pripadnici OEM-a ranije pogubili. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da nijedna od 52 žrtve nije aktivno učestvovala u neprijateljstvima kada je ubijena. Pretresno vijeće stoga smatra da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

⁸¹⁶ Sabiha Silajdžić-Brkić, T. 4696, 4718-4722, 4733-4734, 4736; DP 654, Izvještaj stalnog sudskog vještaka Sabihe Silajdžić-Brkić (prvi dio), str. 10, 14, 16; DP 857, Izvještaj stalnog sudskog vještaka Sabihe Silajdžić-Brkić (drugi dio), str. 4.

⁸¹⁷ Goran Krčmar, T. 4539, 4545-4546. *Vidi i* DP 647, kartice nestalih ili zarobljenih lica, 30. decembar 2005.; DP 1398, Kartica nestalog lica, 1. juli 2005.; Goran Krčmar, T. 4606-4609; DP 1090, Knjiga nestalih osoba Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, 11. oktobar 2004. Pretresno vijeće nije dobilo nikakve informacije u vezi sa statusom Miodraga Čupeljića (rođenog 1975. godine).

⁸¹⁸ S tim u vezi, Pretresno vijeće za sljedeće dokaze zaključuje da nisu pouzdani: DP 826 (zapečaćeno), par. 232-236, 253-254, 256; PW-9, T. 5719-5720, 5736-5737, 5750-5751, 5754; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 113. Osim toga, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da DP 651 (pismo Ministarstva odbrane BiH upućeno tužilaštvu, 19. april 2006.) "potvrđuje teoriju odbrane prema kojoj postoji mogućnost da je [zarobljene Srbe]" otela neka druga grupa mudžahedina (Završni podnesak odbrane, par. 626). *Vidi i* Goran Krčmar, T. 4592-4600, 4604-4609; DP 1399, Zahtjev Tužilaštva za pomoć i prepiska s njim u vezi, 30. juni 2006.; DP 1400, pismo Tužilaštva odbrani, 28. septembar 2007.

⁸¹⁹ DP 646, rukom pisan spisak imena, 11. septembar 1995.; *vidi* fusnotu 786 *supra*.

⁸²⁰ DP 974 (zapečaćeno), str. 5; DP 648, fotografija, 17. septembar 1995.

⁸²¹ *Vidi* fusnote 799, 801, 802, 806, 808 *supra*.

⁸²² *Vidi* par. 303 i fusnote 811, 817 *supra*.

307. Pretresno vijeće ima u vidu da su svjedoci čuli zvuke premlaćivanja i krikove u logoru Kamenica, kao i glas Mitra Jovića.⁸²³ Međutim, ti posredni dokazi nisu dovoljni da se utvrdi na koji način su premlaćivanja vršena. Pretresno vijeće stoga ne može utvrditi jesu li ona dosegla traženi stepen žestine. Pretresno vijeće zbog toga konstatuje da tužilaštvo nije van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja u vezi s 52 muškarca navedena u Dodatku C Optužnici (tačka 2 Optužnice).

E. Ubijanje Nenada Jovića i zlostavljanje deset vojnika VRS-a u logoru

Kamenica

1. Dokazi

308. Dana 17. septembra 1995., ili približno tog dana, odnosno približno sedam dana nakon početka operacije "Farz", grupa od deset vojnika VRS-a koja se skrivala u šumi u okolini Vozuće predala se četvorici bosanskih mudžahedina u tamnozelenim maskirnim uniformama s oznakama na kojima je bilo nešto nalik dvjema ukrštenim puškama.⁸²⁴ Vojnici VRS-a su odvedeni u školsku zgradu u selu Brzik, u kojoj je bilo približno 20 pripadnika OEM-a.⁸²⁵ Na tom mjestu, vojnici VRS-a podvrgnuti su zlostavljanju, koje je uključivalo premlaćivanja batinama, pendrecima i lopatama.⁸²⁶

309. Nakon nekoliko sati, vojnici VRS-a ukrcani su u kamion i dovezeni u logor Kamenica.⁸²⁷ Po dolasku, zatočenici su morali proći kroz špalir muškaraca koji su ih udarali i pljuvali po njima.⁸²⁸ Potom su smješteni u sobu u prizemlju zapuštene kuće.⁸²⁹ Na početku, muškarci nisu dobijali ništa za jelo, a noge i ruke bile su im vezane.⁸³⁰ U prvim danima njihovog boravka u logoru, zatočenici

⁸²³ *Vidi fusnote 798, 799, 810 supra.*

⁸²⁴ DP 929 (zapečaćeno), str. 3-4; PW-7, T. 6695-6696 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 3; PW-12, T. 6566-6567, 6581 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica). Tu grupu su činili Ljubomir Sikimić, Boro Glavić, Nedeljko Pećanac, Nedeljko Vučković, Mile Gojić, Milorad Panjić, Nedeljko ili Nebojša Banjac, Mile ili Drago Gajić, Radivoje Račić i Gojko Macanović.

⁸²⁵ DP 929 (zapečaćeno), str. 3-4; PW-7, T. 6696 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 4; DP 826 (zapečaćeno), par. 142, 288. Brezik leži oko 10 kilometara nizvodno od Vozuće, *vidi* DP 72, mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović.

⁸²⁶ DP 929 (zapečaćeno), str. 4; DP 951 (zapečaćeno), str. 4.

⁸²⁷ DP 929 (zapečaćeno), str. 4, 6; DP 951 (zapečaćeno), str. 4; DP 671, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 1. oktobar 1995., str. 2.

⁸²⁸ DP 929 (zapečaćeno), str. 4; DP 951 (zapečaćeno), str. 4.

⁸²⁹ DP 929 (zapečaćeno), str. 4; PW-7, T. 6696-6697 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 4; PW-12, T. 6569-6572, 6583-6584 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica); DP 952, fotografije s oznakama koje je unio PW-12; DP 549, crtež Velibora Trivičevića, oznaka br. 8. *Vidi i* sljedeće dokaze na kojima se vide deseterica vojnika VRS-a u prostoriji koja se nalazila tačno iznad prostorije u kojoj su oni bili zatočeni: DP 548, video-snimak; DP 550, fotografije s oznakama koje je unio Velibor Trivičević; DP 953, video-snimak; DP 954 (zapečaćeno). *Vidi i* Velibor Trivičević, T. 3646-3648, 3650-3651; DP 929 (zapečaćeno), str. 5, 7; PW-12, T. 6574, 6576-6577, 6584, 6595 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica).

⁸³⁰ DP 929 (zapečaćeno), str. 4; DP 951 (zapečaćeno), str. 6; svjedok PW-7, T. 6697 (zatvorena sjednica).

su, jedan po jedan, odvođeni na ispitivanje u jednu od prostorija na gornjem spratu zapuštene kuće. Za vrijeme tih ispitivanja barem dio zatočenika je redovno premlaćivan, između ostalog batinama i gumenim crijevom. Barem jednom je jedan od zatočenika podvrgnut elektrošokovima.⁸³¹

310. Tu desetoricu muškaraca su, za vrijeme njihovog zatočeništva u logoru, redovno tukli čuvari i druge osobe.⁸³² Prema riječima jednog od njih, "[b]ilo ko iz logora mogao je da uđe i da nas mlati kad god to zaželi".⁸³³ Neki mudžahedini su zatočenicima govorili o vjerskim pitanjima i propagirali islam.⁸³⁴ Jedan od zatočenika, Mile Gojić, na kraju je prešao na islam, nakon čega su ga premjestili u odvojenu ćeliju i davali mu bolju hranu nego drugima.⁸³⁵

311. Nekoliko dana poslije 17. septembra 1995., u sobu u kojoj su već bila ta desetorica zatočenika smješten je i Nenad Jović, bosanski Srbin koji je najvjerojatnije imao između sedamdeset i osamdeset godina.⁸³⁶ Pošto je često proklinjao i psovao, mudžahedini su za premlaćivanje često birali baš njega.⁸³⁷ Jović se jednom napio vode iz kante koju su stražari dali zatočenicima. U kanti je bilo i benzina. Jović je umro jednog od narednih dana i tijelo mu je odneseno na kolicima.⁸³⁸

312. Dana 29. septembra 1995., oko podneva, ta desetorica zatočenika napustila su logor Kamenica i prebačena su u KPD Zenica. Prebačeni su autobusom kojim su upravljali pripadnici bataljona vojne policije 3. korpusa.⁸³⁹

2. Zaključak

313. U vezi s Nenadom Jovićem, Pretresno vijeće konstatuje da je njegova smrt bila posljedica premlaćivanja ili pijenja vode koja nije bila za piće, ili kombinacije jednog i drugog, kao i uslova u kojima je bio zatočen u logoru Kamenica. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da su

⁸³¹ DP 929 (zapečaćeno), str. 4; svjedok PW-12, T. 6590; DP 951 (zapečaćeno), str. 4.

⁸³² DP 929 (zapečaćeno), str. 5; PW-12, T. 6589; DP 951 (zapečaćeno), str. 6.

⁸³³ DP 929 (zapečaćeno), str. 5.

⁸³⁴ DP 929 (zapečaćeno), str. 5; DP 951 (zapečaćeno), str. 6.

⁸³⁵ DP 929 (zapečaćeno), str. 5; DP 951 (zapečaćeno), str. 6; PW-12, T. 6577, 6584 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica); Velibor Trivičević, T. 3648-3649; Edin Šarić, T. 5921-5922, 5977-5978; DP 671, Informacija načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 1. oktobar 1995., str. 2.

⁸³⁶ DP 929 (zapečaćeno), str. 5, 9; PW-7, T. 6700-6701 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 5; PW-12, T. 6593-6594.

⁸³⁷ DP 929 (zapečaćeno), str. 5, u kojem se takođe kaže da su mudžahedini zamijenili Jovićevu toplu odjeću tankom uniformom; PW-7, T. 6701 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 5; svjedok PW-12, T. 6594-6595.

⁸³⁸ DP 929 (zapečaćeno), str. 5; PW-7, T. 6702 (zatvorena sjednica); DP 951 (zapečaćeno), str. 5; PW-12, T. 6594-6595, 6597-6598.

⁸³⁹ DP 929 (zapečaćeno), str. 6; DP 951 (zapečaćeno), str. 6; DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005, par. 55-60. *Vidi i* DP 875, spisak zatvorenika bosanskih Srba, 29. septembar 1995.; DP 876, spisak zatvorenika bosanskih Srba, 19. oktobar 1995.; DP 948, dokument bataljona vojne policije, 29. septembar 1995.; *ali vidi* Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 113.

pripadnici OEM-a u logoru Kamenica nad Jovićem izvršili djela kojima su mu htjeli nanijeti tešku tjelesnu povredu, za koju su, realno gledano, morali znati da bi mogla dovesti do njegove smrti. Pretresno vijeće takođe konstatuje da Jović nije aktivno učestvovao u neprijateljstvima kada su ta djela izvršena nad njim. Pretresno vijeće stoga konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 1 Optužnice).

314. Pretresno vijeće, nadalje, konstatuje da su pripadnici OEM-a nad deset osoba koje se navode u Dodatku D Optužnici za vrijeme njihovog zatočeništva u logoru Kamenica redovno vršili djela kojima su im nanosili tešku duševnu i tjelesnu patnju, što je uključivalo premlaćivanja i davanje elektrošokova. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da nijedna od tih žrtava nije aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je zlostavljana. Pretresno vijeće stoga konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 2 Optužnice).

F. Zlostavljanje tri bosanske Srпкиnje (DRW-1, DRW-2 i DRW-3)

1. Dokazi

315. Kao što je to opisano ranije u Presudi, DRW-1, DRW-2 i DRW-3 su prvobitno bile u grupi od približno 60 bosanskih Srba zarobljenih 11. septembra 1995.⁸⁴⁰ Nakon što su odvojene od muškaraca, nakratko su zatočene u domu u Kestenu. Odatle su jedan ili više vojnika iz 5. bataljona ABiH krenuli s njima prema IKM-u bataljona u Marićima⁸⁴¹ kako one ne bi pale u ruke mudžahedinima.⁸⁴² Međutim, grupa mudžahedina je u blizini Marića preuzela te žene od njihovih pratilaca iz ABiH. Ženama je stavljen povez na oči i odvezene su kombijem.⁸⁴³

316. Taj kombi je prošao kroz Zavidoviće. Mudžahedini su na kraju dovezli žene do drvene šupe na lokaciji za koju se Pretresno vijeće uvjerilo da je logor Kamenica.⁸⁴⁴ Ostale su zatočene u toj šupi dva dana, s povezima na očima, vezanih ruku i nogu i bez hrane i vode.⁸⁴⁵

⁸⁴⁰ *Vidi par. 287 supra.*

⁸⁴¹ Izet Karahasanović, T. 8011; Muhamed Omerašević, T. 6740,

⁸⁴² Izet Karahasanović, T. 8017, 8031-8032; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 79, 89 i 8. maj 2007., par. 41-42; Muhamed Omerašević, T. 6746; DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DRW-3, T. 5784-5785 (zatvorena sjednica).

⁸⁴³ Izet Karahasanović, T. 8031-8032; Muhamed Omerašević, T. 6746; Ahmet Šehić, T. 5060-5061, 5102-5103; DRW-3, T. 5784-5786 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 4-5.

⁸⁴⁴ DRW-3, T. 5786-5787, 5803-5805, 5823, 5832 (zatvorena sjednica); DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5; DP 856 (zapečaćeno), str. 3. Premda te žene ne pominju izričito logor Kamenica, Pretresno vijeće zasniva svoj zaključak na njihovom opisu lokacije, kao i na čitanju imena preko razglasa (*vidi fusnote 799, 801, 802*) i dokazima u vezi sa ta 52 muškarca (*fusnote 806, 808*).

⁸⁴⁵ DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 6; DRW-3, T. 5788-5789, 5791, 5823 (zatvorena sjednica).

317. Oba dana su u šupu dolazili mudžahedini i udarali te tri žene rukama, metalnim polugama i kundacima pušaka. Osim toga, vrijeđali su ih i udarali nogama.⁸⁴⁶ Drugoga dana, bosanski mudžahedini su podvrgli te žene ispitivanju, za vrijeme kojeg su ih udarali pesnicama i davali im elektrošokove u razne dijelove tijela.⁸⁴⁷ Nedugo nakon toga, u šupu je ušao jedan mudžahedin i prijetio da će zaklati sve tri žene, ali u tome ga je spriječio jedan bosanski mudžahedin.⁸⁴⁸

318. U večernjim satima 13. ili 14. septembra 1995., žene su izvedene iz šupe i ukrcane u kombi, koji ih je dovezao u objekt "Vatrostalne" u predgrađu Zenice,⁸⁴⁹ u kojem je u to vrijeme bila komanda OEM-a.⁸⁵⁰ U "Vatrostalnoj" su im skinuli poveze s očiju i odvezali ruke i noge.⁸⁵¹ Kada su žene pitale što će biti s njima, jedan mudžahedin im je rekao "da će o tome odlučiti general Sakib kad se vrati s fronta".⁸⁵² Za vrijeme njihovog zatočeništva u "Vatrostalnoj", njih tri su ispitivane, ali nisu premlaćivane.⁸⁵³ Za vrijeme jednog ispitivanja, jedan od inostranih mudžahedina je svukao trenirku DRW-3 do koljena i prisilio je da dvije minute stoji leđima oslonjena o zid.⁸⁵⁴ Drugom prilikom, jedan inostrani mudžahedin je nasilu podigao košulju i skinuo hlače DRW-1 i dirao je po grudima i intimnim dijelovima tijela.⁸⁵⁵ Dana 28. septembra 1995., vozilo kojim je upravljala vojna policija 3. korpusa ABiH stiglo je u "Vatrostalnu" i odvezlo te tri žene u KPD u Zenici.⁸⁵⁶ One su na kraju iz KPD-a puštene na slobodu 15. novembra 1995.⁸⁵⁷ Dvije od njih su rekle da su zbog boravka u zatočeništvu još uvijek istraumatizirane i imaju trajne zdravstvene probleme.⁸⁵⁸

2. Zaključak

319. Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici OEM-a nad DRW-1, DRW-2 i DRW-3, za vrijeme njihovog zatočeništva u logoru Kamenica, redovno vršili djela kojima su im nanijeli teška duševna i tjelesna patnja, a koja uključuju premlaćivanja, kao i davanje elektrošokova. Pretresno

⁸⁴⁶ DP 975 (zapečaćeno), str. 16; DP 930 (zapečaćeno), str. 5; DRW-3, T. 5788, 5847-5848 (zatvorena sjednica); DP 856 (zapečaćeno), str. 3.

⁸⁴⁷ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 6; DRW-3, T. 5792, 5847-5848 (zatvorena sjednica).

⁸⁴⁸ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 6; DRW-3, T. 5792-5793 (zatvorena sjednica).

⁸⁴⁹ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 6-7; DRW-3, T. 5793 (zatvorena sjednica). *Vidi i* Zakir Alispahić, T. 6535 (djelimično zatvorena sjednica), DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 28; DP 852 (zapečaćeno); DP 946 (zapečaćeno); DP 947 (zapečaćeno); DP 945 (zapečaćeno). *Vidi* par. 180 *supra*.

⁸⁵¹ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 6; DRW-3, T. 5793-5794 (zatvorena sjednica).

⁸⁵² DP 930 (zapečaćeno), str. 7.

⁸⁵³ DP 975 (zapečaćeno), str. 17; DP 930 (zapečaćeno), str. 7; DRW-3, T. 5798-5799, 5800 (zatvorena sjednica).

⁸⁵⁴ DRW-3, T. 5799, 5846-5847 (zatvorena sjednica). *Vidi i* DP 975 (zapečaćeno), str. 17.

⁸⁵⁵ DP 975 (zapečaćeno), str. 18; DP 930 (zapečaćeno), str. 7.

⁸⁵⁶ DP 975 (zapečaćeno), str. 18; DP 930 (zapečaćeno), str. 8; DRW-3, T. 5797-5802, 5830 (zatvorena sjednica); Zakir Alispahić, T. 6530, 6532-6533, 6535-6536, 6540-6541 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica); DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 37-38, 43-44, 48; DP 855 (zapečaćeno); DP 852 (zapečaćeno); DP 946 (zapečaćeno); DP 947 (zapečaćeno); DP 945 (zapečaćeno).

⁸⁵⁷ DP 975 (zapečaćeno), str. 18; DP 930 (zapečaćeno), str. 8; DRW-3, T. 5805 (zatvorena sjednica); DP 856 (zapečaćeno), str. 4.

Prijevod

vijeće nadalje konstatuje da nijedna od tih žrtava nije aktivno učestovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je bila zlostavljana. Pretresno vijeće stoga konstatuje da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo postojanje elemenata okrutnog postupanja kao kršenja zakona i običaja ratovanja (tačka 4 Optužnice).

320. U vezi s tim zaključkom, treba istaći da se u Optužnici navodi da su DRW-1, DRW-2 i DRW-3 podvrgavane seksualnom zlostavljanju za vrijeme zatočeništva u logoru Kamenica.⁸⁵⁹ Međutim, iz dokaza se vidi da su žrtve podvrgavane seksualnom zlostavljanju za vrijeme zatočeništva u objektu "Vatrostalne".⁸⁶⁰ Budući da nikakvo seksualno zlostavljanje u "Vatrostalnoj" nije navedeno u Optužnici,⁸⁶¹ Pretresno vijeće ne zasniva svoj zaključak u vezi s tačkom 4 Optužnice na tim dokazima.

G. Istraga u vezi s približno 60 zarobljenih vojnika i civila srpske nacionalnosti

1. Izvještaji s terena

321. U poslijepodnevnim satima 11. septembra 1995., Ahmet Šehić, komandant 5. bataljona 328. brigade, obavijestio je komandanta 328. brigade Fuada Zilkića da su "Arapi" zarobili približno 60 zatočenih bosanskih Srba u Kestenu.⁸⁶²

322. Dana 13. septembra 1995., Zilkić je 35. diviziji dostavio dnevni borbeni izvještaj (dalje u tekstu: Izvještaj od 13. septembra), koji sadrži sljedeće informacije:

Dana 11.09.1995. god. 2 četa 5/328.b.br. u rejonu sela Kesten je zarobila 61 neprijateljskog pripadnika i 3 žene srpske nacionalnosti. Sve zarobljene osim dvojice zarobljenika su preuzeli pripadnici jedinice "El-Mudžahedin", a dva zarobljena su predana V.P. 328.b.br..⁸⁶³

⁸⁵⁸ DP 975 (zapečaćeno), str. 18; DRW-3, T. 5807-5808 (zatvorena sjednica); DP 856 (zapečaćeno), str. 4.

⁸⁵⁹ Optužnica, par. 48.

⁸⁶⁰ *Vidi par. 318 supra.*

⁸⁶¹ Optužnica, par. 49.

⁸⁶² Ahmet Šehić, T. 5053, 5055-5056; Fuad Zilkić, T. 5312-5315, 5390-5391, 5446-5448.

⁸⁶³ DP 480, borbeni izvještaj 328. brigade, 13. septembar 1995., str. 3, *ali vidi* Izet Karahasanović, T. 8057-8059. Fuad Zilkić je u svom svjedočenju rekao da je 35. diviziji već 11. septembra 1995. radio-vezom saopštio informacije sadržane u DP480, T. 5314-5316. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je tužilaštvo "iznudilo" raniju izjavu Fuada Zilkića u vezi s komunikacijom putem radio-veze, Završni podnesak odbrane, par. 744; Završna riječ odbrane, T. 8878-8879. *Vidi* Fuad Zilkić, T. 5407-5409, 5446.

323. Predočeni su protivrječni dokazi u vezi s pitanjem da li je komanda 35. divizije bila upoznata s informacijama sadržanim u Izvještaju od 13. septembra i ako jeste, jesu li te informacije proslijeđene 3. korpusu.⁸⁶⁴

324. Nekoliko bivših oficira iz 3. korpusa, 35. divizije i 328. brigade u svojim svjedočenjima je reklo da službenim kanalima nisu primili nikakve informacije u vezi s velikom grupom vojnika ili civila bosanskih Srba koje su tokom operacije "Farz" zarobili mudžahedini ili OEM, premda su kružile takve glasine.⁸⁶⁵ U bilješci od 11. septembra u ratnom dnevniku Komande 3. korpusa kaže se da je "ubijeno [...] 60 i zarobljeno 57 četnika".⁸⁶⁶

325. Poslije 11. septembra 1995., nije utvrđeno tačno kada, oficiri bezbjednosti iz 35. divizije i 3. korpusa došli su do logora Kamenica kako bi pokušali provjeriti glasine da OEM u zatočeništvu drži više zarobljenih vojnika VRS-a. Međutim, stražari na kapiji logora nisu ih pustili u krug logora i ti oficiri su otišli ne izvršivši zadatak.⁸⁶⁷

326. Nema dokaza koji bi upućivali na to da je bilo 35. diviziji bilo 3. korpusu podnesen izvještaj da je neki pripadnik OEM-a lišio života Milenka Stanića na putu prema Kestenu.

327. Isto tako, uz izuzetak presretnute poruke poslate telefaksom o kojoj se govori u nastavku teksta, nema dokaza koji bi upućivali na to da je Glavni štab ABiH redovnim izvještajima s terena obaviješten da su mudžahedini u Kestenu zarobili 50 do 60 bosanskih Srba.⁸⁶⁸ Međutim, u dvije

⁸⁶⁴ Fadil Hasanagić, T. 3068-3069, 3234, 3236-3238, 3240-3243; Izudin Hajderhodžić, T. 3747-3751, 3812-3819, 3838-3839, 3852-3853; *ali vidi* Fuad Zilkić, T. 5397-5399, 5404-5406, 5413; Edin Husić, T. 4457-4460. *Vidi i* DP 565, 567 i 568, dnevni obavještajni izvještaji 35. divizije za 11., 13. i 14. septembar; DP 1231, izvještaj Obavještajnog odjeljenja 3. korpusa, 14. septembar 1995. Fadil Hasanagić je, osim toga, u svom svjedočenju rekao da nikad nije vidio DP 481, izvještaj komandanta 328. brigade za Komandu 35. divizije, 16. oktobar 1995., u kojem se kaže da je "[u] proteklim b/d [...] zarobljeno [...] oko 65 a/v" za vrijeme operacije "F-95", T. 3070-3072.

⁸⁶⁵ PW-4, T. 4851-4852 (zatvorena sjednica); Salih Spahić, T. 5267-5270; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 8.-9. novembar 2007., par. 37, 41, 43; Hamdija Šljuka, T. 4310-4311, 4363, 4365; Fadil Hasanagić, T. 3068, 3071-3072; Izudin Hajderhodžić, T. 3751-3752; DP 931, Izjava svjedoka Enesa Malićbegovića, 18. januar 2006., par. 102-103, 122; DP 970, Izjava svjedoka Muhameda Omeraševića, 24. oktobar 2006., par. 92. *Vidi i* PW-11, T. 6264, 6267-6269, 6361, 6365, 6412; Kadir Jurić, T. 2598-2600; Haso Ribo, T. 7067-7068, 7070-7073; Zaim Mujezinović, T. 6113-6114.

⁸⁶⁶ DP 512, Ratni dnevnik 3. korpusa ABiH-a u vezi s operacijom "Farz 95", str. 13; *ali vidi* Haso Ribo, T. 7072, koji je u svom svjedočenju za ratni dnevnik rekao da je riječ o "istorijskom dokumentu" i "[d]a ga je neko čit'o, sigurno nije".

⁸⁶⁷ Hamdija Šljuka, T. 4310-4311, 4315-4316, 4325-4329, 4363, 4365-4367, 4374; PW-4, T. 4825-4827, 4830-4831 (zatvorena sjednica); PW-11, T. 6271, 6273-6274 (zatvorena sjednica).

⁸⁶⁸ DP 636, Vanredni obavještajni izvještaj Obavještajnog odjeljenja Komande 3. korpusa, 12. septembar 1995., u kojem se pominju četiri "ratna zarobljenika", bez dodatnih informacija; DP 1232, izvještaj Obavještajnog odjeljenja Komande 3. korpusa, 13. septembar 1995.; DP 393, Redovni borbeni izvještaj komandanta 3. korpusa, 15. septembar 1995., str. 4, u kojem se kaže da se "[s]a ratnim vojnim zarobljenicima [...] postupa u duhu Ženevske konvencije" i da se sprovode u "CPRVZ" Zenica, gdje se vrši njihova obrada; Kadir Jurić, T. 2599-2600; DP 864, Informacija pomoćnika komandanta za bezbjednost 3. korpusa, 15. septembar 1995., str. 2; DP 893 (zapečaćeno); PW-11, T. 6259 (zatvorena sjednica).

publikacije ABiH izdate u oktobru 1995. pominju se "četnički oficiri" koje je OEM zatočio za vrijeme operacije "Farz".⁸⁶⁹

2. Presretnuta poruka OEM-a poslata telefaksom

328. Nepoznatog datuma u razdoblju od 11. do 16. septembra 1995., OEM je nepoznatom primaocu u inostranstvu telefaksom iz objekta "Vatrostalne" poslao dva izvještaja na arapskom. Jedan od tih izvještaja sadržavao je sljedeće informacije:

Zahvala Alahu Gospodaru svjetova i mir i spas na vođu mudžahida našeg poslanika Muhameda, njegovu porodicu i drugove. Džihadaska vojna operacija je u toku i u vrijeme pisanja ovog izvještaja [...] Ovladano je novom teritorijom i novim strateškim kotama, mimo brda Paljenik koji je pao u naše ruke u prvoj etapi akcije. Mudžahidi su uznapredovali i ušli u grupu srpskih sela, nakon ubijenih, zarobili su 60 zarobljenika.⁸⁷⁰

329. Služba državne bezbjednosti RBiH presrela je taj telefaks i prosljedila ga službi bezbjednosti 3. korpusa. Dana 16. septembra 1995., Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa dostavilo je taj telefaks Upravi bezbjednosti Glavnog štaba ABiH.⁸⁷¹

330. U Upravi bezbjednosti, taj telefaks je dobilo Odjeljenje za analitičko-informativne poslove. Njegov sadržaj ipak nije uvršten u biltene Uprave bezbjednosti; umjesto toga, telefaks je na kraju završio kod jedinice za ratne zločine Odjeljenja za kontraobavještajne poslove.⁸⁷²

331. Iz dokaza se vidi da je Jusuf Jašarević, načelnik Uprave bezbjednosti, bio upoznat sa sadržajem presretnutog telefaksa.⁸⁷³

⁸⁶⁹ DP 1194, članak (Oslobođen "četnički Staljingrad"), koji je napisao Adnan Džonlić, časopis "Prva linija", 1. oktobar 1995., str. 4; DP 1195, članak (Oslobođen "četnički Staljingrad"), koji je napisao Adnan Džonlić, časopis "Patriotski list", 1. oktobar 1995., str. 5. *Vidi* par. 523, 530 *infra*.

⁸⁷⁰ DP 669, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti Komande 3. korpusa, 16. septembar 1995., str. 4; PW-4, T. 4822-4823 (zatvorena sjednica). PW-9 dozvoljava mogućnost da se pod "mudžahedinima" misli na pripadnike drugih grupa mudžahedina koje su učestvovala u operaciji "Farz", a ne pripadnike OEM-a, T. 5711-5712, 5716-5718, 5720.

⁸⁷¹ PW-4, T. 4822-4823, 4996-4997 (zatvorena sjednica); PW-11, T. 6262-6263 (zatvorena sjednica); DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 22.-23. septembar 2006./2.-3. novembar 2007., par. 57; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 19.-20. septembra 2006., par. 39-40; DP 669, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 16. septembar 1995.

⁸⁷² PW-13, T. 6608, 6610, 6617-6618 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica); Džemal Vučković, T. 5114-5115, 5124-5125, 5186-5187; DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 22.-23. septembar 2006. i 2.-3. novembar 2007., par. 57; DP 669, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 16. septembar 1995.; DP 707, Informacija Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 16. septembar 1995. (DP 669), u koju je oznake unio Džemal Vučković; DP 1306, Dnevnik Uprave vojne bezbjednosti, 30. septembar 1995.

⁸⁷³ DP 709, informacija načelnika Uprave vojne bezbjednosti, 22. oktobar 1995.; Džemal Vučković, T. 5123-5124.

H. Istraga u vezi sa desetoricom zarobljenih vojnika VRS-a

332. Kao što je rečeno gore u tekstu, deset vojnika VRS-a - koji su zarobljeni 17. septembra 1995. ili približno tog dana i zatočeni u logoru Kamenica - prebačeno je 29. septembra 1995. u KPD u Zenici.⁸⁷⁴ Prema riječima jedne od osoba koje su ih tamo sprovele, na zatočenicima se nisu vidjele povrede i zatočnici mu nisu rekli da su bili zlostavljani.⁸⁷⁵

333. U periodu od 30. septembra do 19. oktobra 1995., služba bezbjednosti 3. korpusa dostavila je Upravi bezbjednosti Glavnog štaba više izvještaja koji su sadržavali informacije u vezi s razgovorima koji su obavljani s nekim od deset zatočenih pripadnika VRS-a, ili sa svima njima.⁸⁷⁶ Premda se u jednom od tih izvještaja za dvojicu od zatočenih pripadnika VRS-a kaže da su bili u zatočeništvu OEM-a,⁸⁷⁷ ni u jednom od tih izvještaja ne kaže se da su im nanesene bilo kakve povrede. Jedan svjedok je u svom svjedočenju rekao da je jedan od čuvara u KPD-u zatočenicima prije posjete Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (dalje u tekstu: MKCK) rekao da ne govore o tome šta su doživjeli u logoru Kamenica.⁸⁷⁸

I. Istraga u vezi sa DRW-1, DRW-2 i DRW-3

334. Kao što je rečeno gore u tekstu, dana 28. septembra 1995., tri bosanske Srпкиnje (DRW-1, DRW-2 i DRW-3), koje su bile zatočene u logoru Kamenica i objektu "Vatrostalne", prebačene su u KPD u Zenici.⁸⁷⁹ Oficir koji ih je sproveo, kao i oficir bezbjednosti 3. korpusa koji je s njima kasnije razgovarao, u svojim svjedočenjima su rekli da na DRW-1, DRW-2 i DRW-3 nije bilo tragova fizičkog maltretiranja ni zlostavljanja.⁸⁸⁰ Iz dokaza se takođe vidi da te žene nisu rekle da su bile zlostavljane za vrijeme zatočeništva.⁸⁸¹ Međutim, prema riječima DRW-3, oficiri bezbjednosti u KPD-u su rekli da ih ne zanima kako se prema tim ženama ranije postupalo jer 3. korpus s tim

⁸⁷⁴ Vidi par. 312 *supra*.

⁸⁷⁵ Zakir Alispahić, T. 6547, 6555-6556; DP 949, Informacija vojne policije 3. bataljona, 30. septembar 1995., str. 3.-4. Vidi i Edin Šarić, T. 5921-5922, 5976-5978, 5999-6000.

⁸⁷⁶ DP 949, Informacija Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 30. septembar 1995., str. 1-2; DP 671, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 1. oktobar 1995.; DP 694 (zapečaćeno); DP 898 (zapečaćeno); DP 897 (zapečaćeno). Vidi i Zakir Alispahić, T. 6556; DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 27. januar 2006., par. 20; Edin Šarić, T. 5977; PW-4, T. 5002 (zatvorena sjednica); DP 412 (zapečaćeno); DP 854 (zapečaćeno).

⁸⁷⁷ DP 671, Informacija načelnika Odjeljenja službe bezbjednosti 3. korpusa, 1. oktobar 1995., str. 1; DP 1125, Delovodnik Uprave vojne bezbjednosti, 1. oktobar 1995.-31. decembar 1995.

⁸⁷⁸ PW-7, T. 6708 (zatvorena sjednica); *ali vidi* PW-11, T. 6374-6375 (zatvorena sjednica).

⁸⁷⁹ Vidi par. 318 *supra*.

⁸⁸⁰ Zakir Alispahić, T. 6533; Edin Šarić, T. 5926, 5953 (djelimično zatvorena sjednica).

⁸⁸¹ DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 38-41; Zakir Alispahić, T. 6532-6533, 6537, 6539-6541, 6543 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica); DP 853 (zapečaćeno); DP 852 (zapečaćeno); DP 946 (zapečaćeno); DP 947 (zapečaćeno); DP 874, izvještaj bataljona vojne policije 3. korpusa, 29. septembar 1995., str. 3; DP 930 (zapečaćeno), str. 8; DP 975 (zapečaćeno), str. 18; DRW-3, T. 5802-5805, 5834-5836, 5849 (zatvorena sjednica); Edin Šarić, T. 5924, 5926, 5952-5955 (djelimično zatvorena sjednica); PW-4, T. 4842 (zatvorena sjednica); DP 913 (zapečaćeno); PW-11, T. 6374-6376.

Prijevod

nije imao nikakve veze.⁸⁸² DRW-3 je, osim toga, u svom svjedočenju rekla da se plašila reći istinu.⁸⁸³

335. Dana 29. septembra, 9. oktobra i 19. oktobra 1995., Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa dostavilo je Upravi bezbjednosti Glavnog štaba tri izvještaja koji su sadržavali informacije u vezi s razgovorima obavljenim s DRW-1, DRW-2 i DRW-3. Ni u jednom od njih nema naznaka da su te žene bile zlostavljane i ne kaže se ko ih je držao u zatočeništvu prije nego što su došle u KPD.⁸⁸⁴

⁸⁸² DRW-3, T. 5835, 5848-5849, 5805-5806 (zatvorena sjednica).

⁸⁸³ DRW-3, T. 5849 (zatvorena sjednica).

⁸⁸⁴ DP 958 (zapečaćeno); DP 672, informacija načelnika službe bezbjednosti 3. korpusa, 9. oktobar 1995.; DP 694 (zapečaćeno). *Vidi i* DP 895, Instrukcija načelnika Uprave vojne bezbjednosti, 3. oktobar 1995.; DP 896 (zapečaćeno).

IX. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST

336. Pretresno vijeće će sada razmotriti pitanje da li se Rasim Delić može smatrati krivično odgovornim za to što nije spriječio i/ili kaznio izvršioce zločina opisanih gore tekstu. U tu svrhu, Pretresno vijeće će prvo ispitati da li je u relevantno vrijeme između Rasima Delića i pomenutih izvršilaca postojao odnos nadređeni-podređeni. Pretresno vijeće će potom razmotriti pitanje da li je Rasim Delić znao ili je bilo razloga da zna za činjenje tih zločina i, ako jeste, da li je preduzeo ikakve nužne i razumne mjere da spriječi te zločine ili kazni njihove izvršioce.

A. Postojanje odnosa nadređeni-podređeni

1. Maline/Bikoši, juni 1993.

337. Pretresno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da je 8. juna 1993., istog dana kada je Rasim Delić postavljen za komandanta Glavnog štaba ABiH, nekolicina neidentifikovanih stranih i bosanskih mudžahedina ubila najmanje 24 bosanska Hrvata u selu Bikoši.⁸⁸⁵ Da bi se Rasimu Deliću utvrdila individualna odgovornost za taj zločin na osnovu člana 7(3) Statuta, prije svega se traži da je u to vrijeme između Rasima Delića i izvršilaca postojao odnos nadređeni-podređeni.⁸⁸⁶

(a) Identitet izvršilaca

338. U Optužnici se navodi da su ubistva u Bikošima počinili “mudžahedini” i ne daju se nikakve dodatne pojedinosti o njima.⁸⁸⁷ Međutim, tužilaštvo je u svom Pretpretresnom podnesku, kao i čitavim tokom suđenja, zastupalo stav da su izvršioци tih ubistava bili mudžahedini iz baze u Poljanicama.⁸⁸⁸

339. Ranije u ovoj Presudi pominje se da je od maja 1992. jedna grupa stranih mudžahedina bila smještena u osnovnoj školi u Mehurićima, zajedno s vojnicima koji su kasnije ušli u sastav 306. brigade ABiH.⁸⁸⁹ Međutim, krajem 1992. ili početkom 1993. godine, strani mudžahedini su iz osnovne škole prešli u napuštene kuće u Poljanicama, “nakon što su počeli da se sukobljavaju” s vojnicima ABiH.⁸⁹⁰ Vojnicima ABiH nije bio dozvoljen pristup u bazu u Poljanicama.⁸⁹¹ Čini se da su odnosi između njih povremeno bivali prilično neprijateljski.⁸⁹²

⁸⁸⁵ Vidi par. 101, 225-226 *supra*.

⁸⁸⁶ Vidi par. 53 *et seq. supra*.

⁸⁸⁷ Optužnica, par. 25.

⁸⁸⁸ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 24.11; Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 215-217; Završna riječ tužilaštva, T. 8784-8787; *ali vidi* Završni pretresni podnesak odbrane, par. 228.

⁸⁸⁹ Vidi par. 170 *supra*.

⁸⁹⁰ Halim Husić, T. 7325-7326.

340. Iako je na osnovu dokaza utvrđeno da su ubistva u Bikošima izvršili strani i bosanski mudžahedini, kao što je već ranije u ovoj Presudi naglašeno, Pretresno vijeće je konstatovalo da nije van razumne sumnje dokazano da su izvršioc ubistava u Bikošima bili pripadnici grupe mudžahedina iz Poljanica.⁸⁹³ Pretresno vijeće će, usprkos tome, ispitati tvrdnju tužilaštva da su 8. juna 1993. poljanički mudžahedini bili *de facto* potčinjeni 3. korpusu.⁸⁹⁴

(b) Da li su mudžahedini iz baze u Poljanicama bili potčinjeni ABiH

341. Glavni argument tužilaštva u vezi s ovim pitanjem odnosi se na “brojne slučajeve sadejstva u borbi u kojima su učestvovali mudžahedini iz Poljanica od svog dolaska u RBiH” i u okviru njega tužilaštvo kaže da “to što je ABiH postavljala mudžahedinima prioritete za borbena dejstva jeste dovoljan pokazatelj potčinjavanja”.⁸⁹⁵ Konkretno u vezi s događajima od 8. juna 1993., tužilaštvo tvrdi da

jednostavno nije prihvatljivo očekivati da su oni mogli da se uključe u te borbene [*sic*], a da svoja dejstva nisu koordinisali sa susjednim jedinicama i da od pretpostavljenih organa ABiH nisu dobijali uputstva o tome šta da rade.⁸⁹⁶

342. Odbrana tvrdi da “bez i najmanje sjenke sumnje [mudžahedini iz Poljanica] nisu bili pod efektivnom kontrolom, bilo *de facto* ili *de jure*, nijednog dijela Armije”.⁸⁹⁷ Pored ostalog, odbrana tvrdi da mudžahedini iz Poljanica tokom borbenih dejstava nisu prihvatili naređenja ABiH, da su mudžahedini iz Poljanica dobijali logističku i finansijsku podršku iz inostranstva, te da ABiH nije imala nikakvog načina da kazni bilo kojeg od pripadnika grupe mudžahedina iz Poljanica.⁸⁹⁸

⁸⁹¹ Asim Delalić, T. 1711; Osman Fuško, T. 1138-1139.

⁸⁹² Asim Delalić, T. 1715, 1727-1728, 1758; Osman Fuško, T. 1074-1075; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 269; Halim Husić, T. 7321-7326, 7438, 7444, 7534; DP 977, Izjava Ivana Negovetića, 27. novembar 2007., par. 28, 33-36; Ivan Negovetić, T. 6818; DP 1370, Izjava Fadila Alihodžića, 29. januar 2008., par. 16; Sinan Begović, T. 519-520; Šaban Alić, T. 681; DP 254, Zbirni operativni izvještaj komandanta 306. brigade, 5. maj 1993.; DP 997, Izvještaj pomoćnika komandanta 306. brigade za moral, informisanje i propagandne djelatnosti i vjerska pitanja, 6. maj 1993.; DP 135, Dnevni izvještaj, Komanda 3. korpusa, Sektor bezbjednosti, 10. maj 1993.; DP 90, Službena zabilješka o pogibiji Brkić (Akifa) Sakiba, 28. maj 1993.; DP 291, Sažetak vojnih informacija br. 100, 7. avgust 1993.; Kadir Jusić, T. 2648.

⁸⁹³ *Vidi par. 219-224 supra.*

⁸⁹⁴ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 218-228.

⁸⁹⁵ Završna riječ tužilaštva, T. 8797-8798.

⁸⁹⁶ Završna riječ tužilaštva, T. 8798.

⁸⁹⁷ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 114.

⁸⁹⁸ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 114-134.

343. Premda tužilaštvo navodi pet slučajeva učešća mudžahedina iz Poljanica u borbenim dejstvima zajedno s pripadnicima ABiH, ono nije ponudilo nikakve konkretne dokaze u vezi s tim da su mudžahedini iz Poljanica dobijali naređenja od jedinica ABiH.⁸⁹⁹

344. Dana 8. juna 1993., mudžahedini iz baze u Poljanicama uključili su se u borbu protiv HVO-a u dolini Bile istovremeno kad i jedinice ABiH.⁹⁰⁰ Nema dokaza da je to učešće mudžahedina iz Poljanica u borbenim dejstvima predstavljalo postupanje u skladu s bilo kakvim naređenjem koje im je izdala ABiH. S tim u vezi, Pretresno vijeće ima u vidu svjedočenje Ali Hamada, koji je u svom iskazu rekao da su “mudžahedini koji su bili u Mehurići kao i drugih jedinica BiH, također i Zenica, bili *zaduženi* da očiste teren između Mehurića, od Mehurića odnosno do Guča Gora”.⁹⁰¹ Međutim, nije jasno da li je ovaj zadatak mudžahedinskim borcima izdala neka pretpostavljena mudžahedinska komanda ili je to učinila ABiH. Budući da pomenuti svjedok nije bio stacioniran u Poljanicama, niti je bio pripadnik ABiH, Pretresno vijeće ovom iskazu pridaje malu težinu.

345. Iako dokazi pokazuju da su mudžahedini iz baze u Poljanicama i vojnici ABiH znali da se i jedni i drugi tu nalaze, iz njih se ne vidi da li su te dvije grupe bile u sadejstvu i, ako jesu, da li je to bila posljedica naređenja koje su jedni izdali drugima, ili se radilo o međusobnoj saradnji.⁹⁰² Nije neprihvatljivo da do angažovanja u borbi može doći na osnovu međusobnih konsultacija i dogovora između dviju borbenih snaga, što se razlikuje od angažovanja shodno naređenjima koje jedna od tih snaga izda drugoj. Stoga je činjenica da je grupa mudžahedina iz Poljanica učestvovala u borbenim dejstvima istovremeno kad i jedinice ABiH nedovoljna da bi se dokazalo da je ta grupa bila *de facto* potčinjena ABiH.

346. Shodno tome, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su mudžahedini iz Poljanica bili *de facto* potčinjeni Rasimu Deliću. Stoga nema potrebe da se ispita da li je Rasim Delić vršio nad njima efektivnu kontrolu.

(c) Da li su “mudžahedini” bili potčinjeni ABiH

347. Tužilaštvo u Optužnici takođe navodi da su “mudžahedini” - bez daljnjih odrednica - bili pod komandom i efektivnom kontrolom Rasima Delića.⁹⁰³ Odbrana odgovara da nijedna od brojnih

⁸⁹⁹ Vidi Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 53, sa dodatnim referencama; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 138.

⁹⁰⁰ Vidi par. 203-205 *supra*.

⁹⁰¹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 60 (naglasak dodat).

⁹⁰² Vidi par. 206 *supra*.

⁹⁰³ Optužnica, par. 17; Odluka po obavijesti tužilaštva o izvršenju sudskog naloga, 6. juli 2007., str. 4.

grupa mudžahedina koje su bile aktivne u srednjoj Bosni 1993. godine nije bila “pod *de jure* ili *de facto* efektivnom kontrolom bilo kojeg dijela [ABiH], a pogotovo ne optuženog.”⁹⁰⁴

348. U Optužnici se ne navodi da su 8. juna 1993. bilo koji od mudžahedina ili svi mudžahedini koji su djelovali u srednjoj Bosni bili *de jure* potčinjeni ABiH, niti za to postoje ikakvi dokazi. Stoga će Pretresno vijeće sada razmotriti da li dokazi pokazuju da su te mudžahedinske grupe bile *de facto* potčinjene ABiH.

349. Kao što je konstatovano već ranije u ovoj Presudi, strani borci koji su tokom sukoba došli u Bosnu i Hercegovinu nisu činili homogen entitet; oni su dolazili iz različitih zemalja i kultura, smjestili su se na raznim lokacijama u srednjoj Bosni i spremno su branili svoju nezavisnost od drugih takvih grupa, kao i nezavisnost u odnosu na ABiH.⁹⁰⁵ Nekoliko svjedoka je u opštim crtama posvjedočilo da ABiH nije imala kontrolu nad tim mudžahedinskim grupama.⁹⁰⁶ Ali Hamad, svjedok porijeklom iz Bahreina, koji je 1992./1993. godine bio zamjenik komandanta, a potom i komandant jedne grupe stranih mudžahedina u Bijelom Bučju,⁹⁰⁷ u svom je iskazu rekao da bi se prije nekog napada vođe mudžahedina ponekad sastale sa Mehmedom Alagićem, komandantom Operativne grupe *Bosanska Krajina* u sastavu ABiH: “... [o]n dolazi kako bi sa mnom razgovarao ili kako bi od mene saznao šta je urađeno i dokle smo došli.”⁹⁰⁸ U isto vrijeme, Ali Hamad je posvjedočio da nikad nije primio nijedno naređenje od Alagića ni od ABiH.⁹⁰⁹ Prema iskazu ovog svjedoka,

mi, strani mudžahedini ne prihvaćamo naređenja ni od bilo koga osim od naših šefova, ali to ne znači da smo se borili samostalno i to ne znači da nismo bili pod kontrolom Armije BiH zato što je organizacija postojala između komandira Armije BiH i šefova stranih mudžahedina, znači komandir Armije BiH i naših šefova, oni se dogovore kako ćemo i šta ćemo. Onda nakon dogovora sa čelnicima Armije BiH naši šefovi nama kao strani borci izdaju naređenja.⁹¹⁰

Ali Hamad je dalje obrazložio taj odnos objasnivši sljedeće:

[m]i, strani mudžahedini, nismo izveli nijednu bitku bez saradnje sa Armijom BiH, odnosno, domaći komandiri su odlučivali o lokacijama na kojima ćemo mi

⁹⁰⁴ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 107 *et seq.*

⁹⁰⁵ *Vidi* par. 168 *supra.*

⁹⁰⁶ Svjedok PW-2, T. 745-746, 875-876; Šaban Alić, T. 678-679. *Vidi* i DP 56, “Tragovi mudžahedinskog terora”, autor Andrew Hogg, 27. juni 1993.; svjedok PW-3, T. 1562 (zatvorena sjednica); DP 61, “The Jihad In Bosnia” /Džihad u Bosni/, časopis *Ad-Dawah Magazine* (Pakistan), januar 1993.; Andrew Hogg, T. 364.

⁹⁰⁷ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 27, 29.

⁹⁰⁸ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 24-25, 31, 113-114.

⁹⁰⁹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 109-110.

⁹¹⁰ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 22-23.

napasti, zatim bi zatražili našu pomoć ondje bi mi učestvovali u toj akciji ali pod uvjetom da moramo i mi ispitivati terene.

P: I u vrijeme odvijanja tih akcija vi ste primali naređenja od svojih komandanata, je li tako?

O: Tako je. Zato što smo u svakoj bitki u kojoj smo prihvatili učestvovati, mi smo unaprijed postavili uvjete bosanskim komandirima da u toku napada mi komandujemo i oni su to prihvatili.⁹¹¹

350. Ova izjava pokazuje da se, usprkos tome što je možda bilo slučajeva kada je ABiH davala uputstva mudžahedinima u vezi s lokacijama koje treba napasti, odnos između bilo koje od mudžahedinskih grupa i ABiH u toj fazi sukoba u Bosni i Hercegovini na primjeren način može okarakterisati kao saradnja između tih grupa kao zasebnih i samostalnih vojnih entiteta, a ne kao potčinjavanje mudžahedina unutar jedinstvene vojne strukture.

351. Shodno tome, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da su “mudžahedini” bili *de facto* potčinjeni ABiH. Stoga nema potrebe da se ispita da li je ABiH vršila efektivnu kontrolu nad njima.

(d) Vrijeme postavljenja Rasima Delića za komandanta Glavnog štaba ABiH

352. Iako nije dokazano da su izvršioc ubistava u Bikošima bili u odnosu podređeni-nadređeni s bilo kojom jedinicom ABiH, Pretresno vijeće će nakratko razmotriti argument odbrane da Rasim Delić ne snosi individualnu krivičnu odgovornost za zločine počinjene 8. juna 1993. u Bikošima zbog toga što u relevantno vrijeme još uvijek nije preuzeo komandu.⁹¹²

353. Iz dokaza se vidi da su ubistva u Bikošima izvršena negdje u popodnevnom časovima 8. juna 1993.⁹¹³ Dokazi takođe pokazuju da je istog dana, ali negdje poslije 14:00 časova, Predsjedništvo RBiH izabralo Rasima Delića za komandanta Glavnog štaba ABiH. Međutim, Rasim Delić je dužnost na tom položaju preuzeo tek negdje u periodu od 19:00 do 21:00 časova, kada je ta odluka saopštena grupi viših oficira ABiH.⁹¹⁴

354. Stoga dokazi ne pokazuju van razumne sumnje da je u vrijeme kad su izvršena ubistva u Bikošima Rasim Delić već bio komandant Glavnog štaba ABiH.

⁹¹¹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 138-139. *Vidi* i T. 38-39.

⁹¹² Završni pretresni podnesak odbrane, par. 239-260.

⁹¹³ *Vidi* par. 217 *supra*.

⁹¹⁴ *Vidi* par. 101 *supra*.

(e) Zaključak

355. Iz gorenavedenih razloga, Pretresno vijeće konstatuje da između Rasima Delića i izvršilaca ubistava u Bikošima 8. juna 1993. nije postojao odnos nadređeni-podređeni. Rasim Delić, stoga, ne snosi individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta za zločine počinjene 8. juna 1993. u Bikošima.

2. Livade, Kesten i baza u Kamenici, juli – septembar 1995.(a) Uvod

356. Pretresno vijeće je ranije u ovoj Presudi konstatovalo da su u julu i avgustu 1995. godine u Livadama i bazi u Kamenici, te u septembru 1995. u Kestenu i bazi u Kamenici, počinjena djela ubistva i okrutnog postupanja. Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da su dotične zločine počinili pripadnici odreda "El Mudžahid".⁹¹⁵ Da bi se Rasim Delić teretio individualnom odgovornošću za taj zločin na osnovu člana 7(3) Statuta, prije svega se traži da je u relevantno vrijeme između njega i izvršilaca postojao odnos nadređeni-podređeni.⁹¹⁶

357. Da bi utvrdilo da li je između Rasima Delića i izvršilaca zločina počinjenih u periodu od jula do septembra 1995. postojao odnos nadređeni-podređeni, Pretresno vijeće mora prvo da utvrdi da li je OEM bio, bilo *de jure* ili *de facto*, potčinjen ABiH. Ako jeste, i jedino ako jeste, onda se Pretresno vijeće suočava s jednim od značajnih pitanja u ovom predmetu, a to je pitanje da li je OEM bio "pod komandom i efektivnom kontrolom" Rasima Delića, kao što se navodi u Optužnici.⁹¹⁷ U prilog tom navodu, tužilaštvo tvrdi (i) da je Rasim Delić formirao i raspustio OEM; (ii) da je ABiH angažovala OEM u svojim borbenim dejstvima; (iii) da je ABiH potčinjavala OEM svojim jedinicama, da mu je pružala pozadinsku podršku i popunjavala ga ljudstvom; (iv) da je ABiH izdavala OEM-u naređenja za napad i obezbjeđivala mu opremu i artiljerijsku podršku; (v) da je OEM obučavao jedinice ABiH, predvodio borbena dejstva i držao linije fronta ABiH do dolaska smjene; (vi) da je Rasim Delić dodjeljivao nagrade vojnicima OEM-a; i (vii) da je Rasim Delić imao ovlasti da preduzme nužne mjere protiv OEM-a.⁹¹⁸

358. Nasuprot tome, odbrana uvjerava da OEM nije bio pod efektivnom kontrolom Rasima Delića. Odbrana je izložila više argumenata, pored ostalih (i) da je formiranje OEM-a bilo politička odluka koju je donijelo Predsjedništvo RBiH; (ii) da OEM nije prihvatao nadređen položaj ABiH,

⁹¹⁵ Vidi par. 251-252, 272-273, 293-294, 305-307, 313-314, 319-320 *supra*.

⁹¹⁶ Vidi par. 56 *et seq. supra*.

⁹¹⁷ Optužnica, par. 17(i).

⁹¹⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 46. Vidi i par. 184.

niti se uklopio u sistem rukovođenja i komandovanja ABiH; (iii) da OEM nije podnosio izvještaje svojim navodnim nadređenima u ABiH, niti se pokoravao njihovim naređenjima; (iv) da je OEM imao svoje zasebne ciljeve i da je podnosio izvještaje svojim nadređenima koji su bili stranci; i (v) da Rasim Delić nije imao ovlasti da odobri upotrebu sile protiv OEM-a.⁹¹⁹

359. Prije nego što ispita da li je Rasim Delić vršio efektivnu kontrolu nad OEM-om u periodu od jula do septembra 1995., Pretresno vijeće će razmotriti da li je OEM bio jedinica koja je bila *de jure* ili *de facto* potčinjena ABiH i Rasimu Deliću. Riječima Žalbenog vijeća,

[...] nužnost dokazivanja da je počinitelj bio "podređeni" optuženog Žalbeno vijeće ne shvata u smislu uvođenja uslova *direktne* ili *formalne* subordinacije nego u smislu da je dotični optuženi, na osnovu svog položaja, formalno ili neformalno bio na višem mjestu u hijerarhiji od počinioca.⁹²⁰

(b) De jure potčinjenost OEM-a

360. Tužilaštvo tvrdi da je "OEM, nakon što je zvanično formiran sredinom avgusta 1993., bio *de jure* potčinjen [3. korpusu] i Rasimu Deliću, kao komandantu [ABiH]."⁹²¹ Odbrana ne osporava *de jure* potčinjenost OEM-a kao takvu, ali tvrdi da su ovlasti Rasima Delića na osnovu kojih je formirao OEM "proistekle iz odluke i ovlasti njegovog nadređenog, predsjednika i vrhovnog komandanta ABiH, Izetbegovića".⁹²²

361. Kao što je opisano ranije u ovoj Presudi, OEM je svoje postojanje započeo kao jedinica u sastavu 3. korpusa ABiH, i to na osnovu Naređenja od 13. avgusta 1993., koje je potpisao Rasim Delić; vjerodostojnost tog Naređenja nije osporena.⁹²³ Pretresno vijeće se uvjerilo da je Rasim Delić, kada je potpisao Naređenje od 13. avgusta 1993., postupao u svojstvu i okviru nadležnosti komandanta Glavnog štaba ABiH, što je položaj na koji ga je postavilo Predsjedništvo RBiH.⁹²⁴ On, stoga, snosi odgovornost za sve postupke koje je preduzeo u svom zvaničnom svojstvu, čak i za one koji su bili pod političkim uticajem Predsjedništva RBiH, čiji je i sam bio član.⁹²⁵

⁹¹⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 463, 867-872, 891-922, 972-1002, 1115-1136.

⁹²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303 (naglasak dodat).

⁹²¹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 42.

⁹²² Završni pretresni podnesak odbrane, par. 870-872; gdje se citira svjedok PW-3, T. 1352, 1588 (zatvorena sjednica).

⁹²³ *Vidi* par. 177 *supra*.

⁹²⁴ *Vidi* par. 94 *supra*.

⁹²⁵ Sead Delić, T. 2832, 2837-2838, posvjedočio je da je predsjednik Izetbegović predstavljao Oružane snage, da je ABiH bila samo jedna komponenta tih snaga. Prema izjavi Seada Delića, Glavni štab je bio "stručni organ" Predsjedništva i samo je Rasim Delić, kao komandant Glavnog štaba, mogao da izdaje naređenja komandantima šest korpusa ABiH. *Vidi* i Jovan Divjak, T. 2176-2178, 2308-2309. *Vidi* i par. 94 *supra*.

362. Nekoliko svjedoka je svjedočilo o tome da je OEM bio *de jure* potčinjen ABiH i o činjenici da je ta jedinica bila uvrštena u sastav 3. korpusa.⁹²⁶ Pored toga, Pretresno vijeće podsjeća da se OEM u dokumentima ABiH pominje kao vojna jedinica broj “5689” i da je koristio pečat sa grbom RBiH.⁹²⁷

363. U nekoliko navrata, komanda 3. korpusa je prepotčinila OEM drugim jedinicama 3. korpusa za potrebe nekih konkretnih borbenih operacija.⁹²⁸ Premda ima dokaza da neka naređenja o prepotčinjavanju iz 1993. i 1994. godine nisu izvršena,⁹²⁹ isto tako ima dokaza da je OEM u to vrijeme učestvovao u borbenim dejstvima s jedinicama iz sastava 3. korpusa kojima je bio prepotčinjen,⁹³⁰ na primjer, sa OG *Bosanska Krajina* u septembru 1993.,⁹³¹ sa OG Sjever i OG *Bosna* u jesen 1994. godine.⁹³² Poslije 31. marta 1995., te ponovo počev od 2. juna 1995., OEM je bio prepotčinjen 35. diviziji.⁹³³ Međutim, komandant 35. divizije je u svom svjedočenju rekao da je OEM u jesen 1995. godine, dok je još uvijek bio formalno potčinjen 35. diviziji, dobio neka

⁹²⁶ Jovan Divjak (T. 2196) je posvjedočio da je OEM “uš[ao] u sastav 3. korpusa”. *Vidi* i Jovan Divjak, T. 2308; svjedok PW-9, T. 5746-5748; svjedok PW-3, T. 1324-1325 (zatvorena sjednica); Murat Softić, T. 1819; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 75-76; svjedok PW-9, T. 5651-5653, 5747 (djelimično zatvorena sjednica). Ali, *vidi* Jovan Divjak, T. 2326-2327; Haso Ribo, T. 7132.

⁹²⁷ DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.; Murat Softić, T. 1855-1856; Hajrudin Hubo, T. 7696-7697; svjedok PW-9, T. 5554, 5651-5652; DP 78, Specifikacija fotokopiranih dokumenata pronađenih u Upravi odbrane Travnik; DP 1315, Zapisnik o kontroli racionalnog korištenja mobilisanih objekata, 17. juni 1995.; DP 842, Odluka Šure, OEM, 23. oktobar 1993.

⁹²⁸ Prepotčinjavanje je vojni izraz koji znači da je neka jedinica formalno stavljena pod komandu neke druge jedinice, pri čemu potonja pruža pozadinsku i drugu podršku prvoj, Kadir Jusić, T. 2673; Fadil Hasanagić, T. 3100.

⁹²⁹ U vezi s pokušajem da se OEM prepotčini 7. muslimanskoj brigadi, *vidi* iskaz svjedoka PW-9, T. 5702-5704; DP 848, Naređenje komandanta 3. korpusa, 9. april 1994.; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 220; 306. brigada, *vidi* DP 269/1137, Naređenje komandanta 3. korpusa, 28. avgust 1993.; Asim Delalić, T. 1758-1760, 1795; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 219; Halim Husić, T. 7330, 7332-7333, 7439; 330. brigada, *vidi* DP 845, Naređenje komandanta 3. korpusa, 3. april 1994.; svjedok PW-9, T. 5697-5698, 5701. *Vidi* i DP 847, Službena zabilješka pomoćnika komandanta 330. brigade za bezbjednost, 8. oktobar 1994.

⁹³⁰ *Vidi* par. 387-389 *infra*.

⁹³¹ DP 1010, Naređenje Komande 3. korpusa, 6. septembar 1993; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 60-62, 64, 187-189.

⁹³² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 75-76; DP 1144, Zahtjev komandanta 3. korpusa, 14. juni 1994. *Vidi* i DP 846, Naređenje komandanta 3. korpusa, 5. april 1994.; svjedok PW-9, T. 5698-5699; Fadil Hasanagić, T. 3094-3095, 3097, 3121; *vidi* DP 1159, Naređenje komandanta 3. korpusa, 13. februar 1995., DP 378, Naređenje Glavnog štaba ABiH-a, 12. januar 1995., str. 3; DP 379, Organizacioni dijagram 3. korpusa, na kojem se vidi da je u januaru 1995. OEM bio neposredno potčinjen 3. korpusu, Kadir Jusić, T. 2477-2479. *OG Bosna* je bila preteča 35. divizije, a objema jedinicama je komandovao Fadil Hasanagić, T. 2926-2927.

⁹³³ Kadir Jusić, T. 2525-2526; DP 431, Naređenje komandanta 3. korpusa kojim je OEM prepotčinjen 35. diviziji, 31. mart 1995.; DP 1030, Naređenje komandanta 3. korpusa, 31. mart 1995.; DP 396, Naređenje o angažovanju OEM-a u zoni odgovornosti 35. divizije, 2. juni 1995.; Fadil Hasanagić, T. 2939, 3097-3098, 3257-3258. *Vidi* i DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.; DP 485, Naređenje komandanta 35. divizije, 8. maj 1995.; Haso Ribo, T. 7048-7049, 7056; DP 165, Naređenje Rasima Delića o formiranju 35. i 37. divizije, 12. januar 1995.; DP 583, Referisanje načelniku organa službe vojne bezbjednosti 3. korpusa ABiH, Služba vojne bezbjednosti 35. divizije, 30. avgust 1995., str. 20.

naređenja direktno od Komande 3. korpusa.⁹³⁴ Dana 23. septembra 1995., OEM je bio prepotčinjen 3. korpusu, i tako je ostalo dok odred nije raspušten.⁹³⁵

364. Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je OEM od trenutka kada je formiran u avgustu 1993. pa do trenutka kada je raspušten u decembru 1995. godine bio jedinica koja je bila *de jure* potčinjena 3. korpusu ABiH ili nekoj od jedinica koje su, opet, bile potčinjene 3 korpusu ABiH. Pretresno vijeće podsjeća da je Rasim Delić, na osnovu svog položaja komandanta Glavnog štaba na kojem je bio od 8. juna 1992. do kraja rata, bio *de jure* nadređen 3. korpusu ABiH, koji mu je u tom periodu bio neposredno potčinjen.⁹³⁶ Stoga je, slijedeći lanac komandovanja, OEM bio *de jure* potčinjen Rasimu Deliću.

(c) Efektivna kontrola nad OEM-om

365. Pored toga što mora da dokaže da je postojala potčinjenost *de jure* ili *de facto*, tužilaštvo u svakom slučaju mora van razumne sumnje dokazati da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu nad pripadnicima OEM-a, to jest da je imao “stvarnu mogućnost” da spriječi zločine koji su počinjeni u periodu od jula do septembra 1995. i/ili da kazni njihove počinioc.⁹³⁷

366. Kao što je navedeno gore u tekstu, tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić vršio efektivnu kontrolu nad OEM-om i navodi nekoliko pokazatelja te kontrole, među kojima je uloga koju je OEM imao prije, za vrijeme i poslije borbenih dejstava, kao i to što je OEM izvršavao naređenja koja mu je izdavala ABiH.⁹³⁸ Odbrana je izložila svoje argumente kako bi potkrijepila svoj navod da Rasim Delić nije imao efektivnu kontrolu i osporila dokaznu osnovu na koju se oslonilo tužilaštvo.⁹³⁹

367. S obzirom na to da su pokazatelji efektivne kontrole više stvar dokaza nego materijalnog prava, nije moguće navesti iscrpan spisak takvih pokazatelja *in abstracto*. Kao što je u nekoliko navrata istaklo Žalbena vijeće, to pitanje će uvijek zavisiti od konkretnih činjenica u predmetu.⁹⁴⁰ Imajući na umu to, kao i temeljne argumente strana u postupku, Pretresno vijeće je pomno

⁹³⁴ Fadil Hasanagić, T. 3293-3294; DP 590, Naređenje komandanta 3. korpusa OEM-u, 9. avgust 1995.; DP 1165-1167, Naredba komandanta 3. korpusa OEM-u, 16. avgust 1995.

⁹³⁵ DP 506, Naređenje komandanta 3. korpusa za povlačenje OEM-a, 23. septembar 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3099-3100, 3261.

⁹³⁶ DP 154, Odluka o shemi organizacije Ministarstva odbrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović, 18. juli 1993., str. 3-4; DP 419, Odluka o šemi organizacije Armije Republike Bosne i Hercegovine, 18. i 24. oktobar 1994., str. 2-3; Sead Delić, T. 2836-2838.

⁹³⁷ See par. 57 *et seq. supra*.

⁹³⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 46. *Vidi* par. 357 *supra*.

⁹³⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 891-1024. *Vidi* par. 358 *supra*.

⁹⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 73-74; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 206.

razmotrilo dokaze i na kraju svoj zaključak zasnovalo na nekoliko različitih pokazatelja koje je smatralo prikladnim za utvrđivanje da li je u ovom konkretnom predmetu postojala efektivna kontrola.⁹⁴¹

368. Analiza koja slijedi zasnovana je na sljedećim pokazateljima:

- (i) Da li je OEM u načelu postupao u skladu s narednjima ABiH
- (ii) učešće OEM-a u borbenim dejstvima ABiH i njegovo postupanje u skladu s borbenim zapovijestima ABiH;
- (iii) da li je OEM poštovao procedure postupanja sa zarobljenicima koju je primjenjivao ABiH;
- (iv) pristup objektima OEM-a i zarobljenim pripadnicima neprijateljske strane;
- (v) regrutovanje lokalnih stanovnika od strane OEM-a i popuna njegovog sastava vojnicima ABiH;
- (vi) međusobno pomaganje ABiH i OEM-a;
- (vii) procedura izvještavanja koje se pridržavao OEM;
- (viii) odnos između OEM-a i jedinica i vojnika ABiH;
- (ix) odnos između OEM-a i organa vlasti izvan ABiH;
- (x) mogućnost provođenja istrage protiv pripadnika OEM-a i njihovog kažnjavanja;
- (xi) imenovanja i unapređenja pripadnika OEM-a od strane ABiH, kao i nagrade koje im je dodijelila ABiH;
- (xii) raspuštanje OEM-a.

369. Prilikom procjenjivanja relevantnosti ovih pokazatelja u svrhu utvrđivanja da li je Rasim Delić vršio efektivnu kontrolu nad izvršiocima zločina počinjenih u periodu od jula do septembra 1995., Pretresno vijeće se takođe rukovodilo stavom Žalbenog vijeća da

de jure ovlaštenja *prima facie* predstavljaju razumnu osnovu za pretpostavku da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad svojim podređenima. [... t]eret dokazivanja

⁹⁴¹ *Vidi par. 62 supra.*

van razumne sumnje da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad svojim podređenima konačno leži na tužiocu.⁹⁴²

370. Premda su zločine u Livadama, Kestenu i Kamenici počinili pripadnici OEM-a u periodu od jula do septembra 1995., Pretresno vijeće smatra da je primjereno analizirati dokaze koji se odnose na pitanje efektivne kontrole ABiH nad OEM-om od trenutka kada je taj odred formiran, u avgustu 1993. pa do trenutka kada je raspušten. Podsjećajući na to da se ABiH u početnoj fazi svog postojanja suočavala sa brojnim i ozbiljnim problemima,⁹⁴³ Pretresno vijeće će provjeriti da li je Rasim Delić uspješno izvršio zadatak poboljšanja nivoa rukovođenja i komandovanja u ABiH tokom perioda od 1993. do 1995. godine i da li je njegovo potencijalno uspješno izvršenje tog zadatka imalo ikakvog uticaja na nivo kontrole koju je Rasim Delić imao nad OEM-om i njegovim pripadnicima.

⁹⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 21.

⁹⁴³ *Vidi par. 128 et seq. supra.*

(i) Da li je OEM načelno postupao u skladu s naređenjima ABiH

371. Dokazi pokazuju da OEM i njegovi pripadnici nisu pouzdano izvršavali sva naređenja koja im je izdavala ABiH.⁹⁴⁴

372. U avgustu 1995., borci OEM-a zarobili su jedan tenk VRS-a, ali su odbili da ga predaju tenkovskoj četi 3. korpusa. OEM je zadržao tenk i koristio ga u svojim dejstvima pomoću posade iz tenkovske čete. Jedan svjedok je u svom svjedočenju izjavio da se posada nije usuđivala da odveze tenk u 3. korpus jer “našli bi vas i ubili vas” borci OEM-a.⁹⁴⁵

373. Premda je 3. korpus izdao uputstva OEM-u da uvede vođenje precizne evidencije o svim pripadnicima tog odreda, OEM nije dostavio te podatke 3. korpusu.⁹⁴⁶ Umjesto toga, OEM je 3. korpusu dostavio spiskove na kojima su, pored datuma rođenja i državljanstva, bili navedeni uglavnom nadimci.⁹⁴⁷ Dana 27. oktobra 1995., komandant 3. korpusa je izdao uputstvo stranim državljanima u ABiH da daju izjavu da su dobrovoljno pristupili jedinicama Armije, jer im u protivnom neće biti izdate potvrde o pripadnosti ABiH.⁹⁴⁸ Pripadnici OEM-a nisu dali takvu izjavu, smatrajući je nepotrebnom.⁹⁴⁹ Osim toga, iako su svi strani pripadnici koji su služili u OEM-u, kao i komandant OEM-a, te OEM kao jedinica, shodno dekretu ministra odbrane RBiH iz juna 1994. bili dužni da se prijave u opštinskim sekretarijatima za odbranu, oni nisu postupili u skladu s tim dekretom.⁹⁵⁰ Treći korpus je “drugim subjektima” prosljeđivao podatke o pripadnicima OEM-a koje je posjedovao.⁹⁵¹ Jedan svjedok je u svom svjedočenju izjavio da su informacije sadržane u spisku

⁹⁴⁴ Fadil Imamović, T. 4040, 4042; Hamdija Šljuka, T. 4378-4381. *Vidi* i Fadil Hasanagić, T. 3132.

⁹⁴⁵ Haso Ribo, T. 7035-7037, 7151-7153, 7172-7173; 7179-7180; DP 1188, Zaključci i zadaci sa savjetovanja starješina OMJ /oklopno-mehanizovanih jedinica 3. korpusa/ i analiza realizacije, 9. avgust 1995., str. 1.

⁹⁴⁶ DP 1311, Naređenje, Komanda 3. korpusa, 18. juli 1994.; Hajrudin Hubo, T. 7619, 7622-7624, 7629-7630, 7633, 7663; Ekrem Alihodžić, T. 6477, 6502-6503. *Vidi* i DP 1314, Naređenje, Komanda 3. korpusa, 13. novembar 1995.; DP 770, Izjava Saliha Spahića na osnovu pravila 92 *bis*, 20. septembar 2006., par. 56; Sinan Begović, T. 475, 525; Hasib Alić, T. 628-629; DP 719, Bilten, broj 35, Ministarstvo odbrane, Uprava bezbjednosti, 13. februar 1994., str. 2.

⁹⁴⁷ Svjedok PW-9, T. 5676-5677, 8636-8637, gdje je objasnio da se lični podaci o stranim borcima u sastavu OEM-a nisu razmjenjivali s drugima; DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine, stavka 2; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 173-175, 177-178, 180, 221-222; Hajrudin Hubo, T. 7643-7644, 7656. *Vidi* DP 67, Pregled OEM-a. *Vidi* i DP 718, Izvještaj Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 12. februar 1994.

⁹⁴⁸ DP 1138, Uputstvo komandanta 3. korpusa, 27. oktobar 1995. *Vidi* i par. 113-114 *supra*.

⁹⁴⁹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 233-235, 275; Hajrudin Hubo, T. 7603, 7661-7662; DP 1433, Dobrovoljci iz islamskih zemalja odbijaju da potpišu izjave o pripadnosti Armiji, Informacija, 7. novembar 1995.

⁹⁵⁰ DP 1312, Pravilnik o načinu vođenja evidencije o prijavi i odjavi boravka stranaca koji imaju status pripadnika Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine za vrijeme ratnog stanja, 13. juni 1994.; Hajrudin Hubo, T. 7638-7640; svjedok PW-2, T. 887-888.

⁹⁵¹ Hajrudin Hubo (T. 7640-7644) je u svom svjedočenju izjavio da su podaci o pripadnicima OEM-a bili pohranjeni u elektronskoj bazi podataka 3. korpusa. *Vidi* i Haso Ribo, T. 7010-7011; DP 78, Specifikacija fotokopiranih dokumenata pronađenih u Upravi odbrane Travnik; svjedok PW-9, T. 5553, 5676-5677.

pripadnika OEM-a iz 1996. godine, “evidentiranih u vojnoj evidenciji Odjeljenja Ministarstva odbrane u opštini Zenica”, prikupljene na osnovu podataka kojima je raspolagao 3. korpus.⁹⁵²

374. Fadil Hasanagić, komandant 35. divizije, u svom je svjedočenju izjavio da je OEM “samovoljno” uspostavio bazu u Kamenici, na 13. kilometru od Zavidovića, iako je on naredio da se ta baza uspostavi na raskrsnici koja se nalazi na 12. kilometru.⁹⁵³ Hasanagić je izjavio da je možda o tome izvijestio 3. korpus, ali da je “prihvatio taj njihov razmještaj onakav kakav je bio.”⁹⁵⁴

375. Odgovarajući na pitanje jednog od sudija šta je činio kada OEM ne bi izvršio njegova naređenja, komandant 35. divizije je posvjedočio da je “zvao” njihove vođe i da je “[n]ajčešće dolazio Ajman, a jednom je došao i Muatez”.⁹⁵⁵ Rekli su mu: “Inšallah /ako Bog da/ biće u redu.”⁹⁵⁶ Taj svjedok je u svom svjedočenju rekao i sljedeće:

Ja prvo nisam mogao da s njima /OEM-om/ kontaktiram, da ih ubjeđujem da pokušavam da kao što sam to mogao recimo komandantu Četvrtog manevarskog bataljona, Harisu, ako nastaviš tako bit ćeš smijenjen. Onda nisam mogao da mu /OEM-u/ tako kažem jer moje ingerencije nisu bile takve.⁹⁵⁷

(ii) Učešće OEM-a u borbenim dejstvima ABiH i njegovo postupanje u skladu s borbenim zapovijestima ABiH

376. Prije nego što počne da razmatra detalje vezane za učešće OEM-a u borbenim dejstvima ABiH, Pretresno vijeće smatra da je umjesno da izloži neke opaske opšte prirode u vezi s dokazima o rukovođenju i komandovanju u ABiH.

377. Strateške ciljeve sveukupnih operacija utvrđivao je Glavni štab, a potom su uputstva prosljeđivana komandama korpusa u cilju njihovog ostvarivanja.⁹⁵⁸ Prema izjavi komandanta 35. divizije, komanda korpusa je, sa svoje strane, izdavala borbene zapovijesti svojim potčinjenim jedinicama na osnovu prijedloga za konkretna borbena dejstva koje su dale te jedinice.⁹⁵⁹ Procjenu prijedloga neke potčinjene jedinice vršila je pretpostavljena jedinica i ti prijedlozi su mogli da se

⁹⁵² Hajrudin Hubo, T. 7720-7721; DP 114 (zapečaćeno).

⁹⁵³ Fadil Hasanagić, T. 2961-2962, 3101-3103. *Vidi* i Ahmet Šehić, T. 5067; DP 826 (zapečaćeno), par. 134-135; DP 434, Pripremno naređenje komandanta 35. divizije, 7. april 1995.

⁹⁵⁴ Fadil Hasanagić, T. 3102-3103. *Vidi* DP 1055, Zahtjev za angažovanje jedinica radne obaveze, komandant 35. divizije, 4. avgust 1995.

⁹⁵⁵ Fadil Hasanagić, T. 3296.

⁹⁵⁶ Fadil Hasanagić, T. 3297.

⁹⁵⁷ Fadil Hasanagić, T. 3297.

⁹⁵⁸ DP 384, Direktiva za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava Armije BiH, 5. januar 1995; Kadir Jusić, T. 2554-2556, 2560-2561; Sead Delić, T. 2840, 2844.

⁹⁵⁹ Fadil Hasanagić, T. 2945. *Vidi* i Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 67.

izmijene putem razmjene mišljenja i stavova između pretpostavljene i potčinjene jedinice, premda je konačnu odluku uvijek donosila pretpostavljena jedinica.⁹⁶⁰

378. Putem borbenih zapovijesti i sistema izvještavanja, pretpostavljena jedinica ABiH kontrolisala je svoje potčinjene jedinice, ne samo kad su u pitanju borbeni prioriteti i ciljevi, nego i u pogledu načina izvođenja borbenih dejstava, uključujući i to, “ako je to napad sa polaznih položaja, kako su došli do objekta i koji im je bio cilj zauzimanja. Šta bi trebalo da urade na tom dijelu objekta koji su zauzeli i za nastavak borbenih dejstava, ako to ide kako treba”.⁹⁶¹

379. Paul Cornish, vještak za vojna pitanja, na sljedeći način je govorio o tom dijalektičkom pristupu:

Mislim da treba da postoji razmjena ideja i mislim da bi jedan zreo, dobro organizovan i samouvjeren vojni komandni lanac omogućio upravo takvu razmjenu mišljenja.

U vezi sa slobodom svake jedinice da tokom borbe sama donosi odluke, Cornish je u svom svjedočenju rekao sljedeće:

U strateškom razmišljanju, postoje, vrlo široko posmatrano, dva pristupa, i oba imaju nazive na njemačkom jeziku. Jedan je *Befehlstaktik*, koji predstavlja taktiku zasnovanu na izvršavanju naređenja. Radite samo ono što vam je rečeno i ništa drugo. Moderni, mnogo dinamičniji pristup poznat je kao *Auftragstaktik*, koji pretpostavlja sopstveno izvođenje zaključaka. Jasno vam je šta vaš pretpostavljeni namjerava i vi, kao potčinjeni, izvršavate svoj zadatak kako biste to i ostvarili. *Ali na tom nivou vam se ukazuje povjerenje da ćete svoj zadatak izvršiti.*⁹⁶²

U isto vrijeme, dodao je i sljedeće:

[n]a kraju, nakon te razmjene ideja i mišljenja, koja se dešava vrlo brzo, na kraju postoji nadređeni i treba da se donese odluka i neko ipak kaže, hvala vam na informacijama, hvala na vašim idejama, a zadatak će se izvršiti na sljedeći način.⁹⁶³

380. Kao što se detaljnije navodi dalje u tekstu, OEM je u periodu od septembra 1993. do septembra 1995. učestvovao u brojnim borbenim operacijama zajedno sa ABiH. OEM je u suštini igrao ulogu udarne jedinice koja je imala zadatak da predvodi konkretan napad i da probije

⁹⁶⁰ Fadil Hasanagić, T. 2959-2960.

⁹⁶¹ Fadil Hasanagić, T. 3287-3288.

⁹⁶² Paul Cornish, T. 8560 (kurziv dodat).

⁹⁶³ Paul Cornish, T. 8600-8602.

neprijateljske linije.⁹⁶⁴ OEM je ponekad djelovao kao interventna jedinica, ili je držao linije odbrane poslije neke borbene akcije.⁹⁶⁵

381. U jednom presretnutom telefaksu koji je OEM u novembru 1993. poslao nepoznatim primaocima, *modus operandi* koji je OEM primjenjivao u to vrijeme opisan je kako slijedi:

Mi smo sada jedan odred, imamo svoje tijelo, koje je formalno pod Armijom /BiH/, ali nam ona ne može narediti da idemo u akcije bez naše volje. Nasuprot tome mi njima postavljamo planove, jer imaju mala iskustva.⁹⁶⁶

382. Dokazi pokazuju da je ABiH obično nastojala da postigne sporazum sa OEM-om u vezi s ulogom koju bi taj odred trebao da igra u predstojećoj borbenoj operaciji, prije nego što bi mu izdala naređenje za tu borbenu operaciju.⁹⁶⁷ Ajman Awad, bivši pripadnik OEM-a, u svom je svjedočenju rekao da je situacija na terenu bila takva da su pretpostavljene jedinice ABiH, u ovom slučaju 3. korpus ili 35. divizija, koje su bile zadužene za neku borbenu operaciju odlučivale samo o glavnim parametrima ukupne operacije i određivale njene prioritete.⁹⁶⁸ Kada bi OEM pristao da učestvuje u operaciji, on bi o pojedinostima svog zadatka donosio odluke s daleko većom autonomijom nego druge jedinice ABiH.⁹⁶⁹ Prema izjavi pomoćnika komandanta 35. divizije za bezbjednost,

Odred El-Mudžahid je imao svoj zadatak u dokumentima koje je potpisivao komandant 35. divizije. Međutim, na terenu u toku akcije, koliko je meni poznato, njihovi zapovjednici, da tako kažem, su odlučivali samovoljno kada da počnu sa akcijom, način kako će izvesti tu akciju. U toj situaciji komanda 35. divizije nije imala nekog uticaja. Dakle oni su na terenu odlučivali samovoljno i bez uticaja komandanta 35. divizije. Po mojim saznanjima.⁹⁷⁰

383. Kao što se detaljnije navodi dalje u tekstu,⁹⁷¹ OEM je svoje učešće u borbenim dejstvima često uslovljavao ispunjavanjem određenih zahtjeva, kao što je zahtjev da njegovi pripadnici izvrše

⁹⁶⁴ Ismet Alija, T. 4159; Haso Ribo, T. 7132-7133; DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.

⁹⁶⁵ Fadil Hasanagić, T. 3037, 3142; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 91; DP 466, Naređenje, komandant 35. divizije, 10. septembar 1995.

⁹⁶⁶ DP 127, Informacija o aktivnostima stranaca iz arapskih zemalja u zoni odgovornosti 3. korpusa, načelnik za bezbjednost 3. koprusa, 28. novembar 1993., str. 1; DP 761, Specijalna informacija, Štab Vrhovne komande OS, Uprava bezbjednosti, 2. decembar 1993.; svjedok PW-2, T. 884-885. *Vidi* i DP 669, Informacija, 3. Korpus, Odjeljenje službe bezbjednosti, 17. septembar 1995.

⁹⁶⁷ Svjedok PW-9, 5731-5732, 5766-5767, 5769-5770, 5773-5774, 8738, 8744 (djelimično zatvorena sjednica). *Vidi* Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 106, 191; svjedok PW-9, T. 5695, 5730-5731 (djelimično zatvorena sjednica), gdje je posvjedočio da je OEM bio odgovoran za odlaganje "druge operacije na vozućkom ratištu" (T. 5730).

⁹⁶⁸ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 62-66, 69-72, 195-196, 223-224, 268-269; svjedok PW-9, T. 5696, 5705-5706 (djelimično zatvorena sjednica), 5708; Fadil Hasanagić, T. 3145-3146, 3287-3289; Fuad Zilkić, T. 5324-5326, 5369; Fadil Imamović, T. 4041-4042.

⁹⁶⁹ *Ibid.*

⁹⁷⁰ Fadil Imamović, T. 4041-4042; svjedok PW-9, T. 5704.

⁹⁷¹ *Vidi* par. 388-390 *infra*.

izviđanje terena prije angažovanja, da se sačekaju povoljniji vremenski uslovi, da se obezbijedi da pripadnici OEM-a budu "spremni", da se osigura deminiranje terena u borbenim zonama, obezbijede pravci za evakuaciju ranjenika, i tome slično.⁹⁷² Kada bi ocijenio da ti preduslovi nisu ispunjeni, OEM bi odbio da učestvuje u dotičnoj operaciji ABiH ili bi odgodio trenutak svog angažovanja. U isto vrijeme, dokazi pokazuju da je OEM pretpostavljenu komandu obavještavao o "razlozima" svog stava.⁹⁷³ Ajman Awad je tu situaciju opisao na sljedeći način:

Nije bilo doslovce odbijanja, znači da je odbijeno skroz, nego bi obično, ako se izvidi teren, znači, vidi teren gdje će se izvršiti akcija, ako vojni komandant i izviđači procijene da nema mogućnosti da se izvrši napad, znači nemamo elemente, znači, da se izvrši napad, da bi uspjeli znaš u tom napadu, jer nije napad samo da mi napadnemo i da ljudi ginu i eto izvršili smo napad, nego kad se izvrši napad, znači sa ciljem da se ostvari uspjeh znači da se osvoji mjesto, znači koje mi napadamo.

...

Što se tiče samog odbijanja, ne bi došlo do konkretnog slučaja da kažu "eh, sad ja neću napadati", "nikako neću napadati", nego bi se išlo na razgovor, znači uvijek bi se sporazumno *razgovarali znači i objašnjavala se situacija.*⁹⁷⁴

384. Tokom unakrsnog ispitivanja, Awad je izjavio kako slijedi.

P: Drugim riječima, viša komanda, bilo to divizija, bio to Treći korpus, nije mogla računati na odred u onom trenutku kada je ona odlučila da je potrebno. Kad je ona naredila da je to potrebno.

O: Mi, dok se ne ispune uslovi, uslovi znači za napad, mi ne bi nikad izvršili napad.

...

P: Ipak, komanda je naređivala, ali vi niste kao druge jedinice slijedili te, prihvatili te naredbe. Jednostavno ste sami odlučivali da li ćete prihvatiti naredbu ili nećete. Bi li to bio fer sažetak, onog što ste nam rekli do sada?

O: Pa, to je tako bilo.⁹⁷⁵

385. Nekoliko svjedoka je posvjedočilo da je u okviru OEM-a najviši organ koji je donosio odluke bila *šura*.⁹⁷⁶ U isto vrijeme, dokazi pokazuju da je taj organ bio generalno nadležan za politička i strateška pitanja unutar OEM-a, uključujući i pitanje da li će OEM učestvovati u nekoj

⁹⁷² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 64-65, 76-77, 196; Fuad Zilkić, T. 5369-5371; svjedok PW-9, T. 5704.

⁹⁷³ Svjedok PW-9, T. 5704; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 64-72, 187-189, 195-196, 251, 268-269. *Vidi* i Haso Ribo, T. 7039, 7042, 7050, 7178; Kadir Jusić, T. 2632-2633.

⁹⁷⁴ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 66-67 (kurziv dodat).

⁹⁷⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 195-196. Jedan drugi bivši pripadnik OEM-a je posvjedočio sljedeće: "Naređenja su dolazila od Trećeg korpusa ali za odred 'El Mudžahid' komandant Muatez je imao konačno ovlaštenje da donosi odluke o tome da li će se ili neće učestvovati u operaciji", DP 826 (zapečaćeno), par. 67.

⁹⁷⁶ *Vidi* par. 189 *supra*.

vojnoj operaciji.⁹⁷⁷ Operativna vojna pitanja potpadala su pod nadležnost emira i vojnog komandanta.⁹⁷⁸ U izvršavanju tih zadataka pomagalo im je “vojno vijeće”.⁹⁷⁹

386. Konačno, ima dokaza da OEM nije nikad učestvovao u borbi ili izveo neku vojnu operaciju bez odobrenja 3. korpusa ili jedne od jedinica iz sastava kopursa kojoj je OEM bio potčinjen u svrhu izvođenja neke konkretne borbene akcije.⁹⁸⁰

a. Učešće OEM-a u borbenim dejstvima 1993., 1994. i početkom 1995.

387. U septembru 1993., OEM je prepotčinjen OG *Bosanska Krajina* i učestvovao je, zajedno s drugim jedinicama ABiH, u borbenim dejstvima u Vitezu, Đotlinim Kućama i Zabrdju kod Kruščice.⁹⁸¹ Prema izjavi Ajmana Awada, komandant OG *Bosanska Krajina* nije izdavao naredjenja borcima OEM-a, nego je nastojao da postigne saglasnost s OEM-om.⁹⁸² Ajman Awad je u svom svjedočenju izjavio da je OEM smatrao da je komandant OG bio “čovjek koji - vojnik i strogo vojnik, znači nije volio, mi smo za njega bili nedisciplinovani”.⁹⁸³ Međutim, u oktobru i novembru 1993., OEM je učestvovao u još dvije borbene operacije ABiH na području Travnika, u zoni odgovornosti pomenute OG.⁹⁸⁴

388. U ljeto 1994., OEM je odbio da u napadu na objekte Pišana Jelika i Visoka Glava na području Teslića učestvuje u vrijeme koje je odredio komandant OG Sjever zbog toga što “nije bio spreman za to”.⁹⁸⁵ Potom, u avgustu 1994., komandant 3. korpusa je naredio OEM-u da napadne objekte Pišana Jelika i Visoka Glava.⁹⁸⁶ OEM je zaista učestvovao u borbenim operacijama na tom

⁹⁷⁷ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 197-198, 204-206, 208; svjedok PW-2, T. 876-878, 899; svjedok PW-9, T. 5648-5649, 5695-5696, 5702, 8691.

⁹⁷⁸ Svjedok PW-9, T. 5598, 5613, 5620-5621, 5647-5648, 5727-5728, 8686-8587, 8691; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 58, 86, 92; Fadil Hasanagić, T. 3279-3280; Sinan Begović, T. 454-455, 462, 464-465, 550.

⁹⁷⁹ *Vidi par. 188 supra.*

⁹⁸⁰ Svjedok PW-9, T. 5734-5735, 8743-8744; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 191, 252. *Vidi* i Završnu riječ tužilaštva, T. 8838.

⁹⁸¹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 60-62, 64, 187-189; DP 834, Zbirni operativni izvještaj za OG "Bosanska Krajina", 10. septembar 1993.; DP 262, Izvještaj komandanta 306. brigade, 10. septembar 1993.; DP 826 (zapečaćeno), par. 40, 46; DP 1207, Informacija 306. brigade, 21. septembar 1993.; Sinan Begović, T. 415-416; svjedok PW-2, T. 751, 755-756; DP 719, Bilten, Broj 35, Ministarstvo odbrane, Uprava bezbjednosti, 13. februar 1994., str. 2. *Vidi* i DP 1009, Zapovijest za napad, komandant 325. brdske brigade, 3. septembar 1993., gdje se navodi da “četa El Mudžahidi” učestvuje u borbenim dejstvima zajedno sa 325. brigadom.

⁹⁸² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 60-62, 187-189, 218-219.

⁹⁸³ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 189.

⁹⁸⁴ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 64; svjedok PW-2, T. 755-756; DP 826 (zapečaćeno), par. 40, 46.

⁹⁸⁵ DP 826 (zapečaćeno), par. 62, 64-66, 75; svjedok PW-9, T. 5596-5601, 5603-5604, 5699-5700, 5728-5730, 8736-8737 (djelimično zatvorena sjednica).

⁹⁸⁶ DP 837, Odluka komandanta 3. korpusa za napad, 20. avgust 1994. Pretresno vijeće ima u vidu da je tokom tog perioda OEM bio prepotčinjen Operativnoj grupi Sjever. Iako je ovo naredjenje došlo od komandanta 3. korpusa, naslovljeno je na sve jedinice iz sastava OG Sjever.

području i zauzeo pomenute objekte.⁹⁸⁷ Nakon priprema u kojima je OEM-u pomagala OG Sjever, OEM je 3. oktobra 1994. uspješno zauzeo još dva objekta na istom području.⁹⁸⁸

389. U oktobru 1994., 3. korpus je izdao naređenje kojim je OEM razmješten u Livade, na širem području Vožuce.⁹⁸⁹ Pretresno vijeće ima u vidu da je OEM postupio u skladu s tim naređenjem. Ubrzo nakon toga, u novembru 1994., OEM nije postupio u skladu s naređenjem da učestvuje u napadu čije je izvođenje naredio komandant 35. divizije. OEM je tom prilikom iznio argument da u to doba godine nisu bili povoljni uslovi za napad na neprijateljske položaje zbog toga što je s drveća opalo lišće.⁹⁹⁰ Usprkos tome, OEM je, “da ne bi došlo do konflikta, znate, da ne bi došlo do nesporazuma između komande odreda 'El Mudžahedin' i komande korpusa i komande divizije”, stoga izveo “lažni napad”.⁹⁹¹ OEM je šest mjeseci kasnije uspješno izveo predviđeni napad.⁹⁹²

390. U martu 1995., OEM se usprotivio naređenju 3. korpusa da se pripremi za borbena dejstva na vlašićkom platou u zajedničkoj operaciji 3. i 7. korpusa.⁹⁹³ OEM je kao opravdanje za svoje protivljenje naveo da “nisu dovoljno spremni”.⁹⁹⁴ Komandant 3. korpusa je zbog toga poništio svoje naređenje.⁹⁹⁵ Jedan svjedok je u svom svjedočenju izjavio da su pripadnici OEM-a u aprilu 1995. bez najave i iz nepoznatih razloga napustili položaje na liniji fronta.⁹⁹⁶

⁹⁸⁷ DP 1016, Sedmična informacija o državno-političkim vojnim aktivnostima za potčinjene jedinice, 3. korpus, Odsjek za moral, 4. septembar 1994.; DP 826 (zapečaćeno), par. 62, 64-66, 75; svjedok PW-9, T. 5596-5601, 5603-5604, 5699-5700, 5728-5730, 8736-8737 (djelimično zatvorena sjednica); DP 361, Redovni borbeni izvještaj 3. korpusa, 8. oktobar 1994.; DP 837, Odluka komandanta 3. korpusa za napad, 20. avgust 1994.; DP 838, Dnevni izvještaj o činiocima od uticaja na b/m /borbeni moral/, Komanda 3. korpusa, 29. avgust 1994.; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 195-196. *Vidi* i svjedok PW-9, T. 5762-5763 (djelimično zatvorena sjednica); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 66-68, 73-78, 218-219; DP 1128, Naređenje komandanta 3. korpusa, 16. septembar 1994.

⁹⁸⁸ DP 1020, Dnevni izvještaj o činiocima od uticaja na b/m, Komanda 3. korpusa, 3. oktobar 1994.; svjedok PW-9, T. 5606-5607, 5612-5614, 8653-8655, 5663; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 73-75; DP 839, Vanredni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 3. oktobar 1994.; DP 1386, Bilten OEM-a; DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine. *Vidi* i DP 1128, Naređenje komandanta 3. korpusa, 16. septembar 1994.

⁹⁸⁹ DP 826 (zapečaćeno), par. 86, 100, 130-131; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 70, 73, 83-84. *Vidi* DP 1021, Memorandum Komande 3. korpusa, 25. oktobar 1994.; DP 1022, Redovni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 11. novembar 1994.; DP 1142, Ratni dnevnik 3. korpusa, 1. decembar 1993. - 6. septembar 1995.; DP 1154, Redovni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 2. novembar 1994.

⁹⁹⁰ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 66-72.

⁹⁹¹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 66-72, 191-195. *Vidi* DP 826 (zapečaćeno), par. 136. Ovaj svjedok je objasnio i da su druge jedinice ABiH-a vršile pritisak na komandanta 3. korpusa i komandanta 35. divizije da se izvede napad. Prema izjavi Ajmana Awada (pretres održan u Sarajevu, T. 68), te druge jedinice su “dobile elan”.

⁹⁹² *Vidi* par. 394 *infra*.

⁹⁹³ DP 1029, Pripremno naređenje za izvođenje ofanzivnih b/d /borbenih dejstava/, Komanda 3. korpusa, 24. mart 1995; Haso Ribo, T. 7039.

⁹⁹⁴ Haso Ribo, T. 7039-7040; DP 1029, Pripremno naređenje za izvođenje ofanzivnih b/d, Komanda 3. korpusa, 24. mart 1995.

⁹⁹⁵ Haso Ribo, T. 7047; DP 395, Naređenje koje je Sakib Mahmuljin izdao OEM-u /Naređenje za pripremu za izvršenje zadataka, Komanda 3. korpusa/, 28. mart 1995.

⁹⁹⁶ Ahmed Šehić, T. 5067-5070, 5087; DP 697, Redovni borbeni izvještaj, 326. brdska brigada, 29. januar 1995.

b. Učešće OEM-a u borbenim dejstvima u "Vozućkom džepu" 1995. godine

391. U proljeće 1995., ABiH je započela veliki vojni poduhvat s ciljem da od snaga VRS-a preuzme kontrolu nad takozvanim "Vozućkim džepom". To je obuhvatalo više manjih pripremnih operacija. Na kraju, u simultanom udaru u septembru 1995., jedinice 3. korpusa su napale džep sa zapada (Operacija "Farz"), a jedinice 2. korpusa su prodrle sa istoka (Operacija "Uragan").⁹⁹⁷

i. Operacije "Sabur" i "Proljeće"

392. Operacijama "Farz" i "Uragan" prethodile su tri operacije manjeg obima, čiji je cilj bio osvajanje taktičkih položaja. Te operacije izvela je 35. divizija, uz odobrenje Komande 3. korpusa.⁹⁹⁸ OEM je u tu svrhu bio prepotčinjen 35. diviziji i razmješten na području Zavidovića.⁹⁹⁹

393. U aprilu 1995., započeta je Operacija "Sabur", čiji je cilj bio preuzimanje kontrole nad jugoistočnim dijelom doline rijeke Krivaje.¹⁰⁰⁰ Komandant 35. divizije je OEM-u izdao sljedeći zadatak: "Izvršiti energičan, iznenadni napad iz pokreta u ranim jutarnjim satima [...]".¹⁰⁰¹ Međutim, nema nepobitnih dokaza da je OEM učestvovao u toj operaciji.¹⁰⁰² Ta operacija nije bila uspješna.¹⁰⁰³

394. Dana 27. maja 1995., započeta je Operacija "Proljeće", u kojoj je od VRS-a uspješno otet greben Podsjelovo, koji se nalazi sjeveroistočno od Zavidovića.¹⁰⁰⁴ Tu operaciju su predvodili OEM i jedinice iz sastava 328. brdske brigade, shodno naređenju komandanta 35. divizije.¹⁰⁰⁵ Nakon što

⁹⁹⁷ "Vozućki džep" je brdoviti predio u centralnoj Bosni koji obuhvata dio doline rijeke Krivaje istočno od Zavidovića. Vidi Sead Delić, T. 2710-2711, 2738; Fadil Hasanagić, T. 2935-2936, 3091.

⁹⁹⁸ Fadil Hasanagić, T. 2935-2937, 2941, 2947-2948, 2955-2956; Kadir Jusić, T.2495-2497; Sinan Begović, T. 444-445.

⁹⁹⁹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 70, 73; Fadil Hasanagić, T. 2939, 3256, 2966-2967; DP 826 (zapečaćeno), par. 86-87, 100, 130; DP 431, Naređenje komandanta 3. korpusa o prepotčinjavanju OEM-a 35. diviziji, 31. mart 1995.; DP 396, Naređenje, Angažovanje odreda "El-Mudžahidin" u z/o /zoni odgovornosti/ 35. divizije, 2. juni 1995.

¹⁰⁰⁰ Fadil Hasanagić, T. 2935; DP 432, Zapovijest za napad, Komanda 35. divizije, "Sabur-95", april 1995.; DP 1025, Mapa; DP 797, Mape koje se odnose na vojne operacije na području Vozuće, br. 3.

¹⁰⁰¹ DP 432 Zapovijest za napad, Komanda 35. divizije, "Sabur-95", april 1995., str. 6.

¹⁰⁰² DP 433, Izvještaj o dostavi dokumenata o borbenim dejstvima vezanih za Operaciju "Sabur-95", 3. april 1995.; DP 1025, Mapa; DP 362, Redovni dnevni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 3. april 1995.; Fadil Hasanagić, T. 2935-2936, 3122-3123. Vidi i Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 83; DP 826 (zapečaćeno), par. 137.

¹⁰⁰³ Fadil Hasanagić, T. 2935-2936, 3122-3123. Vidi i Sinan Begović, T. 444-445.

¹⁰⁰⁴ Fadil Hasanagić, T. 2935-2936, 2954-2955. Vidi DP 430, Mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić, gdje je Podsjelovo označeno brojem "8"; DP 436, Mapa Operacije "Proljeće-95"; DP 489, Dnevni operativni izvještaj, komandant 2. manevarskog bataljona, 28. maj 1995.

¹⁰⁰⁵ Fuad Zilkić, T. 5304-5305, 5344-5345; DP 435, Zapovijest za napad, Komanda 35. divizije, "Proljeće-95", 24. maj 1995.; DP 1036, Mapa; DP 574, Izvještaj o izvedenim borbenim dejstvima, Odjeljenje službe bezbjednosti 35. divizije, 27. maj 1995.; Sinan Begović, T. 452-453; DP 826 (zapečaćeno), par. 137, 172; DP 797, Mape koje se odnose na vojne operacije na području Vozuće, br. 5; Fadil Hasanagić, T. 2948-2949; DP 1037, Analiza dosada izvršenih b/d /borbenih dejstava/ i prijedlog angažovanja snaga, Komanda 35. divizije, 28. maj 1995.; DP 1038, Analiza napadnog boja "Proljeće-95", Komanda 35. divizije, 1. juni 1995.

su zauzeli Podsjedlovo, vojnici OEM-a su na tom grebenu ostali nekih šest dana kako bi utvrdili novoposjednute položaje.¹⁰⁰⁶ U tom zadatku pomagali su im vojnici 5. bataljona 328. brigade.¹⁰⁰⁷

ii. Operacija "Proljeće II"

395. Prema izjavi Ajmana Awada, komandant 3. korpusa Sakib Mahmuljin je poslije Operacije "Proljeće" dao "preporuku" OEM-u da promijeni pravac napada i usmjeri ga ka objektima koji nadvisuju kotu Paljenik, OEM je prilagodio svoje planove u skladu s tom preporukom.¹⁰⁰⁸ Pripadnici OEM-a su se konsultovali i sa Komandom 35. divizije kako bi koordinisali zadatke i usaglasili se oko tačnog vremena početka operacije.¹⁰⁰⁹

396. Dana 21. jula 1995., započeta je Operacija "Proljeće II", čiji je cilj bio zauzimanje područja Krčevina i objekata Gaj i Malovan.¹⁰¹⁰ Komandant 35. divizije je naredio OEM-u da izvede napad na području Podsjedlova.¹⁰¹¹ Treći korpus je izvijestio Glavni štab da je OEM "glavni nosilac predstojećeg zadatka".¹⁰¹² U ranim jutarnjim časovima 21. jula 1995., snage OEM-a probile su neprijateljske linije odbrane, ušle u sela Krčevine i Kesten na širem području Podsjedlova, te zauzele "trigonometar 551" /trigonometrijska tačka/, kotu od strateškog značaja.¹⁰¹³ Tokom te operacije, OEM je s uspjehom učinio "da više nema napredovanja četnika", u skladu s uputstvima komandanta 35. divizije.¹⁰¹⁴ Za vrijeme te operacije, OEM je dijelio IKM s drugim jedinicama ABiH potčinjenim 35. diviziji, koje su učestvovalе u u borbama.¹⁰¹⁵ Na kraju, ta operacija je bila

¹⁰⁰⁶ Sinan Begović, T. 452-453; DP 826 (zapečaćeno), par. 172.

¹⁰⁰⁷ Fuad Zilkić, T. 5302; Ahmet Šehić, T. 5080; DP 703, Naređenje komandanta 5. bataljona 328. brigade, 30. maj 1995. *Vidi* i Sinan Begović, T. 452-453; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 90.

¹⁰⁰⁸ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 93-94.

¹⁰⁰⁹ DP 602, Redovni dnevni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 6. juli 1995., str. 3; DP 826 (zapečaćeno), par. 212-213.

¹⁰¹⁰ Fadil Hasanagić, T. 2936-2937, 2955, 2980-2981; DP 430 i DP 448, Mape s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

¹⁰¹¹ DP 444, Zapovijest za nastavak napadnog boja "Proljeće-95", Komanda 35. divizije, 18. juli 1995., str. 7; DP 445, Mapa Operacije "Proljeće-95 II".

¹⁰¹² DP 606, Izvođenje aktivnih b/d /borbenih dejstava/, Izvještaj, Komanda 3. korpusa, 18. juli 1995.; DP 525, Izvođenje aktivnih b/d, Izvještaj, Komanda 3. korpusa, 18. juli 1995., gdje se OEM pominje kao "glavni nosilac predstojećeg zadatka"; DP 789, Mjesečni redovni borbeni izvještaj, komandant 328. brigade, 3. avgust 1995., str. 3, gdje se navodi da je Operacija "Proljeće II" izvedena "po planu" OEM-a; DP 1044, Naređenje, komandant 329. brigade, 19. juli 1995.; Fuad Zilkić, T. 5325-5326. *Vidi* i DP 826 (zapečaćeno), par. 202-204, 207-208; svjedok PW-9, T. 5706.

¹⁰¹³ Sinan Begović, T. 454-457; DP 826 (zapečaćeno), par. 214-215; DP 526, Vanredni borbeni izvještaj, Komanda 3. korpusa, 21. juli 1995.; DP 537, Zbirka izvještaja Glavnog štaba, juli 1995.; DP 668 (zapečaćeno); DP 75, Mapa s oznakama koje je unio Sinan Begović; DP 375, Tri izvještaja o uspjesima jedinica ABiH, 22. juli 1995., str. 4; DP 789, Mjesečni redovni borbeni izvještaj, komandant 328. brigade, 3. avgust 1995., str. 6.

¹⁰¹⁴ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 104; DP 1049, Vanredni operativni izvještaj, Komanda 35. divizije, 27. juli 1995.

¹⁰¹⁵ DP 449, Naređenje komandanta 35. divizije, 16. juli 1995. *Vidi* Fadil Hasanagić, T. 2979-2981; DP 448, Mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

uspješna i OEM je čak zarobio jedan tenk.¹⁰¹⁶ Vojnici OEM-a su potom ostali na tom području nekoliko dana kako bi utvrdili nove položaje, a onda su se vratili u Livade.¹⁰¹⁷

iii. Operacije "Farz" i "Uragan"

397. U skladu s vojnim prioritetima koje je početkom 1995. predvidio Glavni štab ABiH, komandanti 2. i 3. korpusa, Sead Delić i Sakib Mahmuljin, planirali su Operaciju "Uragan" i Operaciju "Farz" sa ciljem da potisnu VRS iz Vozučkog džepa.¹⁰¹⁸ Rasim Delić je potpisao mape tih operacija, na kojima je bio izložen plan napada.¹⁰¹⁹ Na mapi Operacije "Farz" nisu bile izričito označene jedinice potčinjene 35. diviziji, kao što je OEM.¹⁰²⁰ Međutim, OEM se pominje u Zapovijesti za napad koju ju izdao komandant 35. divizije.¹⁰²¹

398. Dana 25. avgusta 1995., komandant 35. divizije je naredio OEM-u da od VRS-a zauzme kotu Paljenik, "kapiju za ulaz u Vozučki džep".¹⁰²² U jutarnjim časovima 10. septembra 1995., OEM je vrlo brzo zauzeo objekat Paljenik.¹⁰²³ Istog dana uveče, komandant 35. divizije je izdao naređenje shodno kojem je OEM trebalo "imati za intervenciju [...] uz liniju odbrane u rejonu sela Kesten, Kosa i Prokop".¹⁰²⁴ OEM se 11. septembra 1995. zaista i nalazio na području Kestena.¹⁰²⁵

¹⁰¹⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 97-98, 261. *Vidi* i par. 372 *supra*.

¹⁰¹⁷ Sinan Begović, T. 458-459; DP 826 (zapečaćeno), par. 238, gdje je svjedok izjavio da je OEM ostao na liniji fronta do dolaska jedinica ABiH koje su trebale da preuzmu dužnost na liniji fronta.

¹⁰¹⁸ DP 384, Direktiva za nastavak ofanzivnih borbenih dejstava Armije RBiH, 5. januar 1995.; Sead Delić, T. 2713, 2737-2739; DP 397, Mapa s oznakama koje je unio Sead Delić; Kadir Jusić, T. 2640, 2590, 2587-2588, 2496-2497; Fadil Hasanagić, T. 3013-3014, 3030-3031, 3248; Ismet Alija, T. 4211; DP 385, Poboljšanje borbene gotovosti, Naređenje, komandant 3. korpusa, 22. avgust 1995., str. 3, stavka 1; DP 826 (zapečaćeno), par. 257; DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995.; DP 389, Tim za neposredno RiK /rukovođenje i komandovanje/ napadnom operacijom "F" /Farz/, Naređenje, komandant 3. korpusa, 8. septembar 1995.

¹⁰¹⁹ DP 387, Mapa Operacije "Farz"; Kadir Jusić, T. 2500-2501, 2579-2581; Haso Ribo, T. 7054-7055; Vahid Karavelić, T. 7929, gdje je posvjedočio da je učešće Rasima Delića bilo ograničeno samo na odobrenje operacije.

¹⁰²⁰ Kadir Jusić, T. 2579-2581, gdje je posvjedočio da na mapi Operacije "Farz" nisu bile označene aktivnosti nijedne konkretne jedinice ranga bataljona iz sastava 35. divizije; DP 380, Mapa Operacije "Farz"; DP 381, Mapa Operacije "Farz" s oznakama koje je unio Kadir Jusić.

¹⁰²¹ DP 461, Zapovijest komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995., str. 5; Fadil Hasanagić, T. 3015-3017; Kadir Jusić, T. 2580-2581; DP 1063, Mapa. *Vidi* i DP 1064, Izvještaj komandanta 35. divizije, 28. avgust 1995., koji se odnosi na pripremne radnje vezane za Operaciju "Farz" i u kojem se pominje OEM.

¹⁰²² DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995.; Kadir Jusić, T. 2515; DP 461, Zapovijest komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995.; DP 1060, Mapa; DP 463, Zapisnik o uručenju Zapovijesti za napad OEM-u, 25. avgust 1995.

¹⁰²³ Jedinice iz sastava 35. divizije pružale su artiljerijsku podršku OEM-u, Kadir Jusić, T. 2515-2516, 2522-2523, 2525; Fuad Zilkić, T. 5308; Sinan Begović, T. 462. *Vidi* i Haso Ribo, 7135-7138. OEM je takođe telefonom izvijestio Komandu 3. korpusa da je zauzeo objekat Paljenik, Kadir Jusić, T. 2663. *Vidi* i DP 394, Operativni dnevnik osmatračnice komandanta 3. korpusa, 9. - 10. septembar 1995., str. 4.

¹⁰²⁴ DP 466, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. septembar 1995.; DP 469, Mapa s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić. Tužilaštvo tvrdi da se OEM 11. septembra 1995. nalazio u Kestenu, shodno ovom naređenju, Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 75, 77, 79.

¹⁰²⁵ *Vidi* par. 287 *et seq. supra*.

399. Dana 11. septembra 1995., snage 2. i 3. korpusa su se spojile u Prokopu i zajedno nadirale prema Kvirgama.¹⁰²⁶ Komandant 35. divizije naredio je snagama OEM-a i 2. i 4. manevarskog bataljona 35. divizije da se upute u pravcu Kvirga.¹⁰²⁷ Dokazi pokazuju da se OEM u skladu s tim naređenjem kretao duž tog pravca.¹⁰²⁸ Tokom te operacije, na IKM-u OEM-a nalazio se jedan oficir iz Komande 35. divizije.¹⁰²⁹

400. Takođe 11. septembra 1995., komandant 35. divizije izdao je naređenje kojim je 5. manevarski bataljon prepotčinio OEM-u u svrhu učešća u borbenim dejstvima na Radulovom Brdu i u selu Karačić.¹⁰³⁰ Dokazi pokazuju da su neke jedinice iz sastava 35. divizije pokrenule ofanzivu duž tog pravca.¹⁰³¹

401. U popodnevnim časovima 11. septembra 1995., nakon što je ABiH zauzela Vozuće, stigao je predsjednik Izetbegović i sastao se sa komandantima jedinica koje su učestvovala u toj operaciji, uključujući i OEM.¹⁰³² Sljedećeg dana, predsjednik Izetbegović je prisustvovao svečanosti održanoj u centru Vozuće pred pripadnicima OEM-a, kao i drugih jedinica ABiH.¹⁰³³

402. Dana 15. septembra 1995., komandant 35. divizije je svojim potčinjenim jedinicama, uključujući i OEM, naredio da nastave borbena dejstva na području Maglaja. OEM je izvršio to naređenje.¹⁰³⁴ Do 11. oktobra 1995., prestale su borbe na širem području Vozuće.¹⁰³⁵

(iii) Da li je OEM poštovao proceduru postupanja prema zarobljenim pripadnicima neprijateljske vojske koju je primjenjivala ABiH

403. U julu 1995., OEM je zarobljenike koje je zarobio tokom Operacije "Proljeće II" prvo odveo u Livade, a potom u bazu u Kamenici.¹⁰³⁶ Međutim, 11 zarobljenih bosanskih Muslimana, koji su

¹⁰²⁶ Fuad Zilkić, T. 5308, 5311-5312, 5385-5388; DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.; *vidi* DP 802, Mapu s oznakama koje je unio Fuad Zilkić i DP 803, Mapu s oznakama koje je unio Fuad Zilkić.

¹⁰²⁷ DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.

¹⁰²⁸ DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.; Fuad Zilkić, T. 5384-5387; Fadil Hasanagić, T. 3039, 3043-3044; DP 849, Mapa s oznakama koje je unio svjedok PW-9; PW-9, T. 5709-5710.

¹⁰²⁹ DP 464, Naređenje komandanta 35. divizije, 6. septembar 1995.; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 107-108.

¹⁰³⁰ Fadil Hasanagić, T. 3044, 3162; DP 468, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.; *vidi* DP 469, Mapu s oznakama koje je unio Fadil Hasanagić.

¹⁰³¹ DP 481, Izvještaj komandanta 328. brigade - Analiza priprema i izvođenja b/d operacije "F-95", 16. oktobar 1995. Pretresno vijeće ima u vidu da se iz DP 481 ne vidi da li je OEM učestvovao u toj operaciji.

¹⁰³² Sead Delić, T. 2779-2782, 2785, 2922; DP 409, video-snimak; DP 410, Slike s oznakama koje je unio Sead Delić, 11. septembar 1995.; DP 424, Slika s oznakama koje je unio Sead Delić; DP 425, Slika s oznakama koje je unio Sead Delić.

¹⁰³³ Fadil Hasanagić, T. 3060, 3066-3067; DP 474, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.

¹⁰³⁴ DP 478, Naređenje komandanta 35. divizije, 15. septembar 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3066, 3161. *Vidi* i DP 481, Izvještaj komandanta 328. brigade - Analiza priprema i izvođenja b/d operacije "F-95", 16. oktobar 1995.

bili pripadnici radnog voda VRS-a, ubrzo su predati ABiH-u, dok je 12 vojnika VRS-a odvedeno u bazu u Kamenici, gdje su držani nekoliko sedmica.¹⁰³⁷ Postupivši tako, OEM nije postupio u skladu s obavezama koje je u vezi s postupanjem prema zarobljenicima zarobljenim u borbi postavio komandant 35. divizije:

[z]arobljenike privoditi OB /organu bezbjednosti/ najbliže jedinice, a potom OB 35. divizije. Sabirni centar u Zavidovićima u četi vojne policije 35. divizije.

[...]

Ratne zarobljenike prikupljati u SRZ /sabirni centar za ratne zarobljenike/ na lokaciji škole u selu Kovači. Mjesto prikupljanja ratnih zarobljenika obezbjediti stražom, a njihovu evakuaciju, ispitivanje i dalje zbrinjavanje je u nadležnosti obavještajnog i bezbjedonosnog organa 35. dKoV /divizija kopnene vojske/.¹⁰³⁸

404. Isto tako, OEM je u septembru 1995. u bazi u Kamenici nekoliko sedmica u zatočenju držao 62 vojnika VRS-a, kao i tri žene, bosanske Srkinje.¹⁰³⁹ To je predstavljalo kršenje borbene zapovijesti ABiH za Operaciju "Farz", kojom je bilo propisano sljedeće:

RVZ /ratne vojne zarobljenike/ privoditi sa zarobljenom dokumentacijom i predati pripadnicima čVP /čete vojne policije/.¹⁰⁴⁰

405. U septembru 1995., nekoliko zatočenih bosanskih Srba predato je pripadnicima bataljona vojne policije 3. korpusa u bazi u Kamenici.¹⁰⁴¹ Starješina na čelu bataljona vojne policije postupao je u skladu s pretpostavkom da je između OEM-a i 3. korpusa postignut sporazum o predaji zatočenika.¹⁰⁴² Prema izjavi jednog svjedoka, bilo je "normalno" da bataljon vojne policije i OEM postupaju sporazumno, budući da između te dvije jedinice nije postojao hijerarhijski odnos.¹⁰⁴³

(iv) Pristup objektima OEM-a i zarobljenim pripadnicima neprijateljske strane

¹⁰³⁵ Sead Delić, T. 2751; Fuad Zilkić, T. 5339; DP 1082, Naređenje komandanta 3. korpusa o prekidu vatre, 11. oktobar 1995.; DP 1083, Naređenje komandanta 2. korpusa o prekidu vatre, 11. oktobar 1995.; DP 481, Izvještaj komandanta 328. brigade - Analiza priprema i izvođenja b/d operacije "F-95", 16. oktobar 1995.

¹⁰³⁶ *Vidi par. 238 et seq. supra.*

¹⁰³⁷ DP 499, Informacija, 3. bataljon vojne policije 3. korpusa, 29. avgust 1995.; Velibor Trivičević, T. 3617-3619; DP 927, Izjava svjedoka Branka Šikanića, 13. decembar 1999., str. 9; Fadil Hasanagić, T. 3216-3217; Fadil Imamović, T. 3992-3993, 4003; DP 581, Informacija, Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa, 23. juli 1995. *Vidi i par. 238 et seq. supra.*

¹⁰³⁸ DP 444, Zapovijest komandanta 35. divizije za nastavak napadnog boja "Proljeće-95 II", 18. juli 1995., str. 11, 15. *Vidi i Izudin Hajderhodžić, T. 3791-3792; Sejfulah Mrkaljević, T. 3949-3950.*

¹⁰³⁹ *Vidi i par. 285 et seq. supra.*

¹⁰⁴⁰ DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995., str. 13-14; Fadil Hasanagić, T. 3250-3251; Fuad Zilkić, T. 5393.

¹⁰⁴¹ DP 876, Spisak zarobljenih bosanskih Srba, 19. oktobar 1995; DP 853 (zapečaćeno); DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 32-38, 55-68.

¹⁰⁴² DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 55-60.

¹⁰⁴³ Zaim Mujezinović, T. 6097-6098, 6100-6101, 6104-6105.

406. Izvedeni su dokazi koji pokazuju da OEM u nekim prilikama nije dozvoljavao drugim jedinicama ABiH neograničen pristup svojim objektima. OEM je pristup uskraćivao posebno kada bi vojna policija i služba bezbjednosti htjeli da obave razgovor sa zarobljenicima koje je držao OEM ili kada bi vršili kriminalističku istragu.¹⁰⁴⁴

407. Jednom prilikom, oficirima iz OG Sjever koji su u avgustu 1994. vršili obilazak jedinica na terenu uskraćen je pristup objektima OEM-a.¹⁰⁴⁵

408. U izvještaju oficira za bezbjednost 35. divizije od 22. jula 1995. pominje se razgovor sa zarobljenim vojnicima VRS-a u Livadama, "vođen po odobrenju Abu Malija", koji je "dao dozvolu samo na kratko".¹⁰⁴⁶ Pomoćnik komandanta 35. divizije za bezbjednost posvjedočio je da je, usprkos tome što mu je bio dozvoljen pristup da obavi kratki razgovor sa zarobljenim pripadnicima VRS-a, otišao odatle jer se plašio za svoju sigurnost nakon što je jedan od vojnika OEM-a počeo da mu prijeti.¹⁰⁴⁷ Istog dana, Služba bezbjednosti 3. korpusa izvijestila je da su "[s]vi zarobljeni pod kontrolom odreda 'El Mudžahidin', koji ne dozvoljavaju nikakav pristup".¹⁰⁴⁸ Služba za obavještajne poslove 3. korpusa izvijestila je da namjerava da stupi u "kontakt sa pretpostavljenim iz odreda El Mudžahidin u cilju [...] traženja odobrenja da se kontaktira sa zarobljenicima [...] koji se nalaze u njihovom logoru".¹⁰⁴⁹

409. Jedan oficir 3. korpusa za obavještajne poslove posvjedočio je da je, usprkos tome što je od komandanta 3. korpusa dobio ovlaštenje da zaplijeni određene dokumente od OEM-a i da stupi u kontakt sa zarobljenicima koje je držao OEM, pokušao samo da dođe do tih dokumenata, a sa zarobljenicima nije stupio u kontakt jer mu je njegov pretpostavljeni rekao da to spada u nadležnost Službe vojne bezbjednosti.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁴ DP 1300, Izvještaj načelnika Službe državne bezbjednosti, 14. decembar 1995.; Haso Ribo, T. 7016-7018, 7022-7023; svjedok PW-11, T. 6313 (zatvorena sjednica); Sejfulah Mrkaljević T. 3898; DP 1058, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 17. avgust 1995.; DP 710, Bilten br. 161 Uprave vojne bezbjednosti, 18. avgust 1995., str. 3. *Vidi* i DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 20. septembar 2006, par. 10; Fadil Hasanagić, T. 3139-3140, 3151; *ali, vidi* DP 826 (zapečaćeno), par. 129.

¹⁰⁴⁵ Haso Ribo, T. 7015-7017; DP 1185, Naređenje načelnika štaba 3. korpusa, 29. avgust 1994.

¹⁰⁴⁶ DP 553, Izvještaj pomoćnika komandanta 35. divizije za bezbjednost, 22. juli 1995. *Vidi* i Fadil Imamović, T. 3987-3990.

¹⁰⁴⁷ Fadil Imamović, T. 3990.

¹⁰⁴⁸ DP 580, Informacija, Odjeljenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 22. juli 1995., str. 2; Ekrem Alihodžić, T. 6433-6434. *Vidi* i DP 581, Informacija, Odjeljenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 23. juli 1995.; DP 582, Bilten Uprave Službe vojne bezbjednosti, Generalštab Armije, 22. juli 1995., str. 4-5.

¹⁰⁴⁹ DP 554, Izvještaj Obavještajnog odjeljenja Komande 3. korpusa, 24. juli 1995., str. 3.

¹⁰⁵⁰ Sejfulah Mrkaljević T. 3894, 3897-3898, 3900-3901. Međutim, treba napomenuti da je Mrkaljević u svom svjedočenju izjavio da s komandantom 3. korpusa nikad nije razgovarao o zarobljenim pripadnicima VRS-a jer mu je njegov pretpostavljeni, Edin Husić, izdao uputstvo da to ne čini, Sejfulah Mrkaljević T. 3892; *ali, vidi* Edin Husić, T. 4455, koji je izjavio da se ne može sjetiti da je izdao takvo uputstvo i porekao da se miješao u odluke komandanta.

410. U periodu nakon što je izvedena Operacija "Farz", oficiri ABiH za bezbjednost iz sastava 35. divizije i 3. korpusa otišli su u bazu u Kamenici da bi provjerili glasine da OEM tu drži više zarobljenih vojnika VRS-a.¹⁰⁵¹ Međutim, na kapiji baze uskraćen im je pristup u taj objekat i rečeno im je da tu nema zarobljenika. Oficiri su otišli ne obavivši svoj zadatak i o tom incidentu su izvijestili 3. korpus.¹⁰⁵²

411. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koji pokazuju da je Sakib Mahmuljin, komandant 3. korpusa, u dva navrata posjetio štab OEM-a u preduzeću "Vatrostalna".¹⁰⁵³ Ti dokazi takođe pokazuju da su sastanci komandanta 35. divizije i komande OEM-a održavani na mjestu "rasporeda jedinice".¹⁰⁵⁴ Bilo je i slučajeva kada je vojnicima ABiH bilo dozvoljeno da se pridruže molitvama u bazi u Kamenici.¹⁰⁵⁵

(v) Regrutovanje lokalnih stanovnika od strane OEM-a i popuna njegovog sastava vojnicima ABiH

412. U naređenju od 13. avgusta 1993. o formiranju OEM-a predviđeno je da se popuna OEM-a izvrši "od ljudstva stranih državljana - dobrovoljaca koji se nalaze na teritoriji u zoni odgovornosti 3. korpusa", te se takođe navodi da "navedeno ljudstvo sa sobom nosi naoružanje i druga materijalna sredstva sa kojima je trenutno zaduženo".¹⁰⁵⁶ Međutim, u redove OEM-a pristupali su i lokalni muškarci, bosanski Muslimani, i to iz vjerskih razloga, kao i zbog toga što je OEM posjedovao superiorniju opremu i borbeni moral.¹⁰⁵⁷ Ubrzo je tih lokalnih stanovnika u redovima OEM-a bilo više nego stranih pripadnika te jedinice.¹⁰⁵⁸

413. Izgleda da ABiH, barem ispočetka, nije odobravao pridruživanje boraca iz svojih redova grupi mudžahedina koja je kasnije postala OEM.¹⁰⁵⁹ Jednom prilikom, komandant 3. korpusa je

¹⁰⁵¹ Hamdija Šljuka, T. 4310-4311, 4315-4316, 4325-4329, 4363, 4365-4367, 4374; svjedok PW-4, T. 4825-4827, 4830-4831 (zatvorena sjednica); svjedok PW-11, T. 6271, 6273-6274 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁵² Hamdija Šljuka, T. 4325-4329, 4373-4374. *Vidi* i svjedok PW-4, T. 4825-4826, 4830 (zatvorena sjednica); svjedok PW-11, T. 6271, 6273-6274 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁵³ DP 826 (zapečaćeno), par. 53, 118-119.

¹⁰⁵⁴ Fadil Hasanagić, T. 2960. U avgustu 1993., u Mehurićima je održana svečanost povodom osnivanja OEM-a kojoj su prisustvovali razni komandanti ABiH-a, Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 42-43.

¹⁰⁵⁵ DP 826 (zapečaćeno), par. 53, 118-119, 238-240; DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, par. 56.

¹⁰⁵⁶ *Vidi* par. 174-177 *supra*.

¹⁰⁵⁷ *Vidi* par. 184 *supra*.

¹⁰⁵⁸ Svjedok PW-9, T. 5641-5642; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 153-154; DP 683, Izvještaj Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 26. februar 1994., gdje se pominje 59 stranih i 152 domaća borca u sastavu OEM-a. *Vidi* par. 183-185 *supra*.

¹⁰⁵⁹ Šaban Alić, T. 674-675; Sinan Begović, T. 405-407 ("Kasnije sam saznao da smo mi dobili to neko odobrenje [...] Nismo nikada dobili. Samo smo tako u pričama čuli."), 514-516; svjedok PW-11, T. 6410-6411 (zatvorena sjednica); DP 65, Zahtjev za odobrenje za prelazak vojnika iz 306. brigade u OEM sa priloženim spiskom, 28. avgust 1993., Saglasnost za prelazak vojnih obveznika, 9. septembar 1993.; *ali vidi* DP 577, Izvještaj Odsjeka

naredio OEM-u da vrati vojnike 328. brigade koji su pristupili redovima OEM-a.¹⁰⁶⁰ Međutim, ima dokaza da ABiH, usprkos svojim nastojanjima,¹⁰⁶¹ nije mogla efikasno spriječiti te prelaske vojnika jer se, kako sugerišu dokazi, skanjivala da se upusti u sukob sa OEM-om.¹⁰⁶² Ali, dokazi takođe upućuju na to da su jedinice ABiH naknadno davale odobrenja nekim svojim bivšim vojnicima koji su prešli u sastav OEM-a.¹⁰⁶³ Komanda 3. korpusa je u nekoliko navrata u periodu od 22. oktobra 1994. do 22. decembra 1994. prekomandovala ljudstvo u OEM.¹⁰⁶⁴

414. Početkom 1995. godine, Komanda 3. korpusa je naredila da se ograniči popuna OEM-a i obustavi daljnji prijem lokalnih i stranih boraca u tu jedinicu “zbog toga što je OEM dostigao nivo popunjenosti koji je predviđen prema formacijskom sastavu”.¹⁰⁶⁵ U isto vrijeme, dokazi pokazuju da je Komanda 3. korpusa u avgustu 1995. još uvijek premještala vojnike iz svojih jedinica u OEM.¹⁰⁶⁶ Lokalni stanovnici, bosanski Muslimani, i dalje su pristupali OEM-u sve dok on nije bio rasformiran.¹⁰⁶⁷

415. Osim toga, dokazi pokazuju da su početkom 1995. godine neki bosanski pripadnici OEM-a bili postavljeni na visoke položaje unutar te jedinice. Jedan od njih je 1994. godine postao zamjenik vojnog komandanta OEM-a.¹⁰⁶⁸ Lokalni bosanski Muslimani su takođe vodili neke od borbenih grupa unutar OEM-a.¹⁰⁶⁹

(vi) Međusobno pomaganje ABiH i OEM-a

Službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 6. avgust 1995.; Fadil Imamović, T. 3979-3980 (“samovoljno napuštanje bez odobrenja pretpostavljenih starješina”); Osman Fuško, T. 1142.

¹⁰⁶⁰ DP 590, Naređenje komandanta 3. korpusa OEM-u, 9. avgust 1995.; Fadil Imamović, T. 4055; Hajrudin Hubo, T. 7665-7667. *Vidi* i svjedok PW-11, T. 6411-6412 (zatvorena sjednica); Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 214-216.

¹⁰⁶¹ Svjedok PW-9, T. 5679; Halim Husić, T. 7510-7512; DP 925, Izjava svjedoka Seada Žerića, 21. maj 2007., par. 32.

¹⁰⁶² Osman Fuško, T. 1138-1139.

¹⁰⁶³ Sinan Begović, T. 406-407.

¹⁰⁶⁴ DP 1145, Naredba komandanta 3. korpusa, 22. oktobar 1994.; DP 1146-1152, Naredbe komandanta 3. korpusa, 25. oktobar 1994.; DP 1156, Naredba komandanta 3. korpusa, 16. decembar 1994.; DP 1157, Naredba komandanta 3. korpusa, 22. decembar 1994.

¹⁰⁶⁵ Pretresnom vijeću nije predočeno to naređenje. Međutim, u DP 591, Zahtjevu Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa od 22. aprila 1995., pominje se da je komandant 3. korpusa izdao takvo naređenje; Fadil Imamović, T. 4056-4057; Ekrem Alihodžić, T. 6476-6477; svjedok PW-9, T. 5681-5682. Hajrudin Hubo (T. 7666) je posvjedočio da je OEM stalno nastojao da zaobiđe to naređenje.

¹⁰⁶⁶ DP 1164-1167, Naredbe komandanta 3. korpusa, 16. avgust 1995.; Hajrudin Hubo, T. 7671-7672; DP 1169, Jedinični kartoni za pripadnike 7. muslimanske brigade koji su prekomandovani u OEM, 4. septembar 1995.

¹⁰⁶⁷ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 221-222; svjedok PW-9, T. 5681-5682; DP 1286, Specijalna informacija, Uprava Službe vojne bezbjednosti, Generalštab ABiH, 8. septembar 1995., str. 3; DP 1293, Specijalna informacija, Uprava Službe vojne bezbjednosti, Generalštab ARBiH, 11. oktobar 1995., str. 3.

¹⁰⁶⁸ Svjedok PW-9 (T. 5562-5563, 5620-5621, 5645-5648) je u svom svjedočenju izjavio da je to imenovanje bilo “da se ispuni formacijska, da tako kažem, forma koju predviđa formacija odreda”, to jest da je taj položaj postojao samo na papiru; DP 826 (zapečaćeno), par. 150, 152-154.

¹⁰⁶⁹ Sinan Begović, T. 450, 454.

416. ABiH je u više navrata vojnike i jedinice privremeno prepotčinila OEM-u za potrebe konkretnih borbenih operacija.¹⁰⁷⁰ Ti vojnici ABiH uglavnom su korišteni za konkretne pomoćne zadatke, ali su ponekad korišteni i u borbi.¹⁰⁷¹ Vojnici ABiH a i čitave jedinice ABiH, kao što je 5. manevarski bataljon 35. divizije, bile su prepotčinjene OEM-u i učestvovala su i u Operaciji "Proljeće II"¹⁰⁷² i Operaciji "Farz".¹⁰⁷³

417. Dokazi takođe pokazuju da su jedinice ABiH pružale potrebnu podršku OEM-u, posebno kad je u pitanju izviđanje terena,¹⁰⁷⁴ uklanjanje mina¹⁰⁷⁵ ili evakuacija ranjenih boraca.¹⁰⁷⁶ Tokom borbenih dejstava vođenih 1995. na području Vozuće, OEM je dobijao artiljerijsku podršku od svoje pretpostavljene jedinice –35. divizije.¹⁰⁷⁷ Taktička podrška koju je pružala ABiH obuhvatala je i pomoć u utvrđivanju novoposjednutih položaja.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁰ DP 1234, Naređenje komandanta 328. brdske brigade, 14. septembar 1995. *Vidi* i DP 1068, Analiza - izvještaj komandanta 35. divizije, 29. avgust 1995., str. 3; Haso Ribo, T. 7134-7136; DP 794, Izvještaj načelnika Službe bezbjednosti 3. korpusa, 19. oktobar 1995.; Fuad Zilkić, T. 5301-5302, 5305, 5423-5426; DP 479, Izvod iz redovnog operativnog izvještaja, komandant 35. divizije, 22. septembar 1995., str. 3; Fadil Hasanagić, T. 3310; DP 700, Naređenje komandanta 328. brigade, 23. maj 1995., str. 2; DP 699, Zapovijest za napad, komandant 328. brigade, 19. maj 1995., str. 4-5; Ahmet Šehić, T. 5073-5076, 5080, 5088-5090; DP 703, Naređenje komandanta 5. bataljona 328. brigade, 30. maj 1995.; DP 701, Izvještaj komandanta 328. brdske brigade, 24. maj 1995., str. 4; DP 793, Naređenje komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995.; DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995., str. 5-10.

¹⁰⁷¹ Ahmet Šehić, T. 5075-5076.

¹⁰⁷² DP 789, Mjesečni redovni borbeni izvještaj, komandant 328. brigade, 3. avgust 1995., str. 6; DP 444, Zapovijest za nastavak borbenog boja "Proljeće-95 II", komandant 35. divizije, 18. juli 1995., str. 6-8.

¹⁰⁷³ DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995., str. 7-8, gdje se 4. manevarski bataljon prepotčinjava OEM-u; DP 793, Naređenje komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995., u kojem se navodi da se 200 ljudi iz sastava 328. brigade raspoređuje na evakuaciju ranjenih vojnika "na pravcu napada odreda 'El Mudžahidin'". Zilkić je u svom svjedočenju izjavio da su vojnici bili prekomandovani u OEM i u svrhu borbenih dejstava, Fuad Zilkić, T. 5301, 5305, 5371-5372; DP 465, Naređenje komandanta 35. divizije, 7. septembar 1995., kojim je 3. manevarski bataljon prepotčinjen OEM-u; DP 468, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995., kojim je 5. manevarski bataljon prepotčinjen OEM-u; DP 794, Naređenje komandanta 35. divizije, 3. septembar 1995. *Vidi* i svjedok PW-9, T. 5732-5733 (djelimično zatvorena sjednica), gdje govori o vojnoj podršci koju je OEM tražio od Komande 35. divizije; DP 479, Izvod iz redovnog operativnog izvještaja, komandant 35. divizije, 22. septembar 1995., str. 3; Fadil Hasanagić, T. 3067-3068. Na pitanje zašto je 5. manevarski bataljon potčinio OEM-u, Fadil Hasanagić (T. 3044) je u svom svjedočenju odgovorio sljedeće: "Manevarski bataljon, to je brojno stanje 100 i nešto ljudi, pošto se borbeni dejstva odmiču prema sjeveru i ja sam ga potčinio, 5. manevarski bataljon koji se popunava iz Maglaja, jer se dejstva polako preusmjeravaju prema Maglaju."

¹⁰⁷⁴ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 64, 70-71; DP 812, Izvještaj komandanta 328. brigade, 16. avgust 1995., str. 3.

¹⁰⁷⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 76-77; DP 1128, Naređenje komandanta 3. korpusa, 16. septembar 1994.; Fuad Zilkić, T. 5370.

¹⁰⁷⁶ DP 700, Naređenje komandanta 328. brdske brigade, 23. maj 1995.; DP 702, Naređenje komandanta 328. brdske brigade, 24. maj 1995.; Ahmet Šehić, T. 5076-5077; DP 459, Informacija, komandant 35. divizije, 24. juli 1995., str. 2; DP 793, Naređenje komandanta 35. divizije, 25. avgust 1995.; Fuad Zilkić, T. 5334-5335, 5371-5372; DP 479, Izvod iz redovnog operativnog izvještaja, komandant 35. divizije, 22. septembar 1995., str. 3; Fadil Hasanagić, T. 3067-3068; DP 481, Izvještaj komandanta 328. brdske brigade, 16. oktobar 1995., str. 2.

¹⁰⁷⁷ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 87-88, 109; svjedok PW-9, T. 5732-5733. *Vidi* DP 444, Zapovijest za nastavak borbenog boja "Proljeće-95 II", komandant 35. divizije, 18. juli 1995., str. 9; DP 1072, Naređenje komandanta 35. divizije, 3. septembar 1995.

¹⁰⁷⁸ DP 1072, Naređenje komandanta 35. divizije, 3. septembar 1995.; Fuad Zilkić, T. 5321, 5348-5349; Ahmet Šehić, T. 5080; DP 703, Naređenje komandanta 5. bataljona 328. brigade, 30. maj 1995.; DP 699, Zapovijest za napad, komandant 328. brdske brigade, 19. maj 1995., str. 4, 10; DP 701, Izvještaj komandanta 328. brdske brigade, 24.

418. ABiH je OEM-u pružala i logističku podršku, uključujući snabdijevanje naoružanjem i municijom, pomoć u inženjerskim poslovima i sanitetsku pomoć.¹⁰⁷⁹ Međutim, dokazi ukazuju na to da je ta pomoć bila sporadična i nedovoljna, djelimično zbog toga što ni sama ABiH nije imala dovoljno resursa, pogotovo u početnoj fazi svog postojanja, i zbog toga što je finansiranje OEM-a vršeno zasebnim kanalima.¹⁰⁸⁰ Jedan svjedok je izjavio da su mudžahedini čak davali finansijsku podršku ABiH.¹⁰⁸¹ Povremeno je OEM pružao logističku podršku ABiH.¹⁰⁸²

419. Jedan bivši pripadnik OEM-a je u svom svjedočenju izjavio da su vojnici OEM-a počeli da primaju platu u isto vrijeme kad i drugi vojnici ABiH. Ta plata je bila veća od plate vojnika iz redovnog sastava ABiH.¹⁰⁸³ Dokazi ukazuju na to da su plate isplaćivane iz fondova koje je obezbijedio OEM.¹⁰⁸⁴

420. ABiH je OEM-u obezbjedila i kasarnu u preduzeću "Vatrostalna".¹⁰⁸⁵

421. U decembru 1994., dva bosanska pripadnika OEM-a pohađala su kurs obuke za oficire ABiH, koji je održan u Zenici.¹⁰⁸⁶ U nekoliko navrata tokom 1995. godine, OEM je u jednoj školi u Čardaku, nedaleko od baze u Kamenici, održao vojnu obuku za pripadnike 35. divizije.¹⁰⁸⁷ Kurs obuke obuhvatao je i vjersku poduku.¹⁰⁸⁸

maj 1995., str. 4; DP 1054, Redovni dnevni borbeni izvještaj, komandant 3. korpusa, 31. juli 1995., str. 3; Sinan Begović, T. 452-453; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 90-92.

¹⁰⁷⁹ Fuad Zilkić, T. 5321-5323; DP 788, Redovni dnevni borbeni izvještaj, komandant 328. brdske brigade, 14. juli 1995., str. 3; DP 447, Naređenje komandanta 35. divizije, 15. juli 1995., str. 3; DP 450, Naređenje komandanta 35. divizije, 20. juli 1995.; DP 451, Spisak materijalno-tehničkih sredstava koja su odobrena za OEM, 22. juli 1995.; DP 452, Vanredni operativni izvještaj, komandant 35. divizije, 28. juli 1995.; DP 1055, Zahtjev za angažovanje, komandant 35. divizije, 4. avgust 1995.; Fadil Hasanagić, T. 2982-2984, 3143, 3211-3212, 3287-3289; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 195-196, 260-261. *Vidi* i svjedok PW-9, T. 5731-5733 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁸⁰ Svjedok PW-9, T. 5682-5683; Fadil Hasanagić, T. 3211-3212, 3289; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 260.

¹⁰⁸¹ Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 131.

¹⁰⁸² Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 164, gdje je posvjedočio da je OEM poklonio jedno vozilo 3. korpusu.

¹⁰⁸³ DP 826 (zapečaćeno), par. 84, 87, gdje se navodi da je plata "specijalnih jedinica" iznosila 100 njemačkih maraka, a da je OEM primio samo 80 njemačkih maraka jer mu je ostatak od 20 maraka trebao biti isplaćen u cigaretama, što OEM nije prihvatio; Hajrudin Hubo, T. 7695.

¹⁰⁸⁴ Svjedok PW-9, T. 5683-5684; *vidi* svjedok PW-2, T. 780-781.

¹⁰⁸⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 8, 24. *Vidi* DP 1133, Naređenje komandanta 3. korpusa, 28. decembar 1995.; DP 1315, Zapisnik o kontroli racionalnog korištenja mobilisanih objekata, 17. juni 1995. *Vidi* i DP 434, Pripremno naređenje komandanta 35. divizije, 7. april 1995., str. 2.

¹⁰⁸⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 118-120, 241, 259-260; DP 1130, Naređenje komandanta 3. korpusa, 6. decembar 1994.; DP 1023, Prijedlog kandidata za Ratnu oficirsku školu, Komanda 3. korpusa, 13. novembar 1994.

¹⁰⁸⁷ Ahmet Šehić, T. 5083-5084; DP 1056, Naređenje, Komanda 35. divizije, 13. avgust 1995.; DP 1067, Naređenje komandanta 35. divizije, 28. avgust 1995.; DP 1068, Analiza iskustava u izvođenju borbenih dejstava, komandant 35. divizije, 29. avgust 1995., str. 2; DP 1069, Referat komandanta 35. divizije, 30. avgust 1995.; DP 1073, Informacija, Odjeljenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 3. septembar 1995.; DP 438, Redovni dnevni borbeni izvještaj, komandant 35. divizije, 26. avgust 1995., str. 3; Fadil Hasanagić, T. 2949-2950, 2952-2953, 2960-2961, 2965-2966; DP 789, Mjesečni redovni borbeni izvještaj, komandant 328. brdske brigade, 3. avgust 1995., str. 7; Fuad Zilkić, T. 5325-5328; DP 1064, Izvještaj, komandant 35. divizije, 28. avgust 1995., str. 3-4; DP 575, Dnevni

422. ABiH, a u jednom slučaju čak lično Rasim Delić, izdali su nekim pripadnicima OEM-a odobrenje da otputuju u inostranstvo zbog liječenja.¹⁰⁸⁹ Shodno uputstvu 3. korpusa, tim pripadnicima OEM-a izdati su pasoši.¹⁰⁹⁰

(vii) Procedura izvještavanja koje se pridržavao OEM

423. OEM je, kao jedna od jedinica iz sastava ABiH, bio dužan da izvještava komandu svoje neposredno pretpostavljene jedinice, što je 1995. godine bila ili Komanda 3. korpusa ili Komanda 35. divizije. Pretresno vijeće je takođe saslušalo dokaze o zasebnoj liniji izvještavanja kojom su organi bezbjednosti iz jedinica nižeg ešalona izvještavali organe bezbjednosti iz pretpostavljenih jedinica.¹⁰⁹¹

424. Fadil Hasanagić, komandant 35. divizije, u svom je svjedočenju izjavio da OEM nije nikad podnio pismeni ili usmeni operativni izvještaj 35. diviziji.¹⁰⁹² S tim u vezi, Pretresno vijeće ima u vidu da su rukovodstvo OEM-a uglavnom činili stranci koji nisu govorili jezik lokalnog stanovništva i koji su s Bosancima komunicirali pomoću prevodilaca.¹⁰⁹³

425. Što se tiče izvještaja OEM-a o pitanjima vezanim za bezbjednost, Pretresno vijeće podsjeća da je OEM imao pomoćnika komandanta za bezbjednost, premda dokazi upućuju na to da je taj organ bezbjednosti postojao samo na papiru.¹⁰⁹⁴ Prema riječima jednog svjedoka,

izvještaj, Odsjek Službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 18. avgust 1995., str. 2; DP 512, Ratni dnevnik 3. korpusa za Operaciju "Farz-95", str. 7.

¹⁰⁸⁸ DP 774, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 1. juli 1995.; DP 798, Izvještaj načelnika Službe bezbjednosti 3. korpusa, 3. juli 1995.; DP 735, Bilten br. 120, Uprava Službe vojne bezbjednosti, 4. juli 1995., str. 4. *Vidi* DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995., str. 16; Fuad Zilkić, T. 5326-5328, 5361-5362; Ahmet Šehić, T. 5083-5084.

¹⁰⁸⁹ DP 823, Saglasnost Rasima Delića za putovanje jednog pripadnika OEM-a, 5. decembar 1995. *Ali vidi* Ferid Buljubašić (T. 5530), koji je u svom svjedočenju izjavio da Rasim Delić normalno ne bi potpisivao dozvole za putovanje, DP 816, Izjava svjedoka Ferida Buljubašića, 30. juli 2007., par. 27; svjedok PW-9, T. 5722-5723, 5738-5739.

¹⁰⁹⁰ Ekrem Alihodžić, T. 6461-6464, 6459; DP 772, Saglasnost, Odjeljenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 11. avgust 1994.; DP 773, Zahtjev OEM-a za dozvolu za vađenje pasoša, 31. juli 1995.; DP 771, Označena verzija DP 773; Salih Spahić, T. 5236-5237.

¹⁰⁹¹ *Vidi* par. 141 *et seq. supra. Vidi* i Fadil Hasanagić, T. 3104.

¹⁰⁹² Fadil Hasanagić, T. 3104-3105, 3154-3156, 3158. *Vidi* i Fadil Imamović, T. 4045; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 221-222. *Vidi* i DP 491, Naređenje komandanta 35. divizije, 17. maj 1995. U vezi s teškoćama s kojima se suočavao ABiH u pogledu izvještavanja, *vidi* par. 130, 138-139, 148-150 *supra*. U vezi s usmenim izvještajima, *vidi* par. 143 *supra*.

¹⁰⁹³ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 58-59, 87-88; DP 826 (zapečaćeno), par. 53, 166; svjedok PW-9, T. 5565, 5676. *Vidi* i par. 188-190 *supra*.

¹⁰⁹⁴ Kadir Jusić (T. 2524) je u svom svjedočenju izjavio: "Ajman [...] mislim da je imao dužnost oficira bezbjednosti u toj jedinici [OEM-u]. Ne znam tačno."; Fadil Hasaganić (T. 3140) je u svom svjedočenju izjavio sljedeće: "Nismo ni znali ko je to tamo [u OEM-u], koji je to resorni organ tamo."; DP 570, Proizvođenje-unapređenje u čin, prijedlog generala Delića, 25. juli 1994., str. 14, gdje se Ajman Awad navodi kao "Pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove odreda 'El-Mudžahidin'"; DP 585, Pravilo za rad Službe vojne bezbjednosti u oružanim snagama R BiH, 11. septembar 1992., par. 12; DP 826 (zapečaćeno), par. 165: "[Ajman Awad] je

svaki bataljon imao je organ bezbjednosti, brigada je imala organ bezbjednosti, divizija je imala. Izuzetak tome čini odred "El Mudžahid", koji, mi nikad nismo uspostavili kontakt da ima tamo organ bezbjednosti od koga bi tražili informacije.¹⁰⁹⁵

Ajman Awad, koji je bio imenovan za pomoćnika komandanta OEM-a za bezbjednost, u svom je svjedočenju izjavio da on, zapravo, nije nikad vršio nikakve dužnosti vezane za bezbjednost, nego je radio kao prevodilac.¹⁰⁹⁶ U svakom slučaju, ni bezbjednosni ni obavještajni organi 3. korpusa i 35. divizije nisu primili nijedan pismeni izvještaj od OEM-a.¹⁰⁹⁷

426. Haso Ribo, načelnik Odjeljenja za operativnu evidenciju 3. korpusa, posvjedočio je da nikad nije primio nijedan izvještaj o raspoloživim količinama municije koji je 9. januara 1995. komandant 3. korpusa tražio od OEM-a.¹⁰⁹⁸ Dokazi dalje upućuju na to da OEM nije postupio u skladu s naređenjem komandanta 35. divizije od 8. maja 1995. da podnese spisak opreme i naoružanja koje je posjedovao.¹⁰⁹⁹ Ipak, OEM je kasnije podnio pismeni plan napada koji je sadržao informacije o onome "što je on imao".¹¹⁰⁰ Pored toga, OEM nije odgovorio na zahtjev 35. divizije od 27. maja 1995. da podnese borbeni izvještaj o novoposjednutim linijama.¹¹⁰¹ OEM nije postupio u skladu s naređenjem da podnese izvještaj o rezultatima izviđanja, koje mu je 10. juna 1995. izdala 35. divizija.¹¹⁰² Na kraju, OEM nije postupio u skladu s naređenjem da podnosi dnevne borbene izvještaje, koje mu je 17. jula 1995. izdala 35. divizija.¹¹⁰³ Usljed toga, 35. divizija se prilikom podošenja svojih izvještaja 3. korpusu morala oslanjati na informacije od drugih jedinica na terenu koje su se borile uz OEM.¹¹⁰⁴

427. Tokom 1994. i 1995. godine, Komanda OEM-a prisustvovala je brojnim sastancima sa višim oficirima ABiH iz 3. korpusa, OG Sjever, OG *Bosna* i 35. divizije. Ti sastanci, kao što je

službeno bio pomoćnik komandanta za sigurnost, ali je, u stvari, bio prevodilac, jer nije imao uticaja na druge pripadnike odreda 'El Mudžahid'." *Vidi* i DP 926, Izjava svjedoka Zakira Alispahića, 22. decembar 2005., par. 50-55; DP 1131, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 11. decembar 1995., str. 3; svjedok PW-9, T. 5742-5743; *vidi* par. 192 *supra*.

¹⁰⁹⁵ Hamdija Šljuka, T. 4369.

¹⁰⁹⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 57, 123-124, 172-173.

¹⁰⁹⁷ Salih Spahić, T. 5290-5291; svjedok PW-9, T. 5675-5676; Edin Husić, T. 4499-4500, 4503; Fadil Imamović, T. 4046. *Vidi* i Zaim Mujezinović, T. 6096; Hamdija Šljuka, T. 4368-4369.

¹⁰⁹⁸ DP 1187, Naređenje komandanta 3. korpusa, 9. januar 1995.; Haso Ribo, T. 7028. U odgovoru na pitanje jednog od sudija da li je on trebao da bude jedan od primalaca tog izvještaja, ili je to trebao da bude komandant korpusa, svjedok je izjavio: "Svi izvještaji idu prema komandantu korpusa, ili njegovom zamjeniku, onaj koji pregleda poštu, i on signira na koga će taj dokumenat da ide. A s obzirom da sam ja vodio operativnu evidenciju, jer je za to moje odjeljenje bilo nadležno, onda je logično da se ovaj dokumenat adresira na moje ime."

¹⁰⁹⁹ DP 485, Naređenje komandanta 35. divizije, 8. maj 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3125-3128.

¹¹⁰⁰ Fadil Hasanagić, T. 3126-3128; DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.

¹¹⁰¹ DP 488, Naređenje komandanta 35. divizije, 27. maj 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3141-3142.

¹¹⁰² DP 442, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. juni 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3154.

¹¹⁰³ DP 491, Naređenje komandanta 35. divizije, 17. maj 1995.; Fadil Hasanagić, T. 3155-3156.

¹¹⁰⁴ Hamdija Šljuka, T. 4371-4373; DP 455, Redovni borbeni izvještaj, komandant 35. divizije, 21. juli 1995.; Fadil Imamović, T. 4046; Fadil Hasanagić, T. 3041-3042.

objašnjeno u paragrafima koji slijede, obično su održavani u objektima ABiH, tokom pripreme neke zajedničke vojne operacije ili nakon njenog završetka, a prisustvovali su im viši oficiri iz OEM-a i drugih jedinica ABiH.¹¹⁰⁵ Pretresnom vijeću nisu predloženi dokazi o tome šta se raspravljalo na tim sastancima.

428. Tokom Operacije "Proljeće", komandant OEM-a je "imao vezu sa Komandom divizije odnosno sa Komandom 3. korpusa" putem radio uređaja.¹¹⁰⁶ S ti u vezi, Ajman Awad je u svom svjedočenju izjavio sljedeće:

A rijetko bi se razgovarali sa komandantom korpusa. To je bilo samo u slučaju nužde. Znači, da nema, da nisam ostvario vezu sa Komandom divizije, odnosno njihovim Centrom veze, onda bi ostvario tu vezu sa Komandom korpusa. Ali to je bilo vrlo rijetko.¹¹⁰⁷

429. Uoči Operacije "Proljeće II", predstavnici OEM-a sastali su se s komandantom 3. korpusa da razgovaraju o predstojećoj operaciji.¹¹⁰⁸ Po završetku te operacije, pripadnici OEM-a su se sastali sa komandantom 35. divizije.¹¹⁰⁹

430. Tokom priprema za Operaciju "Farz", održano je nekoliko sastanaka između OEM-a i komandanta 35. divizije, kao i komandanta 3. korpusa.¹¹¹⁰ Dana 9. septembra 1995., komandant OEM-a je došao na IKM 3. korpusa "radi završnog dogovora za predstojeća borbena dejstva".¹¹¹¹ Sljedeće večeri, na IKM-u 35. divizije sastali su se komandanti raznih jedinica koje su učestvovala u Operaciji "Farz", među kojima su bili i Abu Maali i Muatez, koji su predstavljali OEM.¹¹¹² Poslije tog sastanka, OEM je dobio naređenje da bude na raspolaganju "za intervenciju u zoni odgovornosti 328. brdske brigade".¹¹¹³ Iako je OEM bio zvanično prepotčinjen 35. diviziji, dana 10. septembra 1995. nekoliko puta je podnio usmeni izvještaj Komandi 3. korpusa o razvoju borbenih dejstava.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 69-70, 94-96, 101-102, 109-110; DP 429, Naređenje komandanta 3. korpusa, 23. oktobar 1994.; svjedok PW-9, T. 5605, 5727-5729, 5760-5763; DP 508, Službena zabilješka načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 7. juni 1995.

¹¹⁰⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 87-88.

¹¹⁰⁷ *Ibid.*

¹¹⁰⁸ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 94-95; svjedok PW-9, T. 5732-5733. *Vidi* i DP 363, Redovni dnevni borbeni izvještaj 3. korpusa, 16. juni 1995., str. 3.

¹¹⁰⁹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 101-102, 242-243; Fadil Hasanagić, T. 3274-3275.

¹¹¹⁰ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 106-107; svjedok PW-9, T. 5732-5733; DP 394, Operativni dnevnik 3. korpusa, 9. - 10. septembar 1995.

¹¹¹¹ DP 512, Ratni dnevnik 3. korpusa ABiH za Operaciju "Farz-95", str. 11; DP 394, Operativni dnevnik 3. korpusa, 9. - 10. septembar 1995., str. 3. *Vidi* Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 106-107.

¹¹¹² Fadil Hasanagić, T. 3032, 3034; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 110, 249-250; Fuad Zilkić, T. 5306-5307. *Vidi* i Fadil Hasanagić, T. 3046-3049.

¹¹¹³ DP 466, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. septembar 1995., str. 2-3; Fadil Hasanagić, T. 3035.

¹¹¹⁴ DP 394, Operativni dnevnik 3. korpusa, 9. - 10. septembar 1995., str. 3, 5-8 (tačke 7, 21, 25, 29, 35); DP 512, Ratni dnevnik 3. korpusa ABiH za Operaciju "Farz-95", str. 11; Kadir Jusić, T. 2662-2664. *Vidi* par. 363 *supra*. *Vidi* i Safet Sivro, T. 3367-3368, 3413-3415.

(viii) Odnos između OEM-a i jedinica i vojnika ABiH

431. Dokazi pokazuju da je oficir ABiH koga su pripadnici OEM-a najviše poštovali bio Sakib Mahmuljin, komandant 3. korpusa.¹¹¹⁵ Čini se da je Mahmuljin OEM-u dodijelio poseban tretman, budući da tom odredu nije izdavao naređenja “jednako kao ostalim komandantima [brigada]”.¹¹¹⁶ Ima dokaza iz druge ruke da su pripadnici OEM-a smatrali Mahmuljina svojim “komandantom”.¹¹¹⁷ Pretresno vijeće podsjeća da je u jesen 1995. godine OEM, dok je još uvijek zvanično bio potčinjen 35. diviziji, dobio neka naređenja direktno od Komande 3. korpusa.¹¹¹⁸ Mahmuljin je održavao sastanke sa Komandom OEM-a, a njima bi ponekad prisustvovali i komandanti drugih jedinica potčinjenih 3. korpusu.¹¹¹⁹ U dva navrata 1994. i 1995. godine, Mahmuljin je obišao i štab OEM-a u preduzeću “Vatrostalna”.¹¹²⁰

432. Što se tiče perioda tokom 1994. godine u kojem je OEM bio *de jure* prepotčinjen OG Sjever, Pretresno vijeće ima u vidu da su dva bivša pripadnika OEM-a posvjedočila da se nikad nisu smatrala dijelom OG Sjever, niti su ikad prihvatila da im je on pretpostavljen.¹¹²¹

433. U poređenju s tim, odnosi između OEM-a i 35. divizije, a posebno njenog komandanta Fadila Hasaganića, bili su manje srdačni. Iako su predstavnici OEM-a prisustvovali sastancima sa Komandom 35. divizije,¹¹²² Ajman Awad je izjavio: “i ne možemo takvom komandantu vjerovati jer mi ne znamo kome će on reći i šta će reći.”¹¹²³ Međutim, dana 15. maja 1995., shodno naređenju komandanta 35. divizije, OEM je 35. diviziji dostavio “prijedlog plana napada”,¹¹²⁴ iako, kao što je potvrdio i Ajman Awad, “[n]ije bio običaj u odredu da se dostavi plan napada [...]”. U stvari, prema izjavi istog svjedoka, “lažni napad” iz oktobra 1994. izazvao je “veliko nepovjerenje” i

da bi ih mi na neki način više uvjerali da će se izvršiti napad, znači da mi smo ozbiljni u svojim namjerama i da ćemo to realizirati, otprilike poslali smo takav plan ili nešto, da komandant 35. divizije znači vidi da mi ozbiljno nešto radimo. Ali napad nije išao sigurno tako.¹¹²⁵

¹¹¹⁵ Kadir Jusić, T. 2629; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 206-207. *Vidi* i Halim Husić, T. 7526-7527; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 20. septembar 2006., par. 10.

¹¹¹⁶ Kadir Jusić, T. 2627-2628.

¹¹¹⁷ DP 975 (zapečaćeno), str. 4; DP 930 (zapečaćeno), str. 4-5.

¹¹¹⁸ Fadil Hasanagić, T. 3293-3294.

¹¹¹⁹ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 62-64, 72-73, 218; DP 826 (zapečaćeno), par. 53, 118-119; DP 770, Izjava svjedoka Saliha Spahića, 20. septembar 2006., par. 10-12; DP 1144, Zahtjev komandanta 3. korpusa za dostavu izvještaja, 14. juni 1994. *Vidi* par. 429-430 *supra*.

¹¹²⁰ DP 826 (zapečaćeno), par. 53, 118-119.

¹¹²¹ Svjedok PW-9, T. 5699; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 219-220.

¹¹²² Fadil Hasanagić, T. 3274-3275, 3281; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 66-73, 84-86.

¹¹²³ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 221.

¹¹²⁴ DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.; Fadil Hasanagić, T. 2956-2960, 3125-3128.

¹¹²⁵ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 221.

434. Među dokazima postoje mnogi primjeri da su pripadnici OEM-a ometali pripadnike drugih jedinica ABiH,¹¹²⁶ posebno one koji su bili hrvatske ili srpske nacionalnosti. U julu 1995., pripadnici OEM-a su na liniji fronta objavili da će “zaklati” sve “Hrvate i četnike” koji su bili pripadnici 1. bataljona 328. brdske brigade, koji se takođe nalazio na liniji fronta. Zbog straha za bezbjednost boraca nemuslimana komanda bataljona je prestala da ih šalje na liniju fronta.¹¹²⁷

435. U septembru 1995., naoružani pripadnici OEM-a su silom oduzeli ratni plijen od jedne jedinice ABiH i oteli zarobljenog bosanskog Srbina Milenka Petrovića od patrole vojne policije 35. divizije.¹¹²⁸

436. Pored toga, događalo se da pripadnici OEM-a maltretiraju i vrijeđaju vojnike ABiH, kao i da im prijete.¹¹²⁹ Međutim, dokazi takođe pokazuju da je OEM jednom prilikom pomogao vojnoj policiji 3. korpusa da uhapsi pripadnike Abu Zubeirove grupe.¹¹³⁰

(ix) Odnos između OEM-a i organa vlasti izvan ABiH

437. Odbrana tvrdi da je OEM bio “mnogo bliži civilnim organima vlasti i vjerskim organima uprave nego ABiH. Određeni članovi civilnih organa vlasti i vjerskih organa uprave podržavali su OEM i bili s njim u tijesnoj vezi.”¹¹³¹

438. Odbrana takođe tvrdi da je OEM, putem paralelnog komandnog lanca, izvještavao strane sile izvan RBiH, te da je taj drugi komandni lanac bio fatalan po efektivnu kontrolu koju je navodno vršila ABiH.¹¹³² Tužilaštvo odgovara protivargumentom da

činjenica da je odred "El Mudžahedin" tražio podršku iz inostranstva ne utiče na kontrolu koju je [ABiH] vršila nad tom jedinicom, zato što je svrha tog izvještavanja, u smislu dobijanja finansijskih sredstava iz inostranstva i/ili možda

¹¹²⁶ Vidi, na primjer, Ahmed Šehić, T. 5086-5087, koji je svjedočio o tome da OEM nije obavijestio 1. bataljon 328. brdske brigade dok je prolazio kroz njegovu zonu odgovornosti. Vidi i DP 903, Službena zabilješka, pomoćnik komandanta 35. divizije za bezbjednost, 27. oktobar 1995.; DP 1431, Izvještaj načelnika Uprave vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH o težem incidentu u kojem su učestvovali pripadnici OEM-a, 28. oktobar 1995. Međutim, taj incident se odigrao 27. oktobra 1995., dakle u trenutku kad OEM više nije bio prepotčinjen 35. diviziji, svjedok PW-11, T. 6315-6316 (zatvorena sjednica).

¹¹²⁷ DP 667, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 9. juli 1995.; svjedok PW-4, T 4807-4808 (zatvorena sjednica); DP 938, Službena zabilješka, Odsjek Službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 5. juli 1995.; DP 760, Izvještaj načelnika Uprave Službe vojne bezbjednosti, 10. juli 1995. Vidi i DP 737, Bilten br. 130 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 15. juli 1995., str. 2.

¹¹²⁸ DP 670 (zapečaćeno); DP 740, Bilten br. 149 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 4. avgust 1995., str. 3; DP 747, Bilten br. 181 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 16. septembar 1995., str. 3.

¹¹²⁹ DP 800, Izvještaj načelnika Uprave Službe vojne bezbjednosti, 20. juli 1995.; DP 801, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 15. juli 1995.; DP 740, Bilten br. 149 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 4. avgust 1995., str. 3.

¹¹³⁰ DP 826 (zapečaćeno), par. 284.

¹¹³¹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1017; Završna riječ odbrane, T. 8903-8904.

¹¹³² Završni pretresni podnesak odbrane, par. 123-124, 972-1016; Završna riječ odbrane, T. 8902-8903, 8922.

podsticanja drugih ljudi da se pridruže odredu "El Mudžahedin" i dođu iz inostranstva u Bosnu, bila u skladu s ratnim naporima kojima je upravljala [ABiH].¹¹³³

i. Civilni organi vlasti RBiH i muslimansko sveštenstvo

439. Iako nema jasnih dokaza na osnovu kojih bi se izveo zaključak da je Vlada RBiH bila neposredno umiješana u dolazak stranih mudžahedina u Bosnu i Hercegovinu,¹¹³⁴ čini se da je OEM imao direktan pristup predsjedniku Izetbegoviću.¹¹³⁵ Na primjer, tokom 1994. i 1995. godine, predstavnici OEM-a, među kojima su bili Abu Maali i Abu Haris, zahvaljujući direktnim konsultacijama s predsjednikom Izetbegovićem, uspjeli su da isposluju premještanje vojnika ABiH u sastav OEM-a.¹¹³⁶ Na jednom sastanku kojem su prisustvovali i Rasim Delić i komandant 3. korpusa, predsjednik Izetbegović je opet bio taj koji je, u očekivanju potpisivanja Dejtonskog sporazuma, s OEM-om razgovarao o planovima za raspuštanje te jedinice.¹¹³⁷

440. Nakon završetka sukoba, pripadnici OEM-a su od Ministarstva odbrane RBiH dobili investicione certifikate,¹¹³⁸ a neki i invalidske penzije.¹¹³⁹ Neki od njih su zatražili i dobili državljanstvo RBiH na osnovu svoje pripadnosti ABiH.¹¹⁴⁰

441. Ima dokaza da je OEM održavao odnose sa civilnim organima vlasti i vjerskim organima uprave u Zenici i Zavidovićima i da se u određenoj mjeri oslanjao na te institucije u pogledu logističke i finansijske podrške.¹¹⁴¹ Međutim, i druge jedinice ABiH su se oslanjale na civilne

¹¹³³ Završna riječ tužilaštva, T. 8983.

¹¹³⁴ Svjedok PW-9, T. 5743-5744; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 139; *ali vidi* DP 763, Bilten br. 9 Uprave vojne bezbjednosti, 13. januar 1995., str. 2-3; Džemal Vučković, T. 5198-5199; *vidi* DP 680, Službena zabilješka Službe državne bezbjednosti o operativnim obavještajnim podacima tokom Operacije "Vranduk", 23. oktobar 1995., str. 5; svjedok PW-4, T. 4948 (zatvorena sjednica); Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 25.

¹¹³⁵ Svjedok PW-9, T. 5678-5680 (djelimično zatvorena sjednica); DP 668 (zapečaćeno), str. 4; DP 902 (zapečaćeno); Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 157. *Vidi* i DP 1302, Pismo koje je Ebu El-Me'Ali uputio Aliji Izetbegoviću.

¹¹³⁶ DP 826 (zapečaćeno), par. 296; svjedok PW-9, T. 5567-5568; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 214-216. *Vidi* i svjedok PW-9, T. 5678-5681 (djelimično zatvorena sjednica).

¹¹³⁷ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 120-123; DP 1131, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 11. decembar 1995.; Alija Lončarić, T. 8365-8366. Prema izjavi Ajmana Awada na pretresu održanom u Sarajevu, T. 121-122, kada su predstavnici OEM-a na sastanku razgovarali s predsjednikom Izetbegovićem "da se vidi da malo popusti u svom stavu", intervenisao je Rasim Delić, rekavši: "Predsjedniče, sjećate li se šta smo se dogovorili u decembru?"

¹¹³⁸ Svjedok PW-2, T. 776-777, 780-781, 892-893; DP 114 (zapečaćeno); DP 115 (zapečaćeno); DP 78, Specifikacija fotokopiranih dokumenata pronađenih u Upravi odbrane Travnik. Prema izjavi svjedoka PW-2, ti certifikati su izdavani "svakome", uključujući i pripadnike HOS-a i HVO-a, i bili su praktično bezvrijedni, svjedok PW-2, T. 776, 780, 892-893; svjedok PW-9, T. 5553-5554, 5618-5619 (djelimično zatvorena sjednica).

¹¹³⁹ Hasib Alić, T. 618-619; svjedok PW-2, T. 782.

¹¹⁴⁰ *Vidi* par. 114 *supra*.

¹¹⁴¹ Fadil Hasanagić je objasnio da je OEM od civilnih organa vlasti i vjerskih organa uprave dobijao mnogo veću podršku od one koju je dobijala 35. divizija, T. 3313; DP 509, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 12. avgust 1995.; Izudin Hajderhodžić, T. 3779; DP 742, Specijalna informacija br. 87, Uprava Službe

organe vlasti i vjerske organe uprave, posebno na lokalnom nivou, kad je u pitanju logistička i finansijska podrška.¹¹⁴² Nivo uticaja koji su lokalni civilni organi vlasti i vjerski organi uprave vršili na jedinice ABiH na svom području predstavljao je trajan problem za ABiH.¹¹⁴³ Jednom prilikom 1995. godine, komandant 35. divizije tražio je pomoć od opštinskih organa vlasti u Zavidovićima kako bi se pokrenulo pitanje “ekscesa koje čine pojedini pripadnici jedinice 'El Mudžahidin’”.¹¹⁴⁴

ii. Strane institucije

442. OEM je dobijao finansijska sredstva i pomoć od više organizacija i pojedinaca iz islamskog svijeta,¹¹⁴⁵ među kojima su bile jedna organizacija iz Kuvajta,¹¹⁴⁶ zatim “Islamski balkanski centar Al-Haramain” i “Benevolence International Foundation”.¹¹⁴⁷ Islamski kulturni institut (dalje u tekstu: ICI) u Milanu pružao je logističku podršku OEM-u, a šejh Šaban je igrao ključnu ulogu u regrutovanju pripadnika OEM-a iz inostranstva i provjeravanju njihovih preporuka.¹¹⁴⁸ Shodno tome, OEM se samo u ograničenoj mjeri oslanjao na ABiH radi logističke podrške snabdijevanja njegovih pripadnika opremom i hranom.¹¹⁴⁹ Međutim, Pretresno vijeće takođe ima u vidu da su i

vojne bezbjednosti, 16. avgust 1995., str. 2; Džemal Vučković, T. 5195-5196; DP 679, Službena zabilješka o presretnutim razgovorima u vezi s objektom "Kinšasa", Centar službi bezbjednosti Zenica, Služba državne bezbjednosti, 6. septembar 1995.; svjedok PW-4, T. 4890 (zatvorena sjednica); DP 1235, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 6. mart 1995. *Vidi* i DP 941, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 7. juni 1995.; Ekrem Alihodžić, T. 6507-6509, 6511-6512; svjedok PW-11, T. 6344-6346 (zatvorena sjednica); Fadil Imamović, T. 4060-4061, 4067; svjedok PW-4, T. 4882-4883 (zatvorena sjednica); DP 677, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 17. april 1995.; Kadir Jusić, T. 2686 (djelimično zatvorena sjednica); DP 940, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 17. maj 1995. *Vidi* i svjedok PW-11, T. 6344-6346 (zatvorena sjednica); DP 892 (zapečaćeno); DP 1386, Bilten OEM-a, str. 5.

¹¹⁴² *Vidi* par. 140 *supra*.

¹¹⁴³ *Vidi* par. 140 *supra*.

¹¹⁴⁴ DP 593, Informacija, komandant 35. divizije, 19. juli 1995.; Fadil Imamović, T. 4063-4064.

¹¹⁴⁵ DP 681, Shema hijerarhijskih odnosa u OEM-u koju je sačinila Uprava Službe vojne bezbjednosti, 28. novembar 1995., str. 4; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 116, 260; svjedok PW-9, T. 8667, 8693, 8698-8699; DP 1425-1427, Izvodi iz Presude Krivičnog suda u Milanu, 1. januar 2006.; DP 1436-1437, Izvodi iz dosjea o Šabanu Enveru El Saidu, 1. januar 1997.; Andrew Hogg, T. 348-349; Alastair Duncan, T. 1941; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 132-133; DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine, str. 9; DP 338, Službena zabilješka o Talalu Filalu, 4. novembar 1997.; DP 339, Službena zabilješka Službe državne bezbjednosti o operativnim obavještajnim podacima tokom Operacije “Vranduk”, 23. oktobar 1995. *Vidi* i DP 678, Izvještaj Službe državne bezbjednosti o Humanitarnim organizacijama u Tuzlansko-podrinjskom kantonu, 10. novembar 1995.; DP 1141, izvještaj Centra službe bezbjednosti Zenica, 24. novembar 1995.

¹¹⁴⁶ DP 1259, Službena zabilješka, bataljon vojne policije 3. korpusa, 26. juni 1994.; Ali Ahmad Ali Hamad, pretres održan u Sarajevu, T. 132.

¹¹⁴⁷ DP 1268, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 17. april 1995.; DP 963, Izvještaj, načelnik Uprave Službe vojne bezbjednosti, 12. april 1995.

¹¹⁴⁸ Halim Husić, T. 7523; svjedok PW-11, T. 6321 (zatvorena sjednica); svjedok PW-9, T. 8672-8674, 8680-8681; DP 1390, Presretnuti telefonski razgovor između Envera Šabana i Abu Abdel Aziza; DP 1393, Pismo OEM-a, 25. decembar 1994.; DP 1425, Izvod iz Presude Krivičnog suda u Milanu, 1. januar 2006. *Vidi* i par. 190 *supra*.

¹¹⁴⁹ Fadil Hasanagić, T. 3211-3214; Sinan Begović, T. 506, 534; Salih Spahić, T. 5278; Šaban Alić, T. 690; svjedok PW-9, T. 5643-5644, 5682-5683; DP 826 (zapečaćeno), par. 73; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 59, 260-262; DP 782, Informacija, pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 20. juni 1995.

druge jedinice ABiH dobijale finansijsku podršku od privatnih entiteta. Na primjer, neki vojnici ABiH nastavili su da primaju plate od preduzeća za koja su radili prije rata.¹¹⁵⁰

443. Cijelim tokom svog postojanja, OEM je redovno održavao komunikaciju s entitetima izvan Bosne i Hercegovine, među kojima je bio i ICI u Milanu.¹¹⁵¹ OEM je u te komunikacije uvrštavao informacije o donatorima odreda ili o ostvarenom napretku u misionarskom radu.¹¹⁵² OEM je takođe periodično izdavao biltene na arapskom jeziku u kojima je veličao sopstvena dostignuća.¹¹⁵³

444. Druge komunikacije su se, na prvi pogled, više odnosile na vojna pitanja.¹¹⁵⁴ U jednoj takvoj depeši, operacija od 3. oktobra 1994. opisana je kako slijedi:

Milošću božjom i milosrđem koje je Bog udijelio, juče, u ponedjeljak, 28. dana mjeseca Rabih Thanija, što odgovara 03. 10. 1994. godine, u drugoj najvećoj vojnoj operaciji koju su tokom jednog mjeseca izveli mudžahedini, zauzet je planinski lanac Brdo. U ovoj operaciji ostvarena je puna kontrola nad Kajin Sopz, Previja, planinskim lancem Brdo, koji se nalazi 30 km jugoistočno od grada Tseltc [sic] (?) (najveća srpska urbana zajednica sjeverno od Zenice). [...] Udarne mudžahedinske snage bile su podijeljene u šest (6) udarnih grupa kojima su podršku pružale tri (3) grupe za podršku, kao i dva pomoćna voda i jedan sanitetski i pozadinski vod. Udarne grupe su počele da napreduju u 12:02 časova [...] ¹¹⁵⁵

445. Već krajem 1993. godine, Armiji BiH je bila dobro poznata činjenica da je OEM bio neprekidno u vezi sa stranim entitetima. Te godine je pomoćnik komandanta 3. korpusa za bezbjednost izvijestio Komandu korpusa o sljedećem:

U kontaktu sa saradnikom [...] došli smo do fotokopije pisama koja su upućena u Saudijsku Arabiju na ime Ebu Ahmeda i Ebu Džasira. U pismu upućenom u Saudijsku Arabiju izvjesni Imad, "borac" jedinice El Mudžahedin", obavještava Ebu Ahmeda i Ebu Džasira o stanju u Republici BiH i kaže: [...]. Cijenimo da se radi o licima koja su pod direktnim patronatom neke strane obavještajne službe, te

¹¹⁵⁰ Hajrudin Hubo, T. 7692; Vahid Karavelić, T. 7802-7803.

¹¹⁵¹ Svjedok PW-9, T. 5738 (djelimično zatvorena sjednica), 8633, 8648-8649, 8657-8658, 8661-8669, 8695-8701, 8715-8716 (dio pretresa se odvijao kao djelimično zatvorena sjednica); DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine; DP 1387, Izvještaj OEM-a, 31. maj 1995. *Vidi* i DP 127, Izvještaj, načelnik Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 28. novembar 1993.

¹¹⁵² DP 1298, Rukom pisana zabilješka, 20. novembar 1995.; DP 1388, Telefaks poruka koju je OEM poslao Islamskom kulturnom institutu u Milanu; DP 1394, Pismo OEM-a, 7. mart 1995.

¹¹⁵³ DP 1200, "Zov džihada", Bilten OEM-a, broj 6, mart 1995.

¹¹⁵⁴ DP 1387, Izvještaj OEM-a, 31. maj 1995.; DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine, str. 3.

¹¹⁵⁵ DP 1201, Zbirka telefaksa i depeša koje su jedni drugima slali mudžahedini i Islamski kulturni institut u Milanu u periodu od 1993. do 1995. godine, str. 3.

da im je cilj slabljenje odbrambene moći Armije R BiH, kao i stvaranje razdora među Muslimanima na području Srednje Bosne.¹¹⁵⁶

446. Na kraju, dokazi od 20. decembra 1995. upućuju na to da je OEM takođe primao “uputstva” iz inostranstva, premda tačan sadržaj i posljedice tih “uputstava” nisu jasni.¹¹⁵⁷

(x) Mogućnost provođenja istrage protiv pripadnika OEM-a i njihovog kažnjavanja

447. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o nekoliko slučajeva kada su provedene istrage s ciljem da se preduzmu kaznene mjere protiv pripadnika OEM-a.

448. U februaru 1994., združene vojne i civilne snage uhapsile su dva pripadnika OEM-a poslije ubistva jednog britanskog humanitarnog radnika, Paula Goodalla, koje je izvršeno u blizini Zenice. Protiv te dvojice pokrenut je krivični postupak pred civilnim sudom, ali on nije nikad dovršen jer su osumnjičeni pobjegli iz pritvora.¹¹⁵⁸

449. Dana 9. decembra 1994., Rasim Delić je naredio “raščišćavanje sa nezakonitim radnjama jedinica 'Gerila mudžahedin' i 'El mudžahedin'”, ali su stvarne mjere preduzete samo protiv takozvane grupe "Gerila".¹¹⁵⁹

450. Dokazni predmet 934 je informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost od 26. maja 1995., sačinjena u kontekstu Operacije "Vranduk".¹¹⁶⁰ Ta informacija se odnosila na jedan incident iz januara 1995., kada su “pripadnici odreda 'El Mudžahedin'” ili “mudžahedini” navodno srušili nadgrobne spomenike na pravoslavnom groblju u Ćurićima. Prema izjavi autora te informacije, nazivi “El mudžahedin” i “mudžahedin” korišteni su nasumično, a istragom nije utvrđeno da li su počinioci bili pripadnici OEM-a ili neki drugi mudžahedini iz inostranstva.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁶ DP 127, Informacija, načelnik Sektora bezbjednosti 3. korpusa, 28. novembar 1993. *Vidi* i DP 935, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 28. jula 1995.; Ekrem Alihodžić, T. 6456-6457.

¹¹⁵⁷ DP 904 (zapečaćeno), “Pročitao sam ti fax i diskutovao oko tvog sadržaja. Bezbjednost sprečava elaboraciju, ali na individualnoj razini neki su odlučili od nas da odu. [...] Odluka će se donijeti na EYEBALL razini”; svjedok PW-11, T. 6317-6318 (zatvorena sjednica).

¹¹⁵⁸ Svjedok PW-4, T. 4771-4772, 4777 (zatvorena sjednica); Muris Hadžiselimović, T. 6197-6198; svjedok PW-13, T. 6637-6638; DP 658 (zapečaćeno); DP 887, Krivična prijava Višeg javnog tužilaštva u Zenici, 1. februar 1994.; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 271. *Vidi* i par. 493 *et seq. infra*.

¹¹⁵⁹ DP 690, Naređenje Rasima Delića Komandi 3. korpusa, 9. decembar 1993.; svjedok PW-4, T. 4965-4967 (zatvorena sjednica). Fadil Imamović (T. 4011-4012) je potvrdio da je Služba bezbjednosti 35. divizije evidentirala slučajeve nedoličnog ponašanja pripadnika OEM-a, ali da nisu preduzete nikakve “energičnije mjere” kako se ne bi narušili odnosi s OEM-om; DP 583, Referisanje načelniku Odjeljenja Službe vojne bezbjednosti 3. korpusa, Odsjek Službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 30. avgust 1995., str. 20.

¹¹⁶⁰ DP 934, Informacija, načelnik Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 26. maj 1995.

¹¹⁶¹ Ekrem Alihodžić, T. 6451-6456, 6490-6491.

451. U julu 1995., 3. korpus je proveo istragu povodom prijetnji pripadnika OEM-a jednom vojniku ABiH koji je bio hrvatske nacionalnosti.¹¹⁶² Nema nikakvih dokaza o tome da li su u vezi s tim preduzete ikakve daljnje radnje.

452. Izvedeni su i dokazi da je protiv pripadnika OEM-a bio pokrenut krivični postupak zbog napada na jednog stranog vojnika, pripadnika mirovnih snaga. Međutim, iz tih dokaza se ne vidi da li je krivična prijava za ta krivična djela podnesena pred vojnim ili civilnim sudom, kakav je bio ishod krivičnog postupka i da li se to desilo za vrijeme ili poslije rata.¹¹⁶³ Drugom prilikom, u oktobru 1995., protiv jednog pripadnika OEM-a pokrenut je krivični postupak zbog krađe.¹¹⁶⁴ Kao i u prethodnom slučaju, nema dokaza o ishodu tog postupka.

453. Odgovarajući na hipotetičko pitanje da li bi se osjećao odgovornim da mu je saopšteno da su pripadnici OEM-a tokom izvođenja borbenih dejstava počinili ratne zločine, komandant 35. divizije, Fadil Hasanagić, u svom je svjedočenju izjavio sljedeće:

Ja bih poduzeo mjere, izvjestio Komandu korpusa, i sigurno da bih bio djelimično odgovoran za ono što su uradili, jer se radi o mojoj zoni odgovornosti.¹¹⁶⁵

Međutim, Hasanagić je izjavio i sljedeće:

Ja nisam imao, mogao imati kontrolu nad njim [OEM-om] jer nisam imao dovoljno podataka i sve ono o čemu smo razgovarali, da bih mogao imati kontrolu nad tim odredom, počev od formacije, brojnog stanja, izvještavanja i ostalih elemenata koji su veoma bitni da bih ja mogao imati kontrolu nad njima.¹¹⁶⁶

...

Ja puno nisam mogao, da sa njima kontaktiram, da ih ubjeđujem, da pokušavam, da kao što sam to mogao, recimo, komandantu 4. manevarskog bataljona da kažem 'Harise ako nastaviš tako, bićeš smijenjen'. Ovdje nisam mogao da mu [OEM-u] kažem jer moje ingerencije nisu bile takve.¹¹⁶⁷

(xi) Imenovanja i unapređenja pripadnika OEM-a od strane ABiH, kao i nagrade koje im je dodijelila ABiH

¹¹⁶² DP 938, Službena zabilješka, Odsjek Službe vojne bezbjednosti 35. divizije, 5. juli 1995., gdje se navodi da su se pripadnici OEM-a pravdali rekavši da nisu znali da je taj vojnik hrvatske nacionalnosti bio u ABiH od početka rata, te da mu ne bi prijetili da im je to bilo poznato; DP 764, Obrazloženje, komandant 3. korpusa, 7. juli 1995.; Ekrem Alihodžić, T. 6487-6488. *Vidi* i DP 736, Bilten br. 125 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 10. juli 1995., str. 7.

¹¹⁶³ Hamdija Šljuka, T. 4323-4324.

¹¹⁶⁴ Hamdija Šljuka, T. 4323-4324; DP 880, Dnevni izvještaj 3. bataljona vojne policije Odjeljenju Službe vojne bezbjednosti 3. korpusa, 7. oktobar 1995., str. 3; Zaim Mujezinović, T. 6111.

¹¹⁶⁵ Fadil Hasanagić, T. 3289.

¹¹⁶⁶ Fadil Hasanagić, T. 3286-3287.

¹¹⁶⁷ Fadil Hasanagić, T. 3297.

454. Tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić pripadnicima OEM-a dodijelio činove i da ih je nagrađivao.¹¹⁶⁸ Odbrana iznosi argument da je, čak i da Rasim Delić jeste zvanično izdao neke od tih nagrada, odluke o nagradama donosilo Predsjedništvo RBiH, baš kao i odluke o imenovanjima ili unapređenjima oficira koji su imali čin pukovnika ili neki viši čin.¹¹⁶⁹

455. Dokazi upućuju na to da je 1994. godine više pripadnika OEM-a unaprijeđeno odlukom Predsjedništva RBiH, a na prijedlog Rasima Delića kao komandanta Glavnog štaba.¹¹⁷⁰ Dana 4. juna 1995., komandant 35. divizije izdao je OEM-u kao jedinici Pismenu pohvalu.¹¹⁷¹ Krajem 1995. godine, ABiH i RBiH su nagradili OEM kao jedinicu, kao i neke njegove pojedinačne pripadnike. Neke od tih dokumenata potpisao je Rasim Delić, a neki su potpisani u njegovo ime.¹¹⁷² Na primjer, svjedok PW-9 i Sinan Begović su dobili nagrade u znak priznanja za njihovu službu u ABiH za vrijeme rata.¹¹⁷³

456. Neki dokazi pokazuju da su OEM-u i njegovim pripadnicima krajem 1995. godine dodijeljene nagrade kako bi se oni podstakli da odu iz Bosne i Hercegovine, kao što je bilo propisano Dejtonskim sporazumom.¹¹⁷⁴

(xii) Raspuštanje OEM-a

457. Pretresno vijeće podsjeća da su se, shodno Dejtonskom sporazumu, sve strane snage koje su se nalazile na teritoriji Bosne i Hercegovine morale povući.¹¹⁷⁵ Početkom decembra 1995., održana

¹¹⁶⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 163-164.

¹¹⁶⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 770, 955.

¹¹⁷⁰ DP 571, Odluka o proizvođenju-unapređenju u činove Armije Republike Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo RBiH, 5. avgust 1994.; DP 570, Proizvođenje-unapređenje u čin, Prijedlog, general Delić, 25. juli 1994.; svjedok PW-9, T. 5554-5555, 5561-5566 (djelimično zatvorena sjednica); DP 830 (zapečaćeno); Alija Lončarić, T. 8343-8344, 8376-8378. *Vidi* Sejfulah Mrkaljević, T. 3866, 3932-3933.

¹¹⁷¹ DP 437, Pismena pohvala OEM-u, 4. juni 1995.; Fadil Hasanagić, T. 2948-2949.

¹¹⁷² DP 1134, Naredba Rasima Delića kojom su pohvaljeni pojedini pripadnici OEM-a, 23. decembar 1995.; Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 129-130. Odlikovanja su predstavljala najveće nagrade i njih je izdavalo Predsjedništvo RBiH, dok su pohvale i priznanja spadale u nadležnost komandanta Glavnog štaba, Alija Lončarić, T. 8335-8336, 8346-8349, 8355-8356, 8408-8409, 8414-8415, 8421-8423, 8443-8447; DP 111, Prijedlog komandanta 3. korpusa, 10. novembar 1995.; DP 817, Naredba Rasima Delića kojom su pohvaljene jedinice i pripadnici 3. korpusa ABiH, 1. decembar 1995.; DP 1377, Pismo zamjenika ministra odbrane, 7. februar 2002. *Vidi* DP 1374, Naređenje Rasima Delića u vezi sa stimulativnim mjerama, 20. februar 1995.; svjedok PW-9, T. 5558-5560 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica). *Vidi* i DP 828, Dodjela značke "Zlatni ljiljan" ABiH pripadnicima ABiH, 23. decembar 1995.; DP 829, Dodjela "Srebrnog štita" ABiH pripadnicima ABiH, 23. decembar 1995.; svjedok PW-9, T. 5556-5559 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica).

¹¹⁷³ Dana 1. decembra 1995., Sinanu Begoviću (T. 480) dodijeljen je "Srebrni štit", iako je on u svom svjedočenju izjavio da je za to saznao tek dvije godine kasnije; DP 79, Dokument o dodjeli priznanja "Srebrni štit", 1. decembar 1995. Istog dana, svjedoku PW-9 je dodijeljen "Zlatni ljiljan", što je bilo najviše odlikovanje koje se dodjeljivalo pripadnicima ABiH za službu za vrijeme rata, svjedok PW-9, T. 5556-5557; DP 826 (zapečaćeno), par. 306; DP 827 (zapečaćeno).

¹¹⁷⁴ Alija Lončarić, T. 8363-8365, 8424, 8446-8448, 8454-8455; Ferid Buljubašić, T. 5519; Halim Husić, T. 7428-7429.

¹¹⁷⁵ *Vidi* par. 196 *supra*.

su dva sastanka na kojima se raspravljalo o raspuštanju OEM-a. Jednom od tih sastanaka prisustvovali su i Rasim Delić i Alija Izetbegović, kao i predstavnici 3. korpusa i OEM-a. Predsjednik Izetbegović je rekao da se OEM mora rasformirati.¹¹⁷⁶

458. OEM je raspušten u skladu s naredjenjem komandanta 3. korpusa, kojem je, opet, Rasim Delić naredio da to učini.¹¹⁷⁷ Dokazi pokazuju da je OEM postupio u skladu s tim naredjenjem i, usprkos tome što je OEM ispočetka bio protiv toga, *šura* OEM-a je prihvatila da odred mora biti raspušten.¹¹⁷⁸

3. Zaključak većine sudija Vijeća

459. Do sljedećih zapažanja i zaključaka došla je većina članova Pretresnog vijeća, dok je sudija Moloto imao protivno mišljenje.¹¹⁷⁹

460. Većina članova Vijeća konstatuje da su struktura, organizacija, kao i rukovođenje i komandovanje unutar ABiH, u značajnoj mjeri poboljšani od trenutka kada je Rasim Delić 8. juna 1993. imenovan za komandanta Glavnog štaba, pa do trenutka kada je OEM raspušten u decembru 1995., na kraju oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini. Opšte funkcionisanje ABiH u smislu planiranja i pripreme borbenih dejstava postepeno se poboljšavalo tokom rata, zahvaljujući u velikoj mjeri trajnim naporima Rasima Delića da popravi sistem rukovođenja i komandovanja između Glavnog štaba i komandanata na terenu. Isto tako, postepeno su jenjavali problemi vezani za lojalnost nekih jedinica ABiH, na koje je Rasim Delić u početnom periodu nailazio i koji su podrivali njegovu mogućnost komandovanja i vršenja efektivne kontrole nad jedinicama koje su mu bile potčinjene.¹¹⁸⁰ Dakle je, u vrijeme kada su počinjeni zločini u Livadama i Kamenici u periodu od jula do septembra 1995., Rasim Delić već konsolidovao svoj položaj, što mu je omogućilo da svoje odluke nametne potčinjenima, među kojima je bio i OEM i njegovi pripadnici.

¹¹⁷⁶ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 121-124. *Vidi par. 197 supra*. U vezi s ulogom koju je na tom sastanku imao Rasim Delić, *vidi fn. 1137 supra*.

¹¹⁷⁷ DP 824, Naredenje o rasformiranju OEM-a koje je Rasim Delić izdao 3. korpusu, 12. decembar 1995.; DP 900, Naredenje komandanta 3. korpusa o rasformiranju OEM-a, 14. decembar 1995.; DP 824, Naredenje o rasformiranju OEM-a koje je Rasim Delić izdao 3. korpusu, 12. decembar 1995. *Vidi par. 197 supra*.

¹¹⁷⁸ Ajman Awad, pretres održan u Sarajevu, T. 202-203, 206-207, 252-253; svjedok PW-9, T. 5656; Halim Husić, T. 7428-7429, 7528-7529. *Vidi i DP 1136*, Informacija pomoćnika komandanta 3. korpusa za bezbjednost, 20. decembar 1995., koja se odnosi na jednu presretnutu telefaks poruku koju su strani mudžahedini u Bosni i Hercegovini uputili jednom nepoznatom primaocu: "Mi smo ovdje završili i ne želimo biti u zatvoru kao što su Arapi u Pakistanu. Svi se vraćamo u London sada. Možemo ostati samo kao civili. [...] džihad je završen, ponavljam, završen. Bosna je gotova."

¹¹⁷⁹ Pravilo 87(A) Pravidnika predviđa sljedeće: "Optuženi se može proglasiti krivim samo kad se većina pretresnog vijeća uvjerila da je krivica dokazana van svake razumne sumnje." *Vidi* Protivno mišljenje sudije Molotoa *infra*.

¹¹⁸⁰ *Vidi par. 133-137 supra*.

461. Formiranje OEM-a kao jedinice u sastavu ABiH i njegovo *de jure* potčinjavanje 3. korpusu temeljem naređenja koje je izdao Rasim Delić predstavljaju prvi i *prima facie* pokazatelj efektivne kontrole koju je nad tim odredom vršio Rasim Delić.¹¹⁸¹ Glavni cilj formiranja tog odreda kao jedinice u sastavu ABiH bio je da se njegovi pripadnici u punoj mjeri pridruže ratnim naporima RBiH tako što će se odred uvrstiti u sistem rukovođenja i komandovanja ABiH.¹¹⁸² U operativnom smislu, taj cilj je ostvaren najkasnije u vrijeme kada je započeta Operacija "Proljeće II"; od tog trenutka, OEM je postupao u skladu s taktičkim naređenjima iz borbenih zapovijesti, kao i mnogim drugim naređenjima koja su mu izdali pretpostavljeni komandanti iz ABiH.¹¹⁸³ Većina članova Vijeća smatra da to što je ABiH mogla da određuje učešće i angažovanje OEM-a u oružanom sukobu protiv VRS-a predstavlja osnovu za zaključak da je Rasim Delić vršio komandovanje i efektivnu kontrolu nad OEM-om.

462. U situacijama, kao na primjer 1994. godine i u martu 1995. godine, kada OEM nije postupio u skladu s nekim borbenim zapovijestima koje su mu izdate, obično je pretpostavljenim komandantima svoje razloge za takvo postupanje objašnjavao, na primjer, da mu treba neophodno vrijeme da bi se u potpunosti pripremio za borbeno dejstva, ili da uslovi na terenu još nisu

¹¹⁸¹ *Vidi* par. 177, 361-364 *supra*. Većina članova Vijeća podsjeća da je samo Rasim Delić mogao da izdaje naređenja korpusima ABiH, Sead Delić, T. 2837-2838; Ismet Alija, T. 4178; DP 419, Odluka o šemi organizacije Armije Republike Bosne i Hercegovine, 18. i 24. oktobar 1994.

¹¹⁸² Prijedlog za formiranje OEM-a prvi put je iznesen na sastanku Rasima Delića sa načelnicima uprava ABiH dana 18. juna 1993., *see* par. 173 *supra*.

¹¹⁸³ Većina članova Vijeća podsjeća da je OEM izvršio mnoge borbene zapovijesti, uključujući sljedeće: u vezi s Operacijom "Proljeće" – *vidi* DP 435, Zapovijest za napad, Operacija "Proljeće-95", komandant 35. divizije, 24. maj 1995.; u vezi s Operacijom "Proljeće II" – *vidi* DP 444, Zapovijest za nastavak napadnog boja "Proljeće-95 II", komandant 35. divizije, 18. juli 1995.; na kraju, u vezi s Operacijom "Farz" – *vidi* DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995.; DP 466, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. septembar 1995.; DP 467, Naređenje komandanta 35. divizije, 11. septembar 1995.; DP 478, Naređenje komandanta 35. divizije, 15. septembar 1995., *vidi* par. 394-399, 402 *supra*. *Vidi* i DP 1082, Prekid vatre na BH ratištu, Naređenje, Komanda 3. korpusa, 11. oktobar 1995. Većina članova Vijeća takođe podsjeća da je OEM postupio u skladu sa DP 837, Odluka komandanta 3. korpusa za napad, avgust 1994., i da je u septembru 1994. izveo uspješan napad na Pišanu Jeliku i Visoku Glavu, *vidi* par. 388 *supra*. Većina članova Vijeća ima u vidu slučajeve kada je OEM izvršavao neborbena naređenja ABiH, među kojima su bila sljedeća: Naređenje komandanta 3. korpusa iz oktobra 1994. o premještanju OEM-a u Livade; DP 1130, Naređenje komandanta 3. korpusa, 6. decembar 1994.; Naređenje komandanta 35. divizije za dostavljanje prijedloga za napad – *vidi* DP 439, Plan napada, komandant OEM-a, 15. maj 1995.; "preporuka" komandanta 3. korpusa za promjenu pravca izviđanja poslije Operacije "Proljeće"; DP 474, Naređenje o angažovanju snaga, komandant 35. divizije, 11. septembar 1995., *vidi* par. 389, 395, 401, 421, 433 *supra*. U isto vrijeme, većina članova Vijeća ima u vidu slučajeve kada OEM nije postupio u skladu s neborbenim naređenjima (propisima) ABiH, među kojima su sljedeći: DP 1138, Uputstvo o angažovanju i vođenju evidencije stranih državljana u Armiji BiH, komandant 3. korpusa, 27. oktobar 1995.; DP 1312, Pravilnik o načinu vođenja evidencije o prijavi i odjavi boravka stranaca koji imaju status pripadnika Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine za vrijeme ratnog stanja, 13. juni 1994.; DP 434, Pripremno naređenje komandanta 35. divizije, 7. april 1995.; DP 444, Zapovijest za nastavak napadnog boja "Proljeće-95 II", komandant 35. divizije, 18. juli 1995. i DP 505, Plan Operacije "Farz", 25. avgust 1995., u onoj mjeri u kojoj se odnose na primopredaju zarobljenika; nekoliko naređenja koja se tiču dužnosti izvještavanja: DP 491, Naređenje komandanta 35. divizije, 17. maj 1995.; djelimično – DP 485, Naređenje komandanta 35. divizije, 8. maj 1995.; DP 488, Naređenje komandanta 35. divizije, 27. maj 1995.; DP 442, Naređenje komandanta 35. divizije, 10. juni 1995.; DP 491, Naređenje komandanta 35. divizije, 17. maj 1995., *vidi* par. 373-374, 403-404, 425-426 *supra*. *Vidi* i incident u vezi sa zarobljenim tenkom, *vidi* par. 372 *supra*.

zadovoljavajući da bi se akcija uspješno izvela.¹¹⁸⁴ Nikad nisu preduzeti nikakvi koraci, niti su komandanti ABiH ikad pokušali da sankcionišu OEM zbog neizvršavanja tih naređenja ili odstupanja od njih; umjesto toga, OEM bi uvijek kasnije izveo borbena dejstva.¹¹⁸⁵ To znači da su komandanti na kraju prihvatili stavove i obrazloženja OEM-a. Dakle, po mišljenju većine članova Vijeća, okljevanje OEM-a da izvrši neka naređenja nadređenih ne stvara razumnu sumnju u to da su komandanti ABiH generalno bili u mogućnosti da osiguraju da se njihova naređenja izvršavaju. Shodno tome, ovaj pokazatelj ide u prilog zaključku o postojanju efektivne kontrole.

463. U vezi s pitanjem kako je OEM podnosio izvještaje nadređenim jedinicama ABiH, većina članova Vijeća skreće pažnju na činjenicu da je OEM, baš kao i bilo koja druga jedinica ABiH, usmeno izvještavao svoje nadređene komandante, a posebno uoči, za vrijeme i poslije borbenih operacija.¹¹⁸⁶ Ti usmeni izvještaji ili referati omogućavali su nadređenim komandantima da nadziru kako se odvijaju operacije i da vrše komandovanje i rukovođenje nad svim jedinicama koje učestvuju u borbenim operacijama, uključujući i OEM. Osim toga, po mišljenju većine članova Vijeća, u odnosu između OEM-a i njemu nadređenih jedinica *usmeni* izvještaji i referati bili su posebno korisni i praktični zbog jezičkih razlika i, shodno tome, potrebe da se prilikom svake razmjene informacija između OEM-a i ABiH koristi prevodilac.¹¹⁸⁷ Vijeće konstatuje da je neizvršavanje nekoliko naređenja da podnese *pismene* izvještaje svojim komandantima iz ABiH OEM nadoknadio svojim *usmenim* komunikacijama, posebno na sastancima uoči, za vrijeme i nakon borbenih dejstava. Stoga, po mišljenju većina članova Vijeća, propust OEM-a da izvrši svako pojedino naređenje za podnošenje pismenih izvještaja – od kojih su mnoga bila administrativne prirode¹¹⁸⁸ – ne predstavlja osnovu za razumnu sumnju u to da su ti komandanti imali mogućnost da u svrhu doprinošenja ratnim naporima vrše rukovođenje i komandovanje nad OEM-om.

464. Istina je da je OEM održavao veze sa stranim institucijama izvan Bosne i Hercegovine.¹¹⁸⁹ Međutim, po mišljenju većine članova Vijeća, osnovna svrha tih veza bila je da OEM promoviše ideale za koje se bori i da privuče finansijsku podršku.¹¹⁹⁰ Stoga ta činjenica nije imala uticaja na

¹¹⁸⁴ Većina članova Vijeća s tim u vezi podsjeća da je a) u ljeto 1994., OEM odbio da izvede napad u zoni odgovornosti OG Sjever, obrazloživši da nije spreman za borbena dejstva; b) u novembru 1994., OEM svoja dejstva ograničio na izvođenje lažnog napada u zoni odgovornosti OG Bosna zbog nepovoljnih vremenskih uslova; i c) u martu 1995., OEM odbio da, u skladu s naređenjem komandanta 3. korpusa, izvrši pripreme za borbena dejstva na području vlašićkog platoa, ponovo tvrdeći da nije spreman za borbena dejstva. U vezi s ovim posljednjim incidentom, većina članova Vijeća ima u vidu da je četiri dana kasnije 3. korpus poništio svoje naređenje, *vidi par. 388-390 supra*.

¹¹⁸⁵ *Vidi par. 388-389 supra*.

¹¹⁸⁶ *Vidi par. 427-430 supra*.

¹¹⁸⁷ *Vidi par. 188-190, 192, 424 supra*.

¹¹⁸⁸ Kao što je naređenje strancima da se na odgovarajući način prijave organima vlasti - *vidi par. 373 supra*.

¹¹⁸⁹ *Vidi par. 443-446 supra*.

¹¹⁹⁰ Presretnuta telefaks poruka (*vidi par. 446 supra*) o pomenutim "uputstvima" je potpuno nerazumljiva i, u svakom slučaju, upućena je kada je rat već bio završen i Dejtonski sporazum potpisan.

lanac komandovanja ni na efektivnu kontrolu koju je nad OEM-om i njegovim pripadnicima vršio Rasim Delić.

465. OEM je u suštini funkcionisao kao specijalizovana udarna jedinica i bio je zadužen za vršenje najopasnijih dejstava na terenu. Imao je poseban položaj i uživao određenu autonomiju unutar ABiH. Taj poseban položaj omogućavao je OEM-u da svoje učešće u borbenim dejstvima uslovi ispunjavanjem konkretnih uslova vezanih za borbena dejstva.¹¹⁹¹ Međutim, ova “dijalektička” procedura nije bila neobična, niti se kosila s opštom praksom ABiH u pogledu planiranja i pripreme njenih borbenih dejstava. Proces planiranja u ABiH bio je obično zasnovan na *dijalogu* između nadređenih i potčinjenih jedinica. U tom dijalogu, nadređena jedinica bi zadala glavne ciljeve ukupne operacije, vršila koordinaciju između jedinica koje učestvuju u toj operaciji, a potom bi diskutovala s njima o tome kako da se na najbolji način ostvare glavni ciljevi. Na kraju bi se svakoj jedinici prepustilo da odluči o pojedinostima vezanim za njeno djelovanje na terenu. Po završetku tog procesa, operacija se morala izvesti pod jedinstvenim rukovođenjem i komandovanjem. Na kraju bi se, s tim u skladu, izdala borbena zapovijest.¹¹⁹² OEM se nikad nije samoinicijativno upustio u borbena dejstva bez izričitog odobrenja nadređenih komandanata iz ABiH.¹¹⁹³

466. Po mišljenju većine članova Vijeća, sve ovo potvrđuje da OEM, iako jeste uživao određeni stepen autonomije u odnosu na svoje nadređene komandante, nije bio nezavisna jedinica koja je samo sarađivala s ABiH.

467. Većina članova Vijeća podsjeća da je u nekoliko navrata tokom postojanja OEM-a, čak i u poodmakloj fazi 1995. godine, kada je ABiH svoje napore koncentrisala na probijanje opsade Sarajeva i pobjedu nad VRS-om, 3. korpus premjestio neke lokalne vojnike, bosanske Muslimane, u pomenuti odred.¹¹⁹⁴ Većina članova Vijeća je uvjeren da ABiH u tim okolnostima ne bi prepustila OEM-u rukovođenje i komandovanje nad tim vojnicima. Po mišljenju većine članova Vijeća, to premještanje vojnika ABiH u OEM mora se posmatrati kao nastojanje ABiH da pojača jednu udarnu jedinicu u svom sastavu i pod svojom efektivnom kontrolom u cilju ostvarenja svojih ratnih ciljeva.

¹¹⁹¹ *Vidi par. 380-384 supra.* Jovan Divjak (T. 2149) je ulogu koju je OEM imao u ABiH opisao sljedećim riječima: “to je trebalo da bude elitna jedinica koja bi se upotrebljavala na onim odbrambenim linijama koje su bile ugrožene od agresora”.

¹¹⁹² *Vidi par. 377-379 supra.*

¹¹⁹³ *Vidi par. 386 supra.*

¹¹⁹⁴ *Vidi par. 412-414 supra.*

468. OEM je učestvovao u važnoj Operaciji "Farz", kojom je u cijelosti rukovodio i komandovao Rasim Delić.¹¹⁹⁵ Prema borbenim zapovijestima, zarobljene neprijatelje je trebalo prikupiti u sabirnim centrima ABiH.¹¹⁹⁶ OEM je tako postupio samo jednom, ali zarobljenike nije predao nadležnima i oni su na kraju postali žrtve zločina koje su u julu, avgustu i septembru 1995. godine počinili pripadnici OEM-a.¹¹⁹⁷ Oficirima ABiH nije dozvoljen pristup tim zarobljenicima dok su bili zatočeni u bazi u Kamenici.¹¹⁹⁸ Nekoliko svjedoka je posvjedočilo da, po njihovom mišljenju, ništa nije moglo da se učini da bi se disciplinovao OEM budući da bi mjere prisile dovele do žestokog sukoba s tom jedinicom,¹¹⁹⁹ ali taj stav nije potkrijepljen činjenicama iz dokaznog materijala. Većina članova Vijeća smatra da se ne može reći da se ništa *nije moglo učiniti* u cilju suprotstavljanja pripadnicima OEM-a koji se nisu ponašali disciplinovano; većina konstatuje da ništa *nije* učinjeno, niti se čak *pokušalo* da se učini, posebno u vezi s navodnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava za vrijeme zatočenja neprijateljskih vojnika i civila od strane OEM-a.¹²⁰⁰ Po mišljenju većine članova Vijeća, ovaj propust da se preduzmu *ikakvi* koraci u cilju preuzimanja kontrole nad zatočenicima predstavlja propust da se preduzmu nužne i razumne mjere kako bi se spriječili pomenuti zločini i kaznili njihovi počinioci.

469. Baš kao što je imao ovlasti da formira OEM kao jedinicu ABiH, Rasim Delić je takođe imao ovlasti da raspusti taj odred i te ovlasti je, zaista, i primijenio. Činjenica da je *šura* prihvatila raspuštanje jedinice ni na koji način ne utiče na zaključak o Delićevoj efektivnoj kontroli; on je naredio raspuštanje OEM-a i taj odred je u skladu s njegovim naređenjem i rasformiran.¹²⁰¹

470. Kao što je u nekoliko presuda navelo Žalbeno vijeće, efektivna kontrola nadređenog, u ostvarivanju njegovih odgovornosti nad podređenima, sastoji se od stvarne mogućnosti nadređenog *da spriječi* zločine i *kazni* svoje podređene koji ih počine. Većina članova Vijeća podsjeća da su protiv stranih pripadnika OEM-a, zapravo, bili pokrenuti krivični postupci zbog nekih slučajeva

¹¹⁹⁵ Dokazi pokazuju da je u tim operacijama učestvovalo više korpusa ABiH, tako da je, shodno tome, bilo potrebno da njihovu koordinaciju vrše Glavni štab i njihov neposredni nadređeni, Rasim Delić; *vidi par. 397-402 supra*.

¹¹⁹⁶ *Vidi par. 403-404 supra*.

¹¹⁹⁷ *Vidi par. 403-405 supra*. U dvije druge prilike, OEM je predao zarobljenike vojnoj policiji ABiH tek nakon što ih je podvrgao okrutnom postupanju.

¹¹⁹⁸ *Vidi par. 406-410 supra*.

¹¹⁹⁹ *Vidi* Asim Delalić, T. 1761-1762; Osman Fuško, T. 1138-1140; svjedok PW-11, T. 6346 (zatvorena sjednica); Kadir Jusić, T. 2685-2687; Vahid Karavelić, T. 7988-7990. *Vidi* i Halim Husić, T. 7357, 7510-7512.

¹²⁰⁰ Oficiri ABiH kojima je uskraćen ili odobren samo ograničen pristup zatočenicima koje je držao OEM uzdržali su se od svakog daljnjeg pokušaja da ishode pristup zatočenicima, na primjer, tako što bi od svojih pretpostavljenih tražili pismeno naređenje ili usmenu intervenciju koja bi im omogućila pristup.

¹²⁰¹ *Vidi par. 196-199, 457-458 supra*. Većina članova Vijeća podsjeća da je u telefaks poruci od 16. decembra 1995., koju je ABiH presrela tokom Operacije "Vranduk" (DP 1136), jedan pripadnik OEM-a okolnosti u kojima je raspušten OEM opisao sljedećim riječima: "Armija nam je rekla da se razoružamo i da odemo do 07.01.1996. god. Sastanak savjeta (šure) je bio jučer, odlučeno je da se razriješi. Armija je danas spriječila da napadnemo Žepče zbog osvete. Mi smo ovdje završili i ne želimo biti u zatvoru kao što su Arapi u Pakistanu. Svi se vraćamo u London sada."

Prijevod

protivzakonitog ponašanja, ali ne i za kršenja međunarodnog humanitarnog prava.¹²⁰² Po mišljenju većine članova Vijeća, to potvrđuje da su nadređeni komandanti imali stvarnu mogućnost da spriječe činjenje zločina i/ili kazne OEM za zločine koje počini. Većina, stoga, pridaje malu težinu izjavama nekolicine svjedoka da se nije moglo ništa učiniti.¹²⁰³ Te izjave ne predstavljaju osnovu za razumnu sumnju u to da li su komandanti ABiH, a posebno Rasim Delić, imali stvarnu mogućnost da istraže, spriječe i kazne činjenje ratnih zločina od strane pripadnika OEM-a u julu i septembru 1995. godine, baš kao što su pokrenuli istragu povodom drugih protivzakonitih djela koja su počinili isti ti pripadnici.

471. Na osnovu svih relevantnih dokaza koji su saslušani na suđenju i procijenjeni zasebno i zbirno, većina članova Vijeća, uz protivno mišljenje sudije Molotoa, konstatuje van razumne sumnje da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu nad OEM-om u periodu od jula do decembra 1995. godine. Shodno tome, većina članova Vijeća se uvjerila da je između Rasima Delića i počinilaca dotičnih zločina iz redova OEM-a postojao odnos nadređeni-podređeni, kao što se navodi u Optužnici. Stav sudije Molotoa u vezi s ostalim elementima individualne krivične odgovornosti Rasima Delića obrazložen je u Protivnom mišljenju u prilogu ove Presude.

B. Znao je ili je bilo “razloga da zna”

472. Utvrdivši da su u predmetnom periodu 1995. godine Rasim Delić i počiniozi zločina iz redova OEM-a bili u odnosu nadređeni-podređeni, većina članova Vijeća sada mora da ispita da li je Rasim Delić znao ili je bilo razloga da zna da su pripadnici OEM-a počinili ili se spremaju počiniti krivična djela ubistva i okrutnog postupanja u Livadama i bazi u Kamenici u julu-avgustu 1995. godine i u Kestenu i bazi u Kamenici u septembru 1995. godine.

1. Livade i baza u Kamenici – juli-avgust 1995. godine

(a) Uvod

473. Tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić raspolagao informacijama koje su ga mogle upozoriti na zločine koje su pripadnici OEM-a počinili u Livadama i bazi u Kamenici.¹²⁰⁴ Konkretno, tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić, na osnovu Biltena Uprave bezbjednosti br. 137 od 22. jula 1995., znao da OEM u Livadama i u bazi u Kamenici drži zatočene pripadnike VRS-a.¹²⁰⁵ Tužilaštvo dalje tvrdi

¹²⁰² *Vidi par. 447-452 supra.*

¹²⁰³ Na primjer, komandant 3. korpusa, koji je uživao povjerenje i poštovanje OEM-a, mogao je da zbog takvih zločina pokrene krivični postupak protiv pripadnika OEM-a ili da interveniše.

¹²⁰⁴ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 308-314.

¹²⁰⁵ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 308-310.

(i) da je Rasim Delić znao da su u junu 1993., isti oni ljudi koji su kasnije ušli u sastav OEM-a, ubili zarobljenike u Bikošima, (ii) da su pripadnici OEM-a bili umiješani u otmicu i ubistvo britanskog humanitarnog radnika početkom 1994. godine i (iii) da su pripadnici OEM-a inače bili na zlu glasu zbog svog nasilnog kažnjivog ponašanja, a o tim incidentima često je bilo riječi u biltenima službe bezbjednosti koji su Rasimu Deliću bili na raspolaganju. Zahvaljujući tim informacijama, tvrdi tužilaštvo, Rasim Delić je bio obaviješten o tome da su pripadnici OEM-a skloni činjenju djela nasilja nad osobama koje su zaštićene Ženevskim konvencijama.¹²⁰⁶ Iako tužilaštvo zastupa tezu da je *bilo razloga da Rasim Delić zna za te zločine*, ono tvrdi da ima dokaza na osnovu kojih Pretresno vijeće može izvući zaključak da je on za njih *stvarno znao*.¹²⁰⁷

474. Odbrana iznosi argument da Rasim Delić nije obaviješten ni o tome da je OEM u julu i avgustu 1995. držao zarobljenike u Livadama i Kamenici, a kamoli o tome da su neki od njih ubijeni ili zlostavljani. Odbrana tvrdi da Rasim Delić nije znao, niti je bilo razloga da zna da su mudžahedini počinili zločine u Bikošima, niti da su pripadnici OEM-a kasnije počinili i druge zločine.¹²⁰⁸

(b) Da li je Rasim Delić znao za zločine iz jula i avgusta 1995. godine

475. Kao što je već ranije opisano u ovoj Presudi, dokazi pokazuju da su informacije o zatočenim pripadnicima VRS-a koje je u julu 1995. držao OEM proslijeđene Upravi za bezbjednost Glavnog štaba.¹²⁰⁹ Ti izvještaji čine osnovu Biltena broj 137, koji je 22. jula 1995. dostavljen na komandno mjesto u Kakanj s uputstvom da se “isti proslijedi [...] Rasimu Deliću na uvid”. U tom Biltenu navodi se sljedeće:

Likvidirano je 50 agresorskih vojnika, a zarobljeno ih je oko četrdeset, među kojima su dva doktora i jedna medicinska sestra. [...] Sve zarobljene agresorske vojnike drže pripadnici Odreda "El Mudžahid" i za sada nikome ne dozvoljavaju pristup ovim zarobljenicima.¹²¹⁰

476. Većina članova Vijeća ima u vidu da Bilten br. 137 ne sadrži informacije o zločinima počinjenim nad zarobljenim i zatočenim pripadnicima VRS-a. Budući da ne postoje nikakvi drugi dokazi, ni neposredni ni posredni, na osnovu kojih bi se mogao izvesti zaključak da je Rasim Delić stvarno znao da se pripadnici OEM-a spremaju počiniti ili da su već počinili zločine u julu i avgustu 1995. godine, većina članova Vijeća nije uvjerena da je Rasim Delić znao za te zločine.

¹²⁰⁶ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 301-307.

¹²⁰⁷ Završna riječ tužilaštva, T. 8760.

¹²⁰⁸ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 483-569.

¹²⁰⁹ Vidi par. 276 *et seq. supra*.

¹²¹⁰ DP 582, Bilten Uprave bezbjednosti Glavnog štaba, 22. jula 1995., str. 4-5.

477. Većina članova Vijeća će, stoga, razmotriti pitanje da li je “bilo razloga” da Rasim Delić “zna”, to jest, da li je raspolagao informacijama “koje su bile dovoljno alarmantne da ga upozore na rizik da bi njegovi podređeni mogli izvršiti zločine”.¹²¹¹

(c) Da li je bilo razloga da Rasim Delić zna za zločine iz jula i avgusta 1995. godine

(i) Da li su informacije iz Biltena br. 137 bile dostupne Rasimu Deliću?

478. Odbrana generalno osporava pouzdanost informacija sadržanih u biltenima koji su dostavljani Rasimu Deliću.¹²¹² Što se tiče Biltena br. 137, koji je sadržao informacije o zarobljavanju 40 vojnika VRS-a od strane OEM-a, odbrana tvrdi da “činjenica da je neki dokument upućen na dostavu Deliću ne znači nužno da je to zaista i učinjeno, a u ovom slučaju zasigurno nije.”¹²¹³ Konkretno, odbrana negira da je taj bilten dostavljen Rasimu Deliću zato što je on 22. i 23. jula 1995. bio na konferenciji u Splitu, u Hrvatskoj.¹²¹⁴

479. Većina članova Vijeća podsjeća da za dokazivanje znanja nadređenog u praksi ovog Međunarodnog suda postoji sljedeći uslov: “Relevantne informacije trebale su biti dostavljene ili dostupne nadređenom, ili, [...] biti 'u njegovom posjedu'. On se nije morao stvarno upoznati s tim informacijama”.¹²¹⁵ Većina članova Vijeća podsjeća na zaključak iz predmeta *Taoci* da se “vojnomo komandantu obično ne dopušta da negira da je znao za izvještaje koji su dostavljeni njegovom štabu, budući da su oni tu dostavljeni upravo njemu na korištenje”.¹²¹⁶ Iako su informacije sadržane u biltenima možda bile nepotvrđene i ponekad netačne,¹²¹⁷ većina članova Vijeća je uvjerena da su ti bilteni bili način na koji je Rasim Delić obavještavan o svim relevantnim događajima u ABiH i na ratištu.¹²¹⁸

480. Kao što je opisano na drugom mjestu u ovoj Presudi, bilteni su stavljani u zapečaćene koverte i zatim ih je Uprava bezbjednosti svakog dana slala lično Rasimu Deliću. Ti bilteni su sadržali osjetljive informacije i morali su biti vraćeni načelniku Uprave bezbjednosti.¹²¹⁹ Iako ima dokaza da su ti bilteni, u slučaju kada bi Rasim Delić bio odsutan, dostavljani načelniku štaba ili nekom drugom visokom oficiru koji je u tom periodu zamjenjivao komandanta Glavnog štaba, razumno je zaključiti da su, zbog povjerljive prirode tih dokumenata i činjenice da su bili

¹²¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 27-28, 30.

¹²¹² Završni pretresni podnesak odbrane, par. 488, 727-737.

¹²¹³ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 558.

¹²¹⁴ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 515, 559-564.

¹²¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 239.

¹²¹⁶ Predmet *Taoci*, str. 1260.

¹²¹⁷ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 488, 733-734.

¹²¹⁸ *Vidi* par. 145-146, 151 *et seq. supra*.

naslovljeni na komandanta Glavnog štaba kako bi njemu bili od posebne koristi, informacije koje su oni sadržali bile redovno prenošene Rasimu Deliću.

481. Iako dokazi pokazuju da je Rasim Delić 22. jula 1995. bio u Splitu i da je na komandno mjesto u Kaknju došao tek 29. jula 1995.,¹²²⁰ većina članova Vijeća se uvjerila, s obzirom na samu svrhu dostavljanja tih biltena, da su informacije sadržane u Biltenu broj 137 od 22. jula 1995. ipak bile “dostupne” Rasimu Deliću dok se nalazio na službenom putu.

482. U takvim okolnostima, većina članova Vijeća konstatuje da je van razumne sumnje dokazano da je Rasim Delić od 22. jula 1995. nadalje imao na raspolaganju informaciju da je OEM zarobio znatan broj vojnika VRS-a i da “nikom” nije dozvoljavao pristup zarobljenicima.¹²²¹

(ii) Da li je Rasim Delić imao dovoljno alarmantne informacije koje bi opravdale daljnju istragu?

483. Sljedeće pitanje koje se u ovom trenutku nameće jeste pitanje da li su informacije sadržane u Biltenu br. 137 bile u dovoljnoj mjeri alarmantne da bi Rasima Delića obavezivale da preduzme daljnje korake kako bi saznao kakva je bila sudbina zatočenika koje je držao OEM. Većina članova Vijeća napominje da informacija da je OEM zarobio “oko četrdeset [agresorskih vojnika]” sama po sebi nije dovoljno alarmantna da bi se na osnovu nje moglo zaključiti da je Rasim Delić znao za zločine koji su kasnije počinjeni u Livadama i bazi u Kamenici. Stoga će većina članova Vijeća analizirati da li je on raspolagao dodatnim informacijama u svjetlu kojih bi se izvještaj o zarobljavanju “agresorskih vojnika” okvalifikovao kao dovoljno alarmantan. U ovom kontekstu, većina članova Vijeća podsjeća da znanje nadređenog o ranijim krivičnim djelima podređenih i njegov propust da ih kazni za njih predstavljaju relevantan faktor za utvrđivanje da li je raspolagao dovoljno alarmantnim informacijama koje bi opravdale daljnju istragu.¹²²²

a. Zločini počinjeni 1993. godine u Bikošima

484. Većina članova Vijeća podsjeća da je 23. juna 1993. upućeno pismo Glavnom štabu, a 25. juna 1993. i Rasimu Deliću. Pismo od 23. juna 1993. potpisali su Fadil Alihodžić, Ivan Negovetić i

¹²¹⁹ *Vidi* par. 146, 152.

¹²²⁰ Ismet Dedović, T. 8206-8207; T. 8270-8271; DP 1360, Dnevni informativni bilten gdje se izvještava o sastanku u Splitu, Odjeljenje za informisanje, Uprava za moral, Generalštab ARBiH, 23. juli 1995.; DP 601, Zaključci i zadaci sa sastanka užeg dijela Generalštaba Armije RBiH sa komandantima korpusa, 29. juli 1995.

¹²²¹ Većina članova Vijeća podsjeća da su oficiri ABiH obavili razgovore s nekoliko zarobljenih pripadnika VRS-a u KP Domu u Zenici, ali da ni u jednom od tih razgovora nisu pomenuta ubistva ni okrutno postupanje prema zarobljenicima, *vidi* par. 283 *et seq. supra*.

¹²²² *Vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović*, par. 30.

Stjepan Šiber. Pismo od 25. juna 1995. potpisao je samo Stjepan Šiber. U oba pisma se, doduše drugačijim riječima, prijavljuje ubistvo bosanskih Hrvata koje su u selu Bikoši izvršili neidentifikovani mudžahedini.¹²²³ Oba dokumenta je primio Operativni centar u Sarajevu.¹²²⁴

485. Odbrana tvrdi da je Operativni centar u Sarajevu u to vrijeme bio pod komandom načelnika Glavnog štaba, Sefera Halilovića.¹²²⁵ Prema tvrdnji odbrane, “zbog sukoba između Delića i Halilovića [...] ne može se pretpostaviti da su informacije koje su stizale u Operativni centar bile prosljeđivane Rasimu Deliću”.¹²²⁶ Po mišljenju odbrane, to dodatno potkrepljuje činjenica da dotična pisma ne sadrže nikakve oznake koje upućuju na to da su ona zaista i bila uručena Rasimu Deliću.¹²²⁷

486. Većina članova Vijeća napominje da je pismo od 23. juna 1993. bilo naslovljeno na Glavni štab, na ruke predsjednika Izetbegovića, i nema dokaza koji bez dvojbe pokazuju da je taj dokument unutar Glavnog štaba dostavljen lično Rasimu Deliću.¹²²⁸ Stoga se većina članova Vijeća nije uvjerila da je pismo od 23. juna 1993. bilo dostavljeno Rasimu Deliću.¹²²⁹

487. Za razliku od toga, u pismu od 25. juna 1993., pored imena Rasima Delića na koga je naslovljeno ukucan je izraz “na ličnost”.¹²³⁰ Dokazi pokazuju i to da su, u periodu kada je Sefer Halilović bio načelnik štaba, Rasimu Deliću redovno prosljeđivani dokumenti koji su bili naslovljeni lično na njega.¹²³¹ Stoga, većina članova Vijeća konstatuje da je Rasim Delić pismom od 25. juna 1993. obaviješten da su mudžahedini pogubili jednu grupu Hrvata u selu Bikoši.¹²³²

¹²²³ *Vidi par. 229-230 supra.*

¹²²⁴ Pismo od 23. jula 1993. označio je dežurni oficir, Zićro Suljević, dok se na pismu od 25. jula 1993. nalazi rukom pisana oznaka “Hari”, Ivan Negovetić, T. 6807-6808, 6855-6857.

¹²²⁵ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 312; Završna riječ odbrane, T. 8955-8957.

¹²²⁶ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 283.

¹²²⁷ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 313.

¹²²⁸ *Vidi par. 228-229 supra.*

¹²²⁹ Većina članova Vijeća napominje da se na dokumentu iz avgusta 1993. koji je takođe naslovljen na “Štab vrhovne komande” nalazi rukom pisana oznaka “K-dant”, koja ukazuje na to da je dokument uručen komandantu Glavnog štaba, DP 272, Prijedlog komandanta 3. korpusa Štabu vrhovne komande ABiH u vezi s formiranjem odreda od stranih državljana, 12. avgust 1993.; Murat Softić, T. 1818-1819.

¹²³⁰ DP 171 (zapečaćeno), pored primaoca, navedenog kao “komandant ŠVK”, nalazi se kucana napomena “na ličnost”.

¹²³¹ Murat Softić je, na primjer, posvjedočio da je Rasim Delić primio DP 272, Prijedlog komandanta 3. korpusa Štabu vrhovne komande ABiH u vezi s formiranjem odreda od stranih državljana, 12. avgust 1993., i da je dokaz za to rukom upisana bilješka koju je na taj dokument unio komandant Glavnog štaba, Murat Softić, T. 1818-1819. Još nekoliko dokumenata je upućeno lično Rasimu Deliću i nije osporeno da su mu oni uručeni: *vidi*, na primjer, DP 173 (zapečaćeno); DP 174 (zapečaćeno). *Vidi* i DP 168 (zapečaćeno) i DP 179, Izvještaj komandanta 3. korpusa Rasimu Deliću u vezi sa stranim dobrovoljcima na području Zenice, 13. juni 1993., koji takođe ne sadrži nikakve rukom pisane oznake.

¹²³² Dodatna potvrda da je Rasim Delić bio upoznat s tim pismom jeste činjenica da se on u to vrijeme nalazio u Sarajevu. Ismet Dedović je u svom svjedočenju izjavio da je Rasim Delić prvi put izašao iz Sarajeva krajem avgusta 1993. godine, i to da bi otišao u Zenicu, Ismet Dedović, T. 8181.

488. Nema dokaza o tome da je Rasim Delić reagovao na pismo od 25. juna 1993.¹²³³ Međutim, dana 17. oktobra 1993., Rasim Delić je pokrenuo istragu o ubistvima u selu Bikoši nakon što je to od njega zatražio predsjednik Izetbegović. Dana 21. oktobra 1993., Rasim Delić je obaviješten da je kao posljedica borbenih dejstava oko 8. juna 1993. poginulo 25 civila, bosanskih Hrvata. Tu informaciju je, potom, Rasim Delić prosljedio Ministarstvu vanjskih poslova RBiH.¹²³⁴

489. Tužilaštvo tvrdi da je na osnovu puke činjenice da je istraga provedena tokom samo četiri dana Rasim Delić trebao da zaključi da to nije bila “prava istraga”.¹²³⁵ Tužilaštvo takođe tvrdi da je Rasim Delić i dalje bio dužan da provede istragu po navodima koje je iznio Stjepan Šiber, jer su se oni kosili sa rezultatima istrage iz oktobra 1995. godine.¹²³⁶

490. Većina članova Vijeća ima u vidu da je Rasim Delić, putem naređenja koje je izdao 3. korpusu, pokrenuo istragu o događajima u Bikošima. Izvještaje o tome su putem lanca komandovanja podnijele 306. brigada i 3. korpus.¹²³⁷ Pored toga, argument tužilaštva da istraga nije bila “prava” jer je trajala samo četiri dana nije uvjerljiv s obzirom na činjenicu da je predsjednik Izetbegović tražio da se ona “što prije” provede.¹²³⁸ Na kraju, potreba da Rasim Delić preduzme daljnju istragu po navodima koji su izneseni u vezi s dotičnim ubistvima normalno bi se javila u slučaju da su Rasimu Deliću iznesene neke potkrijepljene tvrdnje *poslije*, a ne *prije* provedene istrage.

491. U svakom slučaju, čak ako se pretpostavi da su navodi koje je iznio Stjepan Šiber doveli u pitanje pouzdanost istrage koja je provedena u oktobru 1993., informacije kojima je Rasim Delić raspolagao 1993. godine ukazuju na to da su počinioci dotičnih zločina bili “mudžahedini” i na osnovu njih se ne može, kao što tvrdi tužilaštvo, izvući zaključak da su to bili ljudi koji su kasnije ušli u sastav OEM-a. Stoga se propust Rasima Delića da provede daljnju istragu po navodima iznesenim 1993. godine ne može smatrati pokazateljem da je on raspolagao dovoljno alarmantnim

¹²³³ *Ali, vidi* Završni pretresni podnesak odbrane, par. 319-320, 344, gdje se iznosi argument da DP 225 (Upozorenje koje je Rasim Delić uputio komandantima korpusa u vezi s formiranjem muslimanskih oružanih snaga unutar ABiH, 27. juli 1993., u kojem se generalno govori o problemima sa “muslimanskim oružanim snagama”) predstavlja odgovor Rasima Delića na zahtjev Stjepana Šibera iz DP 174 (zapečaćeno), koji se odnosi na pismo od 25. juna 1993., DP 171 (zapečaćeno). Međutim, većina članova Vijeća ima u vidu da Rasim Delić u DP 225 uopšte nije pomenuo navode Stjepana Šibera o zločinima koje su počinili mudžahedini.

¹²³⁴ *Vidi* par. 232 *et seq. supra*.

¹²³⁵ Završna riječ tužilaštva, T. 8794.

¹²³⁶ Završna riječ tužilaštva, T. 8793-8794.

¹²³⁷ *Vidi* par. 232 *et seq. supra*.

¹²³⁸ DP 182, Naredba koju je Alija Izetbegović izdao Rasimu Deliću u vezi s istragom o incidentu u Malinama, 17. oktobar 1993., str. 1.

informacijama da će pripadnici OEM-a počiniti slične zločine u budućnosti i to 1995. godine, više od dvije godine poslije događaja u Bikošima.¹²³⁹

492. U svjetlu gorenavedenih dokaza, većina članova Vijeća konstatuje da to što je Rasim Delić znao za navode iznesene u vezi sa zločinima koje su mudžahedini počinili 1993. godine ne predstavlja informaciju na osnovu koje bi se izvještaj iz Biltena broj 137 o zarobljavanju neprijateljskih vojnika okvalifikovao kao dovoljno alarmantan da bi opravdao daljnju istragu o tome da li se pripadnici OEM-a spremaju počiniti ili su već počinili zločine u Livadama i Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

b. Ubistvo humanitarnog radnika 1994. godine

493. Tužilaštvo tvrdi da su otmica i ubistvo britanskog humanitarnog radnika Paula Goodalla, koje su 194. godine izvršili pripadnici OEM-a, upozorili Rasima Delića na to da su pripadnici tog odreda “kadri da počine djela nasilja nad civilima koji su zaštićeni Ženevskim konvencijama”.¹²⁴⁰ Odbrana je osporila da su pomenuto djelo počinili pripadnici OEM-a.¹²⁴¹

494. Dana 29. januara 1994., u biltenu Uprave bezbjednosti koji je upućen Rasimu Deliću izvještava se da su dva dana ranije Paul Goodall i dvojica njegovih kolega, dok su se vozili u vozilu UNHCR-a u opštini Zenica, napadnuti od strane “5 uniformisanih lica [...] koji su vjerovatno pripadnici jedinice 'Mudžahedin' iz sastava 6. korpusa”. Goodall je usmrćen hicem iz vatrenog oružja, a njegove kolege su preživjele, ali su zadobile povrede.¹²⁴²

495. Nakon tog incidenta, osnovan je mješoviti civilno-vojni tim koji je uhapsio tri osumnjičena lica, od kojih su dva identifikovana kao pripadnici OEM-a. Sporno je pitanje da li je odobrenje za ovu operaciju izdao Rasim Delić.¹²⁴³ Dana 2. februara 1994., putem biltena Uprave bezbjednosti Rasim Delić je obaviješten da je protiv trojice osumnjičenih podnesena krivična prijava.¹²⁴⁴ Civilni

¹²³⁹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović*, par. 30, gdje se govori o značaju utvrđivanja znanja nadređenog o ranijim krivičnim djelima koja je počinila “ista grupa potčinjenih”.

¹²⁴⁰ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 303, 314.

¹²⁴¹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 485-486.

¹²⁴² DP 714, Bilten br. 22, Sektor bezbjednosti Ministarstva odbrane, 29. januar 1994., str. 2; DP 658 (zapečaćeno).

¹²⁴³ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 303; Završni pretresni podnesak odbrane, par. 509, gdje se upućuje na svjedočenje svjedoka PW-13, T. 6638; DP 658 (zapečaćeno); DP 887, Krivična prijava, Više javno tužilaštvo Zenica, 1. februar 1994.; svjedok PW-4, T. 4777. Većina članova Vijeća ima u vidu da je DP 658 (zapečaćeno) operativni plan sačinjen povodom tog ubistva (dalje u tekstu: akcija "Tim") i da su na kraju tog dokumenta kucana imena Asima Fazlića i Rasima Delića, ali da pored tih imena nema njihovih potpisa.

¹²⁴⁴ DP 659, Bilten br. 26, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane RBiH, gdje se govori o krivičnim prijavama protiv pripadnika OEM-a, 2. februar 1994., str. 2.

javni tužilac u Zenici pokrenuo je krivični postupak protiv osumnjičenih, ali on nije nikad dovršen, jer su osumnjičeni pobjegli iz pritvora.¹²⁴⁵

496. Rasim Delić je raspolagao informacijama da je pokrenut krivični postupak u cilju kažnjavanja počinitelja Goodallovog ubistva. Činjenica da je Rasim Delić bio svjestan toga da su preduzete odgovarajuće mjere da se kazne počinioci, kao i da mu tokom narednih šesnaest mjeseci nisu prijavljeni dalji slučajevi ubistva od strane pripadnika OEM-a, ne ide u prilog tome da je bilo razloga da Delić u julu 1995. zna da će u budućnosti ista grupa njegovih podređenih počinuti slične zločine.¹²⁴⁶

497. Većina članova Vijeća konstatuje da informacija o ubistvu Paula Goodalla nije takva da bi se na osnovu nje izvještaj iz Biltena broj 137 o zarobljavanju neprijateljskih vojnika mogao okvalifikovati kao dovoljno alarmantan da bi opravdao daljnu istragu o tome da li se pripadnici OEM-a spremaju počinuti ili da li su već počinili zločine u Livadama i Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

c. Sklonost pripadnika OEM-a da čine zločine

498. Tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić na osnovu informacija sadržanih u raznim biltenima Uprave bezbjednosti Glavnog štaba bio upozoren na sklonost pripadnika OEM-a ka činjenju zločina. Kako tvrdi tužilaštvo,

budući da je Rasim Delić bio svjestan da je OEM u prošlosti vršio djela nasilja nad civilima i zatočenicima, bilo je razloga da zna da će zatočenicima koje je držao OEM biti izloženi okrutnom postupanju i ubistvu, ali nije preduzeo daljnju istragu.¹²⁴⁷

499. Odbrana tvrdi da nije dokazano da je Rasim Delić svaki put bio upoznat sa sadržajem biltena.¹²⁴⁸ Ona iznosi argument da se u slučajevima lošeg vladanja pripadnika OEM-a radilo većinom o prekršajima i da to “nema nikakve veze s ponašanjem pripadnika OEM-a za vrijeme borbenih dejstava ili njihovim postupanjem prema zarobljenim neprijateljskim borcima i civilima”.¹²⁴⁹ Odbrana dalje tvrdi da se često dešavalo da “incidenti koje su počinili Arapi koji nisu bili pripadnici OEM-a [...] budu greškom pripisani OEM-u”.¹²⁵⁰ Pored toga, odbrana zastupa stav

¹²⁴⁵ Svjedok PW-4, T. 4771-4772, 4777 (zatvorena sjednica); Muris Hadžiselimović, T. 6198. *Vidi par. 448 supra.*

¹²⁴⁶ *Vidi Drugostepenu presudu u predmetu Hadžihasanović i Kubura*, par. 163.

¹²⁴⁷ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 308.

¹²⁴⁸ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 510-513, 557-558.

¹²⁴⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 484, 488.

¹²⁵⁰ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 490-493, gdje se navode dokazi da su incidenti u kojima su učestvovali pojedinci afričkog ili azijskog porijekla bili nasumično pripisivani OEM-u.

da se loše vladanje pripadnika OEM-a mora razmatrati u kontekstu “užasnih okolnosti” s kojima se 1995. godine suočavala ABiH, koje pokazuju da je

među pripadnicima ABiH bilo masovnog dezerterstva, ubistava, masovnog samovoljnog napuštanja položaja, samoranjavanja, remećenja javnog reda i mira, samovoljnog otvaranja vatre, odbijanja naređenja itd.¹²⁵¹

500. Većina članova Vijeća ponavlja da se komandantu obično ne dopušta da negira da je znao za izvještaje kao što su bilteni koji su dostavljeni lično njemu na korištenje.¹²⁵² Premda informacije koje su ti bilteni sadržali možda nisu uvijek bile tačne, oni su ipak bili ključno sredstvo pomoću kojeg je Rasim Delić obavještavan o relevantnim dešavanjima.¹²⁵³

501. Dokazi pokazuju da je Rasim Delić, prije 21. jula 1995., putem biltena koje mu je slala Uprava bezbjednosti bio obaviješten o brojnim slučajevima nepropisnog ponašanja u kojima su učestvovali pripadnici OEM-a, pri čemu su neki od tih slučajeva predstavljali krivična djela. U tim biltenima se u vezi s pripadnicima OEM-a navodi sljedeće: (i) da su se u avgustu 1994. godine “nasilnički ponašali, što izaziva nezadovoljstvo kod građana i pripadnika Armije” i da “često narušavaju javni red i mir”;¹²⁵⁴ (ii) dana 19. decembra 1994. oteli su “Safeta Šabića [...] sa njegovom suprugom i mlađim sinom [...] iz njihove kuće u Travniku” i “i sa njega [Safeta Šabića] skinuli odjeću, zatim ga pretukli”;¹²⁵⁵ (iii) dana 11. februara 1995. “fizički [su] maltretirali jedan mladi par koji je šetao [...] u Zenici”;¹²⁵⁶ (iv) dana 4. marta 1995., oteli su “Jadranka Bošnjaka, ratnog vojnog invalida, [...] i maltretirali ga”;¹²⁵⁷ (v) dana 21. marta 1995. oteli su jednog čovjeka iz Travnika i “fizički ga zlostavljali i mučili optužujući ga da je [...] učestvovao u krađi stoke koja je navodno vlasništvo odreda 'El Mudžahid”;¹²⁵⁸ (vi) dana 15. aprila 1995. bili su optuženi za “neprihvatljive aktivnosti”, konkretnije, da nastoje da “nametnu šerijatski stil življenja”, da su oteli jednu mladu djevojku, Bošnjakinju, i da fizički zlostavljaju mlade ljude na ulicama;¹²⁵⁹ (vii) dana

¹²⁵¹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 499, gdje se citiraju DP 1270, 1286, 1293, i Završni pretresni podnesak odbrane, par. 500, gdje se citira DP 994. Drugi dokumenti pokazuju da su protiv pripadnika ABiH-a podnošene brojne krivične prijave, *vidi* DP 906-910, DP 942 i DP 1239, koji se navode u Završnom pretresnom podnesku odbrane, par. 501.

¹²⁵² *Vidi* par. 145-146, 151 *et seq supra*.

¹²⁵³ *Vidi* par. 145-146, 151 *et seq supra*.

¹²⁵⁴ DP 721, Bilten br. 162, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane, 14. avgust 1994., str. 2 i DP 722, Bilten br. 163, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane, 15. avgust 1994., str. 3. *Vidi* i DP 723, Bilten br. 211, Uprava bezbjednosti Ministarstva odbrane, 15. oktobar 1994., str. 4, gdje se pominju pripadnici OEM-a koji su u Krpeljčićima pretukli jednu djevojku koja je nosila suknju. *Vidi* i DP 963, Izvještaj načelnika Službe vojne bezbjednosti 319. brigade, 12. april 1995.

¹²⁵⁵ DP 724, Bilten br. 7 Uprave vojne bezbjednosti, 10. januar 1995., str. 3

¹²⁵⁶ DP 725, Bilten br. 29 Uprave vojne bezbjednosti, 20. februar 1995., str. 4.

¹²⁵⁷ DP 727, Bilten br. 38 Uprave vojne bezbjednosti, 12. mart 1995., str. 3.

¹²⁵⁸ DP 733, Bilten br. 85 Uprave vojne bezbjednosti, 23. maj 1995., str. 3-4.

¹²⁵⁹ DP 963, Izvještaj načelnika Uprave Službe vojne bezbjednosti, 12. april 1995., str. 1-2.

Prijevod

15. maja 1995. oskrnavili “nadgrobnne spomenike [...] na katoličkom groblju u mjestu Ovnak”;¹²⁶⁰ (viii) dana 3. jula 1995. obišli su vojnike 328. brigade za vrijeme dejstava na području Vozuće, “uputili im razne prijetnje, posebno borcima hrvatske i srpske nacionalnosti” i rekli jednom vojniku te brigade koji je bio hrvatske nacionalnosti da će “sve Hrvate i četnike zaklati”;¹²⁶¹ (ix) dana 15. jula 1995. prijetili su da će dignuti u zrak kuću vlasnika jedne videoteke;¹²⁶² (x) dana 19. jula 1995. maltretirali su djevojke na cesti Savići- Krivaja, silom ih odveli prema Paljeniku i natjerali ih da se ošišaju.¹²⁶³ Većina članova Vijeća se uvjerila da su bilteni bili način na koji je Rasim Delić obavještavan o svim relevantnim dešavanjima u ABiH i na ratištu.¹²⁶⁴ Pored toga, većina članova Vijeća ima u vidu da je Uprava bezbjednosti, usprkos “užasnim okolnostima” koje je istakla odbrana, smatrala da postoji dovoljna osnova za uvrštavanje tih incidenata u svoje biltene.

502. U vezi s ponašanjem pripadnika OEM-a prema neprijateljskim vojnicima tokom borbenih dejstava, u jednom izvještaju koji je 1. korpus 9. juna 1995. podnio Upravi Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH stoji sljedeće:

Tokom izvođenja borbenih dejstava stranci iz odreda se odlikuju fanatičnom hrabrošću, koja proizlazi iz vjerskog fanatizma. Njima je nepoznat pojam ratnog zarobljenika. [...] Prema raspoloživim saznanjima uzrok protivzakonite aktivnosti pripadnika odreda leži takođe u vjerskom fanatizmu, što se potkrepljuje njihovom namjerom miniranja katoličke bogomolje u Vučjoj Gori, od čega ih je odvratilo samo insistiranje komande 306. brdske brigade. Pripadnici odreda smatraju u osnovi sva lica koja ne pripadaju islamskoj vjeroispovijesti neprijateljima.¹²⁶⁵

503. U drugom izvještaju koji je Odjeljenje službe bezbjednosti 3. korpusa 15. juna 1995. podnijelo Upravi bezbjednosti Glavnog štaba ABiH navodi se da su pripadnici OEM-a “izašli ispred linija odbrane, likvidirali više četnika, dvojicu zaklali, a glave istih nosili po selima sliva rijeke Krivaja, te ih pokazivali mještanima i učenicima”.¹²⁶⁶ Međutim, nema dokaza da su informacije sadržane u ta dva izvještaja bile uvrštene u biltene koji su slati na ruke Rasimu Deliću ili su mu na neki drugi način stavljeni na raspolaganje.

¹²⁶⁰ DP 731, Bilten br. 78 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 15. maj 1995. i DP 732, Bilten br. 81 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 18. maj 1995., str. 5.

¹²⁶¹ DP 736, Bilten br. 125 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 10. juli 1995., str. 7. *Vidi* i DP 740, Bilten br. 149 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 4. avgust 1995., str. 3, gdje se pominje da su pripadnici OEM-a navodno “fizički napali” pripadnike 328. brigade zbog glasina “o navodnoj izdaji starješina 328. brdske brigade”.

¹²⁶² DP 737, Bilten br. 130 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 15. juli 1995., str. 2-3.

¹²⁶³ DP 738, Bilten br. 134 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 19. juli 1995., str. 2.

¹²⁶⁴ *Vidi* par. 145-146, 151 *et seq supra*.

¹²⁶⁵ DP 1040, Izvještaj pomoćnika komandanta 1. korpusa za bezbjednost, 9. juni 1995., str. 3-4.

¹²⁶⁶ DP 665, Izvještaj načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 15. juni 1995., str. 1.

504. S obzirom na to da ne postoje bilteni kojima su Rasimu Deliću prenesene informacije o incidentima sadržane u izvještajima 1. i 3. korpusa, većina članova Vijeća konstatuje da mu se ne može pripisati da je znao za te incidente.

505. Utvrdivši da je Rasim Delić u više biltena obaviješten o kažnjivom ponašanju pripadnika OEM-a, većina članova Vijeća će sada pristupiti tome da ustanovi da li su te informacije bile u dovoljnoj mjeri alarmantne da bi opravdale preduzimanje daljnje istrage od strane Rasima Delića o sudbini zatočenika koje je OEM zarobio u julu 1995. godine. Većina članova Vijeća će takođe razmotriti da li okolnosti ovog predmeta dopuštaju da se izvede zaključak da je Rasim Delić, zbog toga što nije preduzeo daljnju istragu, prihvatio rizik da će zločini biti počinjeni ili da su već počinjeni u julu i avgustu 1995. godine.

506. Prije svega, većina članova Vijeća se slaže s odbranom da gorepomenuti bilteni ne sadrže izvještaje o činjenju ratnih zločina od strane pripadnika OEM-a, nego uglavnom o njihovim prekršajima i nekim običnim krivičnim djelima koja su počinili izvan konteksta borbenih dejstava.

507. Treba imati u vidu i to da je Rasim Delić gorepomenutim biltenima izvještavan o protivmjerana koje je preduzela Služba vojne bezbjednosti. Na primjer, bilten od 23. maja 1995. sadrži izvještaj o djelima mučenja koja je jedan pripadnik OEM-a počinio nad jednim civilom, ali se u njemu takođe Rasim Delić obavještava da “Služba vojne bezbjednosti preduzima mjere iz svoje nadležnosti na sagledavanju ovog slučaja i utvrđivanju odgovornosti učesnika u događaju”.¹²⁶⁷ Isto tako, u biltenu od 3. jula 1995., pored izvještaja o prijetnjama koje su pripadnici OEM-a upućivali vojnicima hrvatske i srpske nacionalnosti, Rasim Delić se izvještava da Služba vojne bezbjednosti, “u saradnji sa organima RiK-a /rukovođenja i komandovanja/ preduzima mjere na rješavanju ovog problema”.¹²⁶⁸ U jednom drugom biltenu se navodi da, u vezi s prijetnjama koje su pripadnici OEM-a uputili vlasniku jedne radnje, Služba vojne bezbjednosti preduzima mjere “na sprečavanju ovih i sličnih događaja”.¹²⁶⁹ U jednom daljnjem biltenu se, u vezi s jednim incidentom otmice i zlostavljanja koje su počinili pripadnici OEM-a, navodi da Služba vojne bezbjednosti “preduzima mjere na potpunijem rasvjetljavanju ovog slučaja”.¹²⁷⁰

508. Gorenavedeni dokazi pokazuju da su Rasimu Deliću dostavljene informacije o incidentima u kojima je protiv pripadnika OEM-a za koje se sumnjalo da su počinili krivična djela Služba vojne

¹²⁶⁷ DP 733, Bilten br. 85 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 23. maj 1995., str. 4.

¹²⁶⁸ DP 736, Bilten br. 125 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 10. juli 1995., str. 7.

¹²⁶⁹ DP 737, Bilten br. 130 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 15. juli 1995., str. 3.

¹²⁷⁰ DP 724, Bilten br. 7 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 10. januar 1995., str. 3. Slična formulacija je upotrijebljena u DP 738, Biltenu br. 134 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 19. juli 1995., str. 2.

bezbjednosti preduzela mjere u okviru svojih nadležnosti. U biltenu od 12. marta 1995., Služba vojne bezbjednosti 3. korpusa objavila je poziv na akciju:

Imajući u vidu da pojedini pripadnici odreda "El Mudžahid" sve češće izazivaju razne incidente, i da zbog toga izazivaju negodovanje građana na ovom području, SVB [Služba vojne bezbjednosti] 3. korpusa predlaže da se i od viših nadležnih organa preduzmu mjere na suzbijanju ovakvih i sličnih slučajeva.¹²⁷¹

509. Većina članova Vijeća ima u vidu da se u biltenu od 15. aprila 1995. izvještava o "neprihvatljivim aktivnostima" OEM-a na sljedeći način:

Njihova aktivnost [se] sve više ispoljava u nastojanjima da mještanima Zenice i okolnih naselja nametnu šerijatski stil življenja [...] Sve su učestalije prijave građana koji se žale na ponašanje pripadnika odreda "El Mudžahid", žaleći se na njihovo nasilno useljavanje u kuće i stanove, te na presretanje i fizičko maltretiranje mladih na ulicama kojima "objašnjavaju" da je ovo Alahova zemlja i da njihovo ponašanje "nije u duhu sa šerijatskim propisima" i sl. U javnosti je već poznato da su pripadnici ovog odreda u selu Ćurići, opština Zavidovići, potpuno porušili pravoslavno groblje. [...] SVB 3. korpusa predlaže da se od nadležnih organa iznađe adekvatno rješenje za status ovih stranih državljana u našoj zemlji.¹²⁷²

Rasim Delić je reagovao tako što je na prvoj stranici biltena, koji je poslat natrag Upravi bezbjednosti, rukom napisao opasku: "Prijedlog da to konačno riješimo!"¹²⁷³

510. Međutim, usprkos "sve većem broju incidenata", nema nikakvih dokaza da su preduzete ikakve mjere protiv pripadnika OEM-a. Konkretno, krivične prijave koje su predočene Pretresnom vijeću i uvrštene u spis pokazuju da je krivični postupak pokrenut samo protiv onih pripadnika ABiH koji nisu bili u sastavu OEM-a.¹²⁷⁴

511. Većina članova Vijeća je mišljenja da je zbog broja incidenata koji se u gorepomenutim biltenima pripisuju, s pravom ili ne, pripadnicima OEM-a¹²⁷⁵ Rasim Delić trebao da preduzme daljnju istragu, posebno s ciljem smanjenja rizika, kako bi se spriječilo činjenje ratnih zločina od strane pripadnika OEM-a.

¹²⁷¹ DP 727, Bilten br. 38 Uprave Službe vojne bezbjednosti Generalštaba ABiH, 12. mart 1995., str. 3.

¹²⁷² DP 963, Izvještaj načelnika Odjeljenja za bezbjednost 3. korpusa, 20. novembar 1994.

¹²⁷³ DP 963, Izvještaj načelnika Odjeljenja za bezbjednost 3. korpusa, 20. novembar 1994.

¹²⁷⁴ DP 906-910 (zapečaćeno), DP 942, Informacija načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 29. juli 1995. i DP 1239, Informacija načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 28. juli 1995., koja se odnosi na krivične prijave podnesene protiv pripadnika ABiH. DP 880, Dnevni izvještaj 3. bataljona vojne policije Odjeljenju Službe bezbjednosti 3. korpusa, 7. oktobar 1995., gdje je jedan pripadnik OEM-a prijavljen zbog krađe. Međutim, to se desilo nakon što su počinjeni zločini koji se navode u Optužnici.

¹²⁷⁵ Vidi par. 501 *supra*.

512. Iz ovoga slijedi da je učestalost prekršaja i krivičnih djela koje su činili pripadnici OEM-a bila činjenica koja je trebala da upozori Rasima Delića na rizik da bi u budućnosti moglo doći do činjenja sličnih krivična djela protiv života i tijela. Očigledna nekažnjenost pripadnika OEM-a vjerovatno je, pored toga, imala i ohrabrujući uticaj na počinioce i OEM u cjelini. Rizik od ponovnog činjenja krivičnih djela postao je još opipljiviji kada je Rasim Delić obaviješten da OEM drži zarobljene pripadnike VRS-a i da pripadnicima ABiH ne dozvoljava pristup tim zarobljenicima. Obaviješten je i o tome da OEM u zatočeništvu drži “dva doktora i jednu medicinsku sestru”, iako se, shodno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, njihovo zatočeništvo može opravdati samo “utoliko koliko to iziskuju zdravstveno stanje, duhovne potrebe i broj ratnih zarobljenika”.¹²⁷⁶ S obzirom na historijat OEM-a u pogledu prekršaja i krivičnih djela, ovo predstavlja informaciju na osnovu koje bi se izvještaj iz Biltena broj 137 o zarobljavanju neprijateljskih vojnika mogao okvalifikovati kao dovoljno alarmantan da opravda Delićevu promptnu intervenciju kako bi utvrdio da li se pripadnici OEM-a spremaju počinuti ili su već počinili zločine u Livadama i Kamenici u julu i avgustu 1995. godine. Stoga je Rasim Delić, budući da nije proveo nikakvu istragu, prihvatio rizik da će u julu i avgustu 1995. godine pripadnici OEM-a počinuti zločine ili da su ih već počinili.

(iii) Zaključak

513. Većina članova Vijeća ima u vidu da informacije koje se navode u biltenima, kad se čitaju u cjelini, pokazuju da su pripadnici OEM-a bili skloni nasilju i činjenju krivičnih djela. U svjetlu cjelokupnih dokaza, većina članova Vijeća se uvjerila van razumne sumnje da je Rasim Delić, kada je obaviješten o tome da OEM drži zarobljene vojnike VRS-a, imao razloga da zna da se pripadnici OEM-a spremaju počinuti krivično djelo okrutnog postupanja nad tim zarobljenicima, ili da su ga već počinili.

514. Kako bi utvrdila da li je bilo razloga da Rasim Delić zna da su pripadnici OEM-a počinili ili se spremaju počinuti krivično djelo ubistva u julu-avgustu 1995. godine, većina članova Vijeća mora da uzme u obzir slučajeve nasilnog ponašanja, onako kako se o njima izvještavalo u gorepomenutim biltenima. Međutim, većina članova Vijeća konstatuje da ti slučajevi ne predstavljaju dovoljnu dokaznu osnovu koja bi van razumne sumnje pokazala da je Rasim Delić bio upozoren i na to da su pripadnici OEM-a počinili ubistvo u Livadama i bazi u Kamenici.

515. Konkretno, većina članova Vijeća naglašava da je ubistvo Paula Goodalla izvršeno skoro godinu i po prije krivičnih djela iz jula-avgusta 1995. godine. Pored toga, protiv navodnih

¹²⁷⁶ Član 28, Ženevska konvencija I.

počinilaca tog ubistva bile su preduzete razumne mjere. Što se tiče drugih slučajeva nasilnog ponašanja koji se pripisuju pripadnicima OEM-a, većina članova Vijeća ima u vidu da su među tim slučajevima i djela otmice i zlostavljanja, ali da se ubistva uopšte ne pominju. U tom kontekstu, većina članova Vijeća takođe konstatuje da gorepomenuta informacija da će pripadnici OEM-a “sve Hrvate i četnike zaklati” nije dovoljna dokazna osnova koja bi pokazala da je Rasim Delić upozoren na činjenje ubistva.

516. Na koncu, većina članova Vijeća nije uvjerena van razumne sumnje da ubistvo Paula Goodalla, čak i ako se posmatra u kontekstu drugih slučajeva kažnjivog ponašanja i prijavljenih prijetnji, može da predstavlja informaciju na osnovu koje bi se izvještaj iz Biltena broj 137 o zarobljavanju neprijateljskih vojnika mogao okvalifikovati kao dovoljno alarmantan da bi Rasima Delića upozorio na to da bi pripadnici OEM-a u julu i avgustu 1995. godine mogli počiniti ubistvo.

517. Iz gorenavedenih razloga, većina članova Vijeća konstatuje da dokazi ne pokazuju van razumne sumnje da je Rasim Delić, kada je obaviješten da OEM drži u zatočeništvu zarobljene vojnike VRS-a, imao razloga da zna da se pripadnici OEM-a spremaju počiniti ili da su već počinili krivično djelo ubistva nad tim zatočenicima.

2. Kesten i Kamenica - septembar 1995.

(a) Da li je Rasim Delić znao za zločine iz septembra 1995.

518. Tužilaštvo ne iznosi navod da je Rasim Delić za zločine počinjene u septembru 1995. u Kestenu i Kamenici saznao na osnovu neposrednih dokaza. Zapravo, tužilaštvo tvrdi da se zaključak da je Rasim Delić znao za njih može izvesti iz više indirektnih faktora, među kojima su (i) njegova kontrola nad Operacijom "Farz", potvrđena u jednom intervjuu koji je dao Rasim Delić;¹²⁷⁷ (ii) obilazak područja Zavidovića i Komande 3. korpusa koji je izvršio Rasim Delić;¹²⁷⁸ i (iii) “priče koje su kružile, prema kojima su pripadnici OEM-a zaklali jedan dio [zatočenika]”.¹²⁷⁹

519. Većina članova Vijeća ima u vidu da je Rasim Delić, u jednom intervjuu bez datuma, čiji je sadržaj kasnije transkribovan u jednoj publikaciji ABiH iz oktobra 1995.,¹²⁸⁰ govorio o pitanju svog rukovođenja i komandovanja nad Armijom BiH tokom Operacije "Farz" dok se nalazio u Maleziji u periodu od 8. do približno 16. septembra 1995. U tom intervjuu, Rasim Delić je izjavio sljedeće:

¹²⁷⁷ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 379, gdje se citira DP 622 i DP 1170.

¹²⁷⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 379.

¹²⁷⁹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 380, gdje se citira izjava svjedoka PW-4, T. 4852 (zatvorena sjednica).

¹²⁸⁰ DP 1170, Intervju sa Rasimom Delićem u časopisu *Prva linija* br. 10/1995, 1. oktobar 1995., str. 7. *Vidi* i par. 156 *supra*.

[...] dok sam ja bio u Maleziji, Armija se borila ovdje. Treba znati da su ove operacije planirane dugo vremena, da sam nad svakom od tih karata lično bdio, da su one počele 9. septembra, znači na dan kad sam ja otišao u Maleziju, a pod mojim neposrednim nadzorom su i dalje izvođene jer sistem rukovođenja i komandovanja funkcioniše i ako čovjek nije fizički na mjestu, jer sam ja bio neprekidno u kontaktu i obezbijedio da to sve funkcioniše [...].¹²⁸¹

520. Međutim, sadržaj ovog intervjua ne upućuje na to da je Rasim Delić zaista saznao za ikakve zločine. Većina članova Vijeća takođe konstatuje da se zaključak da je Rasim Delić znao za zločine ne može izvesti iz njegove izjave da je bio u “neprekidnom kontaktu”, jer dokazi o tome kakve je informacije dobio, ako ih uopšte jeste dobio, nisu jasni.

521. Iako dokazi pokazuju da je Rasim Delić dana 22. septembra 1995. ili približno tog datuma obišao zonu odgovornosti 2. korpusa na području Vozuće, oni ne govore ništa o toku te posjete niti o sadržaju eventualnih referata koji su mu tom prilikom podneseni. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da se ne može utvrditi da je Rasim Delić tokom te posjete saznao za ubistva ili zlostavljanje zatočenih Srba od strane OEM-a.¹²⁸² Pored toga, nije dokazano da je Rasim Delić do saznanja došao na osnovu glasina koje su možda kružile u ABiH.

522. Uzevši u obzir druge okolnosti koje mogu da ukažu na to da je Rasim Delić znao za zločine, većina članova Vijeća podsjeća na raniji zaključak Pretresnog vijeća da je, u danima poslije 11. septembra 1995., informacija o tome da je OEM u Kestenu 5. bataljonu 328. brigade nasilu oduzeo 50 do 60 zarobljenih Srba proslijeđena nadređenoj komandi ABiH.¹²⁸³ Dana 16. septembra 1995., Uprava za bezbjednost Glavnog štaba primila je izvještaj od Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa uz koji je proslijeđena presretnuta telefaks poruka OEM-a, u kojoj je stajalo da su “Mudžahedini uznapredovali i ušli u grupu srpskih sela, nakon ubijenih, zarobili su 60 zarobljenika”.¹²⁸⁴ Kao što je ranije opisano, ova informacija nije uvrštena u biltene koji su dostavljani Rasimu Deliću.¹²⁸⁵ Zapravo, izvještaj od 16. septembra 1995. na kraju je pohranjen u odsjeku za ratne zločine Kontraobavještajnog odjeljenja Uprave za bezbjednost, gdje je vođen dosje s dokumentima koji su se odnosili na Operaciju “Vranduk”.¹²⁸⁶

¹²⁸¹ DP 622, Transkript video-snimka, str. 4.

¹²⁸² *Vidi par. 155-156 supra.*

¹²⁸³ *Vidi par. 321 et seq. supra.*

¹²⁸⁴ *Vidi par. 328 et seq. supra.*

¹²⁸⁵ Džemal Vučković je u svom svjedočenju izjavio da su informacije o zarobljenim Srbima, sadržane u presretnutoj telefaks poruci, “trebale da uđu u bilten”. Međutim, posvjedočio je da “očito da ovaj prilog nije ušao u naredni bilten jer sam ja to prekrizio nakon konsultacije sa, pretpostavljam, pukovnikom Popovićem, koji je bio načelnik kontraobavještajnog odjeljenja, ili možda čak sa generalom Jašarevićem”, Džemal Vučković, T. 5114-5115.

¹²⁸⁶ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., par. 57; svjedok PW-13, T. 6017-6618 (zatvorena sjednica). *Vidi par. 328 et seq. supra.*

523. Pored toga, većina članova Vijeća ima u vidu da u presretnutoj telefaks poruci uopšte nisu pomenuti zločini koje su nad zatočenicima počinili pripadnici OEM-a. Isto tako, i u bilješci u ratnom dnevniku 3. korpusa i u publikacijama ABiH *Prva linija* i *Patriotski list*, objavljenim u oktobru 1995., pominju se “četnici” koje je zarobio OEM, ali se ne pominje da su nad njima počinjeni ikakvi zločini.¹²⁸⁷ Ti dokazi sami za sebe, bez obzira na njihov značaj u pogledu pitanja da li su Rasimu Deliću bile dostupne alarmantne informacije o zarobljenim Srbima, koje se razmatra dalje u tekstu, nisu dovoljne da bi se van razumne sumnje dokazalo da je Rasim Delić znao za zločine koje su u septembru 1995. počinili pripadnici OEM-a.

524. Na kraju, većina članova Vijeća konstatuje da se ne može van razumne sumnje utvrditi da je Rasim Delić stvarno znao za zločine koje su u septembru 1995. u Kesteni u bazi u Kamenici počinili pripadnici OEM-a. Većina članova Vijeća će sada razmotriti pitanje da li je Rasim Delić raspolagao dovoljno alarmantnim informacijama koje je su ga mogle upozoriti da se pripadnici OEM-a spremaju počiti te zločine ili da su ih već počinili.

(b) Da li je bilo razloga da Rasim Delić zna za zločine počinjene u septembru 1995.

525. Iako je presretnuta telefaks poruka OEM-a u kojoj se pominju zarobljeni Srbi bila dostavljena Upravi za bezbjednost Glavnog štaba a ne Rasimu Deliću, tužilaštvo tvrdi da, “s obzirom na značaj informacija koje ona sadrži, potpuno je neuvjerljivo da ona ne bi bila proslijeđena Rasimu Deliću”.¹²⁸⁸ Tužilaštvo se takođe poziva na činjenicu da je Rasim Delić odobrio Operaciju "Vranduk", koja je obuhvatala i praćenje i nadzor OEM-a, te tvrdi da je Rasim Delić bio u neposrednom kontaktu sa svojim podređenim Jusufom Jašarevićem, načelnikom Uprave za bezbjednost.¹²⁸⁹ Na kraju, tužilaštvo tvrdi da se Rasim Delić, iako se 16. septembra 1995., kada je presretnuta telefaks poruka proslijeđena Upravi za bezbjednost, nalazio u Maleziji, “pokazao dostupnim”, jer se raspitivao o stanju na liniji fronta.¹²⁹⁰

526. U proljeće 1995., OEM je podvrgnut kontraobavještajnim mjerama koje su provodili i ABiH i civilni organi vlasti RBiH u cilju “praćenja i preventivnog djelovanja na predupređenju određenih situacija koje mogu bitnije uticati na narušavanje bezbjednosno-političke situacije na ovom području”.¹²⁹¹ Plan ove operacije, koja je dobila šifrovani naziv "Vranduk", imao je za cilj “preduzimanje mjera i radnji na dokumentovanju i presjecanju subverzivne i druge protiv-ustavne i

¹²⁸⁷ *Vidi par. 327 supra.*

¹²⁸⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 384.

¹²⁸⁹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 383-384.

¹²⁹⁰ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 385, gdje se citira DP 1078, Zapažanja operativnog dežurnog oficira, 14. septembar 1995.

¹²⁹¹ DP 939, Prijedlog načelnika Odjeljenja Službe bezbjednosti 3. korpusa, 6. mart 1995.

Prijevod

protiv-zakonske djelatnosti jednog broja pripadnika odreda 'El Mudžahedin' i njihovih veza".¹²⁹² U slučaju da te mjere i postupci ne budu uspješni, bilo je predviđeno da se OEM rasformira.¹²⁹³ Operaciju "Vranduk" odobrio je Rasim Delić.¹²⁹⁴ Međutim, nema dokaza da je on ikad primio izvještaj koji je sadržao prikupljene informacije o OEM-u.¹²⁹⁵

527. Dokazi takođe pokazuju da se Rasim Delić vratio u Sarajevo tek krajem septembra 1995. da bi se sastao sa stranim predstavnicima.¹²⁹⁶ Nema dokaza da se u tom periodu sastao sa načelnikom Uprave za bezbjednost.¹²⁹⁷

528. Iako je Rasim Delić u gorepomenutom intervjuu priznao da je u "neprekidnom kontaktu" sa Armijom BiH, dokazi o tome koje su informacije dospjele do njega nisu jasni.¹²⁹⁸ Isto vrijedi i za posjetu Rasima Delića području Vozuće krajem septembra 1995. godine. Na osnovu tih dokaza ne može se zaključiti da je Rasim Delić raspolagao informacijama da je OEM imao zarobljenike, a pogotovo ne informacijama da su nad tim zarobljenicima počinjeni bilo kakvi zločini.

529. Isto tako, bilješka iz ratnog dnevnika 3. korpusa o "zarobljavanju 57 četnika" pokazuje samo da je ta informacija bila poznata Komandi 3. korpusa, ali nema nikakvih dokaza koji bi uputili na to da je ona bila prosljeđena Rasimu Deliću ili da je on njome raspolagao.¹²⁹⁹

530. Većina članova Vijeća ima u vidu da se u dva članka objavljena u oktobru 1995. u publikacijama ABiH-a *Prva linija* i *Patriotski list* pominju "četnički oficiri" koje je zarobio OEM.¹³⁰⁰ Ti članci su javni dokumenti i, kao takvi, u načelu su bili dostupni Rasimu Deliću. Međutim, za razliku od biltena koji su posebno dostavljani Rasimu Deliću i koji su sadržali osjetljive informacije, nema nikakvih dokaza o distribuciji ili tiražu časopisa *Prva linija* i *Patriotski list*, kao ni o tome da li je Rasim Delić ikad primio primjerak tih časopisa i da li je bio upoznat s informacijama koje su oni sadržali. Većina članova Vijeća smatra da se ne može izvesti zaključak

¹²⁹² Ex. 661 (zapečaćeno), str. 1; svjedok PW-4, 4783-4786 (zatvorena sjednica).

¹²⁹³ DP 661 (zapečaćeno), str. 5-7.

¹²⁹⁴ DP 661 (zapečaćeno), str. 8; DP 964, Prijedlog Uprave Službe vojne bezbjednosti, 23. maj 1995., str. 3.

¹²⁹⁵ *Vidi* i par. 450 *supra* u vezi s jednim izvještajem 3. korpusa u kontekstu Operacije "Vranduk".

¹²⁹⁶ Ismet Dedović, T. 8225-8226.

¹²⁹⁷ *Vidi* par. 155 *et seq. supra*.

¹²⁹⁸ Većina članova Vijeća ima u vidu da bilješke iz ratnog dnevnika 3. korpusa za 13. septembar 1995. (DP 511, Operativni dnevnik 3. korpusa ABiH za period od 26. avgusta 1995. do 8. oktobra 1995., bilješke br. 309 i 310) pokazuju da je tog dana "general Delić" uputio hitan poziv komandantu 3. korpusa, Sakibu Mahmuljinu. Međutim, iz ovih dokaza nije sasvim jasno da li je taj poziv uputio Rasim Delić ili general Sead Delić, komandant 2. korpusa, Sejfulah Mrkaljević, T. 3906-3911, 3939-3941.

¹²⁹⁹ DP 512, Ratni dnevnik 3. korpusa ABiH za Operaciju "Farz-95", str. 13. *Vidi* Haso Ribo, T. 7072, koji je u svom svjedočenju izjavio da je ratni dnevnik "istorijski dokument" koji "nije [...] niko čitao".

¹³⁰⁰ DP 1194, "Oslobođen četnički Staljingrad", autor Adnan Džonlić, časopis *Prva linija*, 1. oktobar 1995., str. 4; DP 1195, "Oslobođen četnički Staljingrad", autor Adnan Džonlić, časopis *Patriotski list*, oktobar 1995., str. 5. *Vidi* i Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 378. Dokazi ukazuju na to da je časopis *Prva linija* bio publikacija Glavnog štaba ili 1. korpusa, Haso Ribo, T. 7140-7141.

da su *informacije* sadržane u nekom javnom dokumentu bile “dostupne” Rasimu Deliću. Većina članova Vijeća naglašava da se protok informacija mora ocjenjivati na strogo pojedinačnoj osnovi, od slučaja do slučaja.¹³⁰¹

531. S obzirom na gorenavedene dokaze, Većina članova Vijeća konstatuje da oni nisu dovoljni da se van razumne sumnje pokaže da je Rasim Delić raspolagao informacijama da je OEM u septembru 1995. godine držao zarobljene vojnike i civile, bosanske Srbe.

532. Usprkos nedostatku raspoloživih informacija vezanih za zarobljene vojnike i civile, bosanske Srbe, većina članova Vijeća će ispitati da li su Rasimu Deliću bile dostupne druge informacije o OEM-u na osnovu kojih je trebao da bude upozoren na činjenicu da se pripadnici tog odreda u septembru 1995. spremaju počinuti zločine ili da su ih već počinili.

533. Većina članova Vijeća ima u vidu da je tokom avgusta i septembra 1995. Rasim Delić primio više biltena kojima je obaviješten da su pripadnici OEM-a: (i) u avgustu 1995. često “provocirali lica hrvatske nacionalnosti” i “vršili pritisak na hrvatsko stanovništvo”,¹³⁰² (ii) dana 11. avgusta 1995. “počeli maltretirati” učenike u jednoj školi u Zavidovićima i jednog nastavnika u toj školi “udarili [...] štapom po leđima”,¹³⁰³ (iii) dana 19. avgusta 1995. odbili da sarađuju u vezi sa “jednim brojem težih krivičnih djela i drugih prekršaja za koje postoje indicije da su ih počinili pripadnici ovog Odreda”,¹³⁰⁴ (iv) dana 26. avgusta 1995. fizički maltretirali Nijaza Mujagića i još tri “ratna vojna invalida” koje su odveli na ispitivanje i pustili sljedećeg dana,¹³⁰⁵ (v) dana 1. septembra 1995. demolirali jedan ugostiteljski objekat u selu Pode i maltretirali ljude koji su se u njemu zatekli,¹³⁰⁶ (vi) dana 4. septembra 1995. upozorili pripadnike policije da “neće tolerisati posjete građana hrvatske nacionalnosti samostanu u Gučoj Gori i selu Radojčići, dodajući da će pucati na policajce koji obezbjeđuju ova lica prilikom njihovog kretanja ovim mjestima”,¹³⁰⁷ (vii) dana 16. septembra 1995. izazvali sukob oko ratnog plijena i oteli zarobljenika Milenka Petrovića od vojne policije 35. divizije, pod čijim nadzorom se nalazio.¹³⁰⁸

534. Informacije sadržane u gorenavedenim biltenima su predstavljale upozorenje Rasimu Deliću u vezi s kažnjivim ponašanjem pripadnika OEM-a. Međutim, s obzirom na to da nema dokaza da je Rasim Delić znao da OEM u zatočeništvu drži vojnike i civile, bosanske Srbe, većina članova

¹³⁰¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 239.

¹³⁰² DP 739, Bilten br. 146 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 1. avgust 1995., str. 3.

¹³⁰³ DP 741, Bilten br. 155 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 11. avgust 1995., str. 5-6.

¹³⁰⁴ DP 710, Bilten br. 161 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 18. avgust 1995., str. 3.

¹³⁰⁵ DP 744, Bilten br. 167 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 26. avgust 1995., str. 3.

¹³⁰⁶ DP 745, Bilten br. 171 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 3. septembar 1995., str. 6.

¹³⁰⁷ DP 746, Bilten br. 172 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 4. septembar 1995., str. 2.

¹³⁰⁸ DP 747, Bilten br. 181 Uprave Službe vojne bezbjednosti, 16. septembar 1995., str. 3.

Vijeća konstatuje da informacije sadržane u biltenima *same za sebe* nisu dovoljno alarmantne da bi ga upozorile na rizik od zločina počinjenih u septembru 1995. u Kestenu i bazi u Kamenici.

535. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da se na osnovu dokaza ne može zaključiti van razumne sumnje da je bilo razloga da Rasim Delić zna da se pripadnici OEM-a spremaju počinuti ili da su već počinili krivična djela ubistva i okrutnog postupanja nad vojnicima i civilima, bosanskim Srbima, u Kestenu i bazi u Kamenici u septembru 1995. godine.

C. Propust da spriječi ili kazni

536. Nakon što je utvrdila da je bilo razloga da Rasim Delić zna da se pripadnici OEM-a spremaju počinuti ili da su već počinili krivično djelo okrutnog postupanja nad vojnicima VRS-a zatočenim u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine, većina članova Vijeća sada mora da ispita da li je Rasim Delić propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni one koji su ih počinili. Dužnost preduzimanja nužnih i razumnih mjera u cilju sprečavanja i kažnjavanja doseže i sam vrh komandnog lanca.

1. Argumenti strana

537. Tužilaštvo tvrdi da je Rasim Delić, zbog toga što se nalazio na najvišem položaju u ABiH, "bio odgovoran da spriječi i kazni kažnjivo postupanje svojih podređenih i imao je na raspolaganju sva sredstva da tu svoju obavezu ispuni".¹³⁰⁹ Obaveze koje je snosio Rasim Delić obuhvataju, kako tvrdi tužilaštvo, vršenje nadzora u cilju kontrolisanja da li se njegovi podređeni pridržavaju pravila međunarodnog humanitarnog prava, preduzimanje svih neophodnih radnji u cilju utvrđivanja odgovornosti za kršenja discipline, uvođenje mjera kako bi se osiguralo pridržavanje pravila međunarodnog humanitarnog prava i, po potrebi, prosljeđivanje predmeta instanci za pokretanje krivičnog postupka.¹³¹⁰ Tužilaštvo konkretno tvrdi da je Rasim Delić imao nadležnost da od Uprave za bezbjednost traži provođenje disciplinskih mjera i mjera krivičnog gonjenja protiv OEM-a.¹³¹¹ Tužilaštvo se takođe poziva na Operaciju "Trebević-1", u kojoj je Rasim Delić "primijenio svoje ovlasti tako što je naredio hapšenje kriminalnih elemenata u rukovodstvu 9. motorizovane brigade i 10. motorizovane brigade u Sarajevu krajem oktobra 1993. godine. [...] Mjera hapšenja primijenjena je i nad pojedinim pripadnicima OEM-a: nakon ubistva Paula Goodalla, civilni organi vlasti su pritvorili i ispitivali dvojicu vojnika OEM-a."¹³¹²

¹³⁰⁹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 175.

¹³¹⁰ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 177.

¹³¹¹ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 184.

¹³¹² Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 186. *Vidi* i par. 136, 448 *supra*.

538. Iako se tužilaštvo konkretno ne bavi pitanjem da li je Rasim Delić propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi ili kazni počiniocima zločina izvršenih u Livadama i bazi u Kamenici, ono tvrdi da “u vezi s ovim zločinima nikad nije pokrenut nikakav postupak protiv ijednog počinioca iz sastava OEM-a, niti je u vezi s njima ijedna jedinica [ABiH] ikad prosljedila predmet Okružnom vojnom tužilaštvu u Zenici”.¹³¹³ Većina članova Vijeća će ovo razmotriti dalje u tekstu, iako nije iznesen nijedan konkretan argument u vezi s nužnim i razumnim mjerama za sprečavanje zločina počinjenih u Livadama i bazi u Kamenici ili kažnjavanje njihovih počinitelja.

539. Odbrana tvrdi da, s obzirom na specifičan položaj Rasima Delića “na strateškom nivou”, on ni po pravilima međunarodnog prava ni po odredbama nacionalnog zakonodavstva nije bio obavezan da preduzme ijednu od mjera koje opisuje tužilaštvo.¹³¹⁴ Zapravo je Služba vojne bezbjednosti bila dužna da “provede istragu o zločinima i da progoni počiniocima”, dok su “za preduzimanje mjera za disciplinske prekršaje bili odgovorni oficiri koji su bili nadređeni navodnim počiniocima”.¹³¹⁵ Stoga, po mišljenju odbrane, “komandanta ne bi trebalo smatrati odgovornim za propust *njegovih podređenih* da na primjeren način istraže ili spriječe zločine, nego samo za njegov vlastiti propust”.¹³¹⁶ Odbrana dalje tvrdi da tvrdnja tužilaštva da je Rasim Delić trebao da nadgleda preduzimanje tih mjera “pokazuje potpuno nerazumijevanje uloge komandanata, njihove obaveze shodno pravilima međunarodnog prava i načina na koji funkcioniše vojska”.¹³¹⁷

540. Prema navodima odbrane, Rasim Delić je bio “razuman komandant” koji je preduzeo razne mjere u cilju poboljšanja sistema rukovođenja i komandovanja unutar ABiH, kao i mjere u cilju osiguranja primjene normi međunarodnog humanitarnog prava.¹³¹⁸ Odbrana nadalje ističe da su nastojanja Rasima Delića da uključi OEM u sistem rukovođenja i komandovanja ABiH bila neuspješna iz više razloga, među kojima su prisustvo i uticaj stranih mudžahedina u srednjoj Bosni i otpor koji je tom uključenju pružao OEM.¹³¹⁹

2. Preliminarna napomena

541. Preliminarno, većina članova Vijeća konstatuje da argument odbrane da komandanta “ne bi trebalo smatrati odgovornim za propust *njegovih podređenih*” nije održiv u svjetlu prakse ovog Međunarodnog suda u vezi s odgovornošću nadređenog shodno članu 7(3) Statuta. Odbrana

¹³¹³ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 387.

¹³¹⁴ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1054-1062.

¹³¹⁵ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1057, 1060.

¹³¹⁶ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1064.

¹³¹⁷ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1066.

¹³¹⁸ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1069-1088.

¹³¹⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1092-1113.

jednako griješi kada navodi argument da Rasim Delić nije bio obavezan da preduzima korake kao što su uvođenje mjera kako bi se osiguralo da se poštuju pravila međunarodnog humanitarnog prava i, po potrebi, predmeti prosljede instanci za pokretanje krivičnog postupka. U dosadašnjoj sudskoj praksi je uvriježen stav da nadređeni, s obzirom na položaj na kojem se nalazi, treba da preduzme “nužne i razumne mjere” i ne može biti oslobođen te dužnosti pozivanjem na odredbe nacionalnog zakonodavstva ili na okruženje u kojem djeluje.¹³²⁰

3. Propust da spriječi

542. Većina članova Vijeća podsjeća da je nadređeni, u skladu sa sudskom praksom, dužan da spriječi činjenje zločina ako dođe do stvarnih saznanja ili na osnovu indikacija izvede zaključak da će neki zločin biti počinjen ili je njegovo činjenje u toku. Definicija onoga što čini “nužne i razumne mjere” u cilju sprečavanja činjenja zločina zavisi od okolnosti svakog pojedinog slučaja.¹³²¹ U ovom predmetu, većina članova Vijeća je konstatovala da je bilo razloga da Rasim Delić zna da se pripadnici OEM-a u julu i avgustu 1995. godine u Livadama ili bazi u Kamenici spremaju počinuti krivično djelo okrutnog postupanja. Stoga će većina članova Vijeća sada razmotriti da li je Rasim Delić, postupajući na osnovu alarmantnih informacija koje su mu bile na raspolaganju, preduzeo “nužne i razumne mjere” kako bi spriječio počinjenje okrutnog postupanja u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

543. Na početku, većina članova Vijeća konstatuje da nadređeni ne mora lično da preduzme preventivne mjere i da on svoju dužnost sprečavanja može da ispuni tako što će dotični slučaj ustupiti nadležnim organima vlasti. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da je bez merituma argument odbrane da Rasim Delić nije bio obavezan da preduzme mjere koje je navelo tužilaštvo.

544. Većina članova Vijeća kao opasku opšte prirode ima u vidu da je Rasim Delić u svojstvu komandanta Glavnog štaba preduzeo radnje u cilju boljeg upoznavanja pripadnika ABiH s odredbama međunarodnog humanitarnog prava i njihovog poštovanja tih odredbi.¹³²² Rasim Delić je takođe izdao uputstva komandama korpusa ABiH da prema zarobljenim neprijateljima postupaju u skladu sa Ženevskim konvencijama i da MKCK-u dozvole pristup zatočeničkim objektima.¹³²³

¹³²⁰ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 563-564. Vidi i par. 70 *supra*.

¹³²¹ Vidi par. 76 *supra*.

¹³²² DP 1245, Borbeno naređenje operativni broj 14, koje je Rasim Delić izdao Komandi 3. korpusa, 21. juni 1993.; DP 392, Naređenje za sprovođenje odredaba međunarodnog ratnog prava, koje je Rasim Delić izdao komandama svih korpusa, 8. maj 1995.; Kadir Jusić, T. 2596-2597; Sejfulah Mrkaljević, T. 3941-3943. Vidi i Vahid Karavelić, T. 7918-7919; Fadil Imamović, T. 4033-4034.

¹³²³ DP 391, Zahtjev koji je Rasim Delić uputio Komandi 3. korpusa u vezi sa zbrinjavanjem stanovništva, 27. juli 1993.; DP 1340, Naređenje Rasima Delića o provođenju Ženevskih konvencija, 26. novembar 1993.; Vahid Karavelić, T. 7910-7911, 7921-7922; DP 1249, Naređenje Rasima Delića komandama 1., 3., 4. i 6. korpusa o

Međutim, takve opšte mjere same za sebe nisu dovoljne da bi se smatralo da je Rasim Delić ispunio dužnost da spriječi počinjenje okrutnog postupanja u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.¹³²⁴

545. Dužnost Rasima Delića da spriječi krivično djelo okrutnog postupanja koje su počinili pripadnici OEM-a u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine nastupila je čim mu je postala dostupna informacija sadržana u Biltenu br. 137 od 22. jula 1995. da je oko 40 “agresorskih vojnika” palo u ruke OEM-a. Ta dužnost da spriječi zločin trajala je sve dok nije počinjeno i posljednje djelo okrutnog postupanja nad vojnicima VRS-a, to jest do 24. avgusta 1995., kada su ti vojnici predati bataljonu vojne policije. Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi koji ukazuju na to da je Rasim Delić na bilo koji način reagovao na informaciju iz Biltena br. 137 od 22. jula 1995., niti postoji ikakav drugi dokaz koji upućuje na to da je Rasim Delić pokušao da sazna više o sudbini zarobljenika koje je u zatočeništvu držao OEM, ili da obezbijedi da oni budu predati nadležnim organima.

546. Za razliku od toga, treba se podsjetiti na jednu situaciju kada je Rasim Delić reagovao na informaciju koja mu je dostavljena u vezi sa “neprihvatljivim aktivnostima” OEM-a. U izvještaju od 15. aprila 1995. navodi se da su pripadnici OEM-a maltretirali “mlade na ulicama” i da je opštepoznata činjenica da su pripadnici OEM-a razrušili jedno pravoslavno groblje. Rasim Delić je na prvu stranicu tog biltena, koji je potom vraćen Upravi za bezbjednost, rukom upisao komentar “prijedlog da to konačno riješimo!”¹³²⁵

547. Premda nema dokaza da je Rasim Delić u vezi s Biltenom br. 137 postupio na sličan način kao i u vezi s izvještajem od 15. aprila 1995., većina članova Vijeća ima u vidu da to ne isključuje mogućnost da Rasim Delić zapravo jeste svojim rukom upisanim komentarom u Biltenu br. 137 Upravi za bezbjednost naznačio da je dotično pitanje potrebno dodatno ispitati ili “riješiti”. Rasim Delić je bio jedan od pet primalaca Biltena br. 137.¹³²⁶ Iz dokaza se vidi da su primaoci biltena primljene biltene vraćali Upravi za bezbjednost, gdje su, osim jednog primjerka svakog broja koji se arhivirao, svi ostali primjerci bili uništavani.¹³²⁷ Stoga, postoji mogućnost da primjerak biltena

sprovedenju Zajedničke deklaracije, kojim je MKCK-u odobren pristup svim objektima za zatočenje, 14. oktobar 1993.; DP 1346, Dopuna zapovijesti komandanta Glavnog štaba Armije za napad op. br. 1, 30. maj 1995. *Vidi* i DP 1345, Pismo Alije Izetbegovića o nekorektnom postupanju prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima, 18. septembar 1995.

¹³²⁴ *Vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 62-64; Prvostepenu presudu u predmetu *Halilović*, par. 89. *Vidi* i fn. 149 *supra*.

¹³²⁵ DP 963, Informacija načelnika Uprave Službe vojne bezbjednosti, 12. april 1995. Nema nikakvih dokaza o tome da li je iko iz ABiH preduzeo daljnje radnje u skladu s uputstvima koja je izdao Rasim Delić.

¹³²⁶ DP 376, Naredenje načelnika Uprave bezbjednosti, 22. juli 1993.

¹³²⁷ DP 706, Izjava svjedoka Džemala Vučkovića, 5. novembar 2007., str. 7-8.

koji je kao dokazni predmet predložen Pretresnom vijeću nije primjerak koji je prošao kroz ruke Rasima Delića.¹³²⁸

548. Međutim, čak i ako se pretpostavi da je Rasim Delić konstruktivno reagovao na informaciju iz Biltena br. 137, na primjer, preduzevši dodatnu istragu, tok događaja pokazuje da je propustio da preduzme nužne i razumne mjere, u okviru svojih stvarnih mogućnosti, da spriječi okrutno postupanje prema vojnicima VRS-a. Nema dokaza da je Rasim Delić, na primjer, od Uprave za bezbjednost tražio provođenje mjera protiv OEM-a, niti da je preduzeo bilo kakve druge korake unutar institucionalnog okvira ABiH kako bi onemogućio činjenje zločina koji su uslijedili.

549. Dana 29. jula 1995., Rasim Delić je prisustvovao sastanku s komandantima korpusa koji je održan na KM-u u Kaknju.¹³²⁹ Dokazi pokazuju da je Rasim Delić imao ovlasti da traži izvještaje neposredno od korpusa.¹³³⁰ On je, prema tome, bio u poziciji da dođe do daljnjih informacija o rezultatima istraga koje su proveli njegovi podređeni i da naredi dodatnu istragu o stanju zatočenika. No, iz dokaza se vidi da su se izvještaji koji su proslijeđeni uz lanac komandovanja odnosili samo na prikupljanje obavještajnih podataka od zatočenika i da se u njima uopšte ne pominju uslovi u kojima su zatočenici držani u Livadama i bazi u Kamenici.

550. Činjenica je da su zločini koje su pripadnici OEM-a počinili u Livadama i bazi u Kamenici rezultirali okrutnim postupanjem prema vojnicima VRS-a. Nema nikakvih dokaza da je Rasim Delić od Uprave za bezbjednost tražio provođenje mjera protiv OEM-a, niti da je preduzeo bilo kakve druge korake unutar institucionalnog okvira ABiH kako bi onemogućio činjenje zločina koji su uslijedili. Jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza je taj da ni Rasim Delić, niti iko drugi ko je djelovao pod njegovim rukovođenjem i komandom, nije preduzeo nikakve mjere da spriječi pripadnike OEM-a u daljnjem činjenju okrutnog postupanja u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

551. Stoga, većina članova Vijeća konstatuje da Rasim Delić nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi krivično djelo okrutnog postupanja koje su pripadnici OEM-a počinili nad vojnicima VRS-a koji su bili zatočeni u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

4. Propust da kazni

552. Većina članova Vijeća podsjeća da je nadređeni dužan da preduzme aktivne korake kako bi osigurao da počiniozi dotičnih zločina budu privedeni pred lice pravde. I ponovo, definicija onoga

¹³²⁸ Vidi i Džemal Vučković, T. 5173, 5176-5177.

¹³²⁹ Ismet Dedović, T. 8270-8271.

što čini “nužne i razumne mjere” kažnjavanja za počinjene zločine zavisi od okolnosti svakog pojedinog slučaja.¹³³¹

553. Pozivajući se na zaključke u prethodnom odjeljku, većina članova Vijeća podsjeća da se Rasimu Deliću znanje za krivično djelo okrutnog postupanja počinjeno u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. pripisuje na osnovu toga što je primio Bilten br. 137. Kao što je ranije konstatovano, Rasim Delić nije preduzeo daljne korake u vezi s informacijom da je oko 40 “agresorskih vojnika” palo u ruke OEM-a, niti je ikom drugom naložio da to učini. Naravno, utvrđivanje činjeničnog stanja je prvi korak u svakom pokušaju da se počinioци zločina izvedu pred lice pravde. Ovo odsustvo daljnje istrage je od ključnog značaja kada se razmatra da li je nadređeni preduzeo nužne i razumne mjere da kazni počinioce tih zločina, a činjenica da je nadređeni propustio da ispita navode ne može da ga oslobodi dužnosti da preduzme kaznene radnje. Zbog toga što nije preduzeo daljnje radnje nakon što je primio Bilten br. 137, Rasim Delić nije došao do informacije da je 12 vojnika VRS-a, koji su bili zatočeni u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine, bilo podvrgnuto okrutnom postupanju. Većina članova Vijeća konstatuje da je znanje koje se Rasimu Deliću pripisuje zbog toga što je primio Bilten br. 137 dovoljno da bi on na osnovu njega bio dužan da istraži navode kako bi kaznio počinioce nakon što je krivično djelo okrutnog postupanja već bilo počinjeno.

554. Nema dokaza da je protiv pripadnika OEM-a, nakon što je dotična informacija putem Biltena br. 137 dostavljena Rasimu Deliću, pokrenut disciplinski ili krivični postupak unutar vojnog pravosudnog sistema ABiH. Nema dokaza ni o tome da je Rasim Delić ili iko drugi iz ABiH uputio nekog pripadnika OEM-a nadležnim organima u svrhu pokretanja disciplinskog ili krivičnog postupka.¹³³² Kadir Jusić, koji je od marta 1995. godine bio načelnik štaba 3. korpusa, u svom je svjedočenju izjavio da nikad nije čuo da je ijedan pripadnik OEM-a bio krivično gonjen zbog tih zločina.¹³³³ Pred Okružnim vojnim sudom u Zenici, u čiju teritorijalnu nadležnost spada i opština Zavidovići, nikad nije suđeno nijednom od počinilaca zločina koji se navode u Optužnici.¹³³⁴

¹³³⁰ *Vidi par. 150 supra.*

¹³³¹ *Vidi par. 76 supra.*

¹³³² DP 881, Pismo Kantonalnog tužilaštva u Zenici, 24. oktobar 2006.; DP 882, Pismo Kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona, 22. avgust 2007.; Muris Hadžiselimović, T. 6160-6163; DP 1092, Pismo Kantonalnog suda u Zenici, 25. oktobar 2006. *Vidi i par. 157-164 supra.* Što se tiče ubistva Paula Goodalla, većina članova Vijeća ima u vidu da je, usprkos tome što je formiran mješoviti vojno-civilni tim u svrhu hapšenja osumnjičenih, krivični postupak pokrenulo civilno Tužilaštvo u Zenici, *vidi par. 448 supra.*

¹³³³ Kadir Jusić, T. 2475, 2643-2644.

¹³³⁴ DP 885, Dopis Kantonalnog suda u Zenici, 10. maj 2002.; Muris Hadžiselimović, T. 6190-6191. *Vidi DP 1113-1115, Izvještaji iz arhive Okružnog vojnog suda u Zenici; vidi i DP 1171, Obavijest po zahtjevu za asistenciju, informacije o okružnim vojnim sudovima u Zenici i Travniku, 22. april 2002.; DP 1116 i DP 1112, Upisnik za predmete istrage "KI" - arhiva Okružnog vojnog suda u Travniku.*

555. Stoga, većina članova Vijeća konstatuje da Rasim Delić nije preduzeo nužne i razumne mjere da kazni pripadnike OEM-a koji su počinili krivično djelo okrutnog postupanja nad vojnicima VRS-a koji su bili zatočeni u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

5. Zaključak

556. Da rezimiramo: većina članova Vijeća konstatuje van razumne sumnje da Rasim Delić nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi i kazni pripadnike OEM-a koji su počinili krivično djelo okrutnog postupanja nad vojnicima VRS-a koji su bili zatočeni u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine.

D. Zaključak većine članova Vijeća u vezi s individualnom krivičnom odgovornošću Rasima Delića

557. Na osnovu gorenavedne analize, većina članova Vijeća se, uz protivno mišljenje sudije Molotoa, uvjerila u sljedeće: (i) godine 1995., između Rasima Delića i počinitelja zločina u Livadama, Kestenu i bazi u Kamenici koji su bili pripadnici OEM-a, postojao je odnos nadređeni-podređeni; (ii) bilo je razloga da Rasim Delić zna da se pripadnici OEM-a spremaju počinuti ili da su već počinili krivično djelo okrutnog postupanja nad vojnicima VRS-a zatočenim u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995., ali tog razloga nije bilo u vezi sa zločinima počinjenim u Kestenu i bazi u Kamenici u septembru 1995. godine; i (iii) Rasim Delić nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi i kazni počinioce pomenutog krivičnog djela.

X. ODMJERAVANJE KAZNE

A. Pravne odredbe o odmjeravanju kazne i svrhe odmjeravanja kazne

558. Odmjeravanje kazne je regulisano članom 24 Statuta i pravilom 101 Pravilnika. Osuđenoj osobi može biti izrečena kazna zatvora, uključujući kaznu doživotnog zatvora.¹³³⁵ Prilikom odmjeravanja primjerene kazne, Pretresno vijeće će uzeti u obzir faktore kao što su težina krivičnog djela ili ukupnost kažnjivog ponašanja, lične prilike osuđenika, otežavajuće i olakšavajuće okolnosti i opštu praksu izricanja zatvorskih kazni pred sudovima bivše Jugoslavije.¹³³⁶ Ovi nabrojani faktori “ne predstavljaju obavezujuća ograničenja za diskreciona ovlašćenja Vijeća prilikom izricanja kazne”, o kojoj se u svakom predmetu odluka mora donijeti na osnovu činjenica tog predmeta.¹³³⁷ Odluke o kaznama u drugim predmetima koji su vođeni pred ovim Međunarodnim sudom mogu da u ograničenoj mjeri predstavljaju smjernicu ukoliko se odnose na isto krivično djelo počinjeno u okolnostima koje su u znatnoj mjeri slične.¹³³⁸

559. U praksi ovog Međunarodnog suda dosljedno je zastupan stav da su glavne svrhe izricanja kazni za krivična djela iz nadležnosti Međunarodnog suda retribucija i odvraćanje.¹³³⁹ Kao oblik retribucije, kazna predstavlja sredstvo kojim međunarodna zajednica izražava osudu počinjenih zločina i ne bi se trebala pogrešno doživljavati kao izraz želje za osvetom ili odmazdom.¹³⁴⁰ Retribucija u sebi sadrži načelo suzdržanosti i zahtijeva izricanje pravedne i primjerene kazne, koja je proporcionalna težini krivičnog djela.¹³⁴¹ Odvraćanje kao svrha izricanja kazne obuhvata dva oblika: pojedinačni i opšti. S tim u skladu, kazne koje izriče Međunarodni sud moraju da imaju dovoljan učinak u smislu odvraćanja da bi obeshrabrile osuđenika od ponovnog činjenja tih krivičnih djela u budućnosti, kao i da bi odvratile druge osobe od činjenja sličnih krivičnih djela.¹³⁴²

¹³³⁵ Član 24(1) Statuta; pravilo 101(A) Pravilnika.

¹³³⁶ Član 24(2) Statuta; pravilo 101(B) Pravilnika; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 301; *Tužilac protiv Fatmira Limaja i drugih*, predmet br. IT-03-66-A, Presuda, 27. septembar 2007., par. 126; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 679.

¹³³⁷ *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004., par. 241-242; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 715, 717-718, 780; *Tužilac protiv Blagoja Simića*, predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blagoje Simić*), par. 234; *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001., par. 101.

¹³³⁸ *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000., par. 250; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 719-721; *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (dalje u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 381. *Vidi* i završni pretresni podnesak odbrane, par. 1144, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*.

¹³³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 402. Što se tiče odvraćanja, *vidi* i Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 800, gdje se citira Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 72.

¹³⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1075; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185.

¹³⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1075.

¹³⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1076-1078.

Međutim, odvratanju “ne valja pridati preveliku važnost u sveukupnom odmjeravanju kazni koje će se izreći licima osuđenim pred Međunarodnim sudom”.¹³⁴³ I rehabilitacija je legitimna svrha kažnjavanja, ali se njoj ne treba pridavati veća težina od one koja joj pripada.¹³⁴⁴

B. Izricanje kazne

560. Većina članova Vijeća izriče Rasimu Deliću kaznu kako slijedi.

1. Težina krivičnog djela

561. Težina krivičnog djela predstavlja prvenstveni faktor koji treba da se uzme u obzir prilikom izricanja kazne.¹³⁴⁵ Kazne moraju odražavati inherentnu težinu ili ukupnost kažnjivog ponašanja optuženog, a da bi se to utvrdilo, nužno je razmotriti konkretne okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen učešća optuženog u krivičnom djelu.¹³⁴⁶

562. U tom smislu, važno je napomenuti da je osuđujuća presuda Rasimu Deliću zasnovana isključivo na odgovornosti nadređenog po članu 7(3) Statuta. Većina članova Vijeća ima na umu da osoba koja je osuđena po članu 7(3) nije osuđena za to što su njeni podređeni počinili zločine, nego zato što nije spriječila te zločine ili kaznila njihove počiniocce. U svjetlu ove svojevrstne prirode odgovornosti nadređenog po članu 7(3), većina članova Vijeća se slaže s Pretresnim vijećem u predmetu *Orić* i predmetu *Hadžihasanović i Kubura* i smatra da se raspon kazni koji važi za optužene koji su osuđeni za krivična djela za koja snose individualnu krivičnu odgovornost po članu 7(1) Statuta ne može neposredno primijeniti na one koji su osuđeni samo na osnovu člana 7(3) Statuta.¹³⁴⁷

563. Prilikom procjenjivanja težine krivičnog djela u kontekstu osude na osnovu člana 7(3) Statuta, u obzir se moraju uzeti dvije stvari: (i) težina krivičnih djela u osnovi koja je počinila jedna ili više osoba podređena osuđeniku; i (ii) težina ponašanja samog osuđenika koji nije spriječio krivična djela u osnovi ili kaznio njihove počiniocce.¹³⁴⁸ Što se tiče težine krivičnih djela u osnovi koja je počinio podređeni, faktori koje treba uzeti u obzir obuhvataju obim i brutalnost tih krivičnih

¹³⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1078; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 801.

¹³⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 402.

¹³⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 442; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 442; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 182.

¹³⁴⁶ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 683; Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 380.

¹³⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 2075-2076; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 724. Uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 735.

¹³⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 313; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 732, 741.

djela, ranjivost žrtava i posljedice koje su zbog tih krivičnih djela pretrpjele žrtve i njihovi najbliži.¹³⁴⁹ Težina ponašanja nadređenog u smislu njegovog propusta da spriječi krivična djela ili kazni počinioca dijelom ovisi o težini krivičnih djela u osnovi koja je počinio njegov podređeni.¹³⁵⁰ Među relevantne faktore prilikom procjenjivanja težine ponašanja nadređenog spada i to da li je nadređeni posjedovao stvarno znanje ili pretpostavljeno znanje o zločinima podređenih i u kojoj je mjeri mogao da predvidi da će doći do počinjenja dotičnih zločina.¹³⁵¹

564. Rasim Delić je proglašen odgovornim za to što nije spriječio i kaznio podređene pripadnike OEM-a koji su počinili krivično djelo okrutnog postupanja nad 12 vojnika VRS-a. Važno je imati u vidu da je konstatovano da je Rasim Delić o tom zločinu imao pretpostavljeno, a ne stvarno znanje.¹³⁵² Većina članova Vijeća takođe ima na umu užasno brutalan karakter djela zlostavljanja počinjenih nad žrtvama, koja su trajala više od mjesec dana, kao i fizičke i duševne patnje koje su trpjele žrtve dok su za vrijeme zatočenja u Livadama i bazi u Kamenici bile podvrgnute takvom užasnom postupanju.¹³⁵³ Većina članova Vijeća takođe podsjeća na svjedočenje jedne od žrtava u vezi sa zdravstvenim problemima i poremećajima vezanim za posttraumatski stres od kojih i danas pati.¹³⁵⁴

565. Većina članova Vijeća napominje da su sve žrtve bili vojnici VRS-a,¹³⁵⁵ koji su bili zatočeni pod strogom paskom OEM-a. Zbog takve situacije žrtve su, po mišljenju većine članova Vijeća, bile posebno ranjive.¹³⁵⁶ Štaviše, dvije žrtve su bile pripadnici saniteta VRS-a, koje, prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava, moraju biti “poštovane i zaštićene u svim okolnostima”.¹³⁵⁷ Ti faktori povećavaju težinu dotičnih krivičnih djela.

¹³⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683-684 s daljnim referencama; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 729.

¹³⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 313; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 732, 741.

¹³⁵¹ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 728.

¹³⁵² *Vidi* par. 513-517 *supra*.

¹³⁵³ *Vidi* par. 245-249, 257-261, 265-269 *supra*. Zlostavljanje je obuhvatalo višekratno batinanje, elektrošokove, okrutan način na koji su zatočnici bili fizički vezivani i to što su im pokazivane tek odsječene ljudske glave.

¹³⁵⁴ *Vidi* par. 271 *supra*.

¹³⁵⁵ *Vidi* par. 239, 245-246 *supra*; DP 543, Spisak ratnih zarobljenika, Odjeljenje Službe bezbjednosti 3. korpusa, 3. septembar 1995.; DP 542, Sprovedni list, bataljon vojne policije 3. korpusa, 24. avgust 1995.

¹³⁵⁶ *Vidi* i Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 736; *Tužilac protiv Momira Nikolića*, predmet br. IT-02-60/1-S, Presuda o kazni, 2. decembar 2003., par. 137, koja je potvrđena u *Tužilac protiv Momira Nikolića*, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. (dalje u tekstu: Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*), par. 65-66.

¹³⁵⁷ *Vidi* par. 239 *supra*; članove 24 i 25 Ženevske konvencije I.

2. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

566. Težina koju treba pridati otežavajućim i olakšavajućim okolnostima je stvar slobodnog nahodjenja Pretresnog vijeća.¹³⁵⁸ Otežavajući faktori koje treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne moraju biti ograničeni na one okolnosti koje se neposredno odnose na činjenje krivičnog djela za koje se optuženi tereti i moraju se osuđeniku dokazati van razumne sumnje.¹³⁵⁹ Faktori koji se uzimaju u obzir kao aspekti težine krivičnog djela ne mogu se dodatno uzeti u obzir kao zasebne otežavajuće okolnosti, i obrnuto.¹³⁶⁰ Za razliku od otežavajućih okolnosti, olakšavajuće okolnosti koje se ne odnose neposredno na krivično djelo za koje se optuženi tereti mogu se uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne.¹³⁶¹ Olakšavajući faktori se moraju dokazati “na osnovu ocjene vjerovatnoće”, to jest, “potrebno je da bude 'vjerovatnije da je data okolnost postojala nego da nije'.”¹³⁶² Nepostojanje olakšavajućih faktora ni u kom slučaju se ne može uzeti kao otežavajući faktor.¹³⁶³

(a) Otežavajuće okolnosti

(i) Nadređeni položaj Rasima Delića

567. Tužilaštvo tvrdi da se činjenica da je Rasim Delić bio na “najvišem vojnom položaju” u ABiH mora smatrati otežavajućom okolnošću. Tužilaštvo tvrdi da Rasim Delić zbog tog svog položaja snosi najveću odgovornost za ponašanje vojnika ABiH i da je imao ovlasti veće od bilo koga drugog u ABiH da osigura da njegovi podređeni budu kažnjeni za nedjela koja su počinili i spriječeni da čine daljnja krivična djela. Prema navodima tužilaštva, svojim propustom da spriječi i kazni te vojnike on je, stoga, svakom vojniku pod svojom komandom uputio “prešutni signal” da može da postupa nekažnjeno.¹³⁶⁴

568. Odbrana tvrdi da nadređeni položaj sam za sebe i po sebi ne iziskuje veću kaznu i da se u obzir prilikom odmjeravanja kazne može uzeti samo zloupotreba tog položaja od strane

¹³⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 718, 777, 780; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696.

¹³⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 911; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 850.

¹³⁶⁰ *Tužilac protiv Miroslava Deronjića*, predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 20. juli 2005., par. 106; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 58.

¹³⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 850; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 494.

¹³⁶² *Tužilac protiv Milana Babića*, predmet br. IT-03-72-A, Presuda po žalbi na kaznu, 18. juli 2005. (dalje u tekstu: Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*), par. 43.

¹³⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 687.

¹³⁶⁴ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 396.

nadređenog. Odbrana tvrdi da dokazi jasno pokazuju da Rasim Delić nije zlopotrijebio svoj nadređeni položaj.¹³⁶⁵

569. Većina članova Vijeća podsjeća na stav Žalbenog vijeća da bi “u kontekstu osuđujuće presude na osnovu člana 7(3) Statuta, korištenje položaja vlasti nadređenog kao otežavajuće okolnosti bilo neprimjereno budući da je taj položaj sam po sebi element krivične odgovornosti”.¹³⁶⁶ Ono što se može uzeti u obzir je zlopotreba položaja vlasti od strane nadređenog.¹³⁶⁷ U ovom predmetu nema dokaza koji ukazuju na to da je Rasim Delić zlopotrijebio svoju vlast.

(ii) Trajanje kažnjivog ponašanja

570. Tužilaštvo tvrdi da se činjenica da su krivična djela o kojima je riječ u ovom predmetu vršena tokom perioda od preko dvije godine mora smatrati otežavajućom okolnošću.¹³⁶⁸

571. Međutim, odgovornost Rasima Delića, kako ju je utvrdila većina članova Vijeća, ograničena je na događaje u Livadama i bazi u Kamenici u julu i avgustu 1995. godine. Stoga je argument tužilaštva bez merituma i nije mjerodavan za krivična djela za koja je Rasim Delić proglašen krivim.

(b) Olakšavajuće okolnosti

(i) Dobrovoljna predaja i privremeno puštanje na slobodu

572. Odbrana navodi da to što se Rasim Delić dobrovoljno predao odmah nakon što je protiv njega podignuta optužnica predstavlja olakšavajući faktor.¹³⁶⁹ Odbrana dodaje da se Rasim Delić, kada mu je odobreno privremeno puštanje na slobodu, prijavio policiji i da se u skladu s nalogom Pretresnog vijeća vratio u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: PJUN).¹³⁷⁰

¹³⁶⁵ Završna riječ odbrane, T. 8978.

¹³⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320.

¹³⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 411; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 80. *Vidi* i Drugostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 412.

¹³⁶⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 397.

¹³⁶⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (1).

¹³⁷⁰ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (1).

573. Većina članova Vijeća ima u vidu da se Rasim Delić dobrovoljno predao Međunarodnom sudu 28. februara 2005., odmah nakon što je saznao da je pred Međunarodnim sudom protiv njega podignuta optužnica.¹³⁷¹ Većina članova Vijeća to uzima u obzir kao olakšavajuću okolnost.¹³⁷²

574. Većina članova Vijeća smatra da se od optuženog očekuje da se pridržava svih uslova privremenog puštanja na slobodu.¹³⁷³

(ii) Saradnja sa Međunarodnom sudom

575. Odbrana tvrdi da je Rasim Delić tokom suđenja saradivao sa Međunarodnim sudom i da je prema Pretresnom vijeću, kao i prema tužilaštvu pokazao puno poštovanje.¹³⁷⁴ Pored toga, odbrana navodi da je Rasim Delić čak i prije završetka rata preduzeo korake kako bi osigurao saradnju između ABiH i tužilaštva.¹³⁷⁵

576. Premda prihvata da je Rasim Delić pokazao puno poštovanje prema dostojanstvu ovog Suda, većina članova Vijeća smatra da to ne predstavlja olakšavajući faktor, s obzirom na to da se od svakog optuženog očekuje da se na suđenju ponaša s dužnim poštovanjem.

577. Većina članova Vijeća takođe ima u vidu dokaze koji ukazuju na to da je Rasim Delić već u septembru 1994. omogućio saradnju ABiH sa tužilaštvom.¹³⁷⁶ Međutim, većina članova Vijeća ne smatra da to predstavlja olakšavajući faktor, budući da je ABiH, kao državna institucija R BiH, bila i još uvijek je pod obavezom da saraduje sa ovim Međunarodnim sudom, u skladu s odredbama Statuta Međunarodnog suda.¹³⁷⁷ Nema drugih dokaza koji upućuju na to da je saradnja Rasima Delića s tužilaštvom bila u dovoljnoj mjeri "značajna" da bi se smatrala olakšavajućom okolnošću, kao što to zahtijeva pravilo 101(B)(ii) Pravilnika.¹³⁷⁸

(iii) Dobar karakter i prethodno nekažnjavanje

¹³⁷¹ Odluka po Zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 6. maj 2005., str. 4; *vidi* par. 600 *infra*.

¹³⁷² S tim u vezi, *vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 696; Prvostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 2078.

¹³⁷³ Utvrđeno je da je Rasim Delić, dok je bio privremeno pušten na slobodu u zimu 2007/2008. godine, prekršio jedan od uslova iz odluke o privremenom puštanju na slobodu i stavljen je u kućni pritvor, gdje je proveo ostatak perioda odobrenog privremenog boravka na slobodi, *vidi* Odluku po Zahtjevu tužilaštva za hapšenje optuženog Rasima Delića, 19. decembar 2007.

¹³⁷⁴ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁷⁵ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁷⁶ Džemal Vučković, T. 5224-5225; DP 769, Zapisnici sa sastanaka kolegija načelnika Uprave bezbjednosti, 8. avgust 1994., str. 3.

¹³⁷⁷ *Vidi*, konkretno, član 29 Statuta.

¹³⁷⁸ S tim u vezi, *vidi* Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 722.

578. Odbrana navodi da protiv Rasima Delića nikad nije bio pokrenut krivični postupak, niti je on bio osuđivan prije nego što je protiv njega podignuta optužnica pred ovim Međunarodnim sudom.¹³⁷⁹ Odbrana takođe tvrdi da su Rasima Delića “kao oficira i ličnost poštovali vojni oficiri svih nacionalnosti”.¹³⁸⁰ Prema navodima odbrane, Rasim Delić je “neumorno radio” na razvijanju, profesionalizaciji i stabilizaciji ABiH tako što je uveo obuku za oficire i stalno naglašavao važnost pridržavanja pravila međunarodnog humanitarnog prava.¹³⁸¹ Odbrana posebno ističe operativnu akciju “Trebević-1” i operacije koje su izvedene poslije nje kao primjere njegovih nastojanja da se bori protiv kriminaliteta unutar ABiH.¹³⁸² Odbrana takođe ističe uravnotežen stav Rasima Delića prema nemuslimanskom stanovništvu.¹³⁸³ Odbrana dalje tvrdi da je Rasim Delić od ljeta 1995. godine nadalje pružao “veliki doprinos” mirovnom procesu u Bosni i Hercegovini.¹³⁸⁴

579. Tužilaštvo, sa druge strane, tvrdi da se utisak nekažnjivosti, stvoren propustom komandanta da preduzme mjere kad je suočen sa teškim zločinima, “nikad ne može izbrisati [iz svijesti njegovih podređenih], čak ni ako komandant više puta izda pismene podsjetnike o poštovanju Ženevskih konvencija”.¹³⁸⁵ Tužilaštvo takođe tvrdi da uloga Rasima Delića u formiranju OEM-a, kao i činjenica da nije preduzeo dovoljne mjere protiv kažnjivog ponašanja pripadnika OEM-a i što je učestvovao u nagrađivanju OEM-a, nije u skladu s argumentima odbrane o njegovom navodnom pozitivnom karakteru.¹³⁸⁶

580. Nekoliko svjedoka, među kojima su bili i svjedoci srpske i hrvatske nacionalnosti, opisalo je Rasima Delića kao “uljudnog i pristojnog čovjeka, koji nije bio nimalo fanatizovan”,¹³⁸⁷ kao “radinog, obrazovanog [čovjeka koji] nema poroka”,¹³⁸⁸ “dobrog, poštenog čovjeka koji dosta zna”,¹³⁸⁹ “čovjeka od riječi” i “čovjeka s autoritetom”, koji je nastojao da izbjegne oružani sukob kad god je to bilo moguće.¹³⁹⁰

¹³⁷⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁸⁰ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁸¹ Završna riječ odbrane, T. 8979.

¹³⁸² Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁸³ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2).

¹³⁸⁴ Završna riječ odbrane, T. 8979.

¹³⁸⁵ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 396.

¹³⁸⁶ Argument tužilaštva kojim se pobijaju navodi odbrane, T. 8991.

¹³⁸⁷ Zdravko Đuričić, T. 2112.

¹³⁸⁸ Džemal Vučković, T. 5212; svjedok PW-3, T. 1520 (zatvorena sjednica); DP 210 (zapečaćeno), str. 3.

¹³⁸⁹ Alija Lončarić, T. 8338

¹³⁹⁰ Zvonko Jurić, T. 8485-8486, 8488, 8495-8496.

581. Dokazi pokazuju da je Rasim Delić, u svojstvu komandanta Glavnog štaba, nastojao da unutar ABiH izvrši distribuciju materijala o relevantnim aspektima međunarodnog humanitarnog prava i da promoviše poštovanje tih aspekata.¹³⁹¹

582. Dokazi još pokazuju i da je Rasim Delić odigrao značajnu ulogu u pokretanju Operacije “Trebević-1” i kasnijih akcija usmjerenih ka disciplinovanju neposlušnih jedinica ABiH.¹³⁹²

583. Iako ima dokaza da je Rasim Delić nastojao da očuva višenacionalni karakter ABiH,¹³⁹³ iz cjelokupnog dokaznog materijala se vidi da su, potkraj sukoba, oficiri sa višim činovima u ABiH bili gotovo isključivo bosanski Muslimani.¹³⁹⁴

584. Dokazi pokazuju i da je Rasim Delić u značajnoj mjeri učestvovao u pregovorima vezanim za mirovne sporazume, uključujući i Dejtonski sporazum kojim je 1995. godine okončan rat u Bosni i Hercegovini.¹³⁹⁵

585. Većina članova Vijeća prihvata da Rasim Delić ranije nije kažnjavao. Većina članova Vijeća je uzela u obzir ovaj faktor, kao i druge gorepomenute olakšavajuće okolnosti. Međutim, većina članova Vijeća ih je pažljivo odvagala naspram težine krivičnih djela o kojima je riječ u ovom predmetu i kašnjevog propusta Rasima Delića koji je utvrđen gore u tekstu.¹³⁹⁶

(iv) Lične i porodične prilike

586. Odbrana navodi da je Rasim Delić oženjen, da ima dva sina i troje unučadi. Prema navodima odbrane, Rasim Delić boluje od dijabetesa i potreban mu je stalni ljekarski nadzor.¹³⁹⁷

587. Većina članova Vijeća prihvata lične i porodične prilike Rasima Delića onako kako ih je predstavila odbrana. Međutim, većina članova Vijeća podsjeća na praksu ovog Međunarodnog suda prema kojoj se loše zdravstveno stanje samo u izuzetnim slučajevima uzima u obzir kod

¹³⁹¹ *Vidi par. 544 supra.*

¹³⁹² *Vidi par. 136-137 supra.*

¹³⁹³ Zvonko Jurić, T. 8472-8474; DP 993 (zapečaćeno); DP 357, Prijedlog Rasima Delića, 17. juni 1993., str. 12.

¹³⁹⁴ *Vidi par. 91 supra.*

¹³⁹⁵ Vahid Karavelić, T. 7946-7947; Ferid Buljubašić, T. 5487-5488; Ismet Alija, T. 4186-4189; Ismet Dedović, T. 8198-8199; DP 1359, Dnevni informativni bilten Odjeljenja ABiH za informisanje, gdje se izvještava o sastanku između Rasima Delića i ambasadora Preinsingera, 15. mart 1995.; DP 1299, Poduzimanje mjera vezano za verifikaciju mirovnog sporazuma, naređenje Rasima Delića, 22. novembar 1995.

¹³⁹⁶ S tim u vezi, *vidi Drugostepenu presudu u predmetu Blaškić*, par. 696; Prvostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 2080-2081.

¹³⁹⁷ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (4).

odmjeravanja kazne.¹³⁹⁸ Većina članova Vijeća pridaje minimalnu težinu porodičnim prilikama Rasima Delića.

(v) Okolnosti koje su vladale u Bosni i specifične okolnosti u kojima se nalazio Rasim Delić

588. Odbrana skreće pažnju Pretresnog vijeća na “teške probleme” s kojima su se u to vrijeme suočavali ABiH i Glavni štab.¹³⁹⁹ Odbrana posebno ističe činjenicu da je Rasim Delić, odmah nakon što je postavljen za komandanta Glavnog štaba, naišao na otpor dijela članova Glavnog štaba, kao i određenih političkih grupa.¹⁴⁰⁰

589. Većina članova Vijeća uvažava činjenicu da se Rasim Delić, od trenutka kada je 8. juna 1993. preuzeo dužnost komandanta Glavnog štaba ABiH, suočio sa više izuzetnih izazova i teškoća. Problemi s kojima se generalno nosila ABiH, koji su u određenoj mjeri postojali i 1995. godine, opisani su na drugim mjestima u ovoj Presudi.¹⁴⁰¹ Pored toga, nekoliko visokih oficira nije odmah prihvatilo komandne ovlasti Rasima Delića. Premda se ove okolnosti uglavnom odnose na početni period mandata Rasima Delića na položaju komandanta Glavnog štaba i ni na koji način ne umanjuju njegovu individualnu krivičnu odgovornost za zločine počinjene u julu i avgustu 1995. godine, većina članova Vijeća je mišljenja da ove konkretne okolnosti zaslužuju da budu uzete u obzir kao faktori koji imaju određeni ublažavajući učinak u pogledu kazne.¹⁴⁰²

3. Argumenti odbrane u vezi s postupkom za prosljeđivanje predmeta

590. Odbrana takođe tvrdi da je tužilaštvo uoči početka suđenja, kada je zatražilo da se predmet prosljedi nacionalnom sudu u skladu s pravilom 11*bis* Pravilnika, “ublažilo” svoje navode naglasivši da je ovaj predmet ograničen u smislu broja žrtava, geografskog i vremenskog obima, te uloge Rasima Delića u činjenju zločina. Odbrana tvrdi da bi Pretresno vijeće trebalo uzeti u obzir te navode tužilaštva prilikom odmjeravanja eventualne kazne koju će izreći Rasimu Deliću.¹⁴⁰³

591. Po mišljenju većine članova Vijeća, argumenti strana tokom postupka vezanog za prosljeđivanje predmeta odnosili su se na pitanje koji je forum primjeren za održavanje suđenja u

¹³⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696; *Tužilac protiv Milana Simića*, predmet br. IT-95-9/2-S, Presuda o kazni, 17. oktobar 2002., par. 98.

¹³⁹⁹ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (2), gdje se citira DP 1333, Analiza jednogodišnjeg rada ARBiH, izvještaj Rasima Delića.

¹⁴⁰⁰ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1142 (3).

¹⁴⁰¹ *Vidi* par. 129-140, 148-150 *supra*.

¹⁴⁰² *Vidi* Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 1248; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 2081; Prvostepenu presudu u predmetu *Orić*, par. 767-771.

ovom predmetu bili su zasnovani isključivo na navodima iz Optužnice i izneseni su prije početka izvođenja dokaza pred ovim Pretresnim vijećem.¹⁴⁰⁴ Stoga ti argumenti nemaju nikakvu težinu u fazi postupka u kojoj se odmjerava kazna.

4. Opšta praksa u vezi s izricanjem zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije

592. Pretresno vijeće je dužno da uzime u obzir opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije, premda nije obavezno da se prilagođava toj praksi prilikom odmjeravanja kazne.¹⁴⁰⁵ Iako pregled te prakse služi kao pomagalo za odmjeravanje primjerene kazne, Pretresno vijeće može, ako to zahtijevaju interesi pravde, izreći veću ili manju kaznu od one koja bi bila primjenjiva po relevantnom zakonu bivše Jugoslavije.¹⁴⁰⁶

593. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, odmjeravanje kazni u RBiH za zločine za kakve se optuženi tereti u ovom predmetu bilo je regulisano Krivičnim zakonom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (dalje u tekstu: Krivični zakon SFRJ).¹⁴⁰⁷ Što se tiče same kazne, članom 34 Krivičnog zakona SFRJ bilo je propisano da sud može izricati smrtne kazne, kazne zatvora i novčane kazne.¹⁴⁰⁸ Članom 38 Krivičnog zakona SFRJ bilo je dalje propisano da zatvorske kazne ne mogu biti duže od 15 godina, osim ako se radilo o krivičnom djelu za koje se može izreći smrtna kazna, u kom slučaju kazna zatvora nije mogla da bude duža od 20 godina. Članovima 142 i 144 Krivičnog zakona SFRJ sankcionisani su ratni zločini, pri čemu je nečovječno postupanje prema civilnom stanovništvu bilo sankcionisano onim prvim, a nečovječno postupanje prema ratnim zarobljenicima potonjim članom. Prema ovim odredbama, bila je predviđena kazna od najmanje pet godina zatvora. Najteža kazna koju su predviđale ove odredbe bila je smrtna kazna.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰³ Završni pretresni podnesak odbrane, par. 1143-1144, gdje se upućuje na Zahtjevu tužioca za prosljeđivanje Optužnice na osnovu pravila 11 bis, 5. juli 2007., par. 11, 14-15, 17; Završna riječ odbrane, T. 8978-8979.

¹⁴⁰⁴ Vidi Odluku po Zahtjevu za prosljeđivanje predmeta na osnovu pravila 11 bis, 9. juli 2007., par. 15-17, 21-22.

¹⁴⁰⁵ Član 24(1) Statuta; pravilo 101(B)(iii); Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 813, gdje se citira *Tužilac protiv Omara Serushaga*, predmet br. ICTR-98-39-A, Obrazloženje presude, 6. april 2000., par. 30; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 377; *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-Abis, Presuda po žalbama na kaznu, 26. januar 2000., par. 21; *Tužilac protiv Dragana Nikolića*, predmet br. IT-94-2-A, Presuda po žalbi na kaznu, 4. februar 2005., par. 69; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 398.

¹⁴⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blagoje Simić*, par. 264; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 398.

¹⁴⁰⁷ DP 3, Krivični zakon SFRJ, koji je Skupština SFRJ usvojila na sjednici Saveznog vijeća održanoj 28. septembra 1976., proglašen dekretom predsjednika Republike 28. septembra 1976., a stupio na snagu 1. jula 1977.; DP 2, Krivični zakon SRBiH od 7. juna 1977. Krivični zakon SFRJ usvojen je u RBiH putem Uredbe sa zakonskom snagom 11. aprila 1992., DP 5, Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju Krivičnog zakona SFRJ, Službeni list RBiH od 11. aprila 1992. Vidi i DP 13, Uredba sa zakonskom snagom o primjeni Krivičnog zakona Republike Bosne i Hercegovine i Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 2. juni 1992.

¹⁴⁰⁸ Treba obratiti pažnju i na to da su članom 41 Krivičnog zakona SFRJ predviđeni razni faktori koje treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne, među kojima su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je krivično djelo počinjeno, lične prilike počinioca i njegovo ponašanje nakon izvršenja krivičnog djela, DP 3, Krivični zakon SFRJ, str. 29-30.

¹⁴⁰⁹ DP 3, Krivični zakon SFRJ, str. 69-71. Vidi i Završni pretresni podnesak tužilaštva, fn. 888.

Prijevod

594. Budući da Krivičnim zakonom SFRJ nije bio sankcionisan vid odgovornosti koji neposredno odgovara članu 7(3) Statuta, većina članova Vijeća je uzela u obzir relevantnu praksu ovog Međunarodnog suda u vezi s odmjeraivanjem kazni.

5. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

595. Shodno pravilu 101(C) Pravilnika, osuđenoj osobi će se u izdržavanje kazne uračunati eventualno vrijeme koje je provela u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje. Rasim Delić se predao 28. februara 2005. i istog je dana premješten u PJUN. Privremeno je pušten na slobodu od 7. maja 2005. do 25. juna 2007., kada je pozvan da se vrati na Međunarodni sud zbog početka suđenja. Rasim Delić je takođe bio privremeno pušten na slobodu od 11. decembra 2007. do 11. januara 2008. godine Stoga Rasim Delić ima pravo da mu se u izdržavanje kazne uračuna 488 dana.

XI. DISPOZITIV

596. Iz gorenavedenih razloga, nakon što je razmotrilo sve dokaze i podneske strana u postupku, Pretresno vijeće je riješilo kako slijedi.

Pretresno vijeće donosi jednoglasnu odluku da **RASIM DELIĆ NIJE KRIV** po članu 7(3) Statuta, te ga stoga **OSLOBADA** optužbi po sljedećim tačkama Optužnice:

- **tački 1:** ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;
- **tački 2:** okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta, u vezi s događajima koji su se 8. juna 1993. odigrali u Bikošima, kao i događajima koji su se u septembru 1995. odigrali u Kestenu i bazi u Kamenici;
- **tački 4:** okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta.

Pretresno vijeće većinom glasova, uz protivno mišljenje sudije Molotoa, proglašava **RASIMA DELIĆA KRIVIM** shodno članu 7(3) Statuta po sljedećoj tački Optužnice:

- **tački 2:** okrutno postupanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta, u vezi s događajima koji su se u julu i avgustu 1995. godine odigrali u Livadama i bazi u Kamenici.

597. Pretresno vijeće većinom glasova, uz protivno mišljenje sudije Molotoa, ovim izriče Rasimu Deliću jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od tri (3) godine. Rasim Delić se u pritvoru nalazi 488 dana. Shodno pravilu 101(C) Pravilnika, on ima pravo da mu se vrijeme koje je proveo u pritvoru uračuna u izdržavanje kazne koja mu je izrečena.

598. Shodno pravilu 103(C) Pravilnika, Rasim Delić će ostati u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne okončaju pripreme za njegovo premještanje u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

599. Sudija Moloto ovoj Presudi prilaže protivno mišljenje.

**sudija Bakone Justice Moloto,
predsjedavajući**

sudija Frederik Harhoff

sudija Flavia Lattanzi

Dana 15. septembra 2008.
u Haagu,
Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XII. PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE MOLOTOA

1. Uz dužno poštovanje, ne slažem se sa zaključkom većine o individualnoj krivičnoj odgovornosti Rasima Delića na osnovu člana 7(3) Statuta. Konkretno, ne mogu da se saglasim sa zaključkom većine da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu nad počiniocima krivičnih djela počinjenih u julu i septembru 1995. godine.

2. Istim redoslijedom kojeg se držala većina u izlaganju obrazloženja svojeg zaključka iznijeću svoje argumente o sljedećim pitanjima: (i) poboljšanje sistema rukovođenja i komandovanja i postupanje u skladu s naređenjima od strane OEM-a; (ii) podnošenje izvještaja; (iii) veze s institucijama u inostranstvu, i najzad (iv) mjere istraživanja i kažnjavanja.

A. Poboljšanje sistema rukovođenja i komandovanja i postupanje u skladu s naređenjima od strane OEM-a

3. Većina smatra da je glavni cilj osnivanja OEM-a bio “da se njegovi pripadnici u punoj mjeri pridruže ratnim naporima RBiH tako što će se odred uvrstiti u sistem rukovođenja i komandovanja ABiH”.¹ Uz dužno poštovanje, ne mogu se složiti sa zaključkom da je taj cilj “ostvaren najkasnije u vrijeme kada je započeta Operacija ‘Proljeće II’” i da je OEM od tog trenutka “postupao u skladu s taktičkim dijelovima borbenih zapovijesti, kao i mnogim drugim naređenjima koja su mu izdali pretpostavljeni komandanti iz ABiH”.²

4. Prvo želim izraziti neslaganje sa tvrdnjom da je postupanje OEM-a u skladu s taktičkim dijelovima borbenih zapovijesti pokazatelj efektivne kontrole. Smatram da je postupanje u skladu s takvim naređenjima pokazatelj samo poboljšanja saradnje između ABiH i OEM-a 1995. godine u vezi sa planiranjem i pripremom borbenih dejstava. Pored toga, činjenica da je ABiH imala koristi od OEM-a prilikom izvođenja borbenih dejstava sama za sebe nije potvrda postojanja efektivne kontrole.³

5. Za mišljenje da je postupanje OEM-a u skladu s taktičkim dijelovima zapovijesti ABiH prije pokazatelj saradnje nego efektivne kontrole potvrda se može naći u dokazima. Sve do raspuštanja OEM-a, ABiH je od OEM-a obično tražila saglasnost za njegovo učešće u predstojećim borbenim dejstvima prije nego bi mu izdala naređenje. OEM je na učešće u borbama pristajao uz određene

¹ Vidi par. 461 *supra*.

² Vidi par. 461 *supra*.

uslove. Ako ti uslovi ne bi bili ispunjeni, OEM bi ponekad svoje učestvovanje odgodio ili bi čak odbio da učestvuje.⁴ To se, prihvatam, nije događalo tokom proljeća i ljeta 1995. jer je OEM uvijek pristajao da zajedno sa snagama ABiH učestvuje u operacijama vođenim u Vozućkom džepu. Međutim, činjenica da je izdavanju naređenja prethodio “sporazum” između dviju snaga u suprotnosti je sa sistemom rukovođenja i komandovanja. To štaviše dovodi u pitanje moć ABiH nad OEM-om u smislu izdavanja naređenja i postizanja da se ona i izvršavaju.⁵

6. Dokazi stoga opravdavaju zaključak da to poboljšanje nivoa na kom je OEM postupao u skladu s taktičkim dijelovima borbenih zapovijesti samo pokazuje konsolidovani nivo saradnje između OEM-a i jedinica ABiH, a ne dokazuje da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu nad Odredom.

7. U prilog tom zaključku govori i činjenica da se postupanje OEM-a u skladu s naređenjima uglavnom svodilo na taktički dio borbenih zapovijesti. Štaviše, dokazi pokazuju da se tokom 1995. godine OEM prema izvršavanju naređenja ABiH *odnosio sasvim proizvoljno*. Preciznije, tokom tog perioda, OEM se nije oglašivao samo na zapovijesti opšteg karaktera, nego i na naređenja ABiH izdavana tokom borbenih dejstava. U julu 1995. OEM je zarobljene pripadnike VRS-a zatočio u logorima u Livadama i Kamenici.⁶ U septembru 1995. OEM je uz prijetnju oružjem od ABiH oteo 52 vojnika i vojnike VRS-a i civile, uključujući i tri žene, zatočio u bazi u Kamenici.⁷ Tim činom OEM je prekršio borbene zapovijesti nadređene jedinice ABiH u vezi s postupanjem s ratnim zarobljenicima.⁸ Pored toga, OEM je odbio da dozvoli pristup u krug OEM-a oficirima ABiH koji su došli sa ciljem da istraže ima li u bazi u Kamenici zarobljenika.⁹ U avgustu 1995., zbog svađe s vojnicima ABiH oko ratnog plijena, OEM je napustio zonu odgovornosti 35. divizije.¹⁰ U septembru 1995. OEM je takođe odbio da ABiH preda tenk i uz primjenu sile je oteo ratni plijen Armije BiH, ponovo kršeći borbenu zapovijest.¹¹ U takvom kontekstu, činjenica da je OEM “[postupao u skladu s] mnogim drugim naređenjima koja su mu izdali pretpostavljeni komandanti iz

³ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 213.

⁴ Vidi par. 383 *et seq. supra*.

⁵ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 199, gdje se iznosi stav da se moć jedinice da izdaje naređenja i da kontroliše njihovo izvršavanje može smatrati pokazateljem postojanja efektivne kontrole. U tom smislu paradigmatičnim smatram npr. iskaz Ajwada Amana koji je, u vezi s pripremama za operaciju “Proljeće”, izjavio da je komandant 3. korpusa izdao *preporuku*, a ne naređenje da OEM izmijeni svoj plan napada, vidi par. 395 *supra*.

⁶ Vidi par. 239 *et seq. supra*.

⁷ Vidi par. 295 *et seq. supra*.

⁸ Vidi par. 403–405 *supra*.

⁹ Vidi 406–411 *supra*.

¹⁰ DP 740, Bilten No. 149 Uprave vojne bezbjednosti, 4. avgust 1995., str. 3. Vidi par. 435 *supra*.

¹¹ Vidi par. 435, 533 *supra*.

ABiH]” ne može poslužiti kao pokazatelj efektivne kontrole Rasima Delića nad OEM-om. Isto tako, efektivna kontrola ne može zavisiti od odnosa broja slučajeva izvršavanja i kršenja naređenja.

8. Većina članova Vijeća govoreći o OEM-u objašnjava njegove motive za odstupanje od nekih naređenja i smatra da nije preduzeto ništa kako bi se postiglo da se izvrši ono što su htjele starješine ABiH. To nepreduzimanje akcije od strane ABiH, kako se čini, premisa je na osnovu koje je većina donijela zaključak da su starješine ABiH prihvatale objašnjenja OEM-a.¹² Načelno posmatrajući, treba da se napomene da je praksa da se odstupa od naređenja starješina, bilo za to opravdanja ili ne, u suprotnosti sa sistemom rukovođenja i komandovanja i podriiva ga. Isto tako, ne slažem se s tim da su starješine ABiH “prihvatale” objašnjenja. Dokazi govore u prilog ocjeni da su se starješine ABiH naprosto mirile sa situacijom jer OEM-u nisu mogle nametnuti svoju volju. A sa situacijom su se morale pomiriti zato što je OEM bio sklon nasilju ili prijetnji nasiljem ako bi mu se neko usprotivio.¹³ Posljedica je bilo to da se ABiH bojala OEM-a i zazirala od konfrontiranja s njim kako se ne bi zaratilo i na “trećem frontu”.¹⁴ Fadil Hasanagić, komandant 35. divizije, kojoj je OEM bio podređen, u svom je iskazu koncizno objasnio tu situaciju:

Ja nisam mogao da s njima kontaktiram, da ih ubjeđujem, da pokušavam, kao što sam to mogao, recimo, komandantu 4. manevarskog bataljona /reći/ – ako nastaviš tako bićeš smijenjen. Onda nisam mogao da mu kažem jer moje ingerencije nisu bile takve.¹⁵

9. Strah od otvaranja “trećeg fronta” i komentar Fadila Hasanagića teško mogu da se nazovu “prihvatanjem”. Čak i s argumentom većine da je ABiH “prihvatala” objašnjenja OEM-a, jedini razuman zaključak koji se može izvesti jeste taj da je ABiH pregovarala s OEM-om i postizala dogovore, a ne da mu je izdavala naređenja.

10. U datim okolnostima, po mom mišljenju, starješine ABiH nisu mogle ništa da urade. Stoga se ne slažem sa zaključkom većine da je Rasim Delić 1995. “konsolidovao svoj položaj, što mu je omogućilo da svoje odluke nametne potčinjenima, među kojima je bio i OEM i njegovi pripadnici”.¹⁶ Da je odlučeno da se uđe u konfrontaciju s OEM-om putem sile, jasno je da bi ABiH naišla na otpor kao da je posrijedi neprijateljska sila, a ne sila pod njenom kontrolom. Takav

¹² Vidi par. 462 *supra*.

¹³ Vidi par. 434–436, 498 *et seq. supra*.

¹⁴ Vidi Asim Delalić, T. 1761–1762; Osman Fuško, T. 1138–1140; PW-11, T. 6346 (zatvorena sjednica); Kadir Jusić, T. 2685–2687. Što se tiče straha od OEM-a u redovima ABiH, dobrim primjerom smatram situaciju kada je OEM odbio da Armiji BiH preda jedan tenk uprkos naređenju da to učini. Kako pokazuju dokazi, pripadnici ABiH u posadi tenka čak se nisu usudili da ga odvezu u 3. korpus jer “našli bi vas i ubili vas” borci OEM-a, vidi par. 372 *supra*.

¹⁵ Fadil Hasanagić, T. 3297.

¹⁶ Vidi par. 460 *supra*.

scenario događaja teško može da se pomiri s teorijom “efektivne kontrole” kako je definiše jurisprudencija Međunarodnog suda.¹⁷

B. Podnošenje izvještaja

11. Uz dužno poštovanje, ne mogu da se složim ni s ocjenom dokaza kakvu je većina donijela u pogledu sistema podnošenja izvještaja u vezi s OEM-om.¹⁸ Po mom mišljenju, jasni su dokazi da je OEM kao jedinica ABiH bio dužan da podnosi izvještaje neposredno nadređenoj jedinici.¹⁹ Tokom borbenih dejstava 1995. godine u Vozućkom džepu, OEM je bio neposredno prepotčinjen 35. diviziji. Međutim, OEM toj jedinici nikad nije podnio nikakav ni pismeni ni usmeni izvještaj.²⁰ U argumentu većine da je OEM ipak usmeno podnosio izvještaje 3. korpusu, zaobilazeći 35. diviziju, pogrešno je protumačen sistem rukovođenja i komandovanja koji je funkcionisao u ABiH. Taj sistem bio je zasnovan na “jednostarješinstvu i subordinaciji”, principu prema kojem niža jedinica podnosi izvještaj samo prvoj, u komandnom lancu njoj neposredno nadređenoj jedinici.²¹ Činjenica da su se i komandant 35. divizije i komandant 3. korpusa pomirili s takvom situacijom pokazuje da oni objektivno nisu bili u mogućnosti da postignu da se primjenjuju pravila ABiH. Posljedica toga je bila da je komandant 3. korpusa takođe izdavao naređenja direktno OEM-u, zaobilazeći 35. diviziju.

12. Dokazi pokazuju i to da je ABiH unutar OEM-a osnovala organ bezbjednosti.²² Međutim, taj organ bezbjednosti *nikad* nije izvršavao svoju dužnost da dostavlja posebne izvještaje organima bezbjednosti, a posebne obavještajnim organima neposredno nadređene jedinice. Ajman Awad, organ bezbjednosti u OEM-u, hvalisavo je u svom svjedočenju izjavio sljedeće: “Na papiru znači, formalno, stoji da sam ja pomoćnik komandanta za bezbjednost [a]li ja taj posao nikad nisam radio niti umijem ga raditi.”²³ Treba podsjetiti na dokaze da su u sastavu ABiH bili ljudi koji uglavnom nisu bili obučeni profesionalni vojnici, dakle koji nisu znali šta njihove dužnosti uključuju.²⁴ Oni su ipak učili i dobivali obuku u hodu, ali Ajman Awad ABiH nikad nije prošao obuku BiH kako bi se upoznao sa svojim dužnostima, a nije se ni sam potrudio da se za njih obuči.

13. Stoga, iako je istina da su postojali *neformalni* kontakti između OEM-a i 3. korpusa, bilo bi – barem u tehničkom smislu – neprimjereno te kontakte smatrati dokazom da je OEM ispunjavao

¹⁷ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 229, 230.

¹⁸ Vidi par. 463 *supra*.

¹⁹ Vidi par. 141 *et seq. supra*.

²⁰ Vidi par. 423 *et seq. supra*.

²¹ Vidi par. 141 *et seq. supra*.

²² Vidi par. 192 *supra*.

²³ Vidi par. 192 *supra*.

²⁴ Vidi par. 128 *et seq. supra*.

svoju obavezu podnošenja izvještaja. Ti kontakti se ne mogu smatrati ni pokazateljem efektivne kontrole. Naime, ne može se poreći da saradnja između dvije jedinice na terenu, po samoj svojoj prirodi, zahtijeva određen stupanj koordinacije i uzajamnih kontakata.

14. Takođe podsjećam na ocjenu da je OEM usmenim putem svojim nadređenim starješinama dostavljao informacije prije, tokom i poslije borbenih dejstava, “baš kao i bilo koja druga jedinica ABiH”.²⁵ Međutim, iako je istina da su i druge jedinice ABiH imale sastanke sa svojim pretpostavljenim starješinama, ti informativni sastanci nisu ih oslobađali obaveze da podnose izvještaje neposredno nadređenoj jedinici u skladu sa sistemom podnošenja izvještaja koji je važio unutar ABiH.

15. Da zaključim: činjenica da OEM nije podnosio izvještaje neposredno nadređenoj jedinici, zajedno s proizvoljnim odnosom OEM-a prema naređenjima ABiH, ozbiljno je podrivala Delićevo rukovođenje i komandovanje. Komandni lanac ostvaruje se u protoku naređenja i informacija. Prijenos informacija po komandnom lancu u oba smjera, prema gore i prema dolje, kao i sposobnost komandanta da putem naređenja ostvaruje svoja ovlaštenja, dvije su suštinske komponente sistema rukovođenja i komandovanja. Tek ako te dvije komponente funkcionišu, komandant je u položaju da kontroliše svoje jedinice i da od njih dobije poslušnost. Međutim, to se u vezi s OEM-om nije dogodilo. Kako je to jasno opisao komandant 35. divizije:

Nisam mogao kontrolisati pojedine radnje njihove. Ja nisam imao izvještaja. [...] Mislim na aktivnosti u borbenim dejstvima. Mislim na borbene aktivnosti, na aktivnosti u borbenim dejstvima. Kad su - gdje se nalaze, šta rade na tom mjestu, koliko vremena provode, i tako, jer su oni dobili orijentacioni zadatak i cilj je taj objekat. Kako su došli do tog objekta to nisam mogao kontrolisati.²⁶

16. Argument većine da je podnošenje usmenih izvještaja od strane OEM-a bilo “korisn[o] i praktičn[o]” zbog “jezičkih razlika”, uz dužno poštovanje, neutemeljen je. Da je OEM zaista htio da dostavlja pisane izvještaje, mogao ih je pisati prevodilac. Pored toga, u sastavu OEM-a bilo je mnogo domaćih boraca, bosanskih Muslimana, koji su mogli da obave taj zadatak. Postoje i dokazi o tome da su neki bosanski Muslimani, pripadnici odreda, bili starješine u OEM-u.²⁷

²⁵ Vidi par. 463 *supra*.

²⁶ Fadil Hasanagić, T. 3288.

²⁷ Vidi par. 415 *supra*.

C. Veze s institucijama u inostranstvu

17. Dokazi pokazuju da su pripadnici OEM-a bili u stalnom kontaktu s domaćim i inostranim institucijama van ABiH.²⁸ Ne slažem se s većinom u ocjeni da te veze nisu imale odraza na funkcionisanje komandnog lanca i efektivnu kontrolu Rasima Delića nad OEM-om zato što je njihov cilj bio samo da OEM “promoviše ideale za koje se bori i da privuče finansijsku podršku”.²⁹

18. Veze OEM-a s institucijama u inostranstvu razotkrivaju još jednu sferu u kojoj je OEM djelovao samostalno u odnosu na ABiH. Štaviše, nijednog od pripadnika OEM-a nije plaćao ABiH. Pored toga, iz činjenice da je te kontakte uspostavio OEM sa ciljem da promoviše svoju stvar i pribavi finansijska sredstva može da se izvede i zaključak da su institucije koje su sponzorirale OEM možda zadržale znatan uticaj na Odred. To potvrđuje i informativni bilten koji je Rasim Delić dobio 2. decembra 1993., a u kojem se govori o

neprihvatljivosti [...] dominantno[g] uticaj[a] na te jedinice [OEM] od strane "njihovih centrala" iz inostranstva i zasnivanj[u] bilo kakvog njihovog statusa po kome bi ove bile neke paralelne "oružane snage" naspram Armije RBiH, odnosno njenih pojedinih korpusa.³⁰

19. Iako se ova informacija odnosi na ranu fazu formiranja OEM-a, većina u Vijeću nije pokazala kako se situacija razvijala ili promijenila 1995. godine. Većina nije ukazala ni na kakve dokaze o tome. Naprotiv, postoje dokazi da je 1995. godine stepen uticaja civilnih i vjerskih institucija na OEM bio takav da je ABiH najmanje u jednoj prilici morala da zatraži od njih pomoć kako bi se postavilo pitanje “ekscesa koje čine pojedini pripadnici” OEM-a.³¹ Činjenica da je OEM bio lojalan drugim nadređenim instancama u RBiH i van nje slabila je rukovođenje i komandovanje unutar ABiH. Naime, postoje i dokazi o tome da je OEM svojim “pravim emirom” smatrao šejha Envera Šabana, načelnika Islamskog kulturnog instituta u Milanu.³²

D. OEM kao jurišna jedinica

20. Većina naglašava i ulogu OEM-a kao specijalizovane jedinice kako bi poduprla svoju ocjenu da je OEM uživao izvjestan stepen autonomije unutar ABiH.³³ Uz sve poštovanje, tvrdim da je većina spojila u jedno dva odvojena pitanja: ulogu OEM-a u borbi i znatan stepen nezavisnosti od jedinica ABiH s kojima je učestvovao u borbama.

²⁸ Vidi par. 186–193, 442 *et seq. supra*.

²⁹ Vidi par. 464 *supra*.

³⁰ DP 761, Specijalna informacija načelnika Uprave bezbjednosti Štaba Vrhovne komande, 2. decembar 1993., str. 3.

³¹ Vidi par. 441 *supra*.

³² Vidi par. 190 *supra*.

³³ Vidi par. 465 *supra*.

21. Mada je neosporno da je OEM djelovao kao specijalna jurišna jedinica, sporno je pitanje da li ta činjenica može objasniti znatan stepen samostalnosti koji je OEM imao unutar ABiH. Proizvoljno ponašanje OEM-a i postavljanje uslova za učestvovanje u borbenim dejstvima teško da su u skladu sa sistemom rukovođenja i komandovanja u ABiH. Dokazi pokazuju da nijedna druga specijalizovana jedinica ABiH, kao npr. 7. muslimanska brigada ili manevarski bataljoni, nije imala isti stepen samostalnosti. Da su i one imale iste privilegije kao OEM, teško da bi se ostvario bilo kakav vojni uspjeh.

22. Mada su komande korpusa ABiH izdavale naredjenja podređenim snagama na osnovu prijedloga za konkretne borbene akcije koje su one dostavljale, konačnu odluku ipak su na kraju uvijek donosile nadređene jedinice. Uz dužno poštovanje, tvrdim da većina na pogrešan način poima stvarni način funkcionisanja vojske i sistema rukovođenja i komandovanja kada ocjenjuje da u ABiH “‘dijalektička’ procedura nije bila neobična” i da je “proces planiranja u ABiH bio /.../ obično zasnovan na dijalogu”. U vojnom kontekstu, ako se između nadređenog i podređenih jedinica zaista odvija “dijalog”, to može služiti samo za razjašnjavanje problema, i to za potrebe komandanta koji ipak zadržava krajnje ovlasti za izdavanje naredjenja. Kako je dobro istakao vještak Cornish,

[n]a kraju, nakon sve te razmjene ideja, što se sve događa veoma brzo, na kraju postoji autoritet i postoji odluka, i taj neko negdje ipak kaže – Hvala vam na informaciji, hvala na idejama, to će biti učinjeno ovako.³⁴

23. Takva procedura, karakteristična za funkcionisanje vojnog sistema rukovođenja i komandovanja, nikad nije postojala u odnosima između ABiH i OEM-a. Proizvoljno ponašanje OEM-a i postavljanje uslova prije učestvovanja u borbenim dejstvima pokazuje da je OEM-izvršavao zadatke koje mu je davala ABiH samo kada bi sam *odlučio* da to učini. Štaviše, mnogo svjedoka izjavilo je da je konačnu odluku o tome da li OEM treba da se uključi u borbu mogla donijeti samo *šura*.³⁵ To potvrđuju i dokazi koji pokazuju – suprotno mišljenju većine – da je odluka *šure* takođe bila presudna za rasformiranje OEM-a poslije rata.³⁶

24. Dokazi u ovom predmetu takođe pokazuju primjer kako je 1995. godine jedan starješina ABiH poništio naredjenje o pripremi za borbu jer je OEM odbio da učestvuje.³⁷ Poništavanje neke borbene zapovijesti izdate sa ciljem pripreme za napad u trenutku kad su sve druge jedinice već spremne može nanijeti štetu ratnim naporima.

³⁴ Paul Cornish, T. 8600–8602.

³⁵ Vidi par. 189, 385 *supra*.

³⁶ Vidi par. 198, 458 *supra*.

³⁷ Vidi par. 390 *supra*.

25. U svjetlu gore pomenutih dokaza, može se reći da je OEM uživao “poseban tretman” ili određen stepen nezavisnosti jer starješine nisu imale objektivnu moć da provedu svoju volju. Sasvim je jasno da je “poseban tretman” koji je OEM uživao imao za cilj da se pridobije saradnja koju ABiH nije uspijevala obezbjediti kroz sistem rukovođenja i komandovanja, a ne zato što je OEM bio specijalizovana jurišna jedinica. Sličan podsticaj dali su OEM-u Rasim Delić i Alija Izetbegović u obliku priznanja kako bi ga naveli da OEM pristane da se rasformira na kraju rata.³⁸

26. Uza dužno poštovanje, ponavljam svoju tvrdnju da je većina pogriješila kad je pokušala da opravdanje za takav stepen nezavisnosti OEM-a od ABiH nađe u činjenici da je on bio specijalna jedinica.

E. Mjere istraživanja i kažnjavanja

27. Većina je donijela i zaključak da je Rasim Delić objektivno bio u mogućnosti da kažnjava i da jednostavno nije iskoristio sredstva koja su mu bila na raspolaganju. Konkretno, u vezi s incidentom kad OEM nije dozvolio pristup u svoju bazu pripadnicima ABiH, većina smatra da se “ne može reći da se ništa *nije moglo učiniti*” protiv OEM-a; većina konstatuje samo to da “ništa *nije* učinjeno”.³⁹ Čini se da većina, slijedeći tu logiku, zaključak o tome da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu izvodi iz činjenice da on nije preduzimao mjere protiv OEM-a iako je *mogao*. Uz dužno poštovanje, ja sam mišljenja da nedjelovanje Rasima Delića samo potvrđuje, u kontekstu ukupnih dokaza, odsustvo njegove efektivne kontrole. On nije učinio ništa zato što nije imao efektivnu kontrolu nad OEM-om. U tom smislu valja napomenuti da, unatoč činjenici da je ABiH u nekim prilikama preduzimala istražne radnje protiv pripadnika OEM-a, svi pokušaji kažnjavanja pripadnika OEM-a za kriminalno ponašanje neminovno su ostajali bez rezultata. Slučaj kad je ubijen Goodall vrlo je dobar primjer za to. U tom slučaju bilo je nužno da ABiH dobije pomoć civilnih vlasti kako bi se provela istraga i uhapsili počinioci. Pored toga, krivični postupak nikad nije proveden do kraja.⁴⁰ Drugi primjer koji, kako ja smatram, dokazuje da Rasim Delić objektivno nije bio u mogućnosti da spriječi ili kazni činjenje krivičnih djela koja je počinio OEM jest prijedlog Rasima Delića “da se riješi [...] vojnim putem” situacija “neprihvatljivog ponašanja” pripadnika OEM-a⁴¹ i da se “konačno riješi” problem čestih incidenata u kojima učestvuju

³⁸ Vidi par. 454 *et seq. supra*.

³⁹ Vidi par. 468 *supra*.

⁴⁰ Vidi par. 493 *et seq. supra*.

⁴¹ DP 761, Specijalna informacija načelnika Uprave bezbjednosti Štaba Vrhovne komande, 2. decembar 1993.

pripadnici OEM-a.⁴² U oba slučaja dokazi pokazuju da, uprkos nastojanjima Rasima Delića, protiv OEM-a nisu preduzete nikakve mjere.

28. Iz dokaza je takođe jasno da se ABiH bojala OEM-a i da nije mogla preduzeti akcije protiv njega, čak i onda kada su pripadnici OEM-a ometali druge jedinice ABiH u njihovim vojnim akcijama. U tom pogledu vrlo su ilustrativni brojni primjeri iz dokaza, koji pokazuju da su pripadnici OEM-a ometali druge jedinice ABiH.⁴³ Na primjer, pritom mislim na slučaj kada su pripadnici OEM-a prijetili vojnicima ABiH koji nisu bili muslimanske nacionalnosti, zbog čega su ti vojnici uklonjeni sa linije, a to se “negativno odražava na borbenu gotovost jedinice”.⁴⁴

29. U tom kontekstu, činjenica da je, načelno gledano, Rasim Delić *mogao* da reaguje u slučajevima neposlušnosti OEM-a sama po sebi ne pokazuje da je on *u praksi* objektivno bio u mogućnosti da ih kazni. Čini se da je većina svoj zaključak zasnovala samo na onome što je Rasim Delić mogao da učini, ali ipak nije pokazala kako je on u stvarnosti objektivno bio u mogućnosti da kazni OEM.

F. Zaključak

30. Tužilac mora dokazati *van razumne sumnje* da je Rasim Delić imao efektivnu kontrolu nad relevantnim počinocima iz OEM-a. U slučaju kada se taj zaključak, kao u ovom slučaju, temelji na indirektnim dokazima, nije dovoljno da to bude jedan od razumnih zaključaka koji se može izvesti iz tih dokaza. To mora biti *jedini* razuman zaključak koji se može izvesti.⁴⁵

31. U gornjoj analizi iznio sam primjere kako iz indirektnih dokaza razumno može da se izvede zaključak da Rasim Delić nije imao efektivnu kontrolu. Za razliku od toga, većina se, na više mjesta, upustila u analizu dokaza usmjerenu k tome da se pokaže da ti dokazi *ne* isključuju postojanje efektivne kontrole Rasima Delića nad OEM-om.⁴⁶ Međutim, većina nije ukazala ni na kakve pozitivne dokaze na osnovu kojih bi uopšte mogao da se razumno izvede – a kamo li nametne kao jedini moguć – zaključak o postojanju efektivne kontrole, a još manje o postojanju objektivne mogućnosti da se spriječi ili kazni.

32. Zbog toga, uz dužno poštovanje, tvrdim da je većina pogriješila kada je zaključila da je Rasim Delić krivično odgovoran zato što je objektivno bio u mogućnosti da spriječi i kazni krivična

⁴² Vidi par. 509 *et seq. supra*.

⁴³ Vidi par. 434–436 *supra*.

⁴⁴ DP 736, Bilten br. 125 uprave službe vojne bezbjednosti Generalštaba, 10. juli 1995., str. 7. Vidi par. 434 *supra*.

⁴⁵ Vidi par. 28 *supra*.

⁴⁶ Vidi npr. par. 463–464 *supra*.

Prijevod

djela koja je OEM počinio u julu i septembru 1995., ali nije spriječio i/ili kaznio počiniocima tih krivičnih djela. Po mom mišljenju, Rasim Delić nije imao efektivnu kontrolu nad OEM-om ni u jednom trenutku od 8. juna 1993., kada je preuzeo dužnost komandanta Glavnog štaba ABiH, pa do rasformiranja OEM-a u decembru 1995. godine.

33. U skladu s gore iznesenim, ja bih Rasima Delića u ovoj fazi postupka oslobodio po svim tačkama optužnice. Iako se u Presudi zaključci u vezi s efektivnom kontrolom pozivaju na stav većine, želim da ostane zabilježeno i to da sam učestvovao u vijećanju o obaviještenosti Rasima Delića i njegovom propustu da spriječi i kazni i da se slažem sa svim zaključcima u vezi s tim. Međutim, na osnovu mog zaključka o efektivnoj kontroli, protivim se bilo kakvoj kazni koju većina eventualno izrekne Rasimu Deliću.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, a mjerodavan je tekst na engleskom.

/potpis na originalu/

sudija Bakone Justice Moloto

Dana 15. septembra 2008.

U Haagu,

Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

PRILOG A – GLOSAR

A. Spisak skraćena, akronima i kratkih referenci

ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
b/h/s	bosanski/srpski/hrvatski jezik
Bataljon VP (BVP)	bataljon Vojne policije 3. korpusa ABiH-a
baza u Kamenici	baza u dolini rijeke Gostović, u blizini Zavidovića, BiH
baza u Poljanicama	Napuštene kuće na mjestu zvanom Poljanice ili Zapode, u BiH, koje su koristili mudžahedinski borci, a koje su se nalazile na nekoliko stotina metara udaljenosti od osnovne škole u Mehurićima
BiH	Bosna i Hercegovina
Bilten 137	DP. 582, Generalštab Armije, Uprava službe vojne bezbjednosti, Bilten od 22. jula 1995.
čl.	član
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 8. juni 1977., 1125 UNTS 3
DP	Dokazni predmet u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i>
fn.	fusnota/fusnote
Glavni štab	Glavni štab Armije Bosne i Hercegovine, kasnije preimenovan u Generalštab Armije Bosne i Hercegovine (takode se pominje i kao Štab Vrhovne komande)
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
IKI	Islamski kulturni institut u Milanu, Italija
IKM	istureno komandno mjesto
Izveštaj od 13. septembra	DP. 480, Redovni dnevni borbeni izvještaj, 328. brdska brigada, 13. septembar 1995.

Prijevod

JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
km	kilometar
KM Kakanj	komandno mjesto u Kaknju, BiH
Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole	Komentar uz Dopunske protokole od 8. juna 1977. Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949., Yves Sandoz, Christophe Swinarski, Bruno Zimmermann (ur.), MKCK, Ženeva 1987.
KPD	Kazнено-popravni dom u gradu Zenici, BiH
Krivični zakon SFRJ	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije; objavljen u Službenom listu SFRJ br. 44 od 8. oktobra 1976. (ispravke u Službenom listu SFRJ br. 36 od 15. jula 1977.), stupio na snagu 1. jula 1977.
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, osnovan Rezolucijom 827 Savjeta bezbjednosti od 25. maja 1993. (UN Doc. S/RES/827)
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritoriji susjednih država između 1. januara 1994. i 31. decembra 1994., osnovan u skladu s Rezolucijom 955 Savjeta bezbjednosti od 8. novembra 1994. (UN Doc. S/RES/955)
Obavještajna služba	Organ za obavještajne poslove u sastavu ABiH-a, nalazio se u svim ešalonima, počev od bataljona pa nagore
Obavještajna uprava	Najviši organ za obavještajne poslove u sastavu ABiH-a
odbrana	zastupnici odbrane optuženog
OEM	odred "El Mudžahid"

OG	Operativna grupa
Operacija <i>Proljeće II</i>	Ofanziva ABiH-a protiv VRS-a u vozućkom džepu s ciljem da se zauzmu objekti Krčevine, Gaj i Malovan, pokrenuta 21. jula 1995.
Operativni centar	Operativni centar komandovanja ABiH-a
optuženi	Rasim Delić
Optužnica	Izmijenjena optužnica u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i> , 14. juli 2006.
Oružane snage	ABiH i policija BiH za vrijeme rata
Ovlaštenje od 13. avgusta 1993.	DP 271, Ovlaštenje kojim je Rasim Delić ovlastio Sakiba Mahmuljina da obavi pregovore sa jedinicom Mudžahedina iz Zenice, 23. juli 1993.
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija u Haagu, Nizozemska
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, usvojen 11. februara 1994., s izmjenama i dopunama od 28. februara 2008. (UN Doc. IT/32/Rev. 41)
Prnjavorska brigada	1. prnjavorska laka pješadijska brigada VRS-a
Prvobitna optužnica	Optužnica u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i> , 16. februar 2005.
RBiH	Republika Bosna i Hercegovina
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
Služba bezbjednosti	Služba vojne bezbjednosti u sastavu ABiH-a
Služba vojne bezbjednosti	Služba vojne bezbjednosti u Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine
SRBiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (1945.-1992.)
SSSL	Specijalni sud za Sierra Leone
Statut	Statut Međunarodnog suda, usvojen Rezolucijom 827 Savjeta bezbjednosti od 25. maja 1993. (UN Doc. S/RES/827), posljednji put izmijenjen i dopunjen Rezolucijom 1660 Savjeta bezbjednosti od 28. februara 2006. (UN

	Doc. S/RES/1660)
str.	stranica/stranice
strane (u postupku)	tužilaštvo i odbrana
T.	stranica transkripta pretresa u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i>
TO	Teritorijalna odbrana RBiH
tužilaštvo	Tužilaštvo Međunarodnog suda
UN	Ujedinjene nacije
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
Uprava za bezbjednost	Uprava za bezbjednost Glavnog štaba ABiH-a
VP	Vojna policija u sastavu ABiH-a
VRS	Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a kasnije Republike Srpske, počev od 19. maja 1992.
Zajednički član 3	Član 3, zajednički za sve četiri Ženevske konvencije iz 1949.
Završni pretresni podnesak odbrane	Završni pretresni podnesak odbrane u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i> , 13. juni 2008. (javna redigovana verzija)
Završni pretresni podnesak tužilaštva	Završni pretresni podnesak tužilaštva u predmetu <i>Tužilac protiv Rasima Delića</i> , 13. juni 2008. (javna redigovana verzija)
Ženevska konvencija I	Ženevska konvencija (I) za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. avgusta 1949. godine, 75 UNTS 31

B. Spisak predmeta

1. Međunarodni sud

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

BABIĆ

Tužilac protiv Milana Babića, predmet br. IT-03-72-A, Presuda po žalbi na kaznu, 18. juli 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*).

BLAGOJEVIĆ I JOKIĆ

Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-60, Presuda, 17. januar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*).

Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*).

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*).

ČELEBIĆI

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog "Zenga"), predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog "Zenga"), predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

GALIĆ

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Galić*).

HADŽIHASANOVIĆ I KUBURA

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-T, Presuda, 15. mart 2006. (Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*).

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*).

HALILOVIĆ

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-T, Presuda, 16. novembar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*).

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. (Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*).

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*).

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*).

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

KUNARAC, KOVAČ I VUKOVIĆ

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kunarcac i drugi*).

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23-A & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Kunarcac i drugi*).

Z. KUPREŠKIĆ, M. KUPREŠKIĆ, V. KUPREŠKIĆ, JOSIPOVIĆ, (PAPIĆ) I ŠANTIĆ

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića (zvanog "Vlado"), predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*).

KVOČKA, KOS, RADIĆ, ŽIGIĆ I PRCAĆ

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Draguljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*).

LIMAJ, BALA I MUSLIU

Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*).

MARTIĆ

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007. (Prvostepena presuda u predmetu *Martić*).

NIKOLIĆ (MOMIR)

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*).

ORIĆ

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-T, Presuda, 30. juni 2006. (Prvostepena presuda u predmetu *Orić*).

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-A, Presuda, 3. juli 2008. (Drugostepena presuda u predmetu *Orić*).

SIMIĆ (BLAGOJE)

Tužilac protiv Blagoja Simića, predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Blagoje Simić*).

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*).

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*).

STRUGAR

Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42, Presuda, 31. januar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*).

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog "Dule"), predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*).

2. Presude drugih sudova

Judgement of the International Military Tribunal for the Far East, Tokyo, /Presuda Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok/, 12. novembar 1948. (dalje u tekstu: Tokijska presuda).

United States v. Wilhelm List et al., Judgement, 19 February 1948, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10 /*Sjedinjene Države protiv Wilhelma Lista i drugih*, Presuda, 19. februar 1948., Suđenja ratnim zločincima na vojnim sudovima u Nürnbergu prema Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/, tom XI (dalje u tekstu: Predmet *Taoci*).

United States v. Wilhelm von Leeb et al., Judgement, 27 October 1948, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, /*Sjedinjene Države protiv Wilhelma von Leeba i drugih*, Presuda, 27. oktobar 1948., Suđenja ratnim zločincima na vojnim sudovima u Nürnbergu prema Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/, tom XI (dalje u tekstu: Predmet *Visoka komanda*).

DODATAK B – ISTORIJAT POSTUPKA

C. Pretpretresni postupak

1. Predaja i prvo stupanje pred Sud

1. Sudija Carmel Agius je potvrdio prvobitnu optužnicu protiv Rasima Delića 16. februara 2005. i otpečatio je 23. februara 2005.¹ Tom prvobitnom optužnicom Rasim Delić se u četiri tačke tereti za kršenja zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta: za ubistvo, u dvije tačke za okrutno postupanje i za silovanje. Rasim Delić je bio optužen prema članu 7(3) Statuta isključivo za to što kao nadređeni nije spriječio gore navedene zločine ili kaznio počinioce.²

2. Rasim Delić je rekao da se namjerava dobrovoljno predati i 28. februara 2005. doveden je u pritvor Međunarodnog suda.³ Rasim Delić je primljen u PJUN, gdje je zadržan do daljnjeg naloga.⁴

3. Rasim Delić je prvi put stupio pred Pretresno vijeće III 3. marta 2005. Izjasnio se da nije kriv ni po jednoj tački Optužnice.⁵

2. Optužnica

4. Tužilaštvo je 17. marta 2005. dostavilo javnu verziju prvobitne optužnice.⁶ Dana 30. juna 2006., Pretresno vijeće III je odbilo molbu tužilaštva za odobrenje da izmijeni Optužnicu uvrštavanjem tri nove baze zločina s obrazloženjem da bi to vjerovatno dovelo do odgode početka suđenja i produžilo njegovo trajanje suđenja, premda je dopustilo druge, manje izmjene.⁷ U skladu s uputstvima Pretresnog vijeća, tužilaštvo je 14. jula 2006. dostavilo izmijenjenu optužnicu, koja je važeća optužnica u ovom predmetu.⁸

3. Sastav Pretresnog vijeća

5. Predmet je prvobitno dodijeljen Pretresnom vijeću III u sljedećem sastavu: sudija Patrick Robinson (predsjedavajući), sudija O-Gon Kwon i sudija Iain Bonomy.⁹ Sudija O-Gon Kwon je bio

¹ Odluka po pregledu optužnice i Nalog o neobjelodanjivanju, 16. februar 2005.; Nalog kojim se djelimično ukida Nalog o neobjelodanjivanju, 23. februar 2005.

² Prvobitna optužnica, 16. februar 2005.

³ Nalog o pritvoru, 2. mart 2005.

⁴ *Ibid.*

⁵ Prvo stupanje pred Sud, 3. mart 2005., T. 5-7.

⁶ Optužnica, 17. mart 2005.

⁷ Odluka u vezi s tužiočevim podnošenjem predložene izmijenjene optužnice i podneskom odbrane u kom se navode nedostaci u izmijenjenoj optužnici, 30. juni 2006.

⁸ *Ibid.*

⁹ Nalog o dodjeli predmeta pretresnom vijeću, 25. februar 2005.

imenovan za pretpretresnog sudiju.¹⁰ Dana 16. maja 2006., sudije Frank Höpfel i Krister Thelin imenovani su za pretpretresne sudije u ovom predmetu umjesto sudija O-Gona Kwona i Iaina Bonomyja, a sudija Krister Thelin imenovan je za pretpretresnog sudiju.¹¹ Predsjednik Međunarodnog suda je 17. aprila 2007. naložio da se predmet dodijeli drugom pretresnom vijeću, Pretresnom vijeću I, i odredio sudiju Janet Nosworthy za postupanje u pretpretresnoj fazi umjesto sudije Franka Höpfela.¹² Dana 19. aprila 2007., predsjedavajući sudija Pretresnog vijeća I naložio je da u sastavu vijeća koje će postupati u pretpretresnoj fazi budu sudija Bakone Justice Moloto, sudija Krister Thelin i sudija Janet Nosworthy i imenovao je sudiju Bakonea Justicea Molotoa za pretpretresnog sudiju.¹³

6. Dana 2. jula 2007., predsjednik Međunarodnog suda naložio je da pretresno vijeće postupa u sljedećem sastavu: sudija Bakone Justice Moloto (Južnoafrička Republika) kao predsjedavajući sudija, sudija Frederik Harhoff (Danska) i sudija Flavia Lattanzi (Italija).¹⁴

4. Odbrana

7. Rasima Delića je prvobitno zastupao Stéphane Bourgon.¹⁵ Međutim, on nije mogao nastaviti sa zastupanjem zbog sukoba interesa.¹⁶ Zahtjev Rasima Delića da se za njegovog glavnog branioca imenuje Asim Crnalić odbijen je jer g. Crnalić nije imao tražene kvalifikacije.¹⁷ Dana 27. juna 2005., sekretar je za glavnog branioca imenovao Vasviju Vidović.¹⁸ Nicholas David Robson je 23. januara 2007. imenovan za kobranioca.¹⁹

5. Privremeno puštanje na slobodu

8. Dana 6. maja 2005., Pretresno vijeće je odobrilo zahtjev odbrane za privremeno puštanje Rasima Delića na slobodu.²⁰ On se vratio u PJUN u Haagu 25. juna 2007.²¹

¹⁰ Nalog kojim se imenuje pretpretresni sudija, 7. mart 2005.

¹¹ Nalog kojim se imenuje sudija *ad litem* za postupanje u pretpretresnoj fazi postupka, 12. maj 2006.; Odluka kojom se određuje sastav pretresnog vijeća i imenuje pretpretresni sudija, 16. maj 2006.

¹² Nalog o dodjeli predmeta drugom pretresnom vijeću i imenovanju sudija *ad litem* za postupanje u pretpretresnoj fazi, 17. april 2007.

¹³ Nalog o sastavu Pretresnog vijeća i imenovanju pretpretresnog sudije, 19. april 2007.

¹⁴ Nalog o imenovanju sudija u predmet pred pretresnim vijećem, 2. juli 2007.

¹⁵ Odluka sekretara, 2. mart 2005.

¹⁶ Odluka po zahtjevu za preispitivanje odluke Sekretarijata u kojoj stoji da se g. Stéphane Bourgon ne može dodijeliti Rasimu Deliću za branioca, 10. maj 2005.

¹⁷ Odluka po zahtjevu za preispitivanje odluke Sekretarijata i dodjelu g. Asima Crnalića za glavnog branioca, 22. april 2005.

¹⁸ Odluka sekretara, 27. juni 2005.

¹⁹ Odluka sekretara, 23. januar 2007.

²⁰ Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 6. maj 2005.

6. Pripreme za suđenje i zahtjev za prosljeđivanje

9. Tužilaštvo je Pretpretresni podnesak podnijelo 31. oktobra 2006.²² Odbrana je Pretpretresni podnesak podnijela 19. januara 2007.²³

10. U skladu s pravilom 65 *bis* Pravilnika, statusne konferencije su održane 29. juna 2005., 3. novembra 2005., 2. marta 2006., 29. juna 2006., 15. novembra 2006., 27. februara 2007. i 21. maja 2007.

11. Pretpretresna konferencija prema pravilu 73 *bis* održana je 2. jula 2007.²⁴ Na pretpretresnoj konferenciji, Pretresno vijeće je odredilo da će tužilaštvo pozvati 55 svjedoka i imati 170 sati za izvođenje dokaza.²⁵

12. Tužilaštvo je 5. jula 2007. podnijelo zahtjev za suspenziju početka suđenja zato što broj svjedoka i vrijeme koje mu je Pretresno vijeće dodijelilo nisu dovoljni za adekvatno izvođenje dokaza tužilaštva.²⁶ Istoga dana, tužilaštvo je podnijelo i hitan zahtjev za prosljeđivanje predmeta vlastima Bosne i Hercegovine na osnovu pravila 11 *bis*.²⁷ Odbrana je izrazila protivljenje i jednom i drugom zahtjevu.²⁸ Pretresno vijeće je 5. jula 2007. odbilo zahtjev za suspenziju početka suđenja i svih sa njim povezanih postupaka.²⁹ Isto tako, Vijeće za prosljeđivanje u čijem sastavu su bili sudija Alphons Orié (predsjedavajući), sudija Kevin Parker i sudija O-Gon Kwon, odbilo je 9. jula 2007. zahtjev za prosljeđivanje.³⁰

13. Dana 16. jula 2007., tužilaštvo je podnijelo zahtjev kojim je od Pretresnog vijeća tražilo da izmijeni odluku na osnovu pravila 73*bis* (C) Pravilnika i da mu dozvoli da pozove ukupno 73 svjedoka, od kojih su njih 15 predloženi kao svjedoci prema pravilu 92 *bis*, koji bi svjedočili 106 sati u okviru glavnog ispitivanja.³¹ Pretresno vijeće je 24. jula 2007. donijelo odluku kojom je

²¹ Nalog kojim se Rasim Delić poziva s privremenog boravka na slobodi, 14. juni 2007.; pretpretresna konferencija, 2. juli 2007., T. 177-178.

²² Podnesak tužilaštva na osnovu pravila 65*ter*, 31. oktobar 2006. (djelimično povjerljivo), Dodatak A.

²³ Pretpretresni podnesak Rasima Delića na osnovu pravila 65*ter* (F), 19. januar 2007.

²⁴ Nalog o rasporedu, 22. maj 2007.

²⁵ Pretpretresna konferencija, 2. juli 2007., T. 180.

²⁶ Zahtjev tužilaštva za suspenziju početka suđenja i svih sa njim povezanih postupaka, 5. juli 2007.

²⁷ Zahtjev tužioca za imenovanje vijeća za prosljeđivanje na osnovu pravila 11*bis*, 5. juli 2007.

²⁸ Odgovor odbrane na zahtjev tužilaštva za suspenziju početka suđenja i svih sa njim povezanih postupaka, 5. juli 2007.; pretres u vezi s pravilom 11*bis*, 6. juli 2007., T. 207-215, 223-224.

²⁹ Odluka po zahtjevu tužilaštva za suspenziju početka suđenja i svih sa njim povezanih postupaka, 5. juli 2007.

³⁰ Odluka po zahtjevu za prosljeđivanje predmeta na osnovu pravila 11*bis*, 9. juli 2007.

³¹ Zahtjev tužilaštva u skladu s pravilom 73 *bis* (F) i Zahtjev za dozvolu da povuče svjedoke s povjerljivim dodacima, 16. juli 2007.

tužilaštvu dozvolilo da pozove 73 svjedoka i odobrilo mu 109 sati za glavno ispitivanje.³² Pretresno vijeće je 7. decembra 2007. usmeno odobrilo zahtjev tužilaštva za dodatnih osam sati.³³

D. Pretresni postupak

1. Pregled

14. Suđenje je počelo 9. jula 2007. i završilo se 11. juna 2008. Pretresno vijeće je zasjedalo 114 dana suđenja.

15. Tužilaštvo je s izvođenjem dokaza počelo 9. jula 2007., a završilo 10. februara 2008. Tužilaštvo je pozvalo ukupno 64 svjedoka, od kojih su 52 svjedočila *viva voce*.³⁴ Svjedočenja 11 svjedoka uvrštena su u spis samo u pismenom obliku, deset na osnovu pravila 92 *bis* i jedno na osnovu pravila 92 *quater*.

16. Odbrana je s izvođenjem dokaza počela 4. marta 2008., a završila 21. aprila 2008. Pozvano je ukupno 13 svjedoka, od kojih je 11 svjedočilo *viva voce*. Svjedočenja dva svjedoka uvrštena su u spis u pismenom obliku na osnovu pravila 92 *bis*.

17. Pretresno vijeće je uvrstilo u spis ukupno 1.399 dokaznih predmeta: 689 dokaznih predmeta tužilaštva, 657 dokaznih predmeta odbrane, pet dokaznih predmeta Pretresnog vijeća i 48 dokaznih predmeta koje su strane u postupku zajednički podnijele radi uvrštavanja u spis.

2. Privremeno puštanje na slobodu

18. Dana 23. novembra 2007., Rasimu Deliću je ponovno odobren zahtjev za privremeno puštanje na slobodu, koje je trebalo trajati od 11. decembra 2007. do 11. januara 2008., za vrijeme zimske pauze u radu Suda.³⁵ Tužilaštvo je 14. decembra 2007. podnijelo zahtjev za hapšenje Rasima Delića zato što je on navodno prekršio uslove za privremeno puštanje na slobodu kada je s Harisom Silajdžićem, aktualnim članom Predsjedništva Bosne i Hercegovine, navodno razgovarao o svom predmetu.³⁶ Sudija Wolfgang Schomburg je, u svojstvu dežurnog sudije, 19. decembra

³² Odluka po zahtjevu tužilaštva u skladu s pravilom 73*bis* (F) i zahtjevu za dozvolu da povuče svjedoke, 24. juli 2007.

³³ Pretres 7. decembra 2007., T. 6733-6735.

³⁴ Na zahtjev odbrane, Pretresno vijeće je ponovo pozvalo jednog svjedoka tužilaštva radi dodatnog unakrsnog ispitivanja 17. i 18. aprila 2008., *vidi* Odluku po zahtjevu odbrane za ponovno pozivanje svjedoka, 4. april 2008.

³⁵ Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 23. novembar 2007.

³⁶ Zahtjev tužilaštva za hapšenje optuženog Rasima Delića s javnim dodacima A i B, 14. decembar 2007.

2007. naložio da se Rasim Delić stavi u kućni pritvor do isteka perioda privremenog boravka na slobodi.³⁷ Rasim Delić se vratio u PJUN 11. januara 2008.³⁸

19. Dana 16. maja 2008., odbrana je zatražila privremeno puštanje Rasima Delića na slobodu neposredno po zaključenju iznošenja završnih riječi pa sve do trenutka kad se Pretresno vijeće ponovo sastane radi izricanja presude u ovom predmetu.³⁹ Taj zahtjev za privremeno puštanje na slobodu odbijen je 5. juna 2008.⁴⁰

3. Oslobađajuća presuda po optužbi za silovanje na osnovu pravila 98 bis

20. Dana 7. decembra 2007., tužilaštvo je zatražilo odobrenje da povuče tačku 3 Optužnice, kojom se optuženi tereti za silovanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Pretresno vijeće je taj zahtjev odbilo, odlučivši da "povlačenje neke tačke nakon što se optuženi izjasnio o krivici, a o kojoj je tužilaštvo već izvelo dokaze, ne bi bilo u interesu pravde zato što bi se optuženom ponovo moglo suditi za tu tačku", kao i zato što optuženi ima pravo na formalnu presudu po toj tački nakon što se u vezi s njom negativno izjasnio o krivici.⁴¹

21. Dana 14. februara 2008., odbrana je iznijela usmeni zahtjev za oslobađajuću presudu po tački 3 Optužnice.⁴² Tužilaštvo je odgovorilo istog dana i podržalo zahtjev odbrane da se Rasimu Deliću izrekne oslobađajuća presuda po tački 3 Optužnice.⁴³

22. Pretresno vijeće je Rasimu Deliću 26. februara 2008. usmenom odlukom izreklo oslobađajuću presudu po tački 3 Optužnice.⁴⁴

4. Obilazak mjesta događaja

23. U periodu od 3. do 6. septembra 2007., Pretresno vijeće je obišlo mjesta događaja u srednjoj Bosni koja se pominju u Optužnici.⁴⁵

³⁷ Odluka po zahtjevu tužilaštva za hapšenje optuženog Rasima Delića, 19. decembar 2007.

³⁸ *Vidi* Dopis države, 10. januar 2008.

³⁹ Zahtjev odbrane za privremeno puštanje na slobodu, 16. maj 2008. (povjerljivo), par. 1.

⁴⁰ Odluka po zahtjevu odbrane za privremeno puštanje na slobodu optuženog Rasima Delića, 5. juni 2008. (javna redigovana verzija).

⁴¹ Pretres 10. decembra 2007., T. 6763.

⁴² Pretres 14. februara 2008., T. 6878-6887 (dio pretresa odvijao se kao djelimično zatvorena sjednica).

⁴³ Pretres 14. februara 2008., T. 6888.

⁴⁴ Pretres 26. februara 2008., T. 6891-6893.

⁴⁵ Nalog o posjeti na licu mjesta, 13. juli 2007.

5. Pretrazi održani van sjedišta Međunarodnog suda

24. Pretresno vijeće u ovom predmetu održalo je dva pretresa van sjedišta Međunarodnog suda u Haagu, na osnovu pravila 4 Pravilnika. Svjedočenje Ali Ahmada Ali Hamada saslušano je 7. i 8. septembra 2007.,⁴⁶ a 8., 9. i 10. februara 2008. pred Pretresnim vijećem je svjedočio Ajman Awad.⁴⁷ Ti pretresi su održani u prostorijama i uz pomoć Suda Bosne i Hercegovine u Sarajevu i u prisustvu Rasima Delića.

⁴⁶ Odluka po usmenom zahtjevu tužilaštva za održavanje rasprave u Sarajevu u skladu s pravilom 4, 26. juli 2007. (povjerljivo).

⁴⁷ Nalog u vezi s pretresom koji će se održati u Sarajevu na osnovu pravila 4 i transferom optuženog, 1. februar 2008. (povjerljivo).

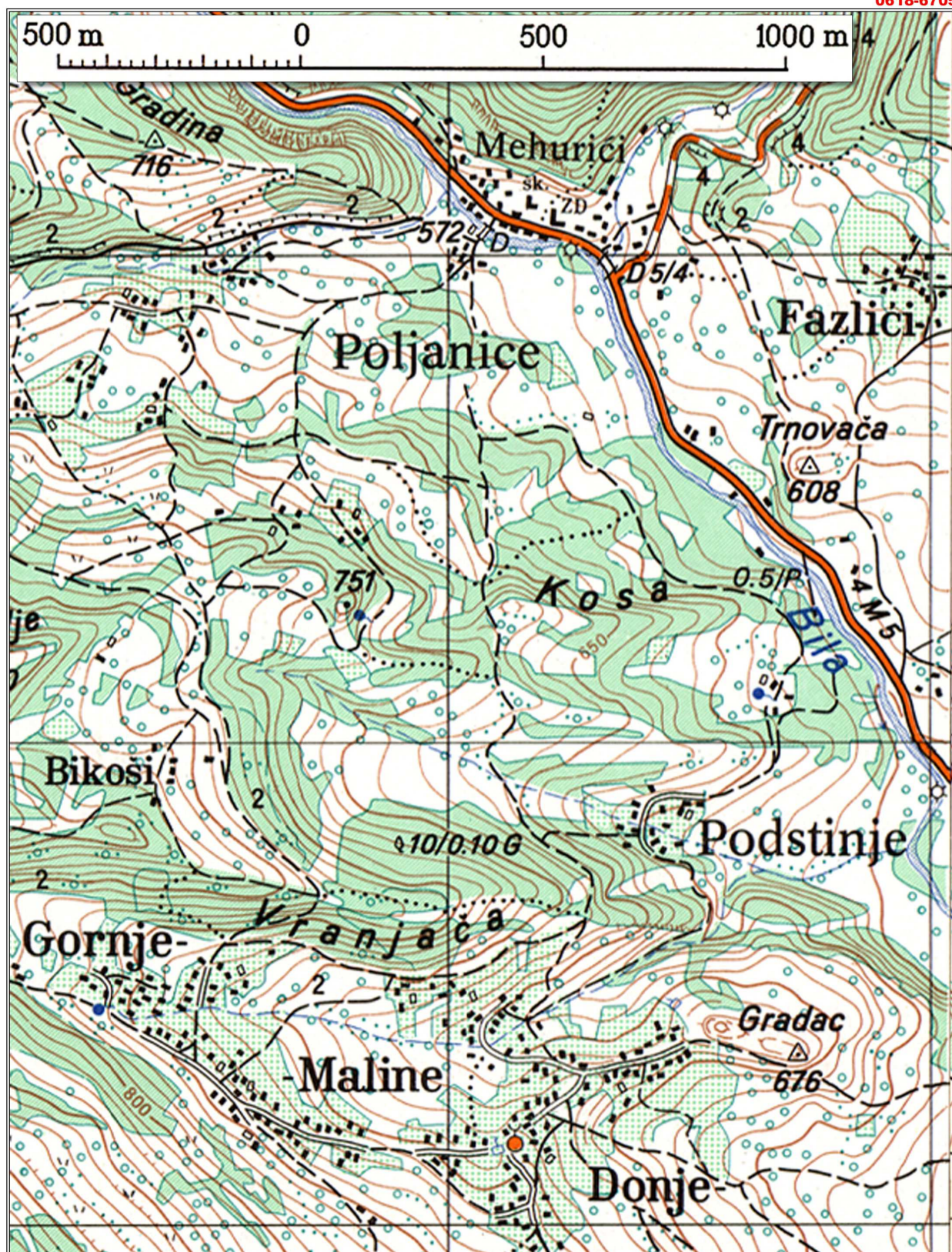
DODATAK C – MAPE KOJE PRIKAZUJU MJESTO ZLOČINA POČINJENIH 1993. GODINE

0618-6704

SOUTH WEST OF MEHURICI AREA DELIC IT-04-83 Base map: detail from montage of Zenica 474-1-4, 474-2-3, 474-3-2 and 474-4-1 (original map scale 1:25,000)
M&P May 07
MAP 09

0618-6705

POLJANICE TO MALINE DELIC IT-04-83 Base map: detail from Zenica 474-1-4 (original map scale 1:25,000) M&P May 07 MAP 10

DODATAK D – MAPE KOJE PRIKAZUJU MJESTA ZLOČINA POČINJENIH 1995. GODINE

0618-6712

CRIME BASE - EAST OF ZAVIDOVICI SECTION 2a DELIC IT-04-83
Base map: detail from montage of Vares 475-1 and 475-2 UNPROFOR 1002 map sheets (original map scale 1:50,000)
M&P May 2007 MAP 17

ZAVIDOVIĆI TO KAMENICA ROAD CRIME BASE - EAST OF ZAVIDOVIĆI DELIC IT-04-83
 Base map: detail from montage of Vares 475-1 and 475-2 UNPROFOR 1002 map sheets (original scale 1:50,000)
 M&P May 2007 MAP 21